

MUZEUL JUDEȚEAN DE ETNOGRAFIE
ȘI AL REGIMENTULUI DE GRANIȚĂ CARANSEBEȘ

TIBISCUM

2005

MUZEUL JUDEȚEAN DE ETNOGRAFIE
ȘI AL REGIMENTULUI DE GRANIȚĂ CARANSEBEȘ

TIBISCUM

(Studii și comunicări de etnografie – istorie)

XII

TIBISCUM

(Studii și comunicări de etnografie – istorie)

XII

CARANSEBEȘ

2005

COLEGIUL DE REDACȚIE:

Redactor responsabil:

Nicoleta Gurnă

Secretari de redacție:

Gheorghe Lazarovici

Ada Mirela Chisăliță-Cruceanu

Membrii:

Adrian Ardeț

Ovidiu Bozu

Dimitrie Negrei

Octavian Popescu

Flavius Muntean

Carmen Neumann

Responsabilitatea pentru conținutul articolelor și al rezumatelor în limbi străine revine în întregime autorilor.

TIBISCUM

Correspondența se primește pe adresa:

**Muzeul Județean de Etnografie și al
Regimentului de Granița Caransebeș**

Piața G-ral Ioan Dragalina nr. 2

e-mail: muzeu_caransebes@yahoo.com

tel/fax 00 40 0255 512 193

tel. 00 40 0255 514 173

325400 CARANSEBEȘ

jud. Caraș-Severin

ROMANIA

TIBISCUM

Any letter should be received on the
following address:

**Muzeul Județean de Etnografie și al
Regimentului de Granița Caransebeș**

Piața G-ral Ioan Dragalina nr. 2

e-mail: muzeu_caransebes@yahoo.com

tel/fax 00 40 0255 512 193

tel. 00 40 0255 514 173

325400 CARANSEBEȘ

jud. Caraș-Severin

ROMANIA

CUPRINS • CONTENSTS • INHALT • SOMMAIRE

I. ETNO-RELIGIE

Ioana Bădocan Zoia Maxim - <i>Peșterile paleolitice - sanctuare naturale ? / Paleolithic caves - natural sanctuaries sanctuary</i>	11
Ioana Achim - <i>Stăpânul focului. Semnificația focului în Vechiul Testament / Le maître du feu. La signification du feu dans Le Vieux Testament</i>	19
Traian Mihailovici - <i>Rituri și insignii sacre în teologia homerică abandonate și reactualizate Des rites et des symboles sacres dans la théologie homérique, abandonnées et réactualisées</i>	35
Traian Mihailovici - <i>Pădurile - sanctuare naturale în teologia și ritualistica brahman / The fousts – natural sanctuaries in beatimanic thelology and ritualistic</i>	45
Octavian Popescu - <i>Câteva considerații asupra toponimului Scorila / Quelques considérations sur le toponyme Scorila</i>	51
Adela Mates - <i>Tipuri de ofrande de întemeiere a Construcțiilor / Offering types setting up the buildings</i>	57
Cristina Ploscă - <i>Secvențe de mitologie japoneză / Sequences of japanese mythology</i>	69
Dumitru Jompan - <i>Ofranda de cântec sau cântecul de pomană / Song oblation on the alms song (in memoriam song)</i>	79
Eusebiu Narai - <i>Meșteșugurile în județul Severin în anii 1944-1948 / The trades of Severin County between 1944-1948</i>	87

II. ARHEOLOGIE

Constantin Pop - <i>Amintiri despre profesorul Hadrian Daicoviciu din confesiunile unui învățăcel / Souvenirs sur professeur Hadrian Daicoviciu. Les confessions d'un disciple.....</i>	137
Vasile V. Morariu - <i>Arheometrie și personalități din România. Comemorarea lui Constantin și Hadrian Daicoviciu / Arheometry and Romanian personalities. Commemoration of Constantin and Hadrian Daicoviciu .....</i>	151
Gh. Lazarovici, Sorin Petrescu, Dimitrie Negrei, Ion Sorin, Daniela Țârdoiu – <i>Săpăturile de la Balta Sărată – campania 2004 / Archaeological excavations from Balta Sărată / abstract .....</i>	157
Sote Angeleski - <i>Noi contribuții la datarea neoliticului din Macedonia / New contributions to dates the Macedonia's molithic .....</i>	183
Dimitrie P. Negrei - <i>O bază de date pentru idolii antropomorfi cataloage și extrageri de tabele / A data base for anthromorphic idols – catalogues and chaving out tables .....</i>	205
Petrescu Sorin – Dimitrie P. Negrei - <i>Cercetări de arheologie speologie în Valea Cernei (V) / Archaeological researches in the Cerna Valley (v) .....</i>	227
Gabriel Crăciunescu - <i>Un topor de aramă din județul Mehedinți / Une hache en airain dans le département Mehedinți .....</i>	235
Alicu Dorin - <i>Lămpile romane de la Micia în colecțiile Muzeului Național de Istorie a Transilvaniei / Romans oil lamps from Micia in the collections of National History Museum of Transilvania .....</i>	243
Adrian Ardeț - <i>Ștampile tegulare descoperite recent la Tibiscum / Les estampilles tegulaires récemment découvertes a Tibiscum .....</i>	261

Marinela Trăilă Țundrea - Câteva considerații asupra importului de <i>terra sigillata</i> din Gallia centrală la Tibiscum / <i>Several considerations about the import of terra sigillata pottery at Tibiscum</i>	271
Răzvan Pinca - Arme medievale pentru lupta la distanță din colecțiile Muzeului din Lugoj / <i>Mittelalterliche Waffen für den Abstandskampf aus den Sammlungen des Lugoscher Museums</i>	285

III. NUMISMATICĂ

Dumitru Protase - <i>Schimbul în natură și pe bază de monedă în economia Daciei postromane - unele considerații - / Le troc et l'échange à l'aide de la monnaie dans l'économie de la Dacie postromaine - quelque considération</i>	295
GALACTION Episcopul Alexandriei și Telormanului - <i>Un nou chip al voievodului Ștefan cel Mare și Sfânt în medalistica românească / Une nouvelle image du voïvode Stefan Le Grand et Le Saint dans la médaillistique roumaine</i> ...	303
Aurică Smaranda - <i>Despre circulația monetară în Câmpulung Muscel și zonele înconjurătoare în sec. XVI / L'auteur présente la circulation monétaire dans la ville nomme Campulung - Muscel de XVI- me siècle</i>	313.
Gheorghe Zbarcea - <i>Bancheri în economia românească din se. XIX-XX, oglindită în arta medalistică / Banques dans l' économie roumaine des sicles XIX - XX, reflètes dans l'art des médailles</i>	319
Marius Popescu Călărași - <i>Documente în "metal" ale Marinei Regale Române, insignele pentru echipajele navelor Marinei Regale Române / Metal" documents of Romanian Royal Navy. The badges for Romanian Royal Navy crew</i>	325

VARIA

- Constantin Pop - *Epilogul neașteptat al unei expoziții de prestigiu / L'épilogue inattendu d'une exposition prestigieuse* 337
- Dumitru Jompan - *Prezența folclorului literar în revista școlară „Primăvara Banatului” din Lugoj/ La présence du folklore littéraire dans la revue écolière Le printemps du Banat, de Lugoj* 343
- Dumitru Jompan - *Cântecul lui Mantu – la Glimboca / The song of Mantu-at Glimboca* 355
- Dumitru Jompan - *Corul din Chizătău / The choir from Chizatau* 365
- Muntean Flavius - *Traian Doda - In memoriam / Pay tribute – Traian Doda* .. 369
- Carmen Neumann - *Considerații asupra muzicii bisericești în comun / Considerations about choral religious music* 375
- Dumitru Jompan - *Constantin Tufan Stan: Societatea Corală „Llira” din Lugoj, editura Marineasa, Timișoara, / Constantin Tufan Stan:Lira Choir from Lugoj 2005* 383
- Ligia Boldea - *Imagini ale vieții educaționale în Caransebeșul medieval (sfârșitul secolului al XV –lea) / Des images de la vie éducationnelle dans le Caransebeș médiéval (fin du XV siècle)*..... 387
- Angela Dumitrescu - *Evoluția rețelei școlare confesionale românești din Banat la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX. / fără rezumat* .. 399

I. ETNORELIGIE

PEȘTERILE PALEOLITICE – SANCTUARE NATURALE?

DRD. IOANA BĂDOCAN

DR. ZOIA MAXIM

Odată cu apariția lui *homo sapiens*, în paleoliticul superior, apar și primele “opere de artă”, reprezentate prin simple linii, trasate cu degetele pe pereții peșterilor. În această perioadă se dezvoltă toate ramurile mari ale artei: desenul, pictura, gravura și sculptura.

Ocupațiile de bază în paleoliticul superior erau vânatul și pescuitul, îndeletniciri care determină apariția și diversificarea uneltelor și armelor. Tot în această perioadă este perfecționată prelucrarea osului (Milcu 1967, p. 197).

Cele mai vechi reprezentări figurative descoperite până acum sunt picturile rupestre din paleolitic, o veritabilă “religie a cavernelor” cum o definește A. Leroi – Gourhan în lucrarea sa “Les religions de la prehistoire” (Eliade 1981, p. 15). De ce religie? Pentru că semnele și desenele paleolitice aveau o funcție ritualică și o valoare simbolică. Reprezentările sunt diverse: obiceiuri ale vânatului, sexualitate, moarte, ființe supranaturale, anotimpuri. Picturile erau realizate în locurile cele mai îndepărtate de intrare, în grotte greu accesibile.

Una din aceste peșteri este cea de la *Lascaux*, Franța: desenele se găsesc în galeria inferioară, unde se ajunge prin intermediul unei scări de sfoară care coboară de-a lungul unui puț de 6,3 metri adâncime. Desenele, reprezentând animale sălbatice, singulare sau în turmă (unele străpunse de săgeți), oameni și arme,

datează din paleoliticul superior, civilizația aurignaciană (35.000 – 25.000 î.Ch.) (Lazarovici 2002, p. 11).

Una din imaginile de la Lascaux (fig. 1) reprezintă un bizon cu coarnele îndreptate spre un om care este pe punctul de a cădea pe spate. Bizonul este străpuns de o lance care îi provoacă o rană gravă (sunt redată intestinele care ies din burta animalului). Lângă om se găsește o pasăre pe o creangă. În anul 1950, cercetătorul rus H. Kiechner interpretează această scenă ca fiind o ședință șamanică. Pasărea era un simbol specific șamanismului siberian, având calitatea de spirit protector al sufletului în călătoria în lumea de dincolo. În opinia lui Kiechner, scena reprezintă o călătorie în lumea spiritelor menită să asigure succesul la vânătoare (Eliade 1981, p. 18).

Fig. 1

Faptul că sunt redată organele interne ale animalului ne conduce la concepția șamanică din India, Malaezia și Noua Guinee, potrivit căreia șamanul poate controla animalul dacă ajunge la esența vieții acestuia (sistem osos, intestine). Peșteri în care erau redată schelete de animale și organe interne s-au mai găsit atât în Franța cât și în Norvegia.

Faptul că aceste picturi rupestre aveau valoare magică, o dovedește și faptul că multe dintre aceste peșteri erau folosite exclusiv pentru ritualuri magico-religioase și sunt considerate de unii cercetători, adevărate sanctuare preistorice.

Cercetătorul A. Leroi Gourhan, scrie referindu-se la peștera Lascaux: "multe iluzii se spulberă; iluzii privind simplitatea acestor oameni, iluzii privind naivitatea lor, iluzii privind temeinicia comentariilor ce ne pot fi inspirate" (Strauss 2002, p. 161).

Reprezentarea animalelor sălbatice străpunse de săgeți făcea parte din magia de vânătoare și purta amprenta fie a unor ritualuri de celebrare, fie a unor inițieri a tinerilor novici. Uneori simplul acces la locul desfășurării ritualurilor era o adevărată provocare. Un exemplu de acest fel este grota de la Cabreret, care are aspectul unui veritabil labirint și necesită câteva ore pentru a fii străbătută.

Omul paleolitic a privit raportul său cu animalul într-o manieră mistică. De asemenea, după A. Leroi Gourhan se poate vorbi și de o polaritate feminin – masculin cu funcție centrală în arta paleolitică. De exemplu, imaginea bizonului, ca și rănille sale sunt reprezentarea femininului (este întâlnit în multe culturi ca simbol al bunăstării și prosperității), iar calul are o valoare masculină (Eliade 1981, p. 20). Reprezentarea unui cal a fost descoperită în țara noastră în Peștera Cuciulat din județul Sălaj.

O altă peșteră comparabilă cu cea de la Lascaux este peștera *Altamira* (fig. 2) din Spania. Se întinde pe o lungime de 270 metri și conține o serie de coridoare întortochiate și camere. Picturile sunt realizate pe plafonul peșterii și datează din perioada magdaleniană.

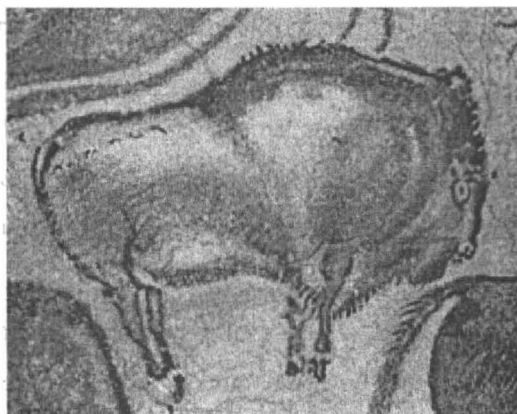

Fig. 2

Sunt reprezentate douăzeci și cinci animale, redat aproape în mărime naturală, în majoritate bizoni, în poziții diferite: unii culcați, alții stând în picioare sau galopând. Bizonii sunt redați în nuanțe de galben, roșu, brun și se întind pe o lungime de 14 m (Strauss 2002, p. 146).

O altă imagine cu valoare de simbol, des întâlnită în picturile rupestre, este cea a amprentelor mâinilor. Astfel de amprente apar pe pereții peșterilor din Paleoliticul Superior în mod constant, din jurul anului 20 000 și până în 10 000 î.Ch., de la sfârșitul *Gravettianului* și de-a lungul *Magdalenianului*.

Majoritatea mâinilor pictate în peșteri sunt mâini de femei. Palmele sunt reprezentate în pozitiv și negativ, în rânduri sau grupuri, izolate sau însoțite de alte imagini rupestre. Unele amprente de mâini se găsesc în asociație cu “pântecul însărcinat”, desemnând simbolul fertilității, altele sunt amplasate lângă animale sau diverse figuri geometrice.

În peștera *La Pileta*, lângă Gibraltar (Spania), palmele sunt pictate deasupra unor bovine și în asociere cu grupuri de linii paralele, majoritatea fiind duble și triple. Aceste reprezentări (13000-11000 î. Ch.) simbolizau “atingerea energetică a divinității” (Gimbutas 1989, p. 305).

Faptul că mâinile sunt adesea redată cu degetele răsfirate, parcă într-un gest de implorare, este interpretat ca un semn de doliu - poate la moartea unei căpetenii sau a unei rude apropiate.

La *Alibeg-Pescari*, aproape de malul Dunării, în defileul Porțile de Fier, s-a descoperit, în anul 1972, o peșteră cu picturi rupestre paleolitice. Picturile, executate cu argilă roșie, sunt grupate mai ales pe peretele de nord-est, care era mai bine luminat. S-au păstrat circa 400 de desene, printre care și câteva amprente de mâini și degete, de a căror studiere s-a ocupat dr. Cantemir Riscuția, specialist în antropologie. Aceste amprente pot fi considerate fie niște simple “semnături” realizate din dorința de a lăsa o urmă a trecerii prin peșteră, fie niște reprezentări cu valoare de simbol. Asemenea amprente (fig. 3) au fost descoperite și în peștera Gaura Chindiei, din județul Caraș-Severin, fiind asociate de unii cercetatori “simbolului solar”, alții însă consideră că o reprezintă pe Zeița Apotropaică (Gimbutas 1989, p. 81).

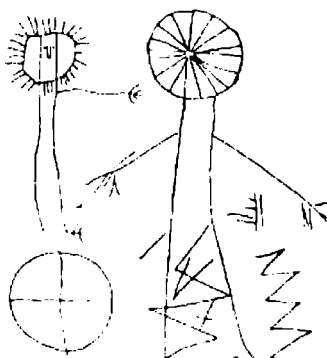

Fig. 3

O dată cu trecerea timpului apare o abstractizare a reprezentărilor, fără ca acestea să-și piardă valoarea de simbol. Diversele schematizări permit redarea mai clară a unor evenimente sau a unor imagini cu valoare magico-religioasă, mai ales

că apar numeroase asocieri de astfel de elemente. O asociere foarte răspândită, este cea dintre reprezentările umane și motivul solar. Puterea soarelui este asociată divinității în toate culturile lumii.

În arta rupestră schematică, există numeroase reprezentări solare umanizate, în diferite stadii de abstractizare. Un exemplu de acest fel sunt desenele descoperite în peștera Valcamonica din Italia (fig. 4,5).

Fig. 4

Soarele apare fie sub forma unui simplu disc, fie sub forma unui cerc cu raze și reprezintă sursa vieții și întruchiparea luminii diurne cu toate valențele ei spirituale. Faptul că apare reprezentat alături de imaginea bărbatului, ne conduce la ideea că soarele a căpătat o valență masculină încă din paleolitic.

Cercul cu un punct în mijloc (fig. 5), reprezintă ideograma principiului feminin în paleolitic și apare apoi în scrierea hieroglifică (Evseev 1999, p. 20).

Fig. 5

BIBLIOGRAFIE

Chevalier - Gheerbrant 1994 - J. Chevalier, A. Gheerbrant, *Dicționar de Simboluri*, Vol. I-III, ed. Artemis, București.

Eliade 1981 - Mircea Eliade, *Istoria credințelor și ideilor religioase*, ed. Științifică și Enciclopedică, București.

Evseev 1999 - I. Euseev, *Enciclopedia semnelor și simbolurile culturale*, ed. Amarcord, Timișoara.

Gimbutas 1989 - Marija Gimbutas, *The Language of the Goddess*, ed. Harper and Row.

Lazarovici 2002 - Ghe. Lazarovici, *Istoria veche a României*, curs.

Leroi-Gourhan 1983 - André Leroi-Gourhan, *Gestul și cuvântul*, ed. Meridiane, București.

Milcu 1967 - Șt. Milcu, *Introducere în Antropologie*, ed. Științifică, București.

Strauss 2002 - Christian Strauss, *Preistoria, o epocă misterioasă*, ed. Prietenii Cărții, București.

Cârciumaru 1987 - Marin Cârciumaru, *Mărturii ale artei rupestre preistorice în România*, București, Ed. Sport-Turism

STĂPÂNUL FOCULUI: SEMNIFICAȚIA FOCULUI ÎN VECHIUL TESTAMENT

IOANA ACHIM

„Dacă vrei să știi ce e cu adevărat important în mentalul unui popor, află câte cuvinte folosesc pentru aceeași noțiune”, spunea odată un profesor înțelept. Un studiu atent al noțiunii de „foc”, așa cum e folosită în Scripturile evreilor¹, dezvăluie importanța pe care acest element o avea nu doar în cultul religios ci și în relația poporului cu Dumnezeu revelat.

În Biblie sunt folosite paisprezece cuvinte în ebraica veche care desemnează noțiunea de „foc”. Cel mai des întâlnit este *esh* (alef shin). Acesta denotă ideea de ardere, flacără, în flăcări, dar este tradus și cu „om” o dată, în Ezechiel 8.2. Notăm asemanarea dintre cuvântul *esh* și *ish*, bărbat/om (alef shin).

Un al doilea cuvânt „foc” este *isheh* (alef shin hei), tradus cu „foc” și specific frazei „jertfa mistuită prin foc”. *Isheh* este folosit de 65 de ori în Tanah. Este un cuvânt derivat din femininul celui de mai sus, și anume *eshah* (alef shin hei), folosit o singură dată în Biblie. Notăm asemanarea dintre *isheh* și *ishah*, femeie (alef shin hei).

Aramaicul *nur* (nun vav resh), este al treilea ca și folosință, apare de 16 ori însă doar în cartea Daniel, acesta scriind din Babilon. Tot aici se remarcă și singura apariție a aramaicului *esha* (alef shin alef), echivalentul lui *esh*.

Ur (alef vav resh) e folosit de patru ori, de profeții Isaia și Ezechiel. Este un cuvânt derivat din *or* (alef vav resh), verb ce înseamnă „a fi sau a deveni lumină”,

dar totodată substantiv cu înțelesul de „lumină”. *Ur* are înțelesul de „flacăra” de trei ori și o dată de „lumină”, în Isaia 50.11.

De trei ori fiecare apar cuvintele *srefa* (sin resh phe hei) cu înțelesul de ardere, de la *saraf* a arde, a aduce, dar și antreprenor de pompe funebre, și *lahat* (lamed hei tav) care înseamnă ”a se aprinde în flacăra/a izbucni o flacăra”.

O dată fiecare apar cuvintele *eshah*, *esha*, *beerah* (bet ain resh hei) cu sensul de a arde, a consuma, a distruge; *dalak* (dalet lamed kaf) cu sensul de a aprinde, a arde, dar și a urmări; *iatsat* (iod tsade tav); *ikod* (iod kof vav dalet), *salak* (sin lamed kof) și *or*, a deveni lumină.

În cartile Biblice cuvântul „foc” apare cel mai des în Levitic (de 74 ori), apoi în profetii Isaia, Ieremia și Ezechiel (de peste 40 ori fiecare), și în Numeri și Deuteronom de peste 30 ori.

Focul, așa cum este văzut de Tanah, este un atribut al Dumnezeuului celui adevărat, este substanța în care Dumnezeu se întruchipează și substanța pe care El o mănuiește pentru a-Și atinge scopurile.

Focul ca revelație: Moise, Ghedeon, Ilie, Ezechiel și Daniel

După ce fugise din Egipt, Moise s-a întâlnit cu Dumnezeu pe un munte, unde „îngerul Domnului i s-a arătat într-o flacăra de foc, care ieșea din mijlocul unui rug... rugul era tot un foc, și... nu se mistuia deloc” (Exodul 3.2). Din rugul aprins Domnul îi încredințează lui Moise misiunea de a scoate poporul din robie (v. 10). Prezența lui Dumnezeu prin focul divin conferă spațiului sacralitate, iar Dumnezeu se prezintă ca fiind cel al lui Avraam, Isaac și Iacov. Reacția lui Moise este, pardonabil, una determinată de frică: „Moise și-a ascuns fața, căci se temea să privească pe Dumnezeu” (v. 6). Mai târziu, la ieșirea din Egipt, Dumnezeu și-a condus poporul „ziua într-un stâlp de nor, ca să-i călăuzească pe drum, iar noaptea într-un stâlp de foc, ca să-i lumineze” (Exodul 13.21). Atunci când egiptenii erau pe urmele lor, „Domnul, din stâlpul de foc și de nor, S-a uitat spre tabăra

Egiptenilor și a aruncat învâlmășala în tabara Egiptenilor” (14.24). În pustia Sinai Domnul a ales să dea poporului Israel legile Sale prin Moise, de pe muntele Lui, care „era tot numai fum, pentru că Domnul se pogorase pe el în mijlocul focului” (19.18). Fumul era un semn de la Dumnezeu ca El era prezent și îi vorbea poporului prin Moise². În Deuteronom 4.35 și 36 găsim scris că Dumnezeu a vorbit din foc pentru ca poporul să știe că Domnul este Dumnezeu și nu este altul ca el. Aceeași semnificație o are prezența norului asupra Cortului, acel loc special desemnat pentru a-L găzdui pe Dumnezeu în mijlocul poporului: „ziua, norul acoperea cortul, iar noaptea avea înfățișarea unui foc” (Numeri 9.16). Astfel, poporului i se oferă o imagine pe scara largă a rugului arzând pe care l-a văzut Moise.

În epoca următoare intrării în Țara Promisă, Dumnezeu se revelează în mod aproape identic pentru a recruta un erou la fel de șovăitor ca și Moise, și anume Ghedeon. Ghedeon se întâlnește cu Dumnezeu dar cere un semn, o confirmare a identității lui de Dumnezeu adevărat³ – și îl primește sub forma focului sacru, care îi consumă jertfa pusă pe o piatră⁴. Ca și în cazul lui Moise, revelației îi urmează aceeași reverență împletită cu frică.

Un personaj aparte apare în perioada monarhiei, după divizarea regatului în Israel (partea de nord) și Iuda (partea de sud). Ilie este proorocul campion al adevărului care provoacă profeții mincinoși ai lui Baal, în care se încredea regele Israelului Ahab, la o adevărată confruntare a cărei miza era însăși adevărul absolut. Confruntarea constă într-o ofrandă din partea fiecărei tabere, care urma să fie consumată de adevăratul Stăpân al focului: „voi să chemați numele dumnezeului vostru, și eu voi chema Numele Domnului. Dumnezeu care vă răspunde prin foc, acela să fie adevăratul Dumnezeu” (1 Regi 18.24). Dumnezeu care a răspuns și „a mistuit arderea de tot, lemnele, pietrele și pământul, și a supt și apa care era în șanț” a fost Dumnezeu lui Avraam, Isaac și Iacov (18.36-38). Neîndoielnic, această întâmplare i-a creat lui Ilie reputația de „mânuiitor al focului”, pentru că

această reputație este confirmată și de un alt episod în care Ilie este somat la curtea urmașului lui Ahab la tron, Ahazia⁵. De trei ori regele trimite o ceată de soldați să îl aducă, dar primele două solii sunt mistuite de focul ce coboară din cer la porunca lui Ilie, iar a treia scapă deoarece cere îndurare.

Istoria focului profetic nu se termină cu Ilie ci continuă cu urmașul său, Elisei, al cărui debut este marcat de răpirea mentorului sau Ilie la cer într-un „car de foc și niște cai de foc... într-un vîrtej de vînt” (2 Împărați 2.11). „Carul lui Israel și călărimea lui”(2.12) sunt mesagerii lui Dumnezeu și în contextul unui asediu asupra cetății în care se afla Elisei, cu scopul de a-l face prizonier al Siriei⁶. Atunci, Elisei se roagă ca ochii slujitorului său să îi fie deschiși, ca să vadă „muntele plin de cai și de care de foc” (6.17), apărătorii pe care Dumnezeu îi pusese în jurul lor. Spre deosebire de slujitorul „luminat”, armata siriană este lovită de orbire și este condusă în capitală, Samaria, unde sunt luați ostateci cu toții.

Pentru profetul Ieremia revelarea lui Dumnezeu prin foc are un alt sens, mai personal, prin care el însuși este făcut foc pentru a „arde” poporul: „pentru că ați zis lucrul acesta [că nenorocirea nu va veni peste ei deși fuseseră necredincioși, că Dumnezeu nu vorbește cu adevărat prin profeți⁷], iată, Cuvântul Meu îl fac foc în gura ta, și poporul acesta lemne, ca să-i ardă focul acesta” (Ieremia 5.14). Misiunea încredințată lui Ieremia este prin excelență cea a Cuvântului⁸, care se identifică în așa măsură cu focul încât el spune „Dacă zic, „nu voi mai pomeni de El și nu voi mai vorbi în Numele Lui!” iată că în inima mea este ca un foc mistuitor, închis în oasele mele. Caut să-l opresc, dar nu pot” (20.9). Aceasta nu vine decât să confirme că „Cuvântul [Domnului] este ca un foc... și ca un ciocan care sfărâmă stânca” (23.29).

Însă Focul – sau o substanță asemănătoare - este chiar materia sub forma căreia Dumnezeu Își revelează persoana. Descrierile cele mai vii ale lui Dumnezeu le aflăm de la profeții Ezechiel și Daniel, care au viziunea a însăși scaunului de domnie al lui Dumnezeu, adică îl văd pe Dumnezeu așa cum este⁹. Precum culorile

sunt folosite pentru pictarea unui portret, tot așa focul este nuanța folosită pentru a descrie ceva deosebit de imposibil de descris, slavă lui Dumnezeu. Fraze precum „lucea ca o aramă lustruită care ieșea din mijlocul focului”, „un vânt... și un snop de foc”, „scânteiau ca arama lustruită”, „în mijloc... era ceva ca niște cărbuni de foc aprinși”, „ceva ca niște făclii”, „focul arunca o lumină strălucitoare și din el ieșeau fulgere”, „lucire de aramă lustruită ca niște foc, înălăuntrul căreia era omul... care strălucea... de la rărunchi până sus și... până jos am văzut ca un fel de foc”¹⁰, „scaunul Lui de domnie era ca niște flăcări de foc și roatele Lui ca un foc aprins. Un râu de foc curgea și ieșea dinaintea Lui...”¹¹ pictează o imagine a lui Dumnezeu în care focul Îl înconjoară, focul îl definește, focul e unealta Lui. Datorită acestui lucru, Dumnezeu are prerogativul de a folosi focul pentru scopurile sale, care includ judecata, pedepsirea, testarea și purificarea.

Focul ca acțiune: purificarea, testarea, judecata și pedeapsa

Purificarea prin foc nu pare să fie, în general, mai mult decât un rezultat secundar al arderii. Un exemplu însă în care scopul suprem al arderii e purificarea îl găsim în timpul călătoriei înspre Canaan, după victoria împotriva Madianiților¹². După bătălie, bărbații ce luptaseră trebuie să se purifice pe ei înșiși și posesiunile lor astfel: ce poate îndura focul trebuie trecut prin foc „ca să se curățească”, iar restul „să fie curățit cu apă de curățire” (Numeri 31.23).

Ca mijloc de testare, focul e folosit în diverse circumstanțe, asupra unor personaje diverse. „Domnul v-a luat și v-a scos din cuptorul de fier al Egiptului, ca să-i fiți un popor pus deoparte” (Deuteronom 4.20). Aceste cuvinte rezumă scopul dublu al focului: acela de a testa și acela de a pune deoparte, adică de a face sfânt. Egiptul, țara în care israeliții locuiseră mai mult de patru secole, este văzut ca un loc ales de Dumnezeu nu la întâmplare pentru a da o formă poporului ales. Ecoul acestui concept se regăsește până târziu, inclusiv în teologia psalmiștilor, care spun referitor la întreaga istorie a poporului Israel: „Căci tu ne-ai încercat, Dumnezeule,

ne-ai trecut prin cuptorul de foc, ca argintul... ai lăsat pe oameni să încalece pe capetele noastre, am trecut prin foc și prin apă dar Tu ne-ai scos și ne-ai dat belșug” (Psalmul 66.10-12). Dumnezeu l-a trecut pe Israel prin „foc și apă” pentru a-l testa și disciplină.

Profetul Daniel nu ar fi putut decât să fie de acord cu această privire asupra istoriei, dat fiind experiența la care a fost martor, când trei din prietenii săi (Sdrac, Mesac și Abed-Nego) au fost aruncați – la propriu – în cuptorul de foc dar au fost salvați de Dumnezeu¹³.

Exemplul clasic al testării este Iov, personaj care nu întâmplător pierde ce are prin mai multe fenomene naturale dar și prin „foc din cer”¹⁴. Bildad, prietenul lui Iov venit să-l consoleze, presupune că acest foc însemnase judecată, căci credința populară era ca focul divin șterge focul omului (viața, prosperitatea): „lumina celui rău se va stinge și flacăra din focul lui nu va mai străluci, se va întuneca lumina în cortul lui și se va stinge candela deasupra lui... este împins din lumină în întunec și este izgonit din lume” (Iov 18.5, 6, 18). Însă finalul povestirii arată că această interpretare unilaterală este greșită, căci încercarea lui Iov fusese doar o testare.

Conform Psalmului 11, „ochii Lui [Dumnezeu] privesc și pleoapele Lui cercetează pe fiii oamenilor. Domnul încearcă pe cel neprihănit, dar urăște pe cel rău și pe cel ce iubește silnicia. Peste cei răi plouă cărbuni, foc și pucioasă ...”¹⁵. Cei răi nu trec această adevărată probă a focului, însă „cei neprihăniți privesc fața Lui” (v. 7). Ei trec testul, văd focul feței lui Dumnezeu și totuși trăiesc.

În sensul *judecății* lui Dumnezeu se înscriu majoritatea ocaziilor în care se face referire directă la „foc” în Vechiul Testament. Judecata lui Dumnezeu este strâns legată de conceptele de sfințenie și de păcat. Sfințenia este totalitatea atributelor lui Dumnezeu, însăși caracterul Său, care Îl face diferit de orice alt dumnezeu, caracter ce se reflectă și asupra poporului ales de El¹⁶. „Voi să-mi fiți sfinți, căci Eu sunt sfânt, Eu, Domnul; Eu v-am pus de o parte dintre popoare, ca să fiți ai Mei” (Leviticul 20.26).

Păcatul este un act deliberat de neascultare ce provoacă mânia lui Dumnezeu¹⁷, care întotdeauna „arde”, sau „se aprinde”¹⁸. De altfel, expresia „mânia se aprinde” este folosită și pentru oameni, ca de exemplu Iacov¹⁹, Moise²⁰, Eliab²¹, Saul²² și David²³. Pe când mânia unui om nu se aprinde decât metaforic, mânia lui Dumnezeu se aprinde literalmente, după cum reiese din cazurile ce urmează.

Încă de la primii pași prin pustie poporul e nemulțumit, iar nemulțumirea lor izbucnește într-o rebeliune fățișă: „Poporul a cârtit în gura mare împotriva Domnului, zicând că-i merge rău. Când a auzit Domnul, S-a mâniat. S-a aprins între ei focul Domnului și a mistuit o parte din marginea taberii. Poporul a strigat către Moise, Moise s-a rugat Domnului și focul s-a stins” (Numeri 11.1,2). Nu rămâne nepedepsită nici rebeliunea unei părți a leviților, tagma preotească, în cooperare cu alți răzvrățiți din seminția lui Ruben. Core, Datan și Abiram se întorc împotriva lui Moise și Aaron și împotriva chemării lor la conducerea poporului²⁴. Moise însă îi provoacă la un test în care toți cei nemulțumiți trebuie să se înfățișeze înaintea Domnului, fiecare cu cădelnița lui, în care își pun foc și tămâie. Judecata Domnului se manifestă împotriva capilor răscoalei printr-un cutremur ce îi înghite, iar împotriva celorlalți „un foc a ieșit de la Domnul și a mistuit pe cei două sute cinci zeci de oameni care aduceau tămâia” (Numeri 16.35). Cădelnițele lor sunt recuperate, iar focul este lepădat din ele, „căci sunt sfințite”(v. 37). Nici chiar fiii lui Aaron nu sunt scutiți de ascultarea regulilor impuse de Dumnezeu, ci ei sunt mistuiți de foc atunci când aduc înaintea Domnului „foc străin”, adică foc adus nerespectând cerințele lui Dumnezeu²⁵. „Străini”, de altfel, sunt și dumnezeii celorlaltor popoare, prin care Israel „L-a întărâtat la gelozie” pe Dumnezeu (Deuteronom 32.16). Aceasta viziune a focului mâniei divine se reflectă și în gândirea psalmiștilor, care văd focul lui Dumnezeu mistuind vrăjmașii Săi²⁶.

Gelozia lui Dumnezeu, precum mânia sa, este asociată cu focul²⁷. Aceasta este gelozia unui Dumnezeu care ține la puritatea poporului său așa cum un soț ține

la puritatea soției sale²⁸: „căci Domnul, Dumnezeul tău este un foc mistuitor, un Dumnezeu gelos” (Deuteronom 4.24). Dumnezeu spune „Îmi voi ascunde fața de ei... mi-au întăritat gelozia prin ceea ce nu este Dumnezeu, M-au mâniat prin idoliilor lor deșerti... căci focul mâniei Mele s-a aprins...” (32.20-22).

Pedeapsa focului se manifestă atât direct, din cer, cât și prin mijlocirea slujitorilor lui Dumnezeu pe pământ. El vine nu doar asupra poporului Israel atunci când el cade în apostazie ci și asupra străinilor datorită închinării la idoli. Astfel, arderea cu foc este o poruncă referitoare la idoli, altarele și stâlpii găsiți în Țara Promisă. Această acțiune de curățire concomitent cu cucerirea, armata este descrisă ca un foc ce mistuie dușmanii poporului²⁹.

Judecata Domnului are și o dimensiune apocaliptică, evocată în profeția lui Isaia: „iată, Domnul vine într-un foc, și carele Lui sunt ca un vârtej; își preface mânia într-un jărat, și amenințările în flăcări de foc. Căci cu foc își aduce Domnul la îndeplinire judecățile, și cu sabia Lui pedepsește pe oricine; și cei uciși de Domnul vor fi mulți la număr” (66.15,16). Viziunea lui Isaia asupra judecății finale prin foc e dublată în Noul Testament în Apocalipsa lui Ioan, iar imaginea din Isaia 66.15 a carelor de foc aduce aminte de răpirea lui Ilie: „Căci iată, Domnul vine într-un foc, și carale Lui sunt ca un vârtej; își preface mânia într-un jărat și amenințările în flăcări de foc. Căci cu foc Își aduce Domnul la îndeplinire judecățile, și cu sabia Lui pedepsește pe oricine”.

Ce poate sta între om și mânia lui Dumnezeu? De fapt, ce cere Dumnezeu Scripturilor de la om? „Ți s-a arătat, omule, ce este binele, și ce alta cere Domnul de la tine, decât să faci dreptate, să iubești mila, și să umbli smerit cu Dumnezeul Tău?” (Mica 6.8). Dumnezeu nu cere decât ascultare, însă – cunoscând limitele omului – a instituit și porunca ofrandei, a sângelui nevinovat ce ia simbolic păcatul neascultării și dă verdictul de „curat”.

Sistemul de aducere a jertfei este revelat lui Moise odată cu Legea³⁰. Jertfele vetero-testamentale sunt de nenumarate feluri, însă ce au în comun este arderea. Un

mod de a face referire la jertfă este că „jertfa mistuită prin foc”. În ebraică, ofranda adusă prin foc este *ola* (ayin lamed hei sau ayin vav lamed hei), termen ce provine de la verbul „a se ridica, a se urca” (ayin lamed hei). Calitatea intrinsecă a jertfei este că „se ridică”, prin ardere ajunge la Dumnezeu. Prima oară când acest termen apare în Biblie este în contextul chemării lui Avraam la a-l aduce pe fiul său ca „ardere de tot” (Geneza 22.2). De la cuvântul *esh* (foc) provine un alt termen, *isheh* (alef shin hei) ce înseamnă ofranda făcută prin foc, termen ce apare pentru prima oară în Genesa 8.20 referitor la jertfele lui Noe după potop. Interesant este detaliul mirosului plăcut Domnului, menționat aici pentru prima oară și asociat cu jertfa mistuită prin foc. Mirosul plăcut al jertfei trecute prin foc are efect terapeutic, liniștitor, alinător, după cum arată chiar termenul evreiesc ce derivă din verbul „a se odihni”. Jertfa este importantă pentru liniștirea mâniei lui Dumnezeu care „se descoperă din cer împotriva oricărei necinstiri a lui Dumnezeu și împotriva oricărei nelegiuiri a oamenilor”³¹. Dată fiind importanța focului ce arde jertfa pe altar, orice impietate sau nerespectare a regulilor atrage pedeapsa. Cum am mai menționat, Nadab și Abihu, fiii lui Aaron sunt arși de foc divin atunci când aduc înaintea Domnului foc străin.

Totuși, jertfa nu este decât un ritual gol dacă nu este însoțită de acea stare a inimii și minții supusă în totalitate lui Dumnezeu. „Îmi veți fi o împărăție de preoți și un neam sfânt” (Exodul 19.6) este o promisiune care nu putea însemna că tot poporul să devină Levit pentru a fi preot, ci doar că a fi „sfânt” și „preot” înseamnă alinierea la caracterul lui Dumnezeu, fără de care ne găsim în veșnica dilemă a formei fără fond. Cuvintele lui Mica 6.8 vin imediat după întrebarea retorică, „cu ce voi întâmpina pe Domnul, și cu ce mă voi pleca înaintea Dumnezeului Celui Prea Înalt? Îl voi întâmpina oare cu ardere de tot...? Dar primește Domnul oare mii de berbeci sau zeci de mii de râuri de untdelemn? Sa dau eu pentru fărădelegile mele pe întâiul meu născut... pentru păcatul sufletului meu?” (6.6,7). Nici o ofrandă nu este îndeajuns pentru a stăvili focul mâniei lui Dumnezeu, dar profetul își

încheie cuvintele afirmând credincioșia lui Dumnezeu: „Care Dumnezeu este ca Tine, care ierți nelegiuirea și treci cu vederea păcatele rămășiței moștenirii Tale? El nu-Și ține mânia pe vecie, ci Îi place îndurarea! El va avea iarăși milă de noi, va călca în picioare nelegiuirile noastre, și vei arunca în fundul mării toate păcatele lor. Vei da cu credincioșie lui Iacov și vei ține cu îndurare față de Avraam ce ai jurat părinților noștri în zilele de odinioară” (7.19,20).

Alte folosințe ale focului:

În Vechiul Testament, focul are și înțelesuri legate de activitatea umană. Astfel, a face foc este o expresie ce înseamnă „a munci”, după cum observăm din prohibiția aprinderii focului de Sabat³². De cele mai multe ori, după victoria în bătălie, armata israeliților arde cetatea învinsă³³, obicei întâlnit și în relațiile de dușmănie între indivizi³⁴.

„Trecerea prin foc” este un obicei păgân preluat de regii apostati³⁵, dar nu o amenințare nouă. Poporul fusese avertizat încă dinaintea intrării în Țara Promisă că popoarele de acolo „își ardeau în foc fiii și fiicele lor în cinstea dumnezeilor lor” (Deuteronom 12.31). De altfel, în aceeași perioadă se consemnează pentru prima oară obiceiul de a face foc la moartea unui rege, cuvântul folosit fiind *srefa*³⁶

Concluzii:

Cum am amintit, cuvintele „esh” (foc) și „ish” (om) se scriu identic și derivă din aceeași rădăcină. Această asemănare (am putea-o numi egalitate?) dintre „foc” și „om” ar putea sugera o nouă perspectivă în interpretarea însăși creației omului. Biblia insistă că Dumnezeu l-a făcut pe om „după chipul și asemănarea Lui”, în „imagea” lui³⁷. Cuvântul folosit, *tselem* (tsade lamed mem) sugerează ideea de imagine, forma, asemănare, chiar fantomă³⁸. Aceeași noțiune e folosită și pentru idoli – care sunt imaginea, asemănarea lucrurilor vii. Omului îi este interzis să își

construiască „imagini”(adică idoli, chip cioplit): „să nu vă faceti idoli, să nu vă ridicați nici chip cioplit... nici piatră împodobită cu chipuri, ca să vă închinați înaintea ei; căci Eu sunt Domnul, Dumnezeu vostru” (Levitic 26.1). Prin crearea omului „în chipul și asemănarea lui Dumnezeu”, omul este investit nu doar cu o valoare inestimabilă, ci și cu anumite trăsături care reflectă trăsăturile lui Dumnezeu. Am putea spune că același foc sacru, care își găsește geneza în divinitate, se află și în om – omul fiind o extindere a Focului absolut. Deși omul este foc și poate naște copii după „chipul și asemănarea lui”, el nu poate crea în același mod ca divinitatea. Potențialul creator de viață sta doar în Dumnezeu și de aceea ordinea închinării este dinspre creație înspre Creator.

Care e culoarea Luminii divine? Culoarea aceasta e cea a focului, a bronzului. Când Scriptura spune, în pasaje precum acesta: „Mulți zic, „cine ne va arăta fericirea?” Eu însă zic, „Fă să răsară peste noi lumina feței Tale, Doamne” (Psalmul 4.6), putem concluda că lumina ce o iradiază fața lui Dumnezeu trebuie să fie precum cea dată de foc.

Relația dintre Dumnezeu și foc este una unitară de-a lungul Scripturii. Astfel, deși focul este semnul autorității divine, este imaginea sub care Dumnezeu s-a revelat unor profeți și însoțește prezența lui Dumnezeu, Dumnezeu nu se confundă niciodată cu focul, precum în religiile panteiste, ci el este Stăpânul Absolut al acestuia.

Imaginea lui Dumnezeu însă nu trebuie să rămână trunchiată doar la nivelul „focului și pucioasei”, imaginea unui Dumnezeu doar al dreptății și al judecății. În paralel și în completarea acestei imagini adevarate vine latura unui Dumnezeu care, spre deosebire de alți dumnezei, participă activ la istoria poporului sau în sensul unui ajutor constant: „Acum, așa vorbește Domnul care te-a făcut, Iacove, și Cel ce te-a întocmit, Israele! Nu te teme de nimic, căci Eu te izbăvesc, te chem pe nume: ești al Meu. Dacă vei trece prin ape, Eu voi fi cu tine; și râurile nu te vor îneca; dacă vei merge prin foc, nu te va arde, și flacăra nu te va aprinde. Căci Eu sunt

Domnul, Dumnezeul tău, Sfântul lui Israel, Mântuitorul tău! Eu dau Egiptul ca preț pentru răscumpărarea ta, Etiopia și Saba în locul tau. De aceea, pentru că ești prețuit și te iubesc, dau oameni pentru tine, și popoare pentru viața ta” (Isaia 43.1-4). Ochii Domnului nu privesc doar ca să judece, ci și „ca să sprijinească pe acei a căror inimă este întreagă a Lui” (2 Cronici 16. 9).

NOTE

¹Canonul ebraic, sau Biblia ebraică, sub denumirea de “Tanah” (Torah Neviim Uketuvim) este ceea ce creștinii cunosc sub numele de “Vechiul Testament”.

²Exodul 19.9

³“Dacă am căpătat trecere înaintea Ta, dă-mi un semn ca să-mi arăți că Tu imi vorbești”. Judecători 6.17.

⁴Judecători 6.21

⁵2 Împărați 1.2-17

⁶2 Împărați 6. 8-23

⁷Ieremia 5.11-13

⁸Ieremia 1.4-9

⁹Capitolele 1, 8, 10 din Ezechiel și 7 din Daniel, care își găsesc o paralela în Apocalipsa lui Ioan, unde este descris Isus cel victorios (1.14, 2.18, 19.12) și “un înger puternic” (10.1).

¹⁰Ezechiel 1.4,7,13, 26,27

¹¹Daniel 7.9

¹²Numeri 31.1-24

¹³Daniel capitolul 3

¹⁴Iov 1.16

¹⁵Psalmul 11.4b-6

¹⁶Exodul 19.6

¹⁷Deuteronom 4.25, 9.18. 32.16,21, Judecători 2.12 etc.

¹⁸“Mânia Domnului s-a aprins” Exodul 4.14, 15.7, 22.24, 32.10, Numeri 11.10 etc.

¹⁹Genesa 30.2

²⁰Exodul 11.8, 32.19,22

²¹1 Samuel 17.28

²²1 Samuel 20.30

²³2 Samuel 12.5

²⁴Numeri 16.1-40

²⁵Leviticul 10.1,2

²⁶Psalmii 11, 18, 21

²⁷Ezechiel 36.5, “în focul geloziei Mele vorbesc împotriva celorlalte neamuri...”, 36.5 etc.

²⁸Apostazia poporului e deseori comparată cu adulterul – Ieremia 3.9, Ezechiel 23.37, Osea 2.2, 4.12, 13

²⁹Numeri 21.28, Judecători 9.20

³⁰Exodul 20.24

³¹Cuvintele lui Saul din Tars, în Epistola către Romani 1.18

³²Exodul 35.3

³³Iosua capitolele 6, 7, 8, 11

³⁴Judecători capitolele 9, 14, 15 etc.

³⁵2 Regi 21.6, 23.10

³⁶Acestă este cazul la moartea lui Asa, 2 Cronici 16.14. În românește, “au ars în cinstea lui foarte multe mirodenii”, în NASB “they made a very great fire for him”. La fel în 2 Cronici 21.19.

³⁷Geneza 1.26, 27: „Apoi Dumnezeu a zis: „Să facem om după *chipul* Nostru, după asemănarea Noastră”... Dumnezeu a făcut pe om după *chipul* Său, l-a făcut după *chipul* lui Dumnezeu; parte bărbătească și parte femeiască i-a făcut”. Geneza 5.3: „Adam a născut un fiu după *chipul* și asemanarea lui, și i-a pus numele Set”; Geneza 9.6: „Dacă varsă cineva sângele omului, și sângele lui să fie vărsat de om; căci Dumnezeu a făcut pe om după *chipul* Lui”.

³⁸Psalmul 39.6: “Da, omul umblă ca o umbră [*fantoma*], se framântă degeaba, strânge la comori și nu știe cine le va lua”

Le maître du feu. La signification du feu dans Le Vieux Testament

Résumé

Dans la Bible, on utilise quatorze mots dans la langue hébraïque antique qui désignent la notion de feu.

Comme milieu de tester, le feu est utilisé dans des diverses circonstances sur des diverses personnages.

Dans Le Vieux Testament, le feu a aussi des sens liés à l'activité humaine. Allumer le feu signifie travailler, d'où la prohibition d'allumer un feu de Sabbat. Chaque fois, après la victoire, l'armée des Israéliens brûle la citadelle vaincue, tradition qui se rencontre aussi dans les relations d'hostilité entre les personnes.

BIBLIOGRAFIE:

Biblia sau Sfânta Scriptură a Vechiului și Noului Testament, Societatea Biblica
New American Standard Bible, Cambridge University Press 1977.

New American Standard Exhaustive Concordance of the Bible, ed. Robert L. Thomas, Holman Bible Publishers, Nashville 1981.

RITURI ȘI INSIGNII SACRE ÎN TEOLOGIA HOMERICĂ ABANDONATE ȘI REACTUALIZATE

TRAIAN MIHAILOVICI

Teologia Homerică – o fascinantă disciplină etno-istorică de studiu, conținând multiple valori Proto-Filozofica, se înscrie din punct de vedere științific în perioada civilizată a Eladei antice reflectând relațiile socio-spirituale aparținând marilor centre de cultură Homerică din Grecia Peninsulară (Micene, Lacedemon, Pylos) sau din Asia Mică de vest, cu cetăți incluse în regiunile orientale ale Asiei Mici: Frigia, Cilicia, Caria, Licia, regiuni iluminate de razele vastului zeu solar Helios, de seninătatea safirică a cupolei tatălui Uranos, de talazurile înspumate ale strămoșului Okeanos, de o natură în plină efervescență în care corurile și alaiurile muzelor, naiadelor sau driadelor.

Își etalau prezența preamărind prin imnuri fascinante frumusețile firii pământene născute din bătrâna mamă Gheea. Acest minunat cadru etno-geografic a inspirat nu numai mitologia Greacă dar și o artă reprezentată în formele estetice cu ordinea și măsura simetriei, o artă care cuprindea și anumite valori ale spiritului evidențiate mai ales în praxa de cult sau de ritologie; obiecte și insignii sacre cu simbolisme bine cugetate care își mențin eficacitatea axiologică, valorică și în actualitate împodobind fastuos riturile religioase, legând societatea umană de Principiul existențial unic, acel ON-TO-ON, introdus în templul Reginei științelor (filosofia) de marele Platon. Cuvântul, RIT, derivat filologic din vechea rădăcină lingvistică indo-iafetică, RITA, înseamnă, ordine și armonie cosmică preluată de

cei vechi ca model de desfășurare ordonată după criterii și canoane prestabilite în manifestările exterioare și mai ales exteriorizate prin rituri ale RELIGIEI.

Fiecare obiect al Ritului acumulează în sine manifestându-și în afară foarte multe semnificații spiritual-simbolice. Fiecare obiect aparținător Ritului este marcat de valori simbolice plurivalente prin care omul acceptă OBIECTUL RITULUI ca având și alte calități intelectual-spirituale decât cele văzute ca materie. Riturile par să aibă o stabilitate riguroasă dar fără o structură Rigidă, structurile identice devenind schimbătoare de-a lungul timpurilor sub influența diferitelor ideologii socio-politice și socio-religioase, obiectele rituale fiind de multe ori abandonate, ca după un timp să fie reasezate în circuitul RITULUI.

Recâștigându-și valabilitatea socio-liturgică, Iliada – prima operă a marelui poet Homer, în primul său capitol introductiv ne pune în posibilitatea de a cunoaște unele obiecte și insignii rituale care deși o vreme au fost excluse din cultul religios și-au redobândit eficacitatea și valoarea simbolică în religia noastră creștină, nuanțând aceleași semnificații simbolice pe care le-au avut și în arealul Teologiei Homerice. Cântul I din Iliada prin arta poetică inspirată de muza Kalliopae, protectoarea creațiilor epice, ne relatează cearta iscată între conducătorul coaliției Danailor, vestitul basileu (arogant) nesățios după câștiguri AGAMEMNON-ATRIDES basileu în cetatea Micene și viteazul neînvins AHILE PELEIANUL după mitologia fiul oceanidei THETIS fiica zeului oceanic NEREUS. Motivul acestei neînțelegeri care era să se transforme într-o altercație violentă, deoarece ambii basilei erau cruzi, aroganți și încrezuți, a fost împărțirea captivelor înrobise: frumoasa BRISEIS originară din cetatea Lyrnessos apropiată de Ilyon (Troia) și tot așa de frumoasa Hriseis luată captivă după ce Danaii-aheii au cucerit și au devastat Theba frigiană, condusă de regele VULTUR „Etionos”, tatăl nefericitei prințese Andromacha, soția eroului troian Hector. Tatăl copilei Hriseis era preotul „IEREUS” HRISES deservent vestit al zeului luminii APOLLO, oficiind în sfânta cetate THEBA unde după ritul tradițional, îi sacrifică zeului luminii, pe altar, tauri,

capre și berbeci, într-un număr impresionant de HECATOMBE („ekkatombos”) (100 de animale).

Acest preot a venit în tabăra Aheilor, postată în fața cetății Troia (Ilyon) să obțină de la căpeteniile (Agamemnon și Menelaos) copila. Preotul Hrises a adus ca preț al eliberării „mare mulțime de daruri” având în costumația sa sacerdotală pe lângă Hitonul (cămașa) alb de in, obligatoriu în ritul grec, și două insignii sacre: Coroana = (stema) și Scepтрul de aur „Skiptron; ambele consacrate ca insignii ale zeului Apollo. Evaluarea acestor două insignii rituale îl va face studiul nostru. După textul Iliadei și după tradiție ambele obiecte erau prelucrate în aur, semnificând rangul sacerdotal al preotului Hrises.¹ Să trecem la cercetarea simbolică a acestor insignii de cult.

Cârja de aur sau Scepтрul de aur „Skintron” își aveau originea preistorică în Toiagul Magic existent în perioada paleoliticului mijlociu MAGDALENIANA (15000-10000 a. Hr.) și folosit de magicieni până la finele preistoriei. Toiagul Magic era obiectul sacralizat nedespărțit de „unicul intelectual” al tribului sau clanului primitiv. Așa după cum arată sociologul francez Lucien Levy Bruhl, magicianul când opera asupra naturii, avea credința că prin rituri executa o operație reală asupra unor obiecte reale dar cu încărcătură simbolică. În tehnica magică simbolul era luat drept realitate². Desigur, în aceste aplicații rituale magicianul opera, nedespărțit de acest Toiag – SCEPTRUL Magic, încărcat cu energii simbolice, supranaturale, misterioase. Perioada Homerică civilizată a făcut ca din acest toiag cioplit în lemn tare de corn, cedru sau abanos să apară în artă și tehnica de cult, cârja preotului, prelucrată din metalul cel mai prețios, aurul, care după concepția simbolică semnifica, culoarea luminii razelor solare emanate de zeul solar Helios, dar și de zeul luminos APOLLON, fiul olimpienului Zeus și al zeiței LATONA „cea îmbrăcată în valuri albastrii” cum o numește poetul Hesiod în Theogonia sa și care apare în ordinea cosmică a zilei pe cer înaintea zeiței EOS „cea cu degete trandafirii” „Rododactilos”.

În concepția liturgico-simbolică a preotului homeric Hrises zeul Apollo FEBOS era spiritul energetic care fructifica pomii și câmpiile, omorând cu săgețile sale șoarecii și dăunătorii recoltelor „smintos”, săgeți razante plecate din curbura arcului de argint al discului solar. În această ipostază teologică și teofizică, marele FOEBOS-APOLLON ocrotea cetățile „paleis” TENEDOS și cetatea KILLA (preasfântă) dar mai ales orașul de aur HRISA. Semnificația simbolistică a Cârjei de aur era aceea a conducerii, a îndrumării sufletelor omenești. Toiagul sau Cârja era un insigniu care îl legitima pe preot într-o funcție de REGE SPIRITUAL, REGE al sufletelor și pentru aceasta alungarea preotului sau desconsiderarea lui (așa cum a procedat Agamemnon față de Hrises) era socotită o crimă, o profanare a demnității unui personaj socotit prin harismă și prin lucrare o persoană sacră, de unde s-a tras și molima pornită de Apollon asupra armiei danailor-ahei³ molima descoperită tot pe cale magică, profetică de „vestitul între preoții” homerici, KALCHAS fiul lui testor care numai cu darul sacru al inspirației profetice, a condus corăbiile ahee-danaice la cetatea Troia⁴.

Datorită revelației sale a fost eliberată din captivitate tânăra fiică Hriseis⁵ și redată tatălui său preotul Hrises. Sceprul sacru a preotului Hrises avea în partea superioară, după traducerea românească a lui G. Murnu, și COARDELELE SACRE ceea ce ne face să înțelegem că podoaba coardelor era reprezentată plastic de o liră cu cele șapte coarde muzicale care prin sunetele lor amintea de muzicalitatea sferelor cosmice pe care doar urechile inițiaților în teologia marelui poet ORFEU mai târziu și în filozofia Pitagoreică, le auzeu sunetul. Să nu uităm faptul că toți marii poeți ai antichității, adevărații deschizători de drumuri în arta muzelor între care sunt amintiți: ORFEUS, fiul regelui Traco-Get Eagros, apoi, THAMIRIS, LINOS, MUSAEUS, OLEANOS au fost considerați de preotul strămoș PUBLIUS VERGILIS MARO și prezentați în opera Eneida⁶ drept „preoți îmbrăcați în haine lungi” (cum longa vestis sacerdos) deservenți ai muselor născute

prin Zeus din zeița Memoriei MNEMOSINE. Însuși zeul APOLLON era un exponent teo-simbolic al luminii, frumuseții și simetriei cosmice.

Un alt insigniu care apare în opera Homerică a Iliadei este COROANA, STEMA un ornat sacru prelucrat în aur asociat de multe ori și cu pietre prețioase în mai multe culori. Cea mai obișnuită formă a acestui obiect antic era, banda circulară mai proeminentă în dreptul frunții unde se incrusta o piatră prețioasă mai mare, având tot o culoare cu un caracter simbolic, albastră, violetă sau roșie, conform cu simbolul pe care îl reprezenta. De multe ori din cercul acestei coroane plecau triunghiuri cu vârfuri ascuțite, în afară, care semnificau razele soarelui, așa cum era coroana regelui strămoș LATINUS de care amintește poetul latin VERGILIUS în Eneida⁷ ca insigniu ce simbolizează puterea regală, dată regelui de către strămoșul SOL-SOARE. Este interesant să arătăm că această stemă (circum aurati bis sex) cu două sau șase triunghiuri razante, a dăinuit în cultul antic până târziu. Pe timpul expedițiilor lui Alexandru cel Mare această coroană rituală era purtată de către marele magician Aristandros cel mai iscusit inițiat în arta magică a acelor timpuri.⁸ Ca și sacerdoții antichității Homerice Aristandru, bărbat nobil, purta hitonul, haina albă lungă până la glezne. Basileii purtau peste hiton și mantia purpurie mare și lungă, țesută în dublu⁹ numită CHLAINA existentă până astăzi în ritul arhieresc creștin. În simbolistica ritului sacerdotal și acest insigniu (circum aurati) simboliza ideea demnității regale la preoții și sacerdoții unei demnități spirituale, preoții fiind considerați căpetenii ai sufletelor credincioșilor. Aici trebuie să arătăm că în lumea greacă antică în special în timpul lui Homer, nu exista instituția Marelui Preot, Arhiereului. Numele adjectival „mare” aristos nu delimita o funcție administrativă.

În cultele obișnuite, amintite în Iliada și în Odiseea, Sacerdotul era împărțit în diferite grupuri cu caracter de CLANURI.

PREOȚII – ieneus, MAGII – mantis, PROFETII (prezicătorii) – oniropolis și TÂLCUITORII de visuri – ionopolis. Toți membrii acestor grupuri dețineau

știința magiei cu toate practicile și misterele ei impresionabile. Cei care dețineau, în cel mai înalt grad prestanța și eficiența activității magice realizate în plenul maselor, , acela primea apelativul de *aristos* care înseamnă cel mai nobil, cel dintâi, cel mai iscusit. Așa fiul lui TESTOR a fost numit de Homer *aristos* adică nobil fruntaș între profeți, care numai cu darul profetic a condus corăbiile cu armiele danae pe mare la Troia (Ilyon) și care știa câte au fost mai de mult, câte sunt, câte fiivor¹⁰. Tot așa, în opera dramaturgului Sofocle OEDIP REGE profetul magician TIRESIAS era aplatizat de Oedip regele Tebei „Tu, cel ce toate le vezi, știutele și neștiutele...și tainele pământului și pe ale cerului”¹¹. Aceste personalități puteau cu adevărat să se numească Mari Profeți sau Mari Magicieni, știința acordându-le aceste titluri onorifice, încât purtând insigniile sacre caracteristice epocii sociale erau echivalenți regilor spirituali... Dar iată că dialectica curgerii și transformărilor de tip și de concepții socio-culturale este ireversibilă. PANTA REI = totul curge, cum zice marele Heraclit (cca 544/483a. Hr.). la orizontul lumii apare noua religie creștină. Decretele imperialilor bizantini, mai ales Teodosie cel Mare (347-395 d. Hr.) și Justinian (482-565) au calificat Religiile Antice din Imperiul Greco-Roman cu un cuvânt peiorativ ca fiind „PĂGÂNE” iar decretele imperiale fără prea multă ostentație și o eficiență analiză au interzis ori și ce obiect și ori și ce manifestare rituală a vechilor culte antice. Au fost astfel înlăturate și cârjele sacerdotale din aur cu lira în vârf, care simboliza ordinea exprimată prin tonificarea mișcărilor sferice și odată cu acest schiptron a fost eliminată din rit și coroana *stema* cu razele triumfiulare. Dar apariția creștinismului nu s-a realizat epocile primitive.

Intelectul uman sesiza de mult Simetria, Estetica, Frumosul în arte. Deși la început creștinismul s-a manifestat ca o religie simplă, săracă în manifestări de rit sau de cult. Între cei dintâi creștini au fost și oameni cu un intelect pătruns atât de lumina Frumosului cât și de Adevărul Binelui. Oamenii ce trăiau într-un ev civilizat a unei lumi în plină ascensiune a spiritului, mai ales că ia ajutat cu timpul și Spiritul Renascentist, au îmbrăcat ritul divin în haină împodobită care preconiza

noi simboluri, dar rațional vorbind oamenii secolelor IV-IX d. Hr. au pus sub legea nescrisă a REABILITĂRIILOR RITUALICE multe din obiectele și podoabele vechi ale tezaurului ritual, păstrându-și vechile simboluri din perioadele antichității.

Așa au fost reintegrate în cult și în rit Obiectele Perioadei Homerice, o perioadă de aur care delimita copilăria și tinerețea omenirii de MATURITATEA civilizației umane. În cultul creștin a apărut o mai minuțioasă ierarhizare după modelul ebraico-mozaic. În fruntea clanului sacerdotal apare acum Arhiereul echivalent cu Arhiereul Testamentului Vechi numit în limba ebraică CHA-KOHEN, CHA-GADOL iar în creștinism echivalent cu episcopatul. În această situație preotul – prezbiter iereus devine noul conducător cu drepturi depline, ci, un conducător al unei comunități religioase „mandatat” de către Episcopul Arhiereu. Având deci conștiința superiorității dar și a răspunderii potrivit demnității sale, insigniile care simbolizează Conducerea Efectivă, pateriza în ritul creștin și Mitra, au trecut în patrimoniul sacru al Arhiereilor (Episcop, Mitropoliți sau Patriarhi). Dar aceste două insignii au înțeles de natura artistică-simbolică Cârja Arhierească în ritul și-n liturgica creștină nu mai are în vârf Lira cu corzile (cordelele) așa cum am arătat simbolizau simfonia sonoră a mișcării sferelor cosmice, ci are un bulb sferic în care este înfiptă o cruce iar din dedesubtul bulbului ies doi șerpi așezați heraldic care se privesc unul pe celălalt. Simbolismul Cârjei Patriarhale „pateriza” la catolici Baculus Pontificale sau Baculus Pastorale, semnifică faptul că rotocolul, globul pământesc a fost pus sub ocrotirea crucii iar arhiereul Creștin trebuie să conducă omenirea cu spiritul înțelepciunii pe care-l posedau șerpii. Observăm că între simfonie și înțelepciune nu este o prea mare diferență. În reprezentările mitologice eline și zeița ATHENA-AHANA (cea strălucită) avea atașat în arta plastică șarpele ca simbol al înțelepciunii. Tot așa STEMA echivalentă cu Mitra Arhierească, ebraica MITNEFET are partea inferioară, care acoperă părțile parietale ale capului, lucrate în fir auriu, argintiu sau

roșu tot în chipul unei coroane cu raze triunghiulare preluate de RITUALISTICA CREȘTINĂ din mai vechea teologisire elado-homerică sau latină-preromană ca în cazul coroanei „CIRCUM AURATI” împodobită cu raze triunghiulare în număr de dublura lui șase (bis sex-simbolul celor 12 luni ale anului) purtată de REX Latinus. Corpul superior al coroanei Arhierești are o formă bombată preluată din Coroana Egipteană a cărei calotă bombată în partea superioară semnifica Cerul-în mitologia Egiptului, personificat în zeița NUT (Mehet Urt) iluminat și purificat de marele principiu al SOARELUI-AMON-CHEPRA-RE.

Din cele relatate în această lucrare de neprețioasă exegeză a unor străvechi insignii și obiecte de rit, tragem învățătura temeluită pe realități de netăgăduit unic și unanim valabile că tot ceea ce este bun și folositor omului ca spirit sau ca materie se pot transforma ideologic dar nu vor pierii din circuitul axiologic niciodată. Ele rămân permanent și etern folositoare ca valori ale spiritului dar și ca elemente de artă, ca valori ale Frumosului care fascinează spiritul integrându-l în aria filosofică a marelui și eternului „ON-TO-ON”.

NOTE:

¹Homer, *Iliada*, c1 vs 14.

²L. Levy Bruhl, *L'expérience mystique et les symboles chez les Primitifs*, Paris 1938, p. 226

³Homer, *Iliada* 1, vs. 9-15.

⁴*Ibidem*, c1, vs. 49-55.

⁵*Ibidem*, c1, vs. 69-71.

⁶*Ibidem*, c1, vs. 67-99.

⁷Eneida, c.7, vs. 644-646.

⁸*Ibidem*, c. 12, vs. 164)

⁹Flavius Arriamus, *Expedițiile lui Alexandru cel Mare în Asia*, 1,112, 1,258, 2,18,13, 2, 24, 4,3,9.

¹⁰Homer, *Iliada*, c.2, vs. 42 și c. 10, vs. 125-127.

¹¹*Ibidem*, c. 1, vs.71.

¹²Sofocle, *Oedip Rege*, p. 300-3004.

Des rites et des symboles sacres dans la théologie homérique abandonnées et réactualisées

Résumé

Notre travail, de précieuse exégèse des antiques symboles et objets de rite, nous enseigne que les choses de certaine valeur se transforment idéologiquement et sont réintégrés dans le cercle axiologique. Ce sont des valeurs de l'esprit et aussi des éléments artistiques, qui nous fascinent, en intégrant notre âme dans l'aire philosophique du grand et éternel ON-TON

PĂDURILE - SANCTUARE NATURALE ÎN TEOLOGIA ȘI RITUALISTICA BRAHMANĂ

TRAIAN MIHAILOVICI

Renumitul naturalist Plinius ce Bătrân (23-79 a. Chr.) în a sa lucrare „Naturalis Historia” referindu-se la mediul cinegetic al bioramei pădurilor, afirma că, aceste podoabe ale planetei noastre sunt unul dintre marile daruri pe care natura mamă le-a dat umanității. Pădurea nu trebuie înțeleasă axiologic doar ca un perimetru forestier din care oamenii se aprovizionează cu materiale lemnoase folosite în construcții sau în încălzirea locuințelor. În istoria civilizației pădurile au însemnat mult mai mult. Caracterul EDENIC al pădurii sădită de mâna Divinității la răsărit, i-a conferit pădurii dintru început o vizibilă relație cu misterele sacre ale RELIGIEI condiționând relațiile omului cu Divinitatea. Într-o carte recent apărută intitulată „ESTETICA FORESTIERĂ” scrisă de Constantin Bândiu se face justificată afirmația „...Drumul spre civilizație trece prin pădure” (cf. C. Bândiu, o.c. edit Media Star, Reșița, 2004 p. 57). Creațiile mitologiei au sensibilizat orizontul forestier asociat cu reședința unor ființe divine: zei, zâne, driade, naiade, apsarase, fauni care s-au manifestat față de om după modul de interpretare legat de fenomenele naturale, devenind un orizont al miracolului sacru. Multipla pluralitate de specii animaliere sau florale existente sub poalele pădurilor, în deplină corelație între ele, a determinat în RELIGIE într-o epocă foarte primitivă, concepțiile naturiste și animiste. Astfel pădurea a devenit un „TEMENOS SACRU” în care MARELE SPIRIT- ATMAN – BRAHMAN creează ca VIDHATAR și procreează elementele naturii determinând o neîntreruptă

existență a vieții, în perspectiva teologiei indo-arice. Dar nu a fost numai atât; OMUL pătrunzând în tainele profunde ale pădurilor a fost frapat de asemănarea lor cu templele uriașe cu bolți formate din îmbinarea încrengăturilor superioare ale unor copaci imenși, omul simțindu-se pe un teren sacru, într-un sanctuar încărcat de mistere, care impresiona psihicul uman invitându-l la contemplație, la purificare, dar și la teamă față de Divinitate. Aceste sentimente le-au trăit marii sihastri – MAHARISHI – cum îi numește teologia hindusă în INDIA MARILOR PĂDURI SAVANE împodobite asemenea decorațiilor unor temple cu liane multicolore, adevărate „lumini ale pădurilor”, cum le numește Kalidasa 2 care aduceau ca asemănare cu imense draperii care împodobesc un locaș sacru în care MARELE PREOT personificat în LOGOSUL – CUVÂNT – VAKAS – PATHI oficia marea LITURGHIE A NATURII. Așa a fost definită în India de către eremiți și de către poeții PĂDUREA – un impresionant SANCTUAR AL NATURII, în care maharishii puteau aduce sacrificii, iar poeții puteau medita stihuind în versuri frumusețile COSMOGONIEI DIVINE. Relațiile ritualistice brahmane cu templele naturale ale pădurilor se evidențiază în vasta LITERATURĂ INDIANĂ, în special în epopeea RAMAYANA scrisă de poetul VAMIKI și în drama SAKUNTALA a poetului dramaturg KALIDASA (sec. IV d. Chr.) tot Kalidasa a scris poemul epic KUMARASAMBHAVA în care înfățișează un autentic tablou al vieții pustnicilor care practicau asceza „TAPAS” în codrii HIMALAEI. Astfel, în RAMAIANA, Valniki amintește PĂDUREA PUSHARA în care oficia prescripțiile ordonate de textele YADJUR – VEDA, rostind și IMNUL închinat SOARELUI (Imnul GAYATRI) renumitul mare rishi KAUSIKA – WISWAMITRA (Ramaiana cap 5). În tainele profunde ale acestei păduri, la cererea zeului INDRA - patronul tribului TRITSU, apsarasele (nimfe) MENAKA și RAMBHA l-au ispitit pe marele pustnic pentru a nu-i permite înălțarea austerității care putea să-i egaleze și să-i răstoarne chiar și pe zei. Un alt codru sacru era KAMASHRAMA în ținutul ANGHA – DESHA pe malul râului SARAYU (Ramayana cp. V). marele rishi și înțelept

AGASTYA oficia în codrul numit DANDAKA fiind foarte iscusit în alcătuirea versurilor din cartea sacră RIG – VEDA. Pe malurile râului SORA în codrul SIDDKASHRAMA oficia cele sacre pusnicul KASHYAPA și NARAYANA, iar în pădurea KITRAKUTHA oficia și scria versuri vedice sihastru BARADWAJA (Ramayana cp. XX și XXVII). Codrul PANCHAVATI oferea ca templu natural loc de oficiat al riturilor pustnicului SARABHANGA pe malul râului GODAVARI. Relatări mai ample în acest domeniul sacralizării codrilor ne sunt oferite de poetul KALIDASA în drama SAKUNTALA asupra vieții sihastrilor de pe malurile râului MALINI care izvorăște din munții HYMALAIA. Pădurile pomenite de Kalidasa erau împodobite cu flori de sirishi, de navamalika, sahakara și cu iarbă parfumată de usira (Sakuntala act. III). Locuințele lor erau colibele făcute din pământ și acoperite cu trestii de bambus. Unii dintre ei erau căsătoriți.

În oficiul lor sacerdotal, purtau o „rasă” (o haină) confecționată din fibrele scoarței de copac „akaju” ceea ce făcea ca această haină pustnicească numită VALKALA să fie foarte aspră la purtat. Peste această rasă se acopereau cu piei de gazelă – animal considerat sfânt și foarte apropiat pusnicilor în sihăstrie. Un simbol nelipsit al sacerdoțiului brahman era TOIAGUL numit BRAHMADARDHA. Sihăstrie respectau legile și riturile prevăzute în colecția MANAVA – DHARMA – SASTRA (Legile lui Manu) oficiind sacrificiile de trei ori pe zi, dimineața înainte de a răsării SOARELE (SURIA), la amiază și seara. Făceau dese acțiuni rituale, datorită cărui fapt, comunitățile sihastrilor indieni erau plasate pe malurile râurilor sau ale unor izvoare naturale, sau a locurilor numite TIRTA. Sacrificiile constau din carnea unor animale socotite curate: capre, oi, berbeci, țapi, gazele, rinoceri, pești și felurite păsări. Cele mai obișnuite sacrificii erau cele de lapte amestecat cu orez și felurite alte semințe, sau sacrificiile de unt topit (cf. Lege a lui Manu, III, 264-275). Pentru înlesnirea acestor sacrificii, fiecare sihăstrie întreținea o vacă, socotită sacră. Ramazana pomeneste mitul VACII SABHALLA din sihăstria lui WASHISTA (Ramazana II). În conceptul religios indo-vedic, VACA era

considerată imagine cerească a VACII KAMA – DHENU identică zeiței ADITIS, personificarea infinitului spațial. Sacrificiile YAJNAM – se oficiau pe ALTARUL FOCULUI preluat din ritologia VEDELOR fiind întreținut de sacerdoții ANGHIRAS, HAOTAR, UTGADAR și ADVARIN. Sacerdotul suprem era însăși zeul BRAHMANASPATHZ sau BRIHASPATY socotit „DOMN” al CUVÂNTULUI WAKASPATHZ – identic LOGOSULUI (λόγος – ului) din thesofia și filosofia greacă. SANCTUARUL FOCULUI SACRU „AGNIS” pomenit în drama Sakuntala (act. IV) nu trebuie înțeles ca o construcție specială în marele templu al pădurii, ci ca un BOSCHET natural retras în profunzimea pădurii, semnificând locul revelației misterului divin. În acest sanctuar natural, era clădit ALTARUL FOCULUI SACRU care semnifica ciclul ANULUI, fiind clădit din 160 de cărămizi, semnificând zilele și din 160 de pietre negre semnificând nopțile (cf. SATAPATHA BRAHMANA, X, 4,5,10). Pe planșeul superior se depunea un strat de iarbă numită KUSSA considerată că ar deține energii sacre animist – naturiste. Chiar și lemnele care ardeau pe altarul sacrificiilor erau alese cu multă minuțiozitate, intrând astfel în patrimoniul sacralizării. Pe acest ALTAR al FOCULUI, sacrifica după afirmațiile lui KALIDASA marele sihastru KANVA ajutat de eremiții: SARNGARAVA, SARADWATA și tânărul NARADA(Sakuntala act. V) viețuitorii în sihăstrie de pe râul MALINI. Înaintea oficierii sacrificiilor, fetele sihastrilor, adevărate BRAHMAVEDISE (preotese ale lui BRAHMA) împodobeau altarul cu florile culese din codrul sacru (Sakuntala act. I). superioara acestor călugărițe indo – arice era venerabila GAUTAMI (nume care înseamnă „ÎNȚELEPCIUNE”). Între brahmavedisele de la MALINI, Kalidasa, amintește pe tinerele: PRIAMVADA (Cea cu gură de aur), ANUSUIA și pe eroina dramei – SAKUNTALA. Din cele relatate, observăm că, toate obiectele aferente sanctuarelor pădurene erau dependente de natură: arbori, plante, lemne, flori,pietrele altarului. Este foarte semnificativ faptul, că toate etniile indo – arice în religiozitate și practica riturilor, aveau predilecția sanctuarelor pădurene, plasate pe

munți sau în peșterile munților. Astfel în ELADA, la DODONA în provincia EPIR există ORACOLUL LUI ZEUS deservit de cele trei PRONUBE: PROMENEIA, TIMARETE și NIKANDRA, dar și de clanul preotesc al SELLIOR (Σέλλοι) ocolit într-o vastă pădure de stejari. După foșnetul frunzelor acestor arbori, preoții SELLOI (Σέλλοι) pronunțau ORACOLELE pe care le interpretau într-o manieră criptică (cf. HERODOT, ISTORII, II, 53). Tot așa în cadrul religiei celților exista clanul sacerdotal al DRUIZILOR, locuitori ai pădurilor de stejari (cf. CESAR, DE BELLO GALLICO, VI, 14). Acești druzi și-au primit numele de la cuvântul celtic DRUDRYS (STEJAR). druzii erau bărbați inițiați în științe, medicină, astronomie, legislație, care, ca și eremiții indieni, se ocupau de riturile religioase. Însăși clanul preotesc al strămoșilor geto – daci condus de de venerabilii arhieriei DECAENEUS, COMOSICUS, VEZINA, trăiau în pădurile Carpaților și oficiau în sanctuarul – peșteră de pe MUNTELE KOGAION (probabil Gugu) (Cf. STRABON, GEOGRAFICA, VII, 3,6). Aceste temple ale naturii, au devenit o adevărată ȘCOALĂ a ÎNȚELEPCIUNII care a luminat perioada antichității. Reîntorcându-ne la India, rămânem frapați de felul și de metoda marilor înțelepți, eremiții – GURU – prin a transmite cunoștințele filosofice ucenicilor așezându-se lângă ei)U – PA – NAISHAD = a sta lângă...). Așa au apărut IMNURILE VEDELOR SACRE enumerând ca autori ai stihurilor sacre pe marii preoți – poeți: AGASTHYA, SUNAHSEFA, WAMADEVA, MANDAPALA, SOMADEVA, SONAKA ș.a. în ambianța misterioasă silvestră au apărut și s-au dezvoltat ARANYCELE (TEXTELE PĂDURII) și UPANAISHADELE, învățăceii stând lângă magiștrii codrilor deprindeau de la acești erudiți cugetările filosofice care conțineau cea mai înaltă și cea mai profundă expresie a intelectului și a verbului care a format în filozofie și în societate DHARMA (LEGEA) și RITHA (ORDINEA). Din gândirea UPANAISHADELOR se vor dezvolta cele șase direcții filosofice indiene: MIMAMSA, SAMKYA, VAISHESHIKA, YOGA și VEDANTA. Acest tezaur al cugetului plămădit în sanctuarele codrilor a, devenit un inegalabil patrimoniu al

spiritului universal care face cinste etnoreligiei și etnofilosofiei, țării răsăritului, patria tigrilor și a elefanților MAMA INDIE (BHARAT MATAR).

REZUMAT

Renumitul naturalist Plinius ce Bătrân (23-79 a. Chr.) în a sa lucrare „Naturalis Historia” referindu-se la mediul cinegetic al bioramei pădurilor, afirma că, aceste podoabe ale planetei noastre sunt unul dintre marile daruri pe care natura mamă le-a dat umanității. Pădurea nu trebuie înțeleasă doar ca un perimetru forestier din care oamenii se aprovizionează cu materiale lemnoase folosite în construcții sau în încălzirea locuințelor. Caracterul EDENIC, i-a conferit pădurii dintru început o vizibilă relație cu misterele sacre ale RELIGIEI condiționând relațiile omului cu Divinitatea.

Creațiile mitologiei au sensibilizat orizontul forestier asociat cu reședința unor ființe divine: zei, zâne, driade, naiade, apsarase, fauni care s-au manifestat față de om după modul de interpretare legat de fenomenele naturale, devenind un orizont al miracolului sacru.

În India, pădurea, era considerată de eremiți și de poeții – un impresionant SANCTUAR AL NATURII, în care maharishii puteau aduce sacrificii, iar poeții puteau medita stihuid în versuri frumusețile COSMOGONIEI DIVINE.

SANCTUARUL FOCULUI SACRU „AGNIS” pomenit în drama Sakuntala (act. IV) nu trebuie înțeles ca o construcție specială în marele templu al pădurii, ci ca un BOSCHET natural retras în profunzimea pădurii, semnificând locul revelației misterului divin. În acest sanctuar natural, era clădit ALTARUL FOCULUI SACRU care semnifica ciclul ANULUI.

Acest tezaur al cugetului plămădit în sanctuarele codrilor a devenit un inegalabil patrimoniu al spiritului universal care face cinste etnoreligiei și etnofilosofiei, țării răsăritului, patria tigrilor și a elefanților MAMA INDIE (BHARAT MATAR).

CÂTEVA CONSIDERAȚII ASUPRA TOPONIMULUI *SCORILA*

OCTAVIAN POPESCU

Toponimiile locale reflectă prin conținutul lor fie o caracteristică majoră a unui element geomorfologic (munte, deal, vale, coastă) fie sunt dedicate unei comunități umane ca urmare a exploatării lor într-un anumit scop și moment istoric.

Interpretarea originii numelui unui anumit element geomorfologic a ridicat uneori probleme legate mai ales de semnificația actuală a termenilor deoarece în timp semnificația inițială s-a pierdut sau prin deformări formale adaptate unor noi condiții istorice a ajuns să aibă alt sens. În legătură cu această problemă vom discuta un toponim local din zona Muntelui Mic, toponim cu o formă actuală foarte plină de semnificații.

Ne referim la termenul *scorila* aplicat unor elemente geomorfologice din zonă, rezonanța sa antică făcând notă izolată în contextul celorlalte toponime învecinate, majoritatea având caracter pastoral.

Pe versantul nord – estic al Muntelui Mic izvorând chiar de sub culme pornește *Valea Scorilei*, afluent stâng al râului Bistra Mărului. Pe versantul drept al Văii Scorilei aproape de izvoare se află *Pietrele Scorilei* (1617 m.). Interesantă este denumirea culmii din stânga văii și anume Culmea Chisului¹ cea care ne-a atras atenția prin semnificația sa. În limba germană termenul Kies înseamnă pirită (un mineral de fier), se mai folosește pentru a desemna noțiunea de pietriș, prundiș dar nu vom aborda această ultimă semnificație, ea nefiind potrivită condițiilor

geologice ale sectorului respectiv. Termenul Kies era folosit de către minierii de origine germană care foloseau terminologia proprie în condițiile stăpânirii austriece și semnifica pirită (o bisulfură de fier) iar minierii români au extins termenul și asupra noțiunii de minereu în general. În Culmea Chisului aflorează roci favorabile genezei minereului de fier (pirită, pirotină, magnetit) dar sărace în conținut util. Pe această culme se pot observa mai jos de o stână veche niște excavații care se pare că reprezintă vechi exploatări de minereu de fier (magnetit și limonit). Aceste lucrări constau din gropi și mici grote de formă neregulată lungi de 1 – 1,5 m. Vechimea lor este greu de precizat, stilul de execuție putând sugera o activitate minieră preistorică până la medievală.

Încă din secolul al XVIII-lea austriei încep o cercetare minieră sistematică a Banatului în paralel cu alte acțiuni de interes general inclusiv cartografierea teritoriului. Cu această ocazie au fost preluate toponime locale uneori ușor deformat ca formă din cauza foneticii germane.

În acest sens pe o hartă aflată în Arhivele de Război de la Viena (foaie KAW B – IX – a – 602, secțiunea nr. 7)² datând din anii 1780 – 1784, în sectorul studiat situat în colțul din dreapta jos în afara de toponimele cu caracter pastoral („Lacu în Gropa Kriszmj”, „Piatra Sterperaska”, „Gropa Turnenilor”, etc.) se întâlnesc următoarele toponime cu referire la numele topic cercetat:

„Fața Skorilie”

„Sălaș Skorille”

„Izvorul Skorille”

„Piatra Băișora Skorile”.

Atrage atenția ultimul toponim, „Piatra Băișora Skorile” numit astăzi „Piatra Scorilo” dar și „Pietrele Scorilei” conform tradiției locale. Termenul *Scorilo* a fost introdus recent, în ultimele decenii în mod forțat cu scop turistic profitându-se de asemănarea formală cu numele regelui dac, mai ales cu ocazia construirii Complexului turistic Scorilo din Poiana Mărului în anul 1977.

Termenul *Băișora*, de fapt *Băișoară* adică o mină (= baie) mai mică este motivat de hrubele de dimensiuni reduse aflate în stâncă. Este posibil ca localnicii să nu fi fost familiarizați cu termenul de „peșteră” zona ne având roci calcaroase susceptibile de a conține caverne, cea mai apropiată asociere fiind cu mina mai ales că în împrejurimi apar acele microexploatări pentru minereu amintite anterior.

Existând aceste puncte de exploatare se pune problema prelucrării metalurgice a minereului de fier care nu se putea desfășura decât într-un loc favorabil morfologic din împrejurimi. Astfel de locuri mai drepte, eventual cu aspecte de platou există în zonă chiar în apropiere de Pietrele Scorilei dar și în alte puncte. Aceste au forma unor mici terase pe care în timp au fost amplasate stâne, cum este cazul toponimului „Sălas Skorille” unde poate exista un astfel de loc favorabil prelucrării.

Termenul „Kies” nu este semnalat pe hărțile vechi deci el apare după sfârșitul secolului al XVIII –lea iar termenul Scorile este prezent mai demult și aparține unor perioade anterioare acestui secol în urma unor lucrări minere ce pot fi estinse după stil mult înapoi în timp.

Unul din produsele secundare ale procesului siderurgic de prelucrare a minereului, indiferent de perioada istorică în care a avut loc este zgura, care apare cu atât mai abundentă cu cât minereul este mai sărac în componenți utili. În limba latină termenul *scoria* semnifică *zgură de metal*³. În cadrul toponimiei locale considerăm că termenul *scorila* provine din *scoria* printr-o deformare formală și nu din *Scorilo* ceea ce este doar o convergență de formă. Termenul este astfel după părerea noastră mai adecvat semnificației sale metalurgice decât un derivat al antroponimului *Scorilo*, după cum se sugerează astăzi în toponimia oficială pentru numele topice din zonă. Conform părerii lingvistului Alexandru Graur „din antichitate nu cunoaștem alte cazuri de munți (sau văi, n.n.) botezați cu nume de oameni”⁴.

În general la botezarea unor munți sau cursuri de apă au fost folosite caracteristici ale acestor elemente geografice care le evidențiau față de restul locurilor din vecinătate, caracteristici perene care nu puteau fi uitate, cum s-ar fi putut întâmpla de-a lungul timpului cu numele unei persoane fie ea chiar rege. În cazul de față atribuirea numelui unui rege dac unei văi cu caracter mult prea minor (sunt zeci de afluenți similari ai Văii Bistrei Mărului) fără nici o importanță, nu își găsește locul. Numele unei astfel de personalități s-ar fi putut da unei căi de acces majore care să reziste în timp ca uzanță.

Conform părerii lui V. Ioniță⁵ „toponimele obscure trecute în categoria toponimelor moștenite doar pentru că ele se aseamănă formal cu numele unor personaje istorice, zeități, etc., nu pot fi acceptate ca toponime moștenite”. Suntem perfect de acord cu opinia amintită cel puțin în cazul de față. Deformațiile formale și anumite asemănări structurale ale unor termeni pot duce la acest rezultat.

În altă ordine de idei putem deduce că în afară de preocupările pastorale majoritare în zonă, localnicii au mai avut și preocupări restrânse cu caracter minier lărgind astfel sfera activităților locale.

Volumul lucrărilor miniere fiind mic înseamnă că și centrele de prelucrare a minereului aveau o extindere redusă, mai degrabă le-am putea numi puncte de prelucrare a minereului. Așa se poate explica lipsa unor câmpuri largi de zgură care însoțesc de obicei astfel de centre.

Existența unor mici depozite de zgură nu este exclusă, prezența lor în accepțiunea noastră imprimând numele văii și a altor elemente din zonă. Ele ar fi putut exista spre izvoarele văii Scorilei unde se află și Pietrele Scorilei sau la gura de vărsare spre Valea Bistrei unde terenul este mai domol. În rest relieful prea accidentat și împădurit ar fi putut masca eventualele acumulări de zgură.

NOTE:

¹Informație Ioan Epure – (1992) cabanier Muntele Mic.

²Crișan 1963, Alexander, *Banater Karten im Kriegsarchiv Wiwn (1686 – 1900)*, Wien, 1963, p. 131, nr. 90.

³Plinius cel Bătrân, *Historia naturalis*.

⁴Graur, 1972, Alexandru, *Nume de locuri*, București, 1972.

⁵Ionoță, 1982, Vasile, *Nume de locuri din Banat*, Timișoara, 1982, p. 195.

Quelques considérations sur la toponyme Scorila

SOMMAIRE

Dans cet article sont abordés quelques problèmes sur le toponyme *scorila* attribué aux éléments géographiques existants dans la côté de nord – est du Muntele Mic (Valea Scoriei, Pietra Scoriei, Izvorul Scoriei).

La similitude formelle avec l'anthroponyme *Scorilo* (roi dace) a eu comme résultat l'usage du cet dernier dans la toponymie locale dans le but touristique au cours des dernières décennies.

Provenant du mot latin *scoria* avec signification de scorie métallurgique par déformation de la forme, on arrive actuellement à *scorila*.

Sur la base des quelques micro exploitations minières anciennes de fer qui sont relevé ici, nous supposons que le résultat de la préparation sidérurgique (scorie métallurgique = *scoria*) a détermine le toponyme actuel *scorila*, donné aux éléments géographiques qui se trouve dans cette région.

TIPURI DE OFRANDE DE ÎNTEMEIERE A CONSTRUCȚIILOR

ADELA MATES

Locuința din toate timpurile și spațiile reprezintă pentru proprietar un microcosmos familial, centru al lumii. Dacă puterile malefice care populează universul psihologic, tulbură ordinea firească a lucrurilor, devine absolut necesară restabilirea echilibrului. Prin ritualuri de întemeiere se urmărește realizarea arhetipului, a formei, perfecte care nu poate fi concepută fără o jertfă sau o ofrandă prin ritualuri exact prescrise. (Gondolea, 1996, 120)

Având în vedere importanța spațiului de locuit, nimic nu este lăsat la voia întâmplării. Nenumăratele mărturii etnografice ne arată cum se alege locul de construire, încercându-se mereu descoperirea unui loc nepopulat de ființe mitologice care să fie disturbate, deoarece acestea, o dată deranjate s-ar putea răzbuna pe membrii familiei, provocând boli și chiar moarte. În acest caz, de căutare a locului viitoarei case, se apelează la semne premonitorii. Sunt evitate locurile considerate ca fiind băntuite, precum: hotarele vechi, terenurile cultivate cu cânepă, răspântiile sau terenurile unde au mai fost odată construite case. Amplasamentele bune se recunosc relativ ușor deoarece aici dorm vitele lăsate libere, furnicile negre își fac mușuroiul. Se aplica și „testul pâinii”, mai exact aruncarea a jumătate de pâine în sus; dacă pâinea cădea cu fața în jos, terenul era favorabil fondării viitoarei locuințe. (Avram, 1996, 76)

În preistorie, ca și în Antichitate actul sacrificial este o instituție fundamentală, iar excluderea de la săvârșirea acestuia era cea mai mare pedeapsă,

spre exemplu la celți. (Caesar, 1964, 218) Exista, de asemenea, credința că divinitatea utiliza în mod concret rezultatele unui anumit sacrificiu.

Cele două mari categorii de sacrificiu sunt cu și fără sânge viu. Nenumărate sunt dovezile arheologice care consemnează sacrificare vieților omenești, a animalelor, respectiv a păsărilor, toate ființele aflate într-o stare de sănătate impecabilă. A doua formă de jertfă practică presupune oferirea zeilor a bunurilor rezultate din muncă. Aceasta acoperă o largă paletă de produse: alimente, obiecte artisanale, uleiuri, metale prețioase. Fie că sunt ceremonii de sacrificiu individuale, fie comunitare, acestea, în funcție de spațiul temporal la care se desfășoară se disting în două categorii: cu caracter ocazional și cu caracter permanent. Ofrandele de fondare au caracter ocazional, însă periodic casa se afumă, se curăță și se sfințește, astfel încât spiritele malefice să nu-și găsească loc în interiorul acesteia. (Kernbach, 1989, 521)

Pentru locuință se pot distinge trei tipuri de ofrande, fiecărui tip corespunzându-i ritualuri stabilite cu exactitate: ofrande de întemeiere, ofrande pentru alungarea spiritelor și protejarea locuitorilor casei, și în al treilea rând, ofrande pentru obținerea bunăvoinței spiritelor. (Avram, 1996, 75)

Un prim tip de ofrandă la întemeiere îl constituie sacrificiile umane din interiorul așezărilor și al locunțelor. Probabil că la baza acestei practici se află cultul morților, credințele legate de ocrotirea strămoșilor, de transmiterea forței acestora urmașilor dacă se prezerva cel puțin o parte a corpului. În paleolitic putem situa primele atestări ale cultului craniilor, spre exemplu, în China, peșterile de la Dealul Dragonului, lângă Choukoutien. La Monte Circeo și Ofnet s-a extras creierul, poate din dorința de a păstra puterea defunctului, sau ca mijloc de comunicare cu acesta. (Avram, 1996, 68)

Înhumările sub locuințe sunt o practică excepțional de larg răspândită, atât pe teritoriul României, cât și pe cel european, începând cu Neoliticul timpuriu. Câteva exemple sunt edificatoare.

La Lepenski Vir se disting cinci tipuri diferite de depozite funerare în case. În primul tip se încadrează înhumări de copii nou-născuți în vârstă de până la cinci luni. Gropile funerare în care au fost depuși sunt de cele mai multe ori clar conturate, având o formă dreptunghiulară și acoperite cu plăci din piatră ovale (3 case) sau neregulate (8 case). Tipul doi de înhumare ritualică sub podeaua locuinței presupune ca defuncții să fi avut o vârstă fragedă (până la cinci luni), însă în aceeași casă s-au identificat și alte fragmente din schelete umane plasate lângă vatră sau în spatele casei. Fragmentele găsite reprezintă: mandibule; craniu; coaste și craniu; claviculă, stern și coaste; claviculă și calotă craniană.

Al treilea tip de înmormântare este distinctiv prin poziționarea scheletului prin podeaua casei, în spatele vetrei, sau în colțul frontal al locuinței. În cazul acestui tip de înhumare apar sculpturi. Spre exemplu, mormântul unui copil de 9 ani situat în spatele casei 40 este marcat de o sculptură. Mormântul copilului de 2 ani din spatele casei 28, acoperit cu o placă de piatră, este flancat de două sculpturi. De asemenea, se înregistrează fragmente de schelet: mandibulă de ierbivor, craniu de femeie, craniu de bovină cu coarne sau coarne de cerb. (Radovanović, 2000, 334)

Înhumarea de tip patru este pusă în legătură cu părțile de schelete umane aflate în două case în asociere cu vetrele, nefiind pentru ecest tip morminte de copii sub podeaua locunțelor. Reprezentativă în ecest sens este casa 61 unde s-au găsit două cranii umane și coaste lângă un pelvis și un femur, toate acestea fiind ampalsate în vatră. Un craniu de căprioară și coarne de cerb se aflau pe podeaua casei. (Radovanović, 2000, 335)

Tipul cinci de înmormântare în construcțiile din piatră de la Lepenski Vir aparțin fazei II de locuire și presupune o poziționare a defunctului culcat, orientat paralel cu cursul Dunării. Spre exemplu, mormântul 54e este amplasat pe o placă de piatră și aparține casei 65. Mormântul 54d conținea un craniu uman, oasele lungi, și un corn de cerb. De asemenea, s-au mai găsit un colier din mărgelile de

belemit și resturi de la un schelet de câine în poziția anatomică. (Radovanović, 2000, 336)

Alte exemple de depuneri umane sub locuțe se găsesc în Austria, la Poigen, într-o groapă din așezarea aparținând culturii Lengyel timpurie: patru cranii umane și coarne de cerb. De asemenea, exemplele abundă în cazul Cehiei și Slovaciei, aparținând culturii Moraviei pictate. La Brudek (Snehovice) într-o groapă pentru locuință sunt două schelete umane, scheletul unui câine și câteva fragmente ceramice pictate. La Cezavý (Bručina) s-a găsit o groapă din interiorul așezării cuprinzând o vatră cu patru cranii umane și mai multe oase umane în interiorul ei. Alte gropi aparținând aceleiași culturi, conținând oase umane împrăștiate și fragmente ceramice s-au găsit la: Mlynárce, Telnice, Drbánice, Brno-Královopolje, Vycapy Opatovce. (Banffy, 1990-1991, 10)

Din spațiul maghiar, ultima fază a culturii Lengyel, localitatea Veszprém Felszabadulás provine scheletul unui copil de aproximativ 12-14 ani situat între două gropi de stâlpi, la baza ariei de fundare a acestora. În faza timpurie a culturii Balaton Lasinja, la Balatonmagyarod-Homoki s-a descoperit o groapă ritualică special amenajată care conținea un schelet uman. Groapa avea o formă aproape ovală și se întindea în adâncime până către un metru și jumătate. În mijlocul acesteia era săpată una de formă circulară, unde a fost depus scheletul unui copil de cca. 5 ani și o râșniță neutilizabilă alături de acesta. (Banffy, 1990-1991, 12)

O construcție de mari dimensiuni, numită “mormânt-templu” datează din Creta minoică și se afla amplasat la un km. distanță spre sud față de palatul regal din Knossos. Camera funerară are 4x4 metri, ocupă latura vestică a ansamblului arhitectural și este săpată în stâncă. Tavanul este colorat în albastru și brăzdat de grinzi de lemn, sprijinit într-un stâlp. Podeaua camerei funerare este acoperită cu dale și pereții au fost căptușiți cu

alabastru. Anticamera criptei, la care se ajungea printr-un coridor, era destinată depunerii ofrandelor. Ansamblul arhitectural mai cuprindea un vestibul, curte, etaj cu două terase. Atenția deosebită acordată acestei clădiri este pusă pe seama ipotezei că aici se desfășurau scene ritualice și construcția permitea deplasarea oficanților pe diverse alei. Cert este ca la bază se afla un mormânt la care a fost folosit un sicriu din lemn. (Matz, 1969, 99)

Pe teritoriul românesc, de asemenea, exemplele de depuneri ritualice, de schelete sub locuințe abundă, precum în aria culturii Gumelnița. Sacrificii de întemeiere a construcțiilor sunt atestate arheologic în perioada dacică, înregistrându-se descoperiri de acest gen, schelete atât de copii cât și de adulți sub locuințe de la Grădiștea, (jud. Braila) Bordușani, (jud. Ialomița) Chirnogi, (jud. Călărași) Cățelu-Nou, (București) Poiana, (jud. Galați)

La Bordușani, jud. Ialomița, s-a descoperit o locuință de suprafață, la intrare fiind poziționat un schelet de copil de 12-13 ani incomplet, chircit, prezentând și piese de inventar: craniu, claviculă, omoplați, jumătate de fructieră. Pe bazinul scheletului a fost plasată o piatră de mari dimensiuni. (Avram, 1996, 71) În localitatea Celei, jud. Dolj, s-a identificat scheletul chircit pe dreapta a unui copil mic într-o groapă ovală aflată sub o locuință. De asemenea, un schelet de copil sub un an datând din sec.II-I î. Hr. provine de la Cățelu- Nou. Poziționarea acestuia s-a făcut într-o groapă ovală sub un bordei. (Avram, 1996, 71)

Ofrande sub locuințe de același tip s-au identificat și la Chirnogi, jud. Călărași, mai exact scheletul unui copil de aproximativ doi ani pe fundul gropii unui bordei patrulater. Deasupra acestui schelet au fost depuse ofrande: fragmente ceramice, carne de Bos taurus și Ovis aries. La Grădiștea, jud. Brăila, în jumătatea vestică a unui bordei de secol I î. Hr. s-a descoperit scheletul unui copil sub un an

depus pe fundul unui vas ceramic. Lângă cap se aflau oase de pasăre, unele dintre ele prelucrate. (Avram, 1996, 72)

Practica depunerii defuncțiilor sub locuințe se cunoaște și la germanici în perioada preromană, fiind identificate cel puțin trei cazuri de copii. Aparținând epocii fierului în Anglia există mai multe cazuri de oseminte umane depuse sub locuințe sau sub anexele gospodărești. Una dintre ipotezele posibile cu privire la amplasarea copiilor sub locuințe a fost enunțată de V. Sârbu și anume că acești copii ar fi avut parte de o moarte naturală, iar plasarea lor sub locuințe ar fi avut la bază credința cu privire la renașterea lor. Având în vedere faptul că aceștia nu au avut parte de “riturile de inițiere” ei să fi fost depuși în afara necropolelor, deoarece erau considerați “nenăscuți”. (Sârbu, 1996, 12)

Există suficiente exemple și de înhumări de persoane adulte. Din perioada neolitică, localitatea Traian, comuna Zărnești (jud. Neamț) datează o locuință de suprafață aparținând culturii Cucuteni A-B. Sub casă se afla scheletul unui individ de aproximativ 20 de ani. Sub podeaua altei case se afla craniul unui individ de 16-18 ani, probabil de sex masculin. Lângă scheletele umane cu evidente urme de sacrificiu au fost găsite și maxilare și oase de animale, cochilii de melci raspândite într-o arie circulară. (Sârbu, 1996, 10) La Mărgăritești, jud. Olt s-a găsit o urnă cu resturile incinerării unei femei de aproximativ 30 ani plasată sub podeaua unei case. În urnă se mai aflau și oase de pasăre. Locuința aparținea secolelor III-II î. Hr. (Avram, 1996, 74)

Un alt tip de ofrandă ritualică îl constituie depunerea de animale. Predomină scheletele de câini și poziționarea acestora sub locuință poate fi pusă în legătură cu credințele legate de fidelitate, chiar și după moartea animalului. (Sârbu, 1996, 13) Exista și alte animale depuse în gropi, sub locuințe; acestea reprezintă o dovadă că ar fi fost utilizate în practicile ritualurilor de fondare. Exemple concludente din lumea dacică întâlnim la : Cocorani (jud. Botosani)- trei câini sub podeaua a două case, Poiana (jud. Galați) - câine, Căscioarele (jud. Călărași) – câine (la

toponimicul Șuvița Hotarului) Someșeni (Cluj) - cal, Zalău - purcel. La Brănești (Ilfov), toponimic "Vadu Anei", într-o groapă rotundă din centrul unui bordei s-a găsit scheletul întreg al unui câine. Sub cap, pe un pat de lut, avea pusă o cană cenușie realizată la roată. (Avram, 1996, 73)

Alte obiecte depuse la fundația locuinței este oala ceramică, îndeosebi amplasată sub prag. Spre exemplu, există câteva cazuri documentate din punct de vedere arheologic. La Băiceni s-a identificat o oală sub pragul locuinței, din perioada neolitică. Alte vase îngropate ritualic se găsesc în așezările de la Hăbășești (conținea semințe de grâu), Frumușica (vas umplut cu semințe de canepă), Traian, Trușești, Corlăteni. (Avram, 1996, 70)

Un alt gen de depunere ritualică la întemeiere s-a identificat în cadrul culturii Petrești, la Turdaș - Luncă (jud. Hunedoara): complex ritualic format din șapte râșnițe fragmentare depuse cu fața în jos, un bolovan de silex neprelucrat și un cap finisat din gresie, fiindu-i sugerați ochii prin incizie. Fața prezintă o formă triunghiulară. (Luca, 1996, 2)

Moneda ca ofrandă de fondare apare documentată în special etnografic, pentru perioadele preistorice nedispunând de date concludente, mai ales ca nici o ofrandă funerară nu este atestată în mormintele și necropolele neromane și necreștine. Abia după cucerirea romană "obolul lui Charon" apare frecvent în morminte, depus fiind în mână sau în gură. (Dudău, 1996, 54)

Mircea Eliade a analizat riturile de construcție în mai multe lucrări. Acesta a explicat ofranda sângeroasă prin imitarea unui gest cosmogonic, având la bază teoria că nici o construcție nu poate dura dacă nu este "animată" cu un suflet sacrificat. Aceasta teorie gravitează în jurul ideii că orice creație repetă actul cosmogonic de ceare a Lumii și tot ceea ce este întemeiat este plasat în "Centrul Lumii". În toate societățile arhaice locuința reprezintă centrul, stâlpul central devenind în acest context Axis Mundi. (Eliade, 1988, 185)

Creștinismul va aduce cu sine o schimbare majoră de mentalitate. Se renunță definitiv la sacrificiile umane, așadar la cele sângeroase. Ca ofrande cultice în creștinism, pe lângă pâine și vin, mai sunt acceptate lumânările și tămâia, acestea fiind simboluri ale vechilor ofrande mistuite prin ardere de tot (holocaust). (Bunea, 1996, 64)

În mediul românesc construcția casei este transfigurată mitologic. Miturile povestesc că Dumnezeu nu a creat omului un adăpost deoarece cerul se afla aproape de pământ, iar astrele se aflau în mijlocul omenilor, încălzindu-i. În momentul în care oamenii au supărat divinitatea, cerul s-a ridicat în mai multe etape și astrele, de asemenea. Oamenii abia acum încep să resimtă nevoia unui adăpost împotriva intemperiilor. Dacă la început adăpostirea era în peșteri și păduri, mai târziu, după înmulțirea oamenilor, aceștia vor simți nevoia de un adăpost construit. Tot datorită bunătății sale, Dumnezeu sugerează amenajări de tip subteran sau supraterestru. (Vulcănescu, 1987, 448)

Asupra construcțiilor medievale există referiri în notele călătorilor străini sau în picturile murale ale bisericilor din lemn sau zidărie. Informații de ordin artistic asupra arhitecturii se regăsesc pe stampele din arhive. Astfel, în Evul Mediu, pentru consolidarea temeliei bordeiului se sacrifica un cocoș, sau se zidea măsura umbrei furate de la un om. Furtul umbrei era fatal, în scurt timp urmând decesul respectivei persoane. De asemenea, la fundație se puneau înscrisuri cu valoarea unor talismane. (Vulcanescu, 1987, 449)

Din perspectiva etnografică avem documentate obiectele puse pentru durabilitatea locuinței dar și pentru belșug mai târziu. În primul rând se sfințește locul, ulterior în fundație se puneau: nouă boabe de semințe, flori de măr sau busuioc, usturoi, monede (pe prag sau în colțurile casei). Alte elemente depuse în fundație se regăsesc în diverse spații românești, precum: lumânări, pești vii, păsări (porumbei, găini, vrăbii) șopârle, cărăbuși, iezi, țapi sau berbeci. Uneori se toarnă la întemeiere vin sau untdelemn cu scopul unei bunăstări ulterioare a locatarilor.

S-a păstrat și obiceiul îngropării unui vas ceramic conținând: grâu, mei, sare, ulei, boabe de porumb, semințe de cânepă, vin sau bani. Monedele depuse în fundații au rolul de a aduce noroc și prosperitate, dar și de a conferi durabilitate temeliei. Uneori se depun monede pentru a se substitui viața umană care ar fi trebuit jertfită. (Avram, 1996, 78)

Putem observa că majoritatea obiectelor și produselor depuse ritualic la întemeiere însoțesc pe om în riturile de trecere, la botez, la cununie, la înmormântare, desigur având roluri similare: de asigurare a bunăstării, de înduplecare a divinității, de spor și belșug după săvârșirea ritualurilor.

Ca o continuare a străvechilor paractici de venerare a strămoșilor, existau sculpturi pe fațada bordeiului oltenesc a fizionomiilor în asociere cu alte semne sau cu șarpele casei. Ca prelungire a sacrificiilor de animale la întemeierea caselor, au ramas sculpturile de capete de cai în cele două cosoroabe ale tindei locuințelor țărănești. Un alt aspect al acestei prelungiri este ornamentația cu capete de cabaline a fântânilor de pe lângă case. (Vulcanescu, 1987, 449)

Din ansamblul arhitectural etnografic nu poate fi uitată prispa, o terasă cu stâlpi din lemn care au rolul de susținere a acoperișului prelungit pe o parte sau pe întreaga lungime a fațadei. Aici se desfășoară unele etape din riturile de trecere, dar și ritualuri pentru îmbunarea spiritelor. Spre exemplu, după finalizarea construcției, aici se sacrifică o găină sau un porc. Prispa, reprezentând un spațiu de tranziție, între lumea de afară și lumea interioară, un spațiu vulnerabil în fața maleficului, este tratată cu o deosebită atenție, depunându-se sub ea monede, tămâie, piper și sare. (Cartianu, 1985-1992, 83)

În acest articol ne-am propus să evidențiem diversele categorii de ofrande depuse la întemeierea locuințelor. Am urmărit înhumările ritualice sub case începând cu neoliticul timpuriu, iar acolo unde a fost posibil, am evidențiat și scopul depunerilor din fundații. Din perspectivă etnografică se pot identifica anumite obiceiuri, ritualuri, depuneri cu ocazia fondării locuințelor. Din

multitudinea descoperirilor etnografice putem remarca faptul că depunerea defuncțiilor sub case era un fenomen larg răspândit în tot arealul european. Lumea dacică oferă nenumărate exemple, numărul descoperirilor de schelete depășind numărul descoperirilor din necropole. De cele mai multe ori defuncții prezentau și un inventar funerar, însă, din nefericire, nu cunoaștem pregătirea lor prealabilă depunerii sub construcții (veștminte, coafură, podoabe vegetale). Moneda ca ofrandă de fondare vine să înlocuiască sacrificiul violent, iar creștinismul propune o viziune diferită asupra domeniului sepulcral: defuncții nu mai sunt depuși sub podelele casei și, de teama demonismului morții, separă până în ziua de azi așezarea de necropolă.

BIBLIOGRAFIE

Avram, 1996 - Sultana Avram, *Elemente de continuitate a practicilor și credințelor legate de ofrande și sacrificii în construcții în spațiul carpato-danubian*, în coord. Sultana Avram, *Istorie și tradiție în spațiul românesc (culegere de studii)*, Sibiu, 1996

Banffy, 1990-1991 - E. Banffy, *Cult and archaeological context in middle and southeast europe in the neolithic and the calcolithic*, în Antaeus 19-20, Budapesta, 1990-1991

Bunea, 1996 - Victor Bunea, *Ofranda și sacrificiul în tradiția religioasă mozaică și cea creștină*, în coord. Sultana Avram, *Istorie și tradiție în spațiul românesc (culegere de studii)*, Sibiu, 1996

Caesar, 1964 - Caesar, *De bello Gallico, Războiul gallic*, traducere, note și indice de Janina Vilan Unguru, Ed. Științifică, București, 1964

Cartianu, 1988-1992 - Virginia Cartianu, *Villa Rustica celto-romană răspândită din Britania până în Dacia*, în Marisia, XV-XXII, Târgu Mureș, 1988-1992

Dudău, 1996 - Oltea Dudău, *Moneda ca ofrandă*, în coord. Sultana Avram, *Istorie și tradiție în spațiul românesc (culegere de studii)*, Sibiu, 1996

Eliade, 1988 - Mircea Eliade, *De la Zamolxis la Genghis-Han*, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1988

Gangolea, 1996 - Cornelia Gangolea, *Darul de leac*, în coord. Sultana Avram, *Istorie și tradiție în spațiul românesc (culegere de studii)*, Sibiu, 1996

Kernbach, 1989- Victor Kernbach, *Dicționar de mitologie românească*, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1989

Luca, 1996 - Sabin Adrian Luca, *Un complex de fundare al locuinței de la Turdaș-Luncă(jud. Hunedoara)*, în coord. Sultana Avram, *Istorie și tradiție în spațiul românesc (culegere de studii)*, Sibiu, 1996

Matz, 1969 - Friedrich Matz, *Creta, Micene, Troia*, Ed. Științifică, București, 1969

Radovanović, 2000 - Ivana Radovanović, *Houses and Burials at Lepenski Vir*, European Journal of Archaeology, vol 3, Sage Publications, 2000

Sarbu, 1996 - Valeriu Sarbu, *Sacrificii și înhumări rituale de oameni și animale în/sub locuințe în lumea tracică*, în coord. Sultana Avram, *Istorie și tradiție în spațiul românesc (culegere de studii)*, Sibiu, 1996

Vulcănescu, 1987 - Romulus Vulcănescu, *Mitologie românească*, Ed. Academiei R.S.R., București, 1987

OFFERING TYPES SETTING UP THE BUILDINGS

The dwelling since ever represents for the owner a small familiar universe, a center of the world. Throw setting up rituals it is followed the accomplishment of the archetype, the perfect shape which cannot be conceived without an offering or a sacrifice. The two large categories of sacrifice are with and without living blood. Also, there are individual or community sacrifice ceremonies. Considering the time when those offerings succeed we can distinguish between occasional and permanent offerings.

There are many types of offerings for the dwelling, but the purpose is always the same: to obtain the spirits goodwill, and to banish the evil spirits, protecting the habitants. There are many examples of human sacrifice inner the settlements, as well as inner the dwelling. The burials under the dwelling floor are widely practiced on Romanian territory and European beginning the early Neolithic. At Lepenski Vir it has been found five different types of funerary deposits under the houses. This kind of deposits is documented also in Austria, at Poigen, Czech and Slovakia, Hungary-last phase of Lengyel culture, at Veszprém Felszabadulás. A few discoveries are documented for the Dacian period: Grădiștea, (jud. Brăila); Bordușani, (jud. Ialomița); Chirnogi, (jud. Călărași); Cățelu-Nou, (București); Poiana, (jud. Galați).

The coin as a foundation offering appears documented ethnographical. The Christians produced a change in the common mentalities because it is abandoned the human sacrifice beneath the houses floors. The cultic offering became the bread, the wine, and the candles. All the objects deposited under the houses are there because the dwelling must be lasting and for prosperity later, in time. Ethnographical it is attested the habit to bury a ceramic vase containing cereals, or money.

Unfortunately we do not know many aspects related by the preparations or the Neolithic rituals of the funerary deposits.

SECVENȚE DE MITOLOGIE JAPONEZĂ

CRISTINA PLOSCĂ

Dacă te întreabă cineva

Ce e în inima lui Yamato

Răspunde-i:

Floarea cireșului sălbatic

Înmiresmată în soarele dimineții.

Motoori Norinaga

(1730-1801)

CRISTINA PLOSCA

Japonia se află la capătul lumii. Prin insula Yeso, ea se înfundă în singurătatea Nordului. Spre est, unde sunt cele mai bune porturi, ea dă spre golul fantastic al Pacificului. Spre vest și sud, mări pe jumătate primitive, acoperite adeseori cu ceață, se îngustează un moment la nivelul Coreii și insulei meridionale Kiushu.

Arhipelagul japonez a fost adesea comparat cu insulele britanice dar acestea¹ sunt sudate de continentul european apropiat. Japonia este mai izolată decât ele. Pentru a rupe această izolare, Japonia a trebuit adesea să vrea acest lucru, în mod explicit. Un istoric japonez afirmă: "Tot ce pare a fi esențialmente japonez în civilizația noastră a venit din afară."

Țara grădinilor miniaturale, a ceremoniilor ceaiului, a cireșilor în floare chiar și religia buddhistă, transmisă prin intermediul Chinei, a fost refabricată în stil japonez. Versiunea niponă a buddhismului este mult mai îndepărtată de surse decât cea chineză. Pornind din ținuturile ainilor și de la vechea regiune Yamato, prima eboșă a Imperiului Japoniei, este legat de originile legendare ale dinastiei imperiale japoneze provenită din divinitatea solară Amaterasu, potrivit unei tradiții religioase vii celebrate încă din templele shintoiste până la înfrângerea din 1945 când sub presiunea ocupantului american, împăratul a recunoscut atunci oficial că nu este de origine sacră.²

Japonia ca și Grecia se ivește dintr-un trecut fabulos. Legende venite din adâncul timpurilor populează cu personaje fantastice ceturile dese ce învâluie pădurile, povârnișurile vulcanilor nedomoliți de scurgerea timpului și spuma mării. Credințele și superstițiile au pierdut mult din puterea și vraja lor de altădată, dar mai păstrează totuși ceva din străvechiul mister, de exemplu nenumărații și pitoreștii prezicători care, după căderea nopții, ascunși în unghere întunecate unde pâlpâie o lumină, dezvăluie și azi tainele viitorului, în centrul orașului Tokio. Toate divinitățile naturale (kami) pot oferi celor ce știu să le interpreteze, semne profetice (zencho): o întâmplare neprevăzută, survenind în prima zi a anului, sau la începutul zilei, vestește cum vor fi lunile sau ceasurile viitoare. Omul poate pune în evidență semnele revelatoare, făcând apel la divinație (bokusen sau uranai). În antichitate erau folosite ca și în China, oase oraculare fiind interpretată semnificația crăpăturilor de pe oasele de cerb sau de pe carapacea broaștelor țestoase, după ce fuseseră supuse acțiunii focului. Acum în contemporaneitate temple și sanctuare vând și azi mici buletine conținând mesajele zeilor (omikuji). Soarta unui individ este determinată de numele pe care-l poartă: de aceea se practică încă ghicitul onomastic (seimei-handan). Aceste străvechi procedee locale nu exclud practicile străine - cititul viitorului în cărți, fiind des răspândit în zilele noastre³.

Ca să rezști puterilor malefice, te poți folosi de exorcisme (majinai) care, vor asigura o recoltă bogată sau vor alunga molima. Cifrele posedă o importantă valoare magică. Cifra 1000 este cu deosebire fastă; ca și 8 care în grafia chineză, unde apare alcătuită din două linii divergente, evocă ideea de expansiune. Ca și în China, numerele impare conțin elemente benefice care lipsesc din numerele pare, fiind preferate cifrele 7 și 9.

Visele, ca în toate civilizațiile, capătă valoare premonitoare vorbindu-se de „zeul pernei” (makura-gami) care după căderea nopții îi șoptește bietului muritor neașteptate revelații. Anumitor animale ca vulpea și șarpele, li s-au atribuit puteri supranaturale, putând fi mesagerii unui zeu, chiar zeul însuși, ce luase formă animală spre a intra mai ușor în contact cu lumea terestră. Pisica și nevăstuica posedau conform tradiției, puterea de a-și impune spiritul malefic asupra unor ființe omenești⁴.

Mișcarea astrilor și alcătuirea calendarului au format obiectul unei atenții particulare conformă cu teoriile cosmogonice, astrologice și matematice elaborate în China. 12 animale, reprezentând cele 12 semne ale zodiacului, desemnează anii, zilele, orele în funcție de poziția astrilor și în legătură cu 5 elemente ale creației: apa, focul, lemnul, metalul. Poziția stelelor este cercetată pentru căsătorie (hoshi mawari) și compatibilităților astrologice (aisho)⁵.

Legende și diverse culte încearcă să dea un răspuns misterelor de nepătruns ale naturii: ploaia binefăcătoare, izvoarele răcoroase, puțurile cu ape liniștite, posedă fiecare un spirit al lor ca și râurile, marea, vântul, tunetul. În schimb stelele, a căror influență este mult luată în seamă nu inspiră decât legende scurte și puține, acest popor nu a fost cucerit de geometria poetică a cerului astral. Legenda Bouarului și a Țesătoarei, ivită în China, a cunoscut în Japonia răspândirea tenace a frumoaselor și tristelor povești de dragoste: despărțite prin Calea Laptelui, steaua Bouarului și cea a Țesătoarei, nu se întâlnesc decât odată pe an, în a șaptea zi a lunii a șaptea, când toate frunzele de arțar sau toate coțofenele se adună laolaltă

pentru a alcătui un pod ceresc. Doar atunci Țesătoarea poate să-și întâlnească iubitul.

Genealogiile divine și imperiale reprezintă adevăratul fundament și esența învățăturii shinto. O culegere de întâmplări din vechime, Kojiki și o cronică de vechi mituri naționale, Nihonshoki (Nihongi) din secolul al VIII-lea cuprind ciclul complet al acestor povestiri. Au alcătuit un tot coerent doar în epoca Edo, sub influența școlii Mitogaku și a curentelor patriotice care s-au străduit să resusciteze cultura vechii Japonii și să reînvie figurile uitate ale împăraților de odinioară.

Subiectul central al mitologiei este cel al creării pământului japonez de către zei. Versiunile diferite se elaborează în jurul a două teme principale: activitatea zeului Ame no minaka-nushi și evocarea haosului inițial. Mitologia japoneză fiind printre puținele de pe glob care cultivă mitul creării lumii din haosul inițial. După egipteni și sumerieni la origine a fost un ocean, după chinezi o stare amorfă, iar după germani o prăpastie de gheață. Recursul la prioritatea celestă a unui zeu amintește de vechile credințe chinezești, reluate, în epoca celor 6 Dinastii (sec. III-IV), de taoism, care propunea principiul existenței unui suveran celest, întemeietor și stăpân al universului din clipa despărțirii pământului de cer. Aceste fundamente filosofice ca și noțiunea chineză de autoritate imperială - împăratul își are originea în cer, slujind drept coloană de legătură între cer și pământ, au influențat evoluția istorică și politică a statului nipon din anii domniei împărătesei Suiko (sec. VII)⁶.

Mitul cosmic al haosului inițial din care s-a ivit lumea, se regăsește și în filosofia chineză: el figurează deja în Huai nan tseu, cuprinzând speculații cosmogonice puternic impregnate de gândirea taoistă. Tema haosului este constantă în faimoasa legendă a zeiței soarelui, Amaterasu, a cărei dispariție momentană a cufundat din nou pământul în spaima întunericului dintâi. Este o noțiune pe care o regăsim în civilizațiile Asiei sud-estice.

Cerul și pământul s-au alcătuit atunci când din haos au urcat finele esențe și au coborât substanțele grele: pământul nu era decât un noroi inform, un pământ-apă

„Pământul care tocmai se născuse era ca o pată de ulei pe apă și plutea ca o meduză”-Kojiki. Dintr-o dată se ivi o stranie și roșie formă, din care se născură cei trei zei -coloane.

Alături de cuplurile cer-pământ, pământ-apă apare cuplul bărbat-femeie, principiul masculin-principiul feminin, din unirea și echilibrul cărora se naște întreaga creație. Japonia și China din insulele Pacificului își întemeiază filosofia și sensibilitatea pe această viziune dualistă și ciclică a lucrurilor.

La începutul Genezei nu este „Cuvântul” ci o limbă de pământ ce plutește fericită în întuneric. Ușorul și greu se despart pentru a forma un Sus și un Jos. În acest Sus mișună o sumă de spirite divine (kami) orfane⁷. Imaginația cosmică și noțiunea de cuplu se unesc pentru a crea pe zămisitorii supremi: Izanagi (cel care invită), zeul și Izanami (cea care invită), zeița. Însărcinați de zei să stabilizeze pământul care plutește în derivă, au primit de la ei în dar o lance-hoko, astfel aflându-se pe Podul Plutitor al Cerului, cei doi Kami au cufundat în apă halebarda divină au învârtit-o în spuma mării și apoi au scos-o apoi din valuri. Picăturile de apă, care s-au prelins de pe această primă sabie japoneză, ce se vor întări și vor cădea în hăuri apărând prima insulă. Aceasta a fost Awaji „insula ceței involburate” din Marea Interioară⁸.

Izanami și Izanagi se stabilesc aici și devin soți. Ei construiesc prima locuință: o miya, arhetipul templului shintoist. Încetul cu încetul apar insule noi și în scurt timp se conturează arhipelagul nipon. Este O-Yama shima sau Yashima, țara celor opt insule: Honshu, Shikoku, Kyushu, Hokkaido, Awaji, Oki, Tsushima și Sado. Se pare că o legendă asemănătoare scoate arhipelagul britanic tot din apele oceanului. După cum spunea Voltaire, Anglia mărginește capătul uriașului colos eurasiatic după cum Japonia îl mărginește pe celălalt. După nașterea insulelor japoneze a apărut și restul continentelor⁹.

Izanami moare, pe când da naștere focului iar din Izanagi, mai precis din ochiul stâng (în China și Japonia stânga este mai importantă decât dreapta) apare

Tensho-Daijin, zeița solară sau Amaterasu omi Kami, zeița luminii, străbună a clanului imperial și figura cea mai venerată a panteonului shinto. Tot atunci au mai apărut zeița Lunii, Tsukuyomi no Kami și zeul oceanelor și furtunilor, Susano-o Mikoto fratele lui Amaterasu. Și-au împărțit universul: prima a preluat cerul, a doua va domni peste regatul nopții iar ultimul va stăpâni apele.

În lumea kamilor, orice se naște din orice, nimic nu este ignobil. Sunt mulțimi nesfârșite de kami, cerești sau pământeni, iluștri sau moderați, puternici sau subalterni, titulari sau în partibus ai unui vulcan sau ai unui tufiș. Unii sunt bine înfiți în mitologie, alții după ce au făcut vreun serviciu mărunț, se risipesc ca fumul. Trebuie să fie suficient de mulți pentru a anima lucrurile utile sau comestibile (kami al Pieptenului, unul al Tigvei, unul al scoicii sau al Orezului), pentru a sacraliza orice față naturală, pentru a impregna fiecare buturugă, fiecare torent de pe pământul japonez, pentru a da un patron fiecărei bresle (chiar spionii au un Kami)¹⁰.

August Kami al Răspântiilor

Kami al Muntelui metalifer

al Lutului

al Măinii drepte

al Izvorului termal

al Răsadului de orez.

Lumina răspândită de Amaterasu O-mi Kami este neasemuită, căci atunci când zeița s-a retras într-o peșteră întunecată, lumea a fost cât pe ce să se prăbușească în universul dușmănos al nopții. Cuprinsă de mânie și nefericită din pricina purtării fratelui său Susano-o no Mikoto, ea s-a ascuns într-o peșteră adâncă din cer. Retragera zeiței Amaterasu amenințase existența lumii, care era cufundată în întuneric de nepătruns, în timp ce spiritele rele se răspândeau pe suprafața pământului. Zeii s-au întâlnit și au pus la cale o stratagemă, ce trebuia să o aducă pe Amaterasu. Lângă grotă au fost aduși niște cocoși, al căror cânt avea să

vestească întoarcerea zilei, a fost plantat apoi un arbore sakaki, ce vrea să devină arbore sacru. De ramuri au fost agățate bijuterii, lungi fâșii de stofă albă și o oglindă anume făcută pentru acea împrejurare. Toți zeii s-au grupat în jurul arborelui, cu excepția unuia dintre ei, care, renumit pentru vigoarea sa fizică s-a așezat lângă intrarea în peșteră. A fost chemată zeița Ama no Uzume, nu atât frumoasă cât veselă, care a început să danseze hazliu încât toți zeii izbucniră în râs. Atunci Amaterasu, curioasă fiind a întredeschis poarta peșterii și s-a oprit surprinsă de strălucirea propriei sale imagini în oglindă. Atunci zeul ce păzea peștera profită de acea clipă pentru a o trage cu totul afară. Zeul Futodama i-a spus: „Nu-ți este îngăduit să te ascunzi din nou”. Scăldată iar în lumină, lumea se întoarce la viață, iar blândețea dulce a soarelui izgoni în umbră spiritele malefice¹¹.

Din Amaterasu, așa cum am menționat, conform legendei descind împărații Japoniei. Se spune că un nepot al acesteia, Ninigi no Mikoto, având cele trei însemne ale puterii: piatra prețioasă - Zasaka no Matazama, oglinda - Yata no Kagami și sabia lui Izanagi, ar fi descins pe insula Awaji, iar un strănepot al acestuia, Iware no Mitoko, a pornit din Kyushu pe mare și a debarcat în Yamato cucerindu-l. Acum 2600 de ani strănepotul lui Amaterasu a devenit primul împărat al Japoniei în Yamato cu capitala la Kashiwara, încoronat „sumera” cel ce guvernează sub cer la 11 februarie 660 î.H. domnind 76 de ani. După moarte a primit numele postum de Jimmu Tenno, urmându-i la cârma Japoniei 125 împărați și împărătese.

Soarele a fost considerat un lucru propriu, simbol al existenței. Era al Japoniei apărând din marea care uda țărmurile imperiului. Totul a început sub împăratul Keiko în secolul I, care a abordat pe corabia sa de război drapelul alb și apoi sub împărăteasa Jingo, soția celui de-al XIV-lea împărat al Japoniei, a înființat stindardele de război. La sfârșitul secolului VI - începutul sec.VII, în ziua încoronării, împărăteasa Suiko a arborat pe Palatul Imperial un drapel pe care erau simbolizate soarele și luna, în cinstea zeilor Amaterasu și Tsukiyomi. Drapelul,

menționat de cronici, va fi menținut sub împăratul Mommu și chiar în secolul XII pe timpul rivalității celor două clanuri Minamoto și Taira. Însemnul soarelui este găsit în picturi și obiecte de artă. În secolul XIV, împăratul Go Daigo emite un decret prin care drapelul de război al țării Yamato va purta un soare roșu pe fond alb. Spre sfârșitul epocii Tokugawa, navele comerciale japoneze arborează pavilionul soarelui peste tot în apele mărilor și oceanelor. În 1890 guvernul împăratului Meiji decide ca simbolul soarelui să devină drapelul național și de atunci este arborat cu cinste.

NOTE:

¹Fernand Braudel, *Gramatica Civilizațiilor*, ed. Meridiane, București 1994, p.321

²*Ibidem*

³Vadime și Danielle Eliseeff, *Civilizație japoneză*, ed. Meridiane, bucurești 1996,
p.10

⁴*Idem*, p.11

⁵*Ibidem*.

⁶*Idem*, p.12.

⁷Nicolas Bouvier, *Cronică Japoneză*, Humanitas, 1995, p.11.

⁸Florin Vasiliu, *Pe meridianul Yamato*, Ed Sport-turism, 1982, p.33.

⁹Nicolas Bouvier, *Cronică Japoneză*, Humanitas, 1995, p.12.

¹⁰*Ibidem*

¹¹Vadime și Danielle Eliseeff, *Civilizație japoneză*, ed. Meridiane, București 1996,
p.16

ABSTRACT

The Japanese Islands were compared to British Islands but those ones are linked by the Europe. The Japanese Islands are more isolated than these.

Japan like Greek is showing oneself from the mythical past. The legends come from the ancient past populated with odd characters. The forests, the slopes, the sea and the volcanoes are wrapped in fog.

The imperial and celestial genealogies signified the essence of Shinto doctrine. Kojiki is the chronicle of ancient times and Nihonshoki, from VIII-th century, covered the complete series of these stories. The subject of the mythology is the creation of Japanese land by the gods.

The myth of initial chaos in the world is recognized in Chinese philosophy. The chaos theme is the constant in the legend of goddess of the Sun- Amaterasu. According to the legend, the Imperial family of Japan descends from her.

OFRANDA DE CÂNTEC SAU CÂNTECUL DE POMANĂ

DUMITRU JOMPAN

Motto:

*„Dați morților ceea ce li se cuvine,
ei sunt oamenii care au părăsit viața
socotiți-I ca ființe divine ...”*

Din îndepărtate vremi și până în zilele noastre oamenii au crezut în nenumărate „forme de existență în care morții își duc mai departe viața”.¹ În concepția romanilor „mortul continuă să aibă nevoile și pasiunile din timpul vieții”² morții lor erau supranumiți „manes” (cei buni, cei puri), mai mult chiar „Dii Manes” (Zeii cei buni, cei puri)³ Cunoscutul Enea, spre exemplu, a atribuit tatălui său laudativul „santus divinus”⁴ Zeificarea celor plecați din lumea „cu dor” în cea „fără dor” este dovada unei maxime venerații.

Sfântul apostol Pavel a propovăduit dualitatea existenței umane, între „lumea vizibilă imperfectă și trecătoare prin păcat și cea invizibilă, eternă”. Omul „atunci când nu poate fi mulțumit de temporalitate, afirmă Petre Țuțea – a generat speranța într-o viață viitoare (...). Existența lumii viitoare nu este speranța umană ci singura idee salvatoare și consolatoare”⁵ Socrate însuși s-a pus speranța în nemurire și Dumnezeu.

Nu ne-am propus să dezbatem aici și acum despre odă și imn ca ofrande aduse eroilor neamului pentru curajul și jertfa lor și nici despre „cântările funebre” ce alcătuiesc slujbele religioase legate.

Se crede, că ei, morții au trebuință nu numai de cele trupești.

Arnold von Gennep este de părere că „mijloacele de subzistență pe care morții, le găsesc în lumea lor trebuie să le procure pe seama celor vii”.⁶ Ca atare, lărgind sfera acestor „mijloace” materiale prin adaosul celor trebuincioase sufletului, în același mod trebuie să-și procure cântecele și jocurile populare.

Aceste suflete călătoare sunt permanent încercate de dorințe, poftă au anumite gusturi, î-și exprimă visurile celor vii, unele năzuințe și pasiuni.

Ofranda de cântec este o revărsare a sufletului „celui viu” (static) între sufletul prietenului, rudei de neam trecut / trecută în neființă (care posibil să nu-și fi găsit tihna și odihna).

Un exemplu edificator al luării cu sine în mormânt a dragostei de muzică de doinele și jocurile românești, cântate din fluier ori alte instrumente muzicale păstorești, este cel al ciobanului mioritic.

Așa se face că mortul, „captivul mut” de pe celălalt mal al Stycului este dăruit de prietenii și rudele sale, cu ocazia unor sărbători, cu un cântec sau un joc popular. Iată așadar dovada, că nici pe cealaltă lume nu se poate trăii fără cântec și joc. Cântecele și dansurile macabre sunt apanajul lumii transcendente. Popoarele africane încearcă adeseori în cadrul unor ritualuri magice să anticipeze o astfel de viață artistică în care masca, mima și pantonima, logosul și melosul au rolul de ai pregăti atât pe actanți cât și pe privitori pentru momentul Marii Treceri.

Dacă ne raportăm la populația haida după care „Cântările funerare fac ca mortul în satul lui (satul de dincolo de lume n. a..) să stea cu fruntea sus atunci când aude cântecele celor vii” și morții noștri ar putea „simți” la fel.

Ofranda de cântec nu este decât o călătorie muzicală în „lumea supranaturală”. Contrar riturilor de separare față de morți (luarea unor măsuri de

împiedicare a părăsirii mormintelor prin străpungerea cu piroane a crinilor și inimilor acelora care se presupune că vor devenii strigoi),⁷ cântecul de pomană, asemenea darurilor în: alimente, îmbrăcăminte, încălțăminte, apă, și nu în ultimul rând de lumină, este ritual de agregare, de aglutinare a celor două lumi.

De reținut este faptul, că revelația aceasta „de prag” dintre vii și morți nu durează decât câțva ani atâta vreme cât cei vii își aduc aminte de morții lor. De aceea arare ori ne este dat să ascultăm unele dedicații adresate oamenilor a căror vieți sa stins cu mai mult de doi ani în urmă. Căci, puntea de legătură dintre cele două maluri se prăbușește asemenea Podului Londrei, posibil de reconstituit doar în jocul de copii intitulat Podul de piatră, „atunci / și nu atunci”.

Darul la care ne referim este oferit din inițiativa cuiva, spontan și se reazămă pe tradiția folclorică locală. Momentul interesează nu numai familia, rudele și pretenii defunctului, ci întreaga societate rurală.

Sensul acestui mesaj este dinspre un spațiu real „mioritic” înspre unul infinit „cosmic” dinspre „aici” înspre „neunde”.

Ofranda de cânte se face numai în cadru unei suite de dansuri populare, atunci când tempoul alert, vivace îi poartă pe actanți în sferele înalte ale trăirii estetice. Subit, un muzicant ori chiar „donatorul” rostește cu glas tare”acu’ cântăm / să cântă o cântarie gi pomană lu ... plăcită gi ... (priečinu, văru, cumnatu lui)”⁸ Schimbarea bruscă de atmosferă este de-a dreptul ucigătoare. Animația îngheață. Exuberanța îmbracă haina tristeții. Fețele îmbujorate iau înfățișarea figurilor de ceară. Iar, cei de față trec de o dată la o stare psihică asemănătoare feed-back-ului retrocuplajului sau cvonisiunii inverse, amintindu-și chipul, faptele și întâmplările trăite împreună cu cel plecat de curând „pe un drumuț mare / ce’ napoi cărare nare”.

Ofranda interpretată vocal sau instrumental, nu poate fi decât o doină sau un cântec lung de un patetism înfiorător.

Momentul muzical de mai sus î-și are corespondentul, de pildă în lucrarea simfonică a lui Pietro Mascagni, „Cavaleria rusticana” în care după o scurtă introducere urmează o mișcare care sugerează galopul cailor, întreruptă brusc de o cântare funebrală intonată în amintirea celor căzuți pe câmpul de luptă. Se revine apoi la „primo tempo” ca și în cazul nostru, la continuarea suitei coregrafice populare.

În concepția celor intervievați nu ori ce ofrandă de cântec este acceptată de adresant. De cele mai multe ori solicitantul în persona unei rude sau a unui prieten le cere muzicanților un cântec pe care defunctul la îndrăgit în timpul vieții lui „pământene”. „tată’ mio – ne-a relatat cunoscutul rapsod popular Ștefan Isac – o iubit mult câncecu „Izvoraș cu apă rășe”. Mi lo predat mie să-l zâc și să-l duc măi geparce cîn’ îl aud cântănu-să mă ghingesc la el și mă scapă plânsul. Mă duc la al cari lo cântat săi plăcesc fintă lo zâs ge pomană lu tata”⁹

Cel care dedică, pune pe aripile cântecului, jalea, duiosia și regretul despărțirii de „cel pribeag” o dată cu speranța că mesajul său a fost primit cu bucurie.

Dacă „zorile”, „Cântecul Bradului” și „bocetul” propriu-zis sunt produse folclorice ceremoniale, legate fiind de înmormântare, „cântecul de pomană” se încadrează în categoria cântecelor rituale. În schimb asemănarea acestuia cu creațiile din prima categorie rezidă în remunerarea, în cele mai multe cazuri a interpreților care prestează, să zicem, astfel de servicii cu caracter funebral.

Pentru ca buna intenție a „ofertantului”, darul său muzical să fie bine primit de „destinatar” (de răposat), la încheierea cântecului / melodiei se rostește bine cunoscuta formulă „Dumnezeu să-i primească”. Numai așa actantul este încredințat, că spre deosebire de darurile în alimente, obiecte etc., cântecul, ca și creație imaterială, trece cu mai mare ușurință prin și peste „vămile văzduhului” spre a restabili, măcar pe durata interpretării relațiile de rudenie ori de prietenie dintre cei care locuiesc într-un spațiu real și cei din lumea umbrelor. Actul în sine

presupune iubirea față de „aproapele – depărtat” și comunitate prin intermediul artei sunetelor cu Creatorul și prin El, cu cel pe carel păstorește pe tărâmul celălalt.

În sitemul riturilor de trecere, ofranda de cântec are drept scop agregarea defunctului la lumea morților, la noua lui societate...

A aduce o ofranda de cântec lumesc unuia care nu mai există, unui personaj din „lumea umbrelor”, iată o relaționare pasageră a sacrului cu profanul în lumina artei sonorului.

Și, iată cum, cântecul, asemenea fântânii poate deveni calea de legătură dintre cele două lumi, diametral opuse, cea de aici, naturală, a viilor și cea supranaturală, de dincolo, cea transcendentă¹⁰

Cântecul de pomană este o practică întâlnită în mai multe localități din Banat și de aiurea.

Solicitarea unor cântece pentru morți în perioada doliului, „simbol a legăturii temporare” între vii și morți nu este interzisă de obște sătească.

A nu se face astfel de daruri înseamnă a încălca un obicei îndătinat desprins din „cultul morților” a te abate de la morala creștină ortodoxă. Dacă nesocotești o astfel de cutumă cazi în culpă, iar după, C.I. Gulian „culpa devine păcat”¹¹ În fine, a nu oferi cântece de pomană a celor plecați în celaltă lume în concepția oamenilor locului, înseamnă a încălca legile prieteniei și a legăturilor de neam.

Cei care dăruiesc melodii și cântece morților nu fac din aceasta un titlu de glorie („big-man”) ci fac dovada generozității lor.

J. Mbiti, cercetător al conceptelor religioase ale popoarelor africane afirmă că: „Mormântul este simbolul despărțirii între morți și vii, el devine în chip paradoxal locul de întâlnire dintre cele două lumi”.¹²

Interesant, cum de cunosc acest lucru băănățenii care la nunți și nedei cheamă muzicanți la cimitire, la mormintele celor dragi pentru a le aduce ofranda de cântec popular.

Multifuncționalitatea momentului, aspectul etic și estetic, teologic social etc. nu le comentăm acum și aici din lipsă de timp.

La urma urmei ofranda de cântec este un dar, doar că, în acest caz, parimia cunoscută „Darul, dar așteaptă” nu poate fi acceptată căci ofranda nu rămâne alceva decât o jertfă adusă răposatului.

Cântecul de pomană este în fond și la urma urmei un rit funerar, o mică oază de solemnitate într-o mare acțiune spectaculară în cazul petrecerilor populare.

Actul în sine nu face corp comun cu sărbătoarea în contestuc căreia se produce (botez, hora satului, nedeie, nuntă) ci, dinpotrivă contravine stării de bunădispoziție a participanților. Momentul confirmă faptul, că legea contrastului funcționează nu numai în arta cultă ci și în creația populară.

Prin urmare actul folcloric respectiv are șansa de a supraviețui multă vreme căci elementul ritual-religios este susținut de cel spectacular de natură laică.

NOTE

¹Julius Lips, Obârșia lucrurilor. Oistorie a culturii omenirii, Ed. Științifică, București, 1958, p. 520.

²C.I. Gulian, Acad., Lumea culturii primitive, Ed. Albatros, București, 1983, p. 88.

³Idem, ib.

⁴Idem, ib, p. 89.

⁵Petru Țuțea, Omul. Tratat de antropologie creștină, vol. 2. Sistemele , Ed. Timpul, Iași., 1993.

⁶Arnold von Gennep, op.cit., p. 143.

⁷Arnold von Gennep, op. cit., 143.

⁸Inf. Preda Ionică, 52 a., cules: 15.04.2006, Marga.

⁹Inf. Ștefan Isac, 59 a., cules: 28.04.2006, Caransebeș.

¹⁰Această lume, transcendentală poartă numele de apa tani (satul morților), - la indieni, „aralu” la babilonieni, „duat” la egipteni, „sheol” – ținutul „xada” – la populația haida din nord vestul americii etc. (v.c.i. Gulian, Lumea culturii primitive, Ed. Albatros, București, 1983.

¹¹C.I. Gulian, op.cit.

¹²Mbiti, Africanische Religion und Weltanschauung, Berlin, 1974, p. 191.

MEȘTEȘUGURILE ÎN JUDEȚUL SEVERIN ÎN ANII 1944-1948

EUSEBIU NARAI

a) Meșteșugurile în județul Severin în perioada interbelică și în anii celui de-al doilea război mondial:

În provinciile românești aflate sub stăpânirea monarhiei dualiste (Ardealul, Banatul, Crișana și Maramureșul), exceptând Bucovina, majoritatea meseriașilor se ocupau cu prelucrarea fierului (fierarii, mecanicii, mașiniștii etc). De asemenea, la fel de bine reprezentate din punct de vedere numeric erau meseriile de cizmar, croitor, tâmplar, zidar și dulgher.

Ponderea redusă a meseriașilor români se datora cadrului legislativ potrivnic practicării meșteșugurilor de către populația majoritară și tendinței patronatului de a împiedica pătrunderea elementului românesc în acest sector. La neajunsurile prezentate se adăuga faptul că, pentru întreținerea copiilor la ucenicie, se cereau sume însemnate de bani, însă românii nu dispuneau de resurse materiale suficiente.

Toți meseriașii erau grupați în *corporații*, al căror scop era ajutorul mutual. Cele mai multe corporații erau patronate de stat, venitul principal al acestora provenind din cotizații, subvenții și serbări¹.

***

Centru politic al românismului bănăţean vreme de mai multe secole, oraşul *Lugoj* va înregistra o dezvoltare economică treptată, mai ales prin meşteşuguri şi comerţ. O diplomă imperială din 10 septembrie 1844 menţionează mai multe bresle de meşteşugari (aurari, argintari, ţesători, curelari etc).

În anul 1910 se aflau în activitate 1.331 întreprinderi, din care 14 aveau peste 20 lucrători fiecare, iar 21 – peste 10 lucrători. Majoritatea (770) erau doar simple ateliere de meşteşugari, care nu foloseau munca salariată. Erau ocupate, deja, în sectorul industrial şi meşteşugăresc, 3.671 persoane (37%) din totalul celor 9.930 locuitori activi ai oraşului.

În societatea lugojeană s-a consolidat o pătură socială importantă, alcătuită din meseriaşi, comercianţi şi intelectuali români, care va avea un rol tot mai însemnat în viaţa publică bănăţeană. Prin intermediul acesteia, Lugojul se impune în fruntea mişcării naţionale până la Marea Unire din anul 1918².

După Adunarea Naţională din 1 Decembrie 1918, la care Lugojul a fost reprezentat prin sute de români, oraşul cunoaşte un progres însemnat. A devenit reşedinţa judeţului Severin în urma reformei administrative din anul 1925, economia oraşului înregistrând o dezvoltare continuă. Recensământul din anul 1930 consemnează 3.156 persoane ocupate în industrie şi meşteşuguri (919 în industria textilă, 505 în industria alimentară etc), 1.373 în comerţ şi credit, 504 în transporturi ş.a.m.d.³

Activitatea micilor meseriaşi, aflată în strânsă legătură cu marea industrie, cererea de pe piaţă şi materiile prime întrebuinţate, a întâmpinat mari greutăţi odată cu izbucnirea celui de-al doilea război mondial. Astfel, majorarea rapidă a preţurilor la materiile prime absolut necesare, multiplele impozite pe care trebuiau să le plătească şi mobilizările pentru front i-au determinat pe mulţi meseriaşi să-şi

reducă activitatea în mod simțitor, iar majoritatea meseriașilor din mediul rural au preferat să renunțe la ocupația lor tradițională. Și alți meseriași, precum pantofarii, tâmplarii și zugravii, s-au confruntat cu o serie de dificultăți de ordin material⁴.

Până la data de 1 aprilie 1941, circumscripția Camerei de Muncă Timișoara a fost formată din județele Timiș-Torontal, Caraș, Severin, Arad, Bihor și Hunedoara, iar din aprilie 1941 sfera sa de activitate s-a limitat la 4 județe (Timiș-Torontal, Caraș, Severin și Mehedinți), în fiecare capitală de județ funcționând câte un oficiu județean⁵.

Pentru ocrotirea membrilor săi, Camera de Muncă Timișoara a colaborat cu Inspectoratul Muncii, prefecturile de județe, primăriile din zonă, organele Administrației Financiare din circumscripție, Camerele de Muncă din alte regiuni ale țării, Camerele de Comerț și Industrie din circumscripția municipiului Timișoara. Poliția și jandarmeria urmăreau activitatea meseriașilor clandestini, iar Camera de Muncă Timișoara întocmea rapoarte despre problemele de ordin social cu care se confruntau muncitorii și meseriașii, pe care le trimitea periodic Ministerului Muncii⁶.

În cursul anului 1941 Oficiul Lugoj a primit, spre soluționare, numeroase cereri, precum: pentru eliberarea contractelor de ucenicie – 390, pentru confirmarea certificatelor de ucenicie – 314, pentru eliberarea cărților de meșteri – 144, pentru preschimbarea brevetelor de meseriași – 25 etc. În afară de acestea, au fost expediate cca 1.500 citații pentru examene, precum și pentru completarea dosarelor de eliberare sau preschimbare.

Dosarele de preschimbare au fost rezolvate prioritar de către funcționarii oficiului amintit. Astfel, au fost completate, semnate și distribuite petenților un număr de 657 cărți de meșteri. Comisiile de calificare profesională au citat – la examene – 458 candidați, din care s-au prezentat numai 112.

În ședințele săptămânale, Comisia interimară a Oficiului Lugoj a dezbătut diferite probleme legate de activitatea meseriașilor și a adoptat 23 hotărâri privind

conflictele individuale de muncă, doar 5 cazuri fiind înaintate Judecătoriei Mixte din localitate în vederea soluționării. În egală măsură, au fost făcute nenumărate intervenții pentru preîntâmpinarea conflictelor de muncă, individuale sau colective⁷.

În cursul anului 1942, conducerea Camerei de Muncă Timișoara a fost preluată de către o comisie interimară, formată din 9 membri⁸.

Tot acum, pe lângă Camera de Muncă Timișoara au funcționat 3 oficii județene (Lugoj, Oravița și Turnu-Severin)⁹.

Oficiului Județean Lugoj i-au fost remise, în anul 1942, mai multe cereri din partea diverselor categorii de lucrători, după cum urmează: pentru eliberarea cărților de meșteri – 101, pentru preschimbarea brevetelor de meseriași – 19, pentru confirmarea certificatelor de ucenicie – 208, pentru eliberarea brevetelor de meseriași – 409, pentru eliberarea contractelor de ucenicie – 334 ș.a. Majoritatea cererilor au fost soluționate favorabil. În aceeași perioadă au mai fost expediate peste 4.000 citații pentru examene și completarea dosarelor. De asemenea, au fost completate, semnate și distribuite petențiilor un număr de 218 cărți de meșteri¹⁰.

Comisia interimară a oficiului amintit a încercat să rezolve – pe cale amiabilă – 11 conflicte de muncă, două asemenea cazuri fiind avansate Judecătoriei de Muncă din localitate.

Conform proceselor-verbale de ședință, rezultă faptul că, în fața comisiilor de calificare profesională, s-au prezentat doar 497 candidați, dintre care au fost admiși 145 meșteri și 312 muncitori, în timp ce 40 candidați au fost declarați respinși. În afară de candidații citați la examene de cel puțin 3 ori, care nu s-au prezentat în fața comisiilor de specialitate, au mai rămas de soluționat cererile formulate de 683 muncitori și 102 meșteri, prin susținerea unui examen, precum și alte aproximativ 500 cereri, prin preschimbări sau pe bază de dosar¹¹.

Deși nu deținem informații despre numărul exact al meseriașilor din această localitate în perioada studiată, putem deduce – cu ușurință – faptul că Oficiul Lugoj

s-a implicat, în mod pozitiv, în rezolvarea problemelor stringente cu care se confruntau meseriașii locali.

***

Modernizările efectuate în transporturi în perioada 1875-1910, în special construirea de căi ferate, vor favoriza dezvoltarea economică a orașului *Caransebeș*.

Procese-verbale de ședință ale consiliului comunal din anul 1875 oferă informații despre construirea căii ferate Timișoara-Lugoj-Caransebeș-Orșova-Vârciorova, care va lega Banatul de România și despre amplasarea gării orașului. Astfel, autoritățile orășenești au decis să cedeze terenurile necesare construirii acestor obiective feroviare.

Pentru a facilita legăturile economice cu zona Hațeg-Deva, consiliul comunal al orașului Caransebeș a alocat – încă din anul 1895 – suma de 25.000 coroane din bugetul propriu pentru construirea căii ferate Caransebeș-Hațeg, inaugurată în luna august 1908.

Între anii 1906-1910, Caransebeșul se afla printre inițiatorii și susținătorii proiectului de construire a căii ferate dintre Caransebeș și marele centru metalurgic Reșița, opunându-se categoric realizării proiectului de construire a căii ferate Lugoj-Reșița¹².

Cel mai important centru urban din sudul Banatului, orașul Caransebeș, integrat în dezvoltarea României după Marea Unire, era cunoscut îndeosebi prin produsele fabricii "Balta Sărată", dar și ca un important centru comercial și financiar. Comunitatea de Avere a fostului Regiment de graniță româno-bănățean nr. 13 era deținătoarea unor mari suprafețe de pădure, care au început să fie exploatate în vederea prelucrării și comercializării lemnului. De asemenea, în oraș

funcționau 6 întreprinderi, amintite în capitolul precedent. La aceste întreprinderi se adăugau 7 mori și numeroase ateliere meșteșugărești¹³.

În anul 1920 au fost deschise două ateliere pentru prelucrarea pieilor, primăria orașului acordând brevetele industriale solicitate asociațiilor Mihuț și Tarsái, precum și meseriașului Brânda Lazăr¹⁴.

De altfel, documentele subliniază faptul că orașul Caransebeș concentra – în perioada interbelică – un număr mare de meseriași și comercianți. Astfel, la o populație de 7.619 locuitori, în anul 1921 erau consemnați 364 meseriași (12 fierari, 16 rotari, 48 tâmplari, 86 cizmari, 82 croitori, 120 zidari) și 163 comercianți. În anul 1923 erau înregistrați – în evidențele primăriei – 345 meseriași și 226 comercianți, iar 5 ani mai târziu – 337 meseriași și 271 comercianți¹⁵.

Până la declanșarea mării crize economice (1929), au fost adoptate o serie de măsuri pentru protejarea meseriașilor locali și a celor două ateliere mai mari de prelucrare a pieilor, existente în raza orașului. Aceste măsuri vizau și eliminarea concurenței din partea altor localități din zonă. De pildă, în urma disputei cu meseriașii tăbăcari din Lugoj, acestora li s-a interzis – pentru o perioadă de timp – să cumpere piei crude din piața orașului Caransebeș¹⁶.

În timpul celui de-al doilea război mondial, rapoartele și dările de seamă întocmite au furnizat informații relevante privind starea de spirit a populației locale, care se confrunta cu o lipsă acută de alimente și lemne de foc. Nemulțumiri se iviseră, deopotrivă, în rândurile meseriașilor (tăbăcari și cojojari), care nu-și puteau exercita profesia datorită restricțiilor impuse în aprovizionarea cu materii prime¹⁷.

Meseriașii de pe cuprinsul orașului Caransebeș se confruntau cu aceleași probleme ca și cei lugojeni, iar autoritățile locale au depus eforturi considerabile pentru protejarea intereselor acestei categorii profesionale.

***

Dezavantajați de cadrul legislativ neprielnic și de situația materială precară sub regimul dualist, meseriașii români de pe raza viitorului *județ Severin* sperau că își vor câștiga locul binemeritat în comunitățile locale după Marea Unire din 1918.

Lugojul și *Caransebeșul*, importante centre ale românismului bănățean, vor constitui o excepție din acest punct de vedere.

Avântul economic al orașului *Lugoj* în a doua jumătate a secolului XIX și la începutul secolului XX a determinat consolidarea unei pătri sociale importante, alcătuită din meseriași, comercianți și intelectuali români, care va conduce mișcarea națională până la prăbușirea monarhiei austro-ungare.

Instalarea administrației românești (1919) și transformarea sa în reședința județului Severin (1925) a marcat profund și soarta meseriașilor lugojeni.

Odată cu izbucnirea celui de-al doilea război mondial, activitatea micilor meseriași din zona *Lugojului*, aflată în strânsă legătură cu marea industrie, cererea de pe piață și materiile prime întrebuințate, a întâmpinat o serie de greutăți, precum: majorarea rapidă a prețurilor la materiile prime absolut necesare, multiplele impozite pe care erau obligați să le plătească și mobilizările pentru front. Aceste dificultăți cu care se confruntau periodic i-au determinat pe mulți meseriași din *Lugoj* și din împrejurimi să-și reducă activitatea în mod simțitor, iar majoritatea meseriașilor din mediul rural au preferat să renunțe la ocupația lor tradițională.

Oficiul județean *Lugoj*, care făcea parte din circumscripția Camerei de Muncă Timișoara, a depus eforturi considerabile pentru rezolvarea problemelor curente ale meseriașilor locali, activitatea acestuia fiind unanim apreciată.

Modernizările efectuate în transporturi în perioada 1875-1910, cu precădere construirea de căi ferate, vor favoriza dezvoltarea economică a orașului *Caransebeș*.

După Marea Unire din 1918, pe raza orașului Caransebeș, cel mai important centru urban din sudul Banatului, se aflau numeroase ateliere meșteșugărești, în anul 1920 fiind inaugurate două ateliere pentru prelucrarea pieilor, emblematice pentru evoluția meșteșugurilor în plan local.

De altfel, documentele subliniază faptul că orașul Caransebeș concentra – în perioada interbelică – un număr impresionant de meseriași.

Până la declanșarea mării crize economice (1929), au fost adoptate o serie de măsuri pentru protejarea meseriașilor locali și a celor două ateliere mai mari de prelucrare a pieilor, existente în raza orașului, precum și pentru eliminarea concurenței altor localități din zonă, mai ales Lugojul.

În timpul celui de-al doilea război mondial au fost semnalate nemulțumiri în rândurile meseriașilor tăbăcari și cojocari caransebeșeni, care nu-și puteau exercita profesia datorită restricțiilor impuse în aprovizionarea cu materii prime.

Meseriașii de pe cuprinsul orașului Caransebeș se confruntau cu aceleași probleme ca și cei lugoieni, iar autoritățile locale au depus eforturi considerabile pentru protejarea intereselor acestei categorii profesionale.

Dezvoltarea meșteșugurilor în cele două localități urbane (Lugoj și Caransebeș) este relevantă pentru întregul județ Severin în perioada studiată.

b) Meșteșugurile în județul Severin în anii 1944-1948:

După cel de-al doilea război mondial, *Lugojul* își continuă ascensiunea economică și urbanistică. S-a accentuat, totodată, profilul industrial al municipiului prin dezvoltarea unor întreprinderi și crearea de noi unități mari, grupate pe o întinsă platformă industrială între râul Timiș și șoseaua națională Lugoj-Timișoara. Alături de vechile sectoare (textile, materiale de construcții) sunt dezvoltate ramuri noi, care au asigurat locuri de muncă pentru mii de oameni (ceramică fină, utilaje de ridicat și transport)¹⁸.

În aceeași perioadă, în orașul *Caransebeș* s-au înființat noi unități industriale, au fost extinse și modernizate cele existente¹⁹.

***

Un rol important au avut **organele de reprezentare centrală și locală ale meseriașilor**, activitatea lor fiind axată pe rezolvarea – cu promptitudine – a problemelor curente cu care se confrunta această categorie profesională.

Activitatea meseriașilor din județul Severin în perioada studiată a fost îndeaproape supravegheată de Federația Meseriașilor-Centrul Regional Timișoara.

Sindicatul mixt al meseriașilor și micilor industriași din județul Severin, înființat la începutul anului 1945, era constituit, de fapt, din mai multe sindicate, precum: Sindicatul Alimentar, Sindicatul Bărbierilor, Sindicatul Metale Prețioase, Sindicatul Încălțăminte și Pielăriei, Sindicatul Constructorilor, Sindicatul Îmbrăcămintei, Sindicatul Fotografilor, Sindicatul Metalurgic și Sindicatul Lemnarilor.

Dintre organizațiile sindicale enumerate mai sus, *Sindicatul Încălțăminte și Pielăriei* a obținut personalitate juridică în luna octombrie 1945. Conducerea acestui sindicat considera prioritară conlucrarea cu sindicatele muncitorești de pe raza județului Severin și stabilirea unei legături strânse cu Federația Meseriașilor-Patroni din România²⁰.

La sfârșitul anului 1945 s-au întesit preocupările de natură organizatorică ale micilor meseriași din județul Severin. De pildă, în luna decembrie 1945 *Sindicatul Metale Prețioase* era obligat să înainteze, din nou, procesul-verbal de constituire Biroului Comisiei Centrale a Sindicatelor, care urma să-și dea avizul favorabil în vederea obținerii personalității juridice, iar *Sindicatul Alimentar* depunea eforturi considerabile pentru organizarea micilor morari²¹.

În cursul anului 1946 s-au constituit și organisme de susținere a activității meseriașilor, atât la nivel central, cât și local. Astfel, în baza legii pentru organizarea cooperăției, s-a înființat *Federala Națională a Cooperativelor Meșteșugărești*, cu sediul central în București, având – drept scop - "să promoveze activitatea cooperativelor de meseriași din toate punctele de vedere și, în special, pentru aprovizionarea meseriașilor, mici patroni, membri ai cooperativelor afiliate, cu articole de primă necesitate, materii prime, mașini, unelte, scule, să acorde credite etc în vederea producției și consumului". La constituirea acestei societăți cooperative au fost subscribe 55 părți sociale, în valoare de 550.000 lei. Răspunderea asociațiilor era limitată la de 5 ori valoarea părților sociale subscribe²².

Statutul Federației amintite aducea noi precizări privind funcționarea sa, drepturile și obligațiile asociațiilor ș.a.m.d. Conform articolului 1, Federala era îndreptățită să înființeze sucursale, filiale și agenții pe tot cuprinsul țării, în urma votului acordat de Consiliul de Administrație al Federației și a aprobării primite din partea Institutului Național al Cooperăției. Capitalul social al Federației era format din părți sociale egale, în valoare de 100.000 lei fiecare; în afară de capitalul social, Federala putea întrebuința – pentru operațiunile sale – subvențiile primite cu această destinație, precum și împrumuturile contractate în acest scop²³.

Articolul 23 din statut enumera **operațiunile** pe care urma să le efectueze Federala, și anume:

1) să acorde credite asociațiilor în vederea dezvoltării activității productive a atelierelor și să le păstreze disponibilitățile de numerar;

2) să procure materii prime și semifabricate, mașini, scule etc, necesare cooperativelor asociate;

3) să preia, la licitație sau prin învoială, lucrări și comenzi de la instituțiile de stat, județe sau comune, precum și de la întreprinderi particulare, pe care să le distribuie – spre executare – unităților asociate și să crediteze aceste lucrări;

4) să importe din străinătate materiale și semifabricate, mașini, unelte și să exporte produsele cooperativelor asociate;

5) să preia toate reprezentanțele din țară sau străinătate, în cadrul nevoilor unităților cooperative;

6) să organizeze expoziții, bazare și magazine de vânzare în comun a produselor cooperativelor asociate;

7) să colaboreze cu statul la valorificarea avuțiilor naționale, să facă operațiuni de comision și mandat în interesul asociațiilor și în cadrul activității lor sau din însărcinările statului, județului, comunei sau instituțiilor al căror buget este votat de Corpurile Legiuitoare;

8) să sprijine, moral și material, răspândirea culturii, prin înființarea de biblioteci, săli de lectură, conferințe, teatru, cinematograf etc, în colaborare cu celelalte instituții, cooperative din țară și alte instituții înființate în acest scop;

9) să editeze publicații de specialitate, pentru a pune la îndemâna asociațiilor informațiile absolut necesare;

10) să organizeze asistența judiciară și tehnică a cooperativelor²⁴.

Importanța organizării micilor meseriași a fost subliniată la *Conferința extraordinară a Federației Generale a Meseriașilor-Patroni*, desfășurată în capitală în intervalul 9-10 iunie 1946. Unii vorbitori apreciau că "organizațiile micilor meseriași din România sunt, după organizațiile muncitorești, a doua organizație profesională de masă". Președinția Consiliului de Miniștri și alte departamente guvernamentale erau somate să acorde un sprijin substanțial meseriașilor, fiind considerată – ca indispensabilă – o amplă epurare în rândurile meșteșugarilor, pentru ca aceștia să devină "atașați regimului de luptă pentru democrație și libertate" (de fapt, cabinetul pro-comunist prezidat de dr. Petru Groza – n.n.)²⁵.

La începutul lunii noiembrie 1946 s-a constituit un nou organism de reprezentare a micilor meseriași: *Federația Regională și Județeană a Meseriașilor-*

Patroni din județele Timiș-Torontal, Caraș și Severin. Cu acest prilej, a fost desemnat și Comitetul de conducere al federației menționate mai sus: președinte – Ioan Câmpan (Timișoara); vicepreședinți – Iuliu Roman (Timișoara), dr. Andrei Palfy (Caransebeș) și Ion Burulian (Reșița). Din Comitetul de conducere al federației făceau parte 12 membri, dintre care 5 domiciliați în Timișoara, restul reprezentând interesele meseriașilor din alte localități bănățene (Jimbolia, Orșova, Sănnicolau Mare, Ciacova, Deta, Lugoj și Lipova)²⁶.

Sindicatul Unic al Meseriașilor-Patroni din județul Severin și orașul Lugoj, înființat în anul 1946, era structurat în 13 **bresle**. Redăm, în continuare, componența fiecărei bresle în cursul anului 1946: **breasla "Betonieri. Zidari. Constructori"** – 4 membri (1 betonier, 1 zidar și 2 zidari-constructori)²⁷; **breasla "Tăbăcari. Argăsitori"** – 20 membri (toți tăbăcari)²⁸; **breasla "Fierari. Lăcătuși. Mecanici. Electricieni. Turnători. Tinichigii. Ceasornicari"** – 26 membri (1 fierar-potcovar, 7 lăcătuși, 3 electricieni, 4 tinichigii, 2 ceasornicari, 5 mecanici etc)²⁹; **breasla "Pantofari. Cizmari"** – 43 membri (42 pantofari și 1 cizmar)³⁰; **breasla "Croitori. Croitorese. Modiste. Ceaprazari. Pălărieri. Țesătoare"** – 39 membri (22 croitori, 12 croitorese, 2 pălărieri, 1 ceaprazar, o țesătoare și o modistă)³¹; **breasla "Perieri. Pieptenari. Frânghieri. Fotografi"** – 5 membri (1 perier, 1 pieptenar, 1 frânghier și 2 fotografi)³²; **breasla "Cojocari. Blănari. Marochiniști. Căciulari"** – 13 membri (4 cojocari, 2 căbăniceri, 4 căciulari, 1 blănar și 2 marochiniști)³³; **breasla "Fărbari. Boiangii. Zugravi. Vopsitori. Ambalagii"** – 8 membri (1 fărbar, 4 zugravi, 2 boiangii și 1 ambalagiu)³⁴; **breasla "Măcelari. Cârnațari. Oieri"** – 7 membri (4 măcelari și 3 cârnațari)³⁵; **breasla "Brutari. Turtari. Lumânari. Cofetari"** – 7 membri (3 brutari, 2 turtari și 2 cofetari)³⁶; **breasla "Tipografi. Compactori. Legători"** – 5 membri (4 tipografi și 1 compactor)³⁷; **breasla "Frizeri. Coafori. Pedichiuriști. Manichiuriști"** – 24 membri (17 frizeri, 4 coafori, două coafeze și 1 pedichiurist)³⁸; **breasla**

"Tâmplari. Constructori de lemn. Dogari. Dulgheri. Strungari de lemn. Rămari (sticlari)" – 14 membri (1 dulgher, 8 tâmplari, 4 strungari și 1 rămăr)³⁹.

Sindicatul Unic al Meseriașilor-Patroni din Caransebeș, înființat încă din luna aprilie 1945, avea – la sfârșitul anului 1946 – 168 membri, adică 42% din numărul total al meseriașilor-patroni din localitate (cca 400). Procentul relativ scăzut al meseriașilor care făceau parte din sindicatul unic se explică prin tendința de politizare a organizațiilor profesionale de către guvernul condus de Petru Groza⁴⁰.

Sindicatul Unic al Meseriașilor-Patroni din Orșova, constituit în luna ianuarie 1946⁴¹, număra – printre fondatori – 30 meseriași aparținând diverselor bresle: 8 croitori, 4 croitorese, 11 pantofari, 1 tinichigiu, 1 frizer, 3 brutari, 1 măcelar și 1 tâmplar⁴². La sfârșitul anului 1946, sindicatul amintit era alcătuit din 79 membri, dintre care: 18 croitori, 16 pantofari, 7 frizeri, 7 brutari, 4 măcelari, 6 tâmplari, 3 fotografi, 2 tinichigii, 2 pietrari, 2 ceasornicari, 1 pălărier, 1 zugrav, 1 tăbăcar, 2 fierari ș.a.m.d.⁴³. În fruntea Comitetului de conducere al sindicatului meseriașilor din Orșova se aflau: Ion Bâtea (președinte), Ilie Solomon și Sabin Militaru (vicepreședinți) și Niculae Costin (secretar)⁴⁴.

Anul 1946 a fost dominat de conflictul deschis dintre cele două sindicate care funcționau pe raza orașului Orșova: Sindicatul Unit al Muncitorilor și Sindicatul Unic al Meseriașilor-Patroni. Acest conflict avea la bază neîncrederea față de sindicatul meseriașilor, considerat, la un moment dat, un exponent al "reacțiunii" din localitatea respectivă. Conflictul a fost aplanat prin intervenția forurilor centrale la sfârșitul anului 1946⁴⁵.

În concluzie, în anul 1946, pe cuprinsul județului Severin activau 3 **sindicate mixte** destul de puternice: Federația din Lugoj, la care se adăugau sindicatele din Caransebeș și Orșova⁴⁶.

Deși *sindicatul din Caransebeș* înaintase o cerere de afiliere la Federația Județeană a Meseriașilor din Lugoj încă de la începutul anului 1946, având în

vedere faptul că – la Timișoara – s-a înființat Regionala meseriașilor din județele Timiș-Torontal, Caraș și Severin, sindicatul amintit a fost înglobat – la rândul său – în această regională la finele anului 1946⁴⁷.

Procesul de organizare în sindicate a micilor meseriași din județul Severin s-a amplificat în anul 1947, constituind o miză politică destul de importantă pentru autoritățile centrale și locale. De exemplu, în luna aprilie 1947 *Sindicatul Unic al Meseriașilor-Patroni din Caransebeș* număra 180 membri, printre care: 27 pantofari, 19 cojocari, 19 croitori și croitorese, 16 măcelari, 10 argăsitori și tăbăcari, 10 tâmplari, 9 bărbieri și coafori, 7 ceasornicari, 5 fotografi, 3 zidari, 3 boiangii etc⁴⁸. Conducerea sindicatului amintit era asigurată de un președinte (Simion Hanțilă), 2 vicepreședinți (Iuliu Kalmar și Iosi Dragomir) și un secretar (Constantin Sintay)⁴⁹.

De asemenea, până în luna iunie 1947, *Sindicatul Unic al Meseriașilor-Patroni din Orșova* a reușit să-i încadreze, în rândurile sale, pe toți meseriașii din localitate (85)⁵⁰.

După ce a refuzat să se afilieze la Federația din Lugoj, sindicatul din Orșova a acceptat, în cursul lunii noiembrie 1947, să facă parte din Regionala constituită la Timișoara⁵¹.

Federația Generală a Meseriașilor din Republica Populară Română, constituită la începutul anului 1948, era compusă din 10 uniuni sindicale: **Uniunea "Lemn și Mobilă"** (tâmplari de mobile și binale, sculptori în lemn, dogari, rotari, modelari, împletitori de coșuri, plăpumari, ceaprazari de mobile, geamgii etc); **Uniunea "Metalurgică"** (mecanici ajustori, mecanici pentru mașinile de mare precizie, mecanici auto, țesători mecanici, lăcătuși, tinichigii, turnători metale feroase și neferoase, fierari, sudori, galvanizatori, cazangii, sticlari, opticieni, electricieni, radiofoniști, instalatori de apă-canal și gaze naturale, vulcanizatori, lumânărari, ceasornicari, bijutieri, argintari, tehnicieni dentari etc); **Uniunea "Îmbrăcăminte-Textile"** (croitori, croitorese, umbrelari, modiste, florărese,

țesători, frânghieri, boiangii, spălători chimici, pălării, șepcari, ceaprazari etc); **Uniunea "Constructori"** (constructori, antreprenori de imobile, drumuri și căi ferate, zidari, dulgheri, mozaicari, hornari, zugravi-vopsitori, sculptori în piatră, pietrari, betoniști etc); **Uniunea "Arte Grafice"** (tipografi, legători, confecționeri, litografi, dactilografi etc); **Uniunea "Încălțăminte și Pielărie"** (cizmari, pantofari, cojocari, blănari, căciulari, argăsitori, tăbăcari, marochineri, curelari etc); **Uniunea "Alimentari"** (cofetari, măcelari, brutari, mezelari, simigii și turtari); **Uniunea "Frizeri-Coafori"** (frizeri, coafori, pedichiuriști, manichiuriste, cosmeticieni și maseuri-băieși); **Uniunea "Transporturi"** (șoferi de taximetre, camioane, autobuze și autocisterne, tractoriști, barcagii, căruțași, birjari, camionagii, sacagii etc); **Uniunea "Fotografi"** (fotografi)⁵².

În luna mai 1948 a fost dat publicității *regulamentul de funcționare pentru centrele județene și locale ale asociațiilor profesionale de meseriași*. Articolul 2 al regulamentului preciza **scopurile** pe care trebuiau să le îndeplinească aceste centre:

- 1) a servi interesele profesionale, economice și culturale ale tuturor asociațiilor de meseriași, a coordona și planifica activitatea acestora;
- 2) a aduce la îndeplinire dezideratele tuturor asociațiilor de meseriași;
- 3) a onora toate însărcinările încredințate de către Comitetul Central al Federației Generale a Meseriașilor din R.P.R.;
- 4) a dezvolta sentimentul de solidaritate între asociațiile componente, a armoniza raporturile între asociațiile de meseriași și sindicatele muncitorești ș.a.m.d.⁵³.

În vederea atingerii acestor obiective, centrele județene și locale puteau utiliza următoarele mijloace:

- 1) înființarea de biblioteci;
- 2) organizarea unor conferințe educative, școli de perfecționare, serbări, baluri, șezători și întruniri pentru a dezbate toate problemele de ordin economic, social, profesional și cultural ale asociațiilor;

3) constituirea unor cooperative de producție, aprovizionare și desfacere etc⁵⁴.

Al doilea Congres al Federației Generale a Meseriașilor din R.P.R., convocat în intervalul 1-2 iunie 1948, a adoptat o **rezoluție**, în care se sublinia necesitatea întocmirii unei statistici a meseriașilor de pe întreg cuprinsul țării și a includerii tuturor meseriașilor în asociațiile de profil⁵⁵.

Tendința de înregimentare a acestei categorii profesionale, cu o pondere numerică semnificativă în mediul urban, a reprezentat, de altfel, una din direcțiile principale de acțiune ale cabinetului Groza și, implicit, ale Partidului Comunist Român în perioada studiată.

***

Activitatea meseriașilor de pe raza județului Severin depindea direct de **aprovizionarea cu materii prime** și **obținerea de credite**.

La începutul anului 1945 se punea, în mod serios, problema înființării unei cooperative la Timișoara și a unei sucursale a acesteia la Orșova, în vederea asigurării aprovizionării optime a meseriașilor din zonă cu materii prime, unelte, scule etc⁵⁶.

Rezoluția adoptată la *Conferința regională a Meseriașilor-Patroni și Micilor Industriași din Banat*, desfășurată la Timișoara în ziua de 4 noiembrie 1945, se referea și la aceste probleme:

1) "Aprovizionarea meseriașilor și micilor industriași cu materiile prime necesare; materiile prime să fie împărțite prin syndicatele profesionale din care fac parte meseriașii; Syndicatele Alimentare cer, în principiu, stabilirea prețurilor alimentelor prin autoritățile locale".

2) "Meseriașii să fie reprezentați la toate autoritățile industriale și financiare, atât la cele comunale, cât și ale statului, și la toate instituțiile pentru colectarea

materiilor prime; la fiecare conferință comunală sau județeană, referitoare la aprovizionarea populației, să fie invitate și sindicatele profesionale ale meseriașilor" ș.a.m.d.⁵⁷

La începutul anului 1946, meseriașii din sectorul textile de pe raza orașului *Lugoj* solicitau, pe un ton categoric, Comisiei Regionale Timișoara, asigurarea materiilor prime (talpă, piele, cuie, ață și ace de cusut), care nu puteau fi procurate decât pe piața neagră, la prețuri exorbitante⁵⁸.

Și meseriașii orșoveni se confruntau cu o serie de greutăți în această perioadă, precum: scumpetea, lipsa acută a materiilor prime, semifabricatelor și fabricatelor, inexistența fabricilor de la care meseriașii se puteau aproviziona cu cele necesare și a depozitelor aferente pentru stocarea acestora. Branșa pantofarilor se afla într-o situație disperată: pielea, talpa și accesoriile lor erau vândute, de către speculanți, la prețuri extrem de ridicate (de pildă, 1 kg talpă costa 80.000 lei) și, din acest motiv, producția era destul de redusă. Din cauza blocării făinii, brutăriile din localitate nu funcționau de câteva luni, populația fiind complet lipsită de pâine. De asemenea, croitorii își procurau stofele de pe piața neagră, la prețuri fabuloase (500.000-800.000 lei/m). Desigur, și alte branșe de meseriași din *Orșova* aveau de rezolvat probleme similare⁵⁹.

Dificultățile cu care se confruntau meseriașii la începutul anului 1946 au fost discutate, pe larg, la *Conferința extraordinară a Meseriașilor-Patroni din România*, care a avut loc în capitală în zilele de 9-10 iunie 1946, în prezența unor delegați din partea Ministerului Muncii. Cu acest prilej, s-a hotărât ca distribuirea materiilor prime să se realizeze prin cooperativele meseriașilor, iar în localitățile unde nu se înființaseră cooperative, sindicatele de profil să-și asume răspunderea în acest sens, pentru eliminarea speculanților de pe piață⁶⁰.

La conferința amintită au fost exprimate și alte doleante ale meseriașilor de pe cuprinsul țării: asigurarea unei cote fixe de materiale și semifabricate pentru cooperativele și sindicatele de meseriași, prin intermediul Oficiilor de

aprovizionare și al INCoop-ului; sprijinirea cooperativelor de producție, prin comenzi de la stat; acordarea de credite, în condiții avantajoase, pentru aprovizionarea cu materialele necesare; înființarea Băncii de Credit a Meseriașilor, pe baza proiectului avansat de Ministerul Muncii; desființarea Camerelor de Muncă și înlocuirea lor cu Camerele de Meserii; înființarea unui subsecretariat de stat, care să se ocupe – îndeaproape – de problemele meseriașilor; retrocedarea averii fostelor corporații ale meseriașilor din Ardeal și Banat, confiscate "pe nedrept de stat prin legea reacționară din 1936"⁶¹.

Deși s-au materializat unele cerințe ale meseriașilor, exprimate la conferința extraordinară din iunie 1946, la sfârșitul aceluiași an orașul *Orșova* era afectat de un șomaj masiv, meseriașii locali acuzând lipsa acută a materiilor prime indispensabile pentru desfășurarea activității⁶².

Anul 1947 nu a adus o îmbunătățire substanțială a aprovizionării meseriașilor cu materii prime. De exemplu, în luna aprilie 1947, un număr de 9 cofetari din *Caransebeș* au solicitat Oficiului Economic din cadrul Prefecturii județului Severin să aprobe acordarea cotei necesare de zahăr având în vedere faptul că, în anii 1944-1946, aceștia au fost privați de cota de zahăr cuvenită în mod legal⁶³.

La *Conferința regională pentru Banat și Ardeal a Meseriașilor-Patroni*, desfășurată la Timișoara în luna iunie 1947, a fost adoptată o moțiune în care se solicita, printre altele: aprovizionarea meseriașilor cu materii prime și semifabricate, prin intermediul cooperativelor și sindicatelor de profil; obținerea de credite pe termen lung, cu dobânzi reduse; desființarea Camerelor de Muncă și înlocuirea lor cu Camerele de Meserii etc⁶⁴. Cu același prilej, au fost avansate două propuneri pentru redresarea situației meseriașilor din zonă: numirea unor delegați ai meseriașilor pe lângă Oficiile de distribuție, pentru a participa direct la repartizarea materiilor prime și fondarea Băncii populare a meseriașilor, afiliată la Federala din Timișoara, care să-i integreze – în rândurile sale – pe toți meseriașii din regiune⁶⁵.

De multe ori erau exercitate presiuni asupra meseriașilor, pentru achitarea cotizațiilor sindicale, în caz contrar neprimind materiile prime strict necesare desfășurării activității. De pildă, în luna iunie 1947, Federația din Lugoj și Sindicatul din Caransebeș erau informate de Regionala din Timișoara asupra faptului că nu vor primi ață pentru croitori, fiindcă nu își plătiseră cotizațiile față de Regională până la acea dată⁶⁶.

În anul 1948 s-au depus eforturi considerabile pentru sprijinirea meșteșugarilor din județul Severin, cu condiția înscrierii acestora în organizațiile profesionale, subordonate factorilor decizionali locali. O contribuție însemnată în aprovizionarea cu materii prime și semifabricate a acestei categorii profesionale și-au adus cooperativele meșteșugărești care funcționau pe raza județului Severin la începutul anului 1948: "1 Mai" Orșova; "Sebeșul" Caransebeș (desființată în primăvara aceluiași an); "23 August", "Munca", "Ceramica", "Steagul Roșu" și "Metalica" – toate din Lugoj; "21 Decembrie" Caransebeș⁶⁷.

Al doilea Congres al Federației Generale a Meseriașilor din R.P.R. (1-2 iunie 1948) a reiterat problema acordării de materii prime meseriașilor, prin asociațiile profesionale și cooperativele meșteșugărești, în conformitate cu normele de dirijare ale economiei naționale⁶⁸.

Aprovizionarea meseriașilor cu materii prime și obținerea de credite în vederea desfășurării activității lor în condiții optime au stat permanent în atenția organismelor centrale și locale de reprezentare a intereselor meseriașilor. De multe ori, măsurile anunțate au rămas simple promisiuni, fiind afectată viața unui important segment al populației, iar sprijinirea meșteșugarilor din județul Severin a fost condiționată de înscrierea acestora în organizațiile profesionale, subordonate factorilor decizionali locali.

***

În anii 1944-1948 au fost luate și măsuri de combatere a fenomenului "muncii la negru", așa-numitul **clandestinism**, în vederea optimizării activității meseriașilor din zonă.

La *Conferința Regională a Meseriașilor-Patroni și Micilor Industriași din Banat*, desfășurată la Timișoara în luna noiembrie 1945, s-a propus, printre altele, instituirea unui control sever asupra meseriașilor clandestini, prin Camera de Muncă din Timișoara, precum și împuternicirea acordată sindicatelor profesionale ale meseriașilor de a-i supraveghea pe cei care-și desfășurau activitatea în condiții ilegale⁶⁹.

În luna iunie 1946 *Federația Generală a Meseriașilor* a lansat un apel către toți meseriașii clandestini ca, în termen de 90 zile, să intre în legalitate, în caz contrar urmând să li se închidă atelierelor și să li se confişte instrumentele de lucru⁷⁰.

Județul Severin se confrunta, în cursul anului 1946, cu un reviriment al acestui fenomen negativ. De pildă, în luna octombrie 1946 pe raza orașului *Caransebeș* erau consemnați 40 meseriași, împreună cu calfele lor, bănuți că își desfășurau activitatea în condiții de clandestinitate⁷¹.

La începutul anului 1947 au fost desemnați cei 4 delegați ai sindicatelor, care trebuiau să depisteze și să sigileze atelierelor meseriașilor clandestini din județul Severin: 2 delegați din *Caransebeș* (Ioan Răduță și Nicolae Rothbaner) și 2 delegați din *Lugoj* (Emanuel Gal și Petru Gandu)⁷².

În cadrul ședinței sindicatelor regionale ale meseriașilor din ziua de 3 aprilie 1947 s-a decis aplicarea unor sancțiuni drastice pentru meseriașii clandestini și sistarea controlului la meseriașii tăbăcari, mai ales la cei care confecționau opinci⁷³.

Problema meseriașilor clandestini a fost amplu discutată și la *Conferința regională pentru Banat și Ardeal a Meseriașilor-Patroni*, care a avut loc la Timișoara în luna iunie 1947. Pe lângă sancționarea imediată a meseriașilor clandestini, prin închiderea atelierelor și ridicarea sculelor, sub controlul organizațiilor profesionale, până la lămurirea fiecărui caz în parte, s-a dispus legiferarea meseriei de hornărit printr-o măsură administrativă specială și includerea brutarilor în rândurile meseriașilor⁷⁴.

Combaterea fenomenului clandestinismului printre meseriași a devenit, de altfel, cuvânt de ordine în primul semestru al anului 1947. Din acest motiv, au fost întocmite tabele cu meseriașii de pe cuprinsul județului Severin care își desfășurau activitatea în mod legal. Spre exemplu, în orașul *Caransebeș* figurau 27 meseriași-patroni care lucrau cu forță motrice (locomobile, motoare electrice și "Diesel" etc), având la dispoziție 61 muncitori (32 calificați și 29 necalificați) și 51 ucenici, numărul meseriașilor clandestini fiind în scădere⁷⁵.

În paralel cu controlul exercitat asupra meseriașilor clandestini se urmărea perfecționarea calificării profesionale, cu precădere în anul 1948. Astfel, pentru obținerea *contractului de ucenicie* erau necesare câteva acte, precum: extrasul de naștere, certificatul de cetățenie, certificatul de absolvire a cursurilor primare, fișa Oficiului de orientare profesională, certificatul medical, chitanța de plată a taxei de 30 lei în contul Fondului Muncii și a unei taxe administrative în valoare de 16 lei. *Cartea de calfă* putea fi dobândită dacă aspirantul dispunea de următoarele acte: extrasul de naștere, certificatul de cetățenie, chitanța de plată a taxei de 300 lei în contul Fondului Muncii, certificatul școlar, diploma de absolvire a școlii de ucenicie, certificatul de ucenicie etc. Acordarea *cărții de meșter* era condiționată de prezentarea mai multor acte: extrasul de naștere, certificatul de cetățenie, chitanța de plată a taxei de 500 lei în contul Fondului Muncii, cartea de calfă, dovada prestării unui stagiu de 3 ani în calitate de calfă (de la patron și de la Asigurările Sociale). De asemenea, pentru a primi *brevetul de meserie* erau necesare

următoarele documente: extrasul de naștere, certificatul de cetățenie, certificatul de la Cazierul Judiciar, autorizația sanitară de funcționare, chitanța de plată a taxei de 500 lei în contul Fondului Muncii ș.a.m.d.⁷⁶

Adresa Ministerului Muncii nr. 77751 din 9 martie 1948 stipula faptul că depunerea brevetelor de către meseriașii care solicitau acest lucru, din diferite motive, urma să se realizeze în condițiile prevăzute de legea pentru pregătirea profesională și exercitarea meseriilor din 1936 numai după ce, în prealabil, meseriașii respectivi prezentau autorizația pentru închiderea întreprinderii în fața reprezentanților Ministerului Industriei și Comerțului, în conformitate cu dispozițiile legilor economice în vigoare pentru reprimarea speculei ilicite și a sabotajului economic. Ministerul Industriei și Comerțului aproba încetarea activității și radierea firmelor în cauză numai după ce Ministerul Muncii întocmea un raport detaliat asupra salariaților firmei în lichidare, cu toate drepturile care decurgeau din legea contractelor de muncă. Avizul Ministerului Muncii era condiționat, în egală măsură, de rapoartele primite de la comitetele de întreprinderi, sindicatele de salariați și Inspectoratele Muncii din regiunile respective⁷⁷.

La *Conferința Națională a Federației Generale a Meseriașilor din R.P.R.*, desfășurată în capitală în luna aprilie 1948, au fost elaborate instrucțiunile pentru operațiunea clasificărilor pe exercițiul 1948/49. În baza articolului 2 urmau să se înființeze comisii de clasificare a meseriașilor, alcătuite din 3-5 persoane fiecare. Clasificarea consta în împărțirea meseriașilor în 4 categorii, potrivit următoarelor criterii: **categoria I** – meseriașii cu 5-10 salariați și o forță motrice de 5-10 HP; **categoria a II-a** – meseriașii cu 3-5 salariați și o forță motrice de 2-5 HP; **categoria a III-a** – meseriașii cu 1-3 salariați și o forță motrice de 1-2 HP; **categoria a IV-a** – meseriașii care lucrau singuri, neavând forță motrice. Trecerea meseriașilor dintr-o categorie în alta era determinată de câțiva factori, precum: clientela, rentabilitatea meseriei, situația atelierelor, utilajul, mobilierul, averea imobiliară, capitalul disponibil etc⁷⁸.

Calificarea profesională a meseriașilor s-a aflat și pe ordinea de zi a celui de-al doilea Congres al Federației Generale a Meseriașilor din R.P.R., desfășurat la București în intervalul 1-2 iunie 1948⁷⁹.

Predarea cotelor obligatorii de materiale a devenit o condiție indispensabilă pentru desigilarea unor ateliere meșteșugărești închise la începutul anului 1948, sub diverse pretexte. Astfel, *Decizia Ministerului Industriei și Comerțului nr. 7523* din luna septembrie 1948 preconiza desigilarea atelierelor de țesătorie din întreaga țară, urmând ca asociațiile profesionale de meseriași din sectorul Îmbrăcăminte-Textile să se adreseze – prin centrele județene de colectare a lânii – pentru a obține autorizația de desigilare. Această operațiune trebuia executată de către organele administrative locale ale Ministerului Afacerilor Interne, la cererea expresă a dărcitorilor. Desigilarea atelierelor de țesătorie era precedată de predarea cotelor obligatorii de lână către organele statului⁸⁰.

Combaterea fenomenului "muncii la negru" și perfecționarea calificării profesionale s-au numărat printre preocupările fundamentale ale autorităților centrale și locale, soluționarea favorabilă a acestor probleme determinând optimizarea activității meseriașilor. Meseriașii clandestini erau supravegheați îndeaproape și de reprezentanții sindicatelor de profil, iar predarea cotelor obligatorii de materiale către organele statului a devenit o condiție indispensabilă pentru desigilarea unor ateliere meșteșugărești închise la începutul anului 1948, sub diferite pretexte.

***

De o atenție aparte în perioada studiată s-au bucurat și ucenicii, care trebuiau să perpetueze tradiția atelierelor meșteșugărești existente. În paginile următoare vom prezenta măsurile privind programul de lucru și salarizarea, care afectau – deopotrivă – pe meșteșugari și ucenicii acestora.

Informațiile despre problemele enumerate mai sus sunt relativ puține în anii 1944-1945.

Luările de poziție în vederea rezolvării acestor probleme stringente cu care se confruntau meseriașii au devenit mult mai categorice în anul 1946. Astfel, în memoriul întocmit de *Sindicatul Unic al Meseriașilor-Patroni din județul Severin și orașul Lugoj* în luna ianuarie 1946 se cerea, printre altele, soluționarea doleanțelor formulate de ucenicii din zonă: condiții avantajoase de salarizare și înființarea unei școli de ucenici⁸¹.

Stabilirea vârstei de pensionare a meseriașilor la 57 ani și acordarea de pensii decente acestei categorii profesionale au fost doar câteva din solicitările meșteșugarilor, discutate pe larg la *Conferința extraordinară a Meseriașilor-Patroni din România* (9-10 iunie 1946)⁸².

Sindicatul Unic al Meseriașilor-Patroni din Caransebeș a manifestat o atenție deosebită față de problemele ucenicilor din localitate. Astfel, în luna octombrie 1946 s-a dispus premierea ucenicilor merituoși cu bani și cărți, în valoare de aproximativ 400.000 lei și construirea – cât mai curând posibil – a unui cămin de ucenici destinat tinerilor proveniți din mediul rural⁸³.

Anul 1947 a marcat implicarea organismelor regionale de reprezentare ale meseriașilor în rezolvarea problemelor de natură materială cu care se confruntau ucenicii. De pildă, la *ședința de consfătuire a Comisiei Regionale a meseriașilor cu delegații muncitorilor*, desfășurată la Timișoara în ziua de 4 februarie 1947, s-a discutat și despre salarizarea ucenicilor în cei 4 ani de "practică", fiind stabilite salariile ce urmau a fi acordate acestora începând de la 1 martie 1947: în primul an de ucenicie – 10.000 lei săptămânal, în al doilea an – 15.000 lei săptămânal, în al treilea an – 20.000 lei săptămânal, iar în ultimul an de ucenicie – 25.000 lei săptămânal⁸⁴.

La începutul anului 1947, ministerul de resort a dat publicității unele dispoziții privind încadrarea și salarizarea angajaților micilor meseriași: **clasa a V-**

a de salarizare cuprindea *cupeuri și premiere care croiesc și probează din atelierele categoria I, precum și mulangere, adică un maistru-șef care conduce întreprinderea, calculează, croiește, probează și primește comenzi; clasa a VI-a de salarizare* includea *cupeuri și premiere de masă, precum și un șef de atelier, acolo unde există, adică un înlocuitor de maistru care împarte lucru, probează, rihtuiește și supraveghează producția în atelier; clasa a VII-a de salarizare* îngloba *lucrători specialiști categoria I care preiau lucrările croite și predau lucrările terminate din meseria de croitorie bărbătească, croitorie de dame, croitorie franceză, croitorie militară, pălărier și ceaprazar; clasa a VIII-a de salarizare* era reprezentată prin *lucrători manuali categoria I din meseria de croitorie bărbătească și de dame, croitorie franceză, croitorie militară, care execută buzunare, calcă, execută canaturi, aplică reverul, încheie, termină o bucată fără guler și mâneci, confecționeri de dame și bărbați, de lenjerie, corsetărie, pălărieri, modiste, șepcari, plăpumari categoria I și ceaprazari categoria a II-a; din clasa a IX-a de salarizare* făceau parte *lucrători manuali categoria a II-a din meseria de croitorie bărbătească și de dame, croitorie franceză, croitorie militară, care execută buzunare, fac mânecile, însăilează prima probă, câptușesc și pregătesc pânza, confecționeri de dame și bărbați, de lenjerie, corsetărie, șepcari, pălărieri, modiste, plăpumari categoria a II-a și croitori de târg și căciulari categoria I; clasa a X-a de salarizare* integra *toți lucrătorii manuali categoria a III-a din meseria de croitorie bărbătească și de dame, croitorie franceză, croitorie militară, care fac butoniere, dos de guler, pregătesc pânză pentru călcat, fac buzunare dinăuntru și curăță, confecționeri bărbătești și de dame, de lenjerie categoria a III-a și croitori de târg categoria a II-a; clasa a XI-a de salarizare* cuprindea *toți lucrătorii sau lucrătoarele în primul an după ucenicie*⁸⁵.

Foarte importantă s-a dovedit a fi *Decizia Ministerului Industriei și Comerțului nr. 4584 din 14 august 1947 privind salarizarea ucenicilor* în ultimele luni ale anului 1947. Decizia de mai sus stabilea un regim salarial diferențiat pentru

ucenicii interni și externi, pornind de la premisa că ucenicii externi provin din mediul rural și sunt nevoiți să contribuie, în mare măsură, la bugetul familiilor lor. Ucenicii interni primeau salarii relativ scăzute: în anul I de ucenicie – 125 lei lunar (0,60 lei/oră), în anul II – 270 lei lunar (1,30 lei/oră), în anul III – 757 lei lunar (3,64 lei/oră), iar în anul IV de ucenicie – 1.084 lei lunar (5,21 lei/oră). Salariile reduse acordate ucenicilor interni erau compensate prin acordarea altor avantaje materiale. În schimb, salariile primite de ucenicii externi erau mult mai substanțiale: în anul I de ucenicie – 1.262 lei lunar (6,07 lei/oră), în anul II – 1.356 lei lunar (6,52 lei/oră), în anul III – 2.525 lei lunar (12,14 lei/oră) și în anul IV de ucenicie – 2.713 lei lunar (13,04 lei/oră)⁸⁶.

Cu toate acestea, dispoziția de mai sus nu a fost aplicată imediat în toate provinciile țării, multe ateliere meșteșugărești din Banat refuzând să achite drepturile salariale cuvenite ucenicilor, din lipsă de numerar și comenzi. De pildă, în luna septembrie 1947, Federația Regională a Meseriașilor Timișoara a insistat ca Sindicatul meseriașilor din *Caransebeș* să precizeze, pe statele de plată, faptul că ucenicii nu primeau salarii, din cauza numărului relativ scăzut de comenzi și a sigilării unor ateliere meșteșugărești, până la redresarea situației⁸⁷.

La începutul anului 1948 s-au adus unele completări la decizia M.I.C.: programul de lucru al ucenicilor nu putea depăși 8 ore/zi, iar cursurile efectuate la școala de ucenici urmau să fie considerate ca timp de lucru și plătite ca atare; meseriașii erau obligați să plătească ucenicilor salariul prevăzut de lege, indiferent de înțelegerea reciprocă înscrisă în contractul de ucenicie și să acorde zile libere ucenicilor în cazuri speciale⁸⁸.

În luna martie 1948 a fost publicată o *nouă decizie a Ministerului Industriei și Comerțului* privind salarizarea în întreprinderile industriale și atelierele meșteșugărești. Conform acesteia, salariile care trebuiau plătite muncitorilor, meseriașilor, personalului tehnic și administrativ din fiecare întreprindere industrială sau atelier meșteșugăresc corespundeau duratei legale de lucru (8 ore

zilnic), iar modificările ulterioare asupra programului normal de lucru erau posibile numai cu aprobarea ministerului de resort⁸⁹.

Programul de lucru, salarizarea, dreptul la zile libere și concedii, precum și stabilirea vârstei de pensionare au fost alte probleme care afectau – deopotrivă – pe meșteșugari și ucenici, de soluționarea lor depinzând menținerea atelierelor meșteșugărești tradiționale în anumite zone ale țării, inclusiv Banat. Însă, dispozițiile ministerului aferent în privința salarizării ucenicilor erau, de multe ori, trecute cu vederea sau amânate *sine-die*, datorită lipsei de numerar și comenzi, acest fenomen fiind întâlnit și pe raza județului Severin în perioada studiată.

***

Sistemul de impozitare și diferitele taxe pe care meseriașii erau obligați să le achite, cu precădere, către stat au diminuat considerabil veniturile acestei categorii profesionale.

În luna ianuarie 1945, toți meseriașii bănățeni au fost chemați la *Timișoara* pentru a organiza un miting de protest împotriva impozitelor exagerate pe care trebuiau să le plătească. Inițiatorii acestui miting urmau, apoi, să trimită o telegramă Ministerului Finanțelor, în care să denunțe majorarea excesivă a impozitelor în anul 1944, care apăsau dramatic și pe umerii meseriașilor din regiune⁹⁰.

Rezoluția adoptată la *Conferința Regională a Meseriașilor-Patroni și Micilor Industriași din Banat*, desfășurată la Timișoara în luna noiembrie 1945, cuprindea o serie de doleanțe privind sistemul de impozitare al meseriașilor: scutirea tuturor meseriașilor și micilor industriași de obligația de a ține registre; stabilirea unui impozit echitabil, în funcție de puterea de plată a meseriașilor și micilor industriași, fără registre inutile, de fapt un impozit forfetar de maximum 10%; abrogarea deciziei Ministerului Finanțelor nr. 445405 din 9 august 1945, prin

care croitorii, blănarii, tâmplarii, tinichigiii și alte categorii de meseriași erau obligați să încaseze – pe propria răspundere – cifra de afaceri în funcție de materialul clientului, datorită îndreptării preferinței clienților către meseriași clandestini ș.a.m.d.⁹¹

Problema impozitării meseriașilor s-a menținut în atenția organizațiilor sindicale aferente și în anul 1946. De pildă, în luna ianuarie 1946 *Sindicatul Unic al Meseriașilor-Patroni din județul Severin și orașul Lugoj* a înaintat un memoriu Comisiei Regionale Timișoara, incluzând câteva revendicări ce trebuiau soluționate urgent: scutirea meseriașilor de a ține registre, pentru *a nu mai fi la mâna organelor fiscale*; normalizarea și simplificarea sistemului de plată al impozitelor și diverselor taxe către stat și comună etc⁹². Meseriașii din *Orșova* erau obligați să plătească impozite duble față de anul precedent (1945), deși unele ateliere meșteșugărești funcționau la capacitate minimă, cu precădere cele de brutărie și croitorie⁹³.

În prima parte a anului 1946 sindicatele meseriașilor bănățeni (inclusiv cele din județul Severin) au purtat numeroase discuții cu reprezentanții Ministerului Muncii și Ministerului Finanțelor în privința impozitelor pe cifra de afaceri⁹⁴.

Conferința extraordinară a Federației Generale a Meseriașilor-Patroni din România (9-10 iunie 1946) a dezbătut unele doleanțe ale meseriașilor, nerezolvate până la acea dată, precum: revizuirea impunerilor excesive și reducerea lor la puterea de plată a meseriașilor; suprimarea registrelor fiscale, comerciale și de calculație la micii meseriași; anularea controalelor și formalităților "inutile" care împiedicau desfășurarea – în bune condiții – a activității atelierelor meșteșugărești; suprimarea cifrei de afaceri la toate categoriile de meseriași; plata impozitului la locul de producție; promovarea unei reforme fiscale prin care "sarcinile statului să fie suportate de categoriile sociale avute"; fixarea plafonului minim de impozitare la 250.000 lei; înglobarea tuturor cotelor adiționale într-un impozit unic; scutirea de impozit a veniturilor foarte reduse; stabilirea cotelor progresive de impozite în

funcție de veniturile brute lunare (până la 2.000.000 lei – 12%, între 2.000.000-5.000.000 lei – 15%, între 5.000.000-10.000.000 lei – 20%, între 10.000.000-15.000.000 lei – 25%, între 15.000.000-20.000.000 lei – 30%); amnistia generală a micilor meseriași amendați pentru lipsa facturilor sau a registrelor fiscale, precum și a celor acuzați de sabotaj etc⁹⁵.

Sindicatul Unic al Meseriașilor-Patroni din Caransebeș a organizat, la rândul său, numeroase adunări de protest contra impunerilor excesive și a altor taxe către stat și comună, în toamna anului 1946, fiind trimise câteva memorii primului-ministru, miniștrilor Muncii și Finanțelor și Federației Generale a Meseriașilor-Patroni din România, în care se solicita o reformă radicală a sistemului de impozitare pentru meseriași și alte categorii de lucrători⁹⁶.

Într-un memoriu întocmit de *Sindicatul Unic al Meseriașilor-Patroni din Orșova* în luna noiembrie 1946 era exprimată, pe un ton categoric, nemulțumirea meseriașilor locali, obligați să achite o serie de impozite și să completeze registrele speciale de control, în caz contrar fiind considerați sabotori, măsură nejustificabilă în condițiile șomajului generalizat care afectase orașul în urma celui de-al doilea război mondial⁹⁷.

De asemenea, în luna decembrie 1946 *Sindicatul Unic al Meseriașilor-Patroni din Lugoj* a redactat un memoriu în care solicita diminuarea taxei de confecții, printr-o măsură expresă dictată de către Ministerul de Finanțe, deoarece încasarea taxei de confecții în sezonul de vârf ar fi determinat falimentarea micilor meseriași, încurajând – în schimb – atelierele clandestine care funcționau pe raza orașului⁹⁸.

Anul 1947 a fost marcat, la rândul său, de multiple încercări privind degrevarea meseriașilor de plata unor taxe și impozite datorate statului, considerate inutile și chiar dăunătoare bunului mers al afacerilor. De pildă, la *ședința Sindicatelor Regionale și Județene ale meseriașilor*, care a avut loc în luna aprilie 1947, s-au discutat următoarele probleme: reducerea impozitelor pentru toate

categoriile de meseriași, în urma intervențiilor repetate pe lângă Ministerul Finanțelor, aplicarea taxei forfetare pentru micii meseriași, adică a unui impozit pe cifra de afaceri, cu caracter unitar și scutirea croitorilor de la plata acestui impozit⁹⁹.

Pornind de la unele considerente de ordin material (falimentul iminent al meseriașilor din provincie, sustragerea – de la achitarea impozitelor – a atelierelor meșteșugărești nerechiziționate în timpul războiului, diversele impozite care depășeau cu mult posibilitățile reale de plată ale meseriașilor ș.a.m.d.)¹⁰⁰, la *Conferința regională pentru Banat și Ardeal a Meseriașilor-Patroni*, convocată la Timișoara în luna iunie 1947, a fost adoptată o moțiune în 18 puncte, care atingeau și problema sistemului de impozitare a meseriașilor. Vom prezenta, în continuare, cele 8 puncte care vizau direct această problemă:

- 1) impunerea echitabilă, în funcție de posibilitățile de plată ale meseriașilor;
- 2) la stabilirea impozitelor pe care trebuiau să le achite atelierelor meșteșugărești să se țină cont de producția reală și nu de capacitatea de producție a atelierelor respective; ucenicii din anul I să fie socotiți elemente neproductive și să nu fie siliți să achite impozite, în timp ce ucenicii din anii II-IV să plătească impozite cuprinse între 25%-75%, iar patronii să fie obligați să verse organelor fiscale un impozit de maximum 50%, deoarece erau preocupați cu procurarea de materiale;
- 3) reducerea cotei impozitului, în mod progresiv, începând de la 12%;
- 4) indiferent de numărul angajaților, meseriașii-patroni să beneficieze de reducerea impozitului cu 20% și majorarea plafonului de impozitare prevăzut de legea nr. 140 din 1 mai 1947;
- 5) desființarea registrelor comerciale și fiscale pentru toți meseriașii considerați calificați în baza legii pentru pregătirea și exercitarea meseriilor;
- 6) suprimarea cifrei de afaceri pentru meseriașii-patroni și perceperea ei la locul de producție;

7) unificarea, într-un singur impozit fix, a tuturor taxelor și impozitelor indirecte cuvenite statului;

8) amnistie generală fiscală pentru exercițiile financiare precedente, acordată tuturor categoriilor de meseriași¹⁰¹.

În luna iunie 1947, ministerul de resort a elaborat noi dispoziții privind sistemul de impozitare al meseriașilor: **tâmplarii** care lucrau cu panel și furnir trebuiau să aibă un registru special și, după încheierea lucrărilor, achitau cifra de afaceri, iar tâmplarii care lucrau în lemn plăteau impozit, pe bază de borderou; **lăcătușii** care lucrau cu forță motrice erau obligați să plătească cifra de afaceri, fiind scutiți acei patroni care munceau singuri în atelierele proprii, făceau numai reparații și nu foloseau forță motrice; **croitorii** nu mai erau siliți să achite cifra de afaceri, revenindu-se la taxa proporțională de confecții, cu începere de la 1 iunie 1947¹⁰².

Sistemul de impozitare a fost supus unor ample modificări în cursul anului 1948:

1) **eșalonarea plății impozitelor pentru comercianții și meseriașii** cu venituri impuse până la 500.000 lei în două rate lunare¹⁰³;

2) **desființarea impozitului global** pentru veniturile obținute de persoanele fizice;

3) **revizuirea impunerilor până la 500.000 lei**, cu începere de la 1 aprilie 1948, la cererea contribuabilului, în termen de cel mult 3 luni de la comunicarea procesului-verbal;

4) **renunțarea la obligația de a ține registre comerciale pentru persoanele fizice cu un venit anual de maximum 300.000 lei**, în schimb comercianții și industriașii cu venituri mai mici fiind siliți să aibă la îndemână registrul de intrare-ieșire a mărfurilor, vizat la Administrația Financiară respectivă; meseriașii care aveau între 1-10 salariați și foloseau o forță motrice de maximum 10 CP erau

obligați să țină registrul de intrare-ieșire a mărfurilor și registrul de salariați, pe baza căruia să se verse impozitul pe salarii¹⁰⁴;

5) impozitul pe salarii datorat la valoarea manoperei, inclusiv la valoarea lucrărilor antreprenorilor, urma să fie perceput cu cota de 10%, atunci când nu puteau fi justificate – pe baza actelor prezentate la control în fața organelor fiscale – sumele plătite fiecărui salariat în parte și nu se cunoștea timpul de lucru al acestora ș.a.m.d.¹⁰⁵

Al doilea Congres al Federației Generale a Meseriașilor din R.P.R. (1-2 iunie 1948) a luat în considerare și unele doleante ale meseriașilor, precum: amnistierea fiscală a micilor meseriași care au contravenit legilor economice în vigoare, din cauza lipsei de pregătire în domeniul economic; anularea contravențiilor fiscale comise de micii meseriași până la 1 ianuarie 1948, în schimbul achitării unei taxe forfetare; studierea posibilității de extindere a scutirii de a ține registre de intrare-ieșire pentru micii meseriași, care erau ajutați de un număr redus de ucenici în atelierele proprii¹⁰⁶.

Sistemul de impozitare și diferitele taxe pe care meseriașii erau obligați să le achite, cu precădere, către stat au diminuat considerabil veniturile acestei categorii profesionale. Din acest motiv, în perioada studiată, meseriașii din județul Severin au recurs la măsuri extreme: organizarea unor mitinguri de protest, redactarea unor telegrame adresate Ministerului Finanțelor, întocmirea de memorii trimise Comisiei Regionale Timișoara etc.

Anul 1947 a fost marcat de multiple încercări privind degrevarea meseriașilor de plata unor taxe și impozite datorate statului, considerate inutile și chiar dăunătoare bunului mers al afacerilor, în luna iunie 1947 ministerul de resort elaborând noi dispoziții privind sistemul de impozitare al meseriașilor, în primul rând lăcătușii, tâmplarii și croitorii.

În cursul anului 1948 au fost aduse ample modificări sistemului de impozitare, care afectau – în egală măsură – toate categoriile de salariați de pe

cuprinsul țării. Cele mai importante schimbări în această privință au fost: eşalonarea plății impozitelor pentru comercianții și meseriașii cu venituri impuse până la 500.000 lei, desființarea impozitului global, revizuirea impunerilor până la 500.000 lei și renunțarea la obligația de a ține registre comerciale pentru persoanele fizice cu un venit anual de maximum 300.000 lei. Clemența organelor fiscale era determinată și de posibilitățile reduse de plată ale meseriașilor, din lipsă de capital și de comenzi.

***

În perioada studiată, în atenția autorităților centrale și locale s-a aflat îmbunătățirea condițiilor de trai ale meseriașilor, prin **acordarea de drepturi bănești și materiale** acestei categorii profesionale, care să suplinească veniturile provenite din salarii.

Aprovizionarea meseriașilor cu toate cele necesare trebuia să se realizeze prin intermediul economatelor. De pildă, în luna ianuarie 1946 *Sindicatul Unic al Meseriașilor-Patroni din Orșova* a elaborat un proiect privind înființarea unor mici economate în localitate, în care să se înscrie familii întregi de meseriași, liderul sindical Solomon Ilie urmând să se deplaseze la Timișoara și Lugoj spre a obține aprobările necesare în vederea înființării economatelor, de la Camera de Muncă Timișoara și Oficiul Județean Lugoj în timp util¹⁰⁷. Meseriașii orșoveni sperau ca micile economate preconizate să fie aprovizionate, cât mai curând posibil, cu materii prime de strictă necesitate, alimente, îmbrăcăminte și încălțăminte, prin economatul general, în felul acesta fiind înlăturați toți speculanții, care încercau "să exploateze pe meseriașul și cetățeanul modest"¹⁰⁸.

Comunicatul remis presei în luna octombrie 1946 de către *Sindicatul Unic al Meseriașilor-Patroni din Caransebeș* preciza câteva aspecte ale activității sindicatului menționat în toamna anului 1946: înființarea unui economat, acordarea

ajutorului de iarnă pentru toți angajații atelierelor meșteșugărești de pe raza orașului etc.¹⁰⁹ Era sugerată o posibilă intervenție a sindicatului amintit pe lângă Casa Asigurărilor Sociale din Caransebeș pentru ca membrii de sindicat bolnavi să primească medicamente eficiente și la prețuri reduse, în schimbul majorării cotizației către C.A.S.¹¹⁰

În anul 1947 s-au intensificat măsurile privind îmbunătățirea situației materiale a meseriașilor bănățeni. De pildă, la *consfătuirea meseriașilor cu delegații muncitorilor*, desfășurată la sediul Comisiei Regionale Timișoara în luna februarie 1947, s-a discutat despre predarea alimentelor restante din anul 1946, în mod individual, fiecărui angajat în parte, soluția predării prin intermediul economatelor dovedindu-se inefficientă în acel moment. Alimentele puteau fi predate individual și în cantități mai mici (1-2 kg), până la completarea cotei cuvenite fiecărui salariat, termenul-limită fiind stabilit la 11 februarie 1947. În egală măsură, se preconiza purtarea unor **discuții**, la Inspectoratul Muncii din Timișoara, în vederea respectării normelor legale de funcționare ale economatelor din regiune¹¹¹.

La *Conferința pe Banat și Ardeal a Meseriașilor-Patroni*, care a avut loc la Timișoara în ziua de 16 iunie 1947, s-a propus acordarea unor locuri de veci – în mod gratuit – pentru muncitori și meseriași, de către oficiile Casei Asigurărilor Sociale de pe cuprinsul celor două provincii istorice¹¹².

În anul 1948 au fost adoptate o serie de măsuri în favoarea ucenicilor care lucrau în atelierelor meșteșugărești. Conform articolului 94 din contractul colectiv de muncă, ucenicii interni urmau să beneficieze de multiple avantaje de ordin material, precum: un costum de haine, un combinezon pentru lucru, o pereche de bocanci, o pereche de sandale, pingelitul (când era nevoie), 3 cămăși, 3 perechi de indispensabili, 6 perechi de ciorapi, 6 batiste, două prosoape și o șapcă – în mod gratuit, anual; un palton și o căciulă (în anul II) – pentru toată durata cursurilor de ucenicie; o locuință în căminul întreprinderii, iluminatul, încălzirea și hrana zilnică,

obiecte de igienă personală (săpun, pastă de dinți, perii și cremă de ghețe) și asistență medicală – cu beneficiu de gratuitate¹¹³.

Acordarea de drepturi bănești și materiale meseriașilor și ucenicilor acestora s-a aflat permanent în atenția autorităților centrale și locale, fiind o măsură menită să suplinească veniturile provenite din salarii, de multe ori insuficiente pentru asigurarea unui trai decent. Economatele din județul Severin, înființate la sfârșitul anului 1945 și în prima jumătate a anului 1946, nu reușeau întotdeauna să rezolve, în mod favorabil, problema aprovizionării meseriașilor cu articole de strictă necesitate. Măsurile privind îmbunătățirea situației materiale a meseriașilor din Banat, inclusiv a celor din județul Severin, s-au intensificat în anii 1947-1948, fiind vizate și alte probleme stringente ale acestora: distribuirea de locuințe pentru ucenici, alocarea ajutorului de iarnă, medicamente la preț redus, asistență medicală gratuită ș.a.m.d.

***

Merită amintită **implicarea profundă a meseriașilor** de pe cuprinsul județului Severin **în acțiuni cu caracter social și cultural-artistic**.

De pildă, *Sindicatul Unic al Meseriașilor-Patroni din Orșova* a organizat **balul de Crăciun** al anului 1945, cu ocazia căruia a achitat toate obligațiile materiale restante cuvenite membrilor de sindicat din localitate¹¹⁴.

Acțiunile de o asemenea natură au continuat pe parcursul anului 1946. Astfel, în ziua de 2 ianuarie 1946 *Sindicatul Unic al Meseriașilor-Patroni din Caransebeș* a pus la cale **o petrecere** și **un spectacol de teatru**, la care erau invitați să participe – în mod gratuit – toți meseriașii locali, iar exemplele pot continua în acest sens¹¹⁵.

Izbucnirea secetei din vara anului 1946, cu efectele sale devastatoare în plan material și uman, a determinat adoptarea unei poziții unitare a meseriașilor de pe

cuprinsul întregii țări. Într-un apel către toți meseriașii din țară, lansat la data de 30 septembrie 1946, *Federația Generală a Meseriașilor-Patroni din România* sublinia faptul că meșteșugarii trebuie să-și facă datoria: "să sprijine guvernul prin participarea masivă la opera de ajutorare a regiunilor lovite de secetă". De asemenea, meseriașii erau impulsionați să organizeze comitete de sprijin în fiecare localitate, care să funcționeze în cadrul sindicatelor de profil, colectând bani și obiecte de îmbrăcăminte pentru zonele calamitate. Mai mult chiar, se solicita – pe un ton categoric – tuturor meseriașilor să salveze copiii și tinerii din regiunile afectate de secetă (în special Moldova), oferindu-le adăpost în sânul familiilor lor sau locuri de muncă în atelierele proprii¹¹⁶.

În adresa remisă Centrului Regional Timișoara de către *Federația Generală a Meseriașilor-Patroni din România* la sfârșitul lunii septembrie 1946 se precizau alte măsuri necesare în vederea sprijinirii zonelor lovite de secetă: organizarea de festivaluri și reprezentații teatrale, proiecția unor filme etc. la sediile organizațiilor sindicale ale meseriașilor, cu implicarea soțiilor acestora, al căror profit urma să fie vărsat imediat în conturile comitetelor de acțiune locale¹¹⁷. Evident, au răspuns pozitiv apelului și adresei de mai sus o serie de meseriași de pe raza județului Severin.

Rezoluția celui de-al doilea Congres al Federației Generale a Meseriașilor din R.P.R. (1-2 iunie 1948) recunoștea efortul deosebit depus de meseriașii din întreaga țară în sprijinirea regiunilor afectate de secetă, în cadrul Comitetului de Ajutorare a Regiunilor Secetoase (C.A.R.S.). Au fost stabilite, cu acest prilej, **sarcinile culturale** pe care trebuiau să le îndeplinească meseriașii în perioada imediat următoare: înființarea unor biblioteci cu lucrări de profil; participarea la conferințe, manifestări artistice și sportive, în strânsă colaborare cu "celelalte organizații de masă democratice"¹¹⁸.

Meseriașii de pe raza județului Severin s-au implicat în acțiuni cu caracter social și cultural-artistic, destinate – în general – obținerii unor donații substanțiale

pentru ajutorarea zonelor calamitate, însă aceste acțiuni erau subscrise eforturilor guvernului de soluționare a crizei alimentare fără precedent, declanșată în vara anului 1946.

***

În perioada studiată, meseriașii din regiune și-au exprimat, de nenumărate ori, în mod deschis, opțiunile politice.

De exemplu, într-o adresă trimisă de *Federația Meseriașilor-Patroni, Centrul Regional Timișoara* organizațiilor sindicale de profil din Banat în luna octombrie 1946, erau prezentate **motivele** pentru care meseriașii din această provincie istorică au decis să susțină Blocul Partidelor Democratice (B.P.D.) în alegerile legislative generale din 19 noiembrie 1946: sprijinul acordat de B.P.D. în chestiunea impunerilor, aderarea Federației Generale a Meseriașilor-Patroni la B.P.D., înscrierea – în Platforma-Program a B.P.D.-ului. – a două probleme esențiale pentru meseriași (reducerea impozitelor și renunțarea la obligația de a deține registre speciale). Pornind de la aceste considerente, Comitetul Executiv al Federației Meseriașilor-Patroni, Centrul Regional Timișoara a lansat un apel către sindicatele meseriașilor din zonă pentru a contribui, în funcție de posibilități, la Fondul de propagandă electorală a B.P.D.-ului., fiind propusă chiar o sumă minimală de plată (20.000 lei pentru patroni și 5.000 lei pentru angajați)¹¹⁹.

Rezoluția adoptată la *Conferința regională pentru Banat și Ardeal a Meseriașilor-Patroni*, desfășurată la Timișoara în ziua de 16 iunie 1947, reiterea încrederea meseriașilor din aceste regiuni în Platforma-Program a B.P.D.-ului., în Federația Generală a Meseriașilor-Patroni din România și în cabinetul prezidat de dr. Petru Groza¹²⁰.

Participanții la *al II-lea. Congres al Federației Generale a Meseriașilor din R.P.R.* (1-2 iunie 1948) au subliniat faptul că, prin Constituția Republicii Populare

Române, au fost asigurate meseriașilor "toate libertățile de organizare, libertatea exprimării în întruniri și presă, proprietatea individuală agonisită prin muncă cinstită și dreptul de moștenire", reafirmandu-și atașamentul față de guvern și Partidul Muncitoresc Român¹²¹.

Opțiunile politice exprimate de reprezentanții meseriașilor din zonă erau net favorabile cabinetului condus de dr. Petru Groza și partidului comunist, fiind determinate de sprijinul constant acordat pentru satisfacerea revendicărilor imediate ale acestei categorii profesionale.

c) Concluzii:

Tendința de înregimentare a acestei categorii profesionale, cu o pondere numerică semnificativă în mediul urban, a reprezentat, de altfel, una din direcțiile principale de acțiune ale cabinetului Groza și, implicit, ale Partidului Comunist Român în perioada studiată.

Aprovizionarea meseriașilor cu materii prime și obținerea de credite în vederea desfășurării activității lor în condiții optime au stat permanent în atenția organismelor centrale și locale de reprezentare a intereselor meseriașilor. De multe ori, măsurile anunțate au rămas simple promisiuni, fiind afectată viața unui important segment al populației, iar sprijinirea meșteșugarilor din județul Severin a fost condiționată de înscrierea acestora în organizațiile profesionale, subordonate factorilor decizionali locali.

Combaterea fenomenului "muncii la negru" și perfecționarea calificării profesionale s-au numărat printre preocupările fundamentale ale autorităților centrale și locale, soluționarea favorabilă a acestor probleme determinând optimizarea activității meseriașilor. Meseriașii clandestini erau supravegheați îndeaproape și de reprezentanții sindicatelor de profil, iar predarea cotelor obligatorii de materiale către organele statului a devenit o condiție indispensabilă

pentru desigilarea unor ateliere meșteșugărești închise la începutul anului 1948, sub diferite pretexte.

Programul de lucru, salarizarea, dreptul la zile libere și concedii, precum și **stabilirea vârstei de pensionare** au fost alte probleme care afectau – deopotrivă – pe meșteșugari și ucenici, de soluționarea lor depinzând menținerea atelierelor meșteșugărești tradiționale în anumite zone ale țării, inclusiv Banat. Însă, dispozițiile ministerului aferent în privința salarizării ucenicilor erau, de multe ori, trecute cu vederea sau amânate *sine-die*, datorită lipsei de numerar și comenzi, acest fenomen fiind întâlnit și pe raza județului Severin în perioada studiată.

Sistemul de impozitare și diferitele taxe pe care meseriașii erau obligați să le achite, cu precădere, către stat au diminuat considerabil veniturile acestei categorii profesionale. Din acest motiv, în perioada studiată meseriașii din județul Severin au recurs la **măsurî extrem**: organizarea unor mitinguri de protest, redactarea unor telegrame adresate Ministerului Finanțelor, întocmirea de memorii trimise Comisiei Regionale Timișoara etc.

Anul 1947 a fost marcat de multiple încercări privind degrevarea meseriașilor de plata unor taxe și impozite datorate statului, considerate inutile și chiar dăunătoare bunului mers al afacerilor, în luna iunie 1947 ministerul de resort elaborând noi dispoziții privind sistemul de impozitare al meseriașilor, în primul rând lăcătușii, tâmplarii și croitorii.

În cursul anului 1948 au fost aduse ample modificări sistemului de impozitare, care afectau – în egală măsură – toate categoriile de salariați de pe cuprinsul țării. Cele mai importante schimbări în această privință au fost: eşalonarea plății impozitelor pentru comercianții și meseriașii cu venituri impuse până la 500.000 lei, desființarea impozitului global, revizuirea impunerilor până la 500.000 lei și renunțarea la obligația de a ține registre comerciale pentru persoanele fizice cu un venit anual de maximum 300.000 lei. Clemența organelor fiscale era

determinată și de posibilitățile reduse de plată ale meseriașilor, din lipsă de capital și de comenzi.

Acordarea de drepturi bănești și materiale meseriașilor și ucenicilor acestora s-a aflat permanent în atenția autorităților centrale și locale, fiind o măsură menită să suplinească veniturile provenite din salarii, de multe ori insuficiente pentru asigurarea unui trai decent. Economatele din județul Severin, înființate la sfârșitul anului 1945 și în prima jumătate a anului 1946, nu reușeau întotdeauna să rezolve, în mod favorabil, problema aprovizionării meseriașilor cu articole de strictă necesitate. Măsurile privind îmbunătățirea situației materiale a meseriașilor din Banat, inclusiv a celor din județul Severin, s-au intensificat în anii 1947-1948, fiind vizate și alte probleme stringente ale acestora: distribuirea de locuințe pentru ucenici, alocarea ajutorului de iarnă, medicamente la preț redus, asistență medicală gratuită ș.a.m.d.

Meseriașii de pe raza județului Severin s-au implicat în **acțiuni cu caracter social și cultural-artistic**, destinate – în general – obținerii unor donații substanțiale pentru ajutorarea zonelor calamitate, însă aceste acțiuni erau subscrise eforturilor guvernului de soluționare a crizei alimentare fără precedent, declanșată în vara anului 1946.

Opțiunile politice exprimate de reprezentanții meseriașilor din zonă erau net favorabile cabinetului condus de dr. Petru Groza și partidului comunist, fiind determinate de sprijinul constant acordat pentru satisfacerea revendicărilor imediate ale acestei categorii profesionale.

În concluzie, deși se confruntau cu multiple probleme de ordin material în anii 1945-1948, meseriașii de pe cuprinsul județului Severin s-au implicat în numeroase acțiuni cu caracter social și cultural-artistic, făcând propagandă în favoarea guvernului, într-o perioadă în care alocarea fondurilor pentru buna funcționare a atelierelor meșteșugărești era strâns legată de subordonarea față de regimul pro-comunist instalat la București.

NOTE:

¹*Ardealul, Banatul, Crișana și Maramureșul din punct de vedere agricol, cultural și economic*; coordonatori: Ion Enescu, Iuliu Enescu, ediția a III-a. adăugită, București, Ed.

Librăriei SOCEC&Co. SA, 1920, p. 184.

²Ioan Munteanu, Rodica Munteanu, *Timiș. Monografie*, Timișoara, Ed. Marineasa, 1998, p. 110-111.

³*Ibidem*, p. 112.

⁴Virgil Birou, *Buletinul Camerei de Muncă din Timișoara. 1941 și 1942*, Timișoara, Institutul de Arte Grafice "Rapid", 1943, p. 66.

⁵*Ibidem*, p. 68.

⁶*Ibidem*, p. 76.

⁷*Ibidem*, p. 80.

⁸*Ibidem*, p. 87.

⁹*Ibidem*, p. 94.

¹⁰*Ibidem*, p. 95.

¹¹*Ibidem*, p. 96.

¹²Constantin Brătescu, *Istorie și cultură în arhivele Caraș-Severinului. Îndrumător*, București, f.e., 1997, p. 49-50.

¹³Petru Bona, Nicoleta Gumă, Liviu Groza, *Caransebeș. Contribuții monografice*, Caransebeș, f.e., 1990, p. 66.

¹⁴Constantin Brătescu, *op.cit.*, p. 44.

¹⁵*Ibidem*, p. 45.

¹⁶*Ibidem*, p. 46.

¹⁷*Ibidem*, p. 51.

¹⁸Ioan Munteanu, Rodica Munteanu, *op.cit.*, p. 112.

¹⁹Petru Bona, Nicoleta Gumă, Liviu Groza, *op.cit.*, p. 67.

²⁰ Direcția Județeană Timiș a Arhivelor Naționale (în continuare – DJTAN), fond Federația Meseriașilor-Centrul Regional Timișoara, d. 14/1945, f. 26-27.

²¹*Ibidem*, f. 8-10.

²²*Ibidem*, d. 18/1946, f. 1.

- ²³*Ibidem*, f. 2,6.
- ²⁴*Ibidem*, f. 8-10.
- ²⁵*Ibidem*, d. 17/1946, f. 11-12.
- ²⁶*Ibidem*, d. 22/1946, f. 513.
- ²⁷*Ibidem*, d. 5/1946, f. 2.
- ²⁸*Ibidem*, f. 3.
- ²⁹*Ibidem*, f. 4.
- ³⁰*Ibidem*, f. 5.
- ³¹*Ibidem*, f. 6.
- ³²*Ibidem*, f. 7.
- ³³*Ibidem*, f. 8.
- ³⁴*Ibidem*, f. 9.
- ³⁵*Ibidem*, f. 10.
- ³⁶*Ibidem*, f. 11.
- ³⁷*Ibidem*, f. 12.
- ³⁸*Ibidem*, f. 13.
- ³⁹*Ibidem*, f. 14.
- ⁴⁰*Ibidem*, d. 8/1946, f. 11.
- ⁴¹*Ibidem*, d. 10/1946, f. 12.
- ⁴²*Ibidem*, d. 9/1946, f. 14.
- ⁴³*Ibidem*, f. 3-4.
- ⁴⁴*Ibidem*, f. 11.
- ⁴⁵*Ibidem*, d. 10/1946, f. 20.
- ⁴⁶*Ibidem*, d. 30/1947, f. 1.
- ⁴⁷*Ibidem*, d. 7/1947, f. 15.
- ⁴⁸*Ibidem*, d. 8/1947, f. 76.
- ⁴⁹*Ibidem*, f. 79.
- ⁵⁰*Ibidem*, d. 10/1947, f. 1.
- ⁵¹*Ibidem*, d. 3/1949, f. 1.
- ⁵²*Ibidem*, d. 7/1949, f. 1.
- ⁵³*Ibidem*, f. 2.

- ⁵⁴*Ibidem*, d. 42/1948, f. 3.
- ⁵⁵*Ibidem*, d. 1/1947, f. 30-32.
- ⁵⁶*Ibidem*, d. 14/1945, f. 124.
- ⁵⁷*Ibidem*, d. 16/1946, f. 105.
- ⁵⁸*Ibidem*, d. 5/1946, f. 1.
- ⁵⁹*Ibidem*, d. 10/1946, f. 16.
- ⁶⁰*Ibidem*, d. 17/1946, f. 2.
- ⁶¹*Ibidem*, f. 13-14.
- ⁶²*Ibidem*, d. 10/1946, f. 3.
- ⁶³*Ibidem*, d. 7/1947, f. 7.
- ⁶⁴*Ibidem*, d. 29/1947, f. 7, 9.
- ⁶⁵*Ibidem*, d. 10/1947, f. 1, 4.
- ⁶⁶*Ibidem*, d. 1/1947, f. 23.
- ⁶⁷*Ibidem*, d. 48/1948, f. nenumerotată.
- ⁶⁸*Ibidem*, d. 42/1948, f. 2.
- ⁶⁹*Ibidem*, d. 16/1946, f. 105.
- ⁷⁰*Ibidem*, d. 17/1946, f. 2.
- ⁷¹*Ibidem*, d. 8/1946, f. 12.
- ⁷²*Ibidem*, d. 8/1947, f. 53.
- ⁷³*Ibidem*, d. 1/1947, f. 17.
- ⁷⁴*Ibidem*, d. 29/1947, f. 9.
- ⁷⁵*Ibidem*, d. 8/1947, f. 81.
- ⁷⁶*Ibidem*, d. 1/1948, f. 10.
- ⁷⁷*Ibidem*, f. 27.
- ⁷⁸*Ibidem*, d. 42/1948, f. 4-5.
- ⁷⁹*Ibidem*, f. 2.
- ⁸⁰*Ibidem*, d. 1/1948, f. 86.
- ⁸¹*Ibidem*, d. 5/1946, f. 1.
- ⁸²*Ibidem*, d. 17/1946, f. 14.
- ⁸³*Ibidem*, d. 8/1946, f. 11-12.
- ⁸⁴*Ibidem*, d. 1/1947, f. 71.

- ⁸⁵*Ibidem*, d. 11/1947, f. 1.
- ⁸⁶*Ibidem*, f. 4.
- ⁸⁷*Ibidem*, d. 1/1947, f. 28.
- ⁸⁸*Ibidem*, d. 1/1948, f. 8.
- ⁸⁹*Ibidem*, f. 25.
- ⁹⁰*Ibidem*, d. 14/1945, f. 124.
- ⁹¹*Ibidem*, d. 16/1946, f. 105.
- ⁹²*Ibidem*, d. 5/1946, f. 1.
- ⁹³*Ibidem*, d. 10/1946, f. 16.
- ⁹⁴*Ibidem*, d. 17/1946, f. 2.
- ⁹⁵*Ibidem*, f. 12-13.
- ⁹⁶*Ibidem*, d. 8/1946, f. 11.
- ⁹⁷*Ibidem*, d. 10/1946, f. 3.
- ⁹⁸*Ibidem*, d. 2/1946, f. 8.
- ⁹⁹*Ibidem*, d. 1/1947, f. 14, 17.
- ¹⁰⁰*Ibidem*, d. 10/1947, f. 1.
- ¹⁰¹*Ibidem*, d. 29/1947, f. 7-8.
- ¹⁰²*Ibidem*, d. 9/1947, f. 13.
- ¹⁰³*Ibidem*, d. 1/1948, f. 33.
- ¹⁰⁴*Ibidem*, f. 35.
- ¹⁰⁵*Ibidem*, f. 46.
- ¹⁰⁶*Ibidem*, d. 42/1948, f. 3.
- ¹⁰⁷*Ibidem*, d. 3/1946, f. 1.
- ¹⁰⁸*Ibidem*, d. 10/1946, f. 16.
- ¹⁰⁹*Ibidem*, d. 8/1946, f. 11.
- ¹¹⁰*Ibidem*, f. 12.
- ¹¹¹*Ibidem*, d. 1/1947, f. 71.
- ¹¹²*Ibidem*, d. 10/1947, f. 4.
- ¹¹³*Ibidem*, d. 11/1947, f. 4.
- ¹¹⁴*Ibidem*, d. 3/1946, f. 1.
- ¹¹⁵*Ibidem*, d. 8/1946, f. 11.

¹¹⁶*Ibidem*, d. 22/1946, f. 121.

¹¹⁷*Ibidem*, f. 120.

¹¹⁸*Ibidem*, d. 42/1948, f. 1.

¹¹⁹*Ibidem*, d. 22/1946, f. 126.

¹²⁰*Ibidem*, d. 29/1947, f. 9.

¹²¹*Ibidem*, d. 42/1948, f. 1.

The trades of Severin County between 1944-1948

(Summary)

The tendency of constraining a social category highly representative for the urban life of that period was one of the main concerns of Groza's cabinet and of the Communist Party as well. Providing raw materials for trade workers and obtaining loans for a better development of the activity were also problems of great concern for the local authorities. Many times, the measures announced remained just promises, affecting thus the life of an important segment of population. The support these trade workers from Severin County needed was conditioned most of the time by their approval to join professional organizations subordinated to local authorities.

The control over the *black market work* and an improvement of the professional qualification were also among the activities of local authorities, problems that determined an improvement in the trade activity. Local profile syndicate leaders closely supervised surreptitious workers and the deliverance of materials for the state became a *sine qua non* condition to unseal some trade shops which were closed at the beginning of 1948, under different pretexts. The working schedule, the wages, the right to vacations, also the establishment of the retirement age were problems which affected both trade workers and their apprentices, their favorable solvency maintaining in work traditional work shops from different areas, including Banat. But the provisions of the due ministry on the wages of apprentices were many times over passed or postponed *sine die* due to the lack of cash and

orders, phenomenon encountered in Severin County in the period mentioned above. The income tax system and other different taxes which trade workers had to pay to the state diminished considerably their incomes. This is the reason why, in the period studied, the trade workers from Severin County took some extreme measures like: protest meetings, telegrams sent to the Ministry of Finance, complaints sent to the Regional Commission from Timișoara.

The year 1947 was marked by multiple occasions to relieve trade workers of certain fees and taxes owned to the state, often considered useless and even harmful for the development of businesses and in June 1947 the designated ministry elaborated new orders concerning the income taxes of trade workers, especially for locksmiths, carpenters and tailors.

During 1948 new modifications were brought to the income tax system, which affected, equally, all categories of employees from the country. The main changes in this respect were: phasing the payment of income taxes for trade workers with incomes imposed up to 500.000 lei, the elimination of the global income tax, the audition of taxation up to 500.000 lei and the renounce to keep a register, measure taken for persons with an annual income of maximum 300.000 lei.

The clemency shown by the fiscal authorities was due to the reduced payment possibilities of trade workers, which had no cash and orders.

Money and material grants for trade workers and their apprentices was another important matter on the local authority schedule, a measure meant to supply wage incomes, insufficient to assure a decent living. The stationery departments of Severin County established at the end of 1945 and the first half of 1946 did not managed to solve favorably the supply problem with goods of strict necessity. The measures taken in order to increase the material condition of trade workers from Banat, including those ones from Severin County intensified between 1947 and 1948 when other urgent matters were revised: distribution of dwellings for apprentices, allowance of winter money grant, low cost medication, free medical care, etc.

Trade workers of the Severin County were involved in social, cultural and artistic activities destined to obtain funds to support calamity stricken areas, actions subscribed to the general efforts undergone by the government to solve the food crisis started in 1946.

The political options expressed by the trade workers representatives from the area were highly in favor of the cabinet ruled by Dr. Petru Groza and the Communist Party, being determined at the same time by the constant support allowed in order to satisfy immediate claims of this professional category.

To conclude, even though confronted with serious material problems between 1945-1946, the trade workers found in this period in the Severin County got involved in various social, cultural and artistic actions, spreading new ideas in favor of the government, in a period when the grant of funds for a better development of trade work shops was subordinated to the communist regime installed at București.

II. ARHEOLOGIE - ISTORIE

AMINTIRI DESPRE PROFESORUL HADRIAN DAICOVICIU

Din confesiunile unui învățăcel

CONSTANTIN POP

AMINTIRI DESPRE PROFESORUL HADRIAN DAICOVIVIU

Din confesiunile unui învățăcel

Constantin Pop

Anul 1958, care mi-a ordonat, în continuare, viața, a însemnat pentru mine o fericită coincidență. Trecând, ca „boboc” („balic”, cum spun ardelenii) pragul Facultății de istorie, din cadrul universității „Alma Mater” napocense, am avut deosebita onoare de a-l cunoaște pe profesorul Hadrian Daicoviciu. Pe atunci și domnia sa se afla în primul an de carieră universitară, ca „tânăr asistent”. Deci, din anul 1958, am început împreună lupta cu viața și cine și-ar fi putut închipui că vom colabora timp de aproape trei decenii, mai precis 27 de ani. Așa a fost să fie!

Puțin timorat, gândindu-mă că personajul este fiul favorit al ilustrului magistru, Constantin Daicoviciu, savant de renume mondial și că, poate, ar fi moștenit caracterul sobru, câteodată, voit accentuat al acestuia, mi-am dat seama

imediat de valențele umane ale lui Hadrian Daicoviciu în contact cu interlocutorii săi. Un om modest, fără aere de superioritate, apropiat semenilor!

Cunoscându-l îndeaproape atâta vreme, mi-a fost ușor să realizez că pentru profesorul clujean cercetarea constituia o pasiune arzătoare, rațiunea sa de a exista, punând în îndeplinirea ei toată energia și vitalitatea lui „clocotitoare”. Spirit vioi, el era dotat cu o mare putere de muncă și cu acea curiozitate permanentă, care caracterizează pe adevăratul om de știință, la care se adaugă și un optimism robust. Hadrian Daicoviciu se află într-o continuă eferveșcență creatoare, animând pe toți din jur prin prezența și verbul său. Nimic nu-i făcea o mai mare plăcere decât o discuție pe temă științifică. Poseda o vastă cultură umanistă, având la baza ei serioase studii clasice. Vorbea fluent limbile franceză, italiană și rusă, iar în anumite ocazii se delecta să țină discursuri și prelegeri în aceste graiuri.

Profesorul Hadrian Daicoviciu mi-a fost asistent la istoria veche a României, ținând, totodată, seminarul special de limbă elină. Regret sincer, - anii noștri de vârstă erau destul de apropiați și debutul activității paralele-, că n-am putut beneficia și de alte cursuri universitare pe care domnia sa le-a predat studenților în cei 27 de ani de dascălie. Amintitele seminarii conduce se profesor constituiau o deosebită plăcere pentru noi, fiind atractive și pline de prospețime.

La catedră, Hadrian Daicoviciu aprecia, cu maximă responsabilitate, fiecare răspuns în parte, nota la justa valoare fiecare referat, lămură în mod convingător toate problemele „spinoase” de la cursuri.

Responsabil al anului nostru din partea rectoratului universitar, Hadrian Daicoviciu , - ca, de altfel, și noi, „finaliști” anului 1936, - s-a mândrit cu faptul că studenții „păstorii” de domnia sa au constituit una dintre cele mai reușite promoții ale Facultății de istorie, din Cluj.

Multe lucruri deosebit de folositoare am învățat de la Hadrian Daicoviciu în atractiva excursie de la sfârșitul primului an de studii (vara lui 1959), când, timp de două săptămâni, am peregrinat împreună cu dascălul, în calitate de coordonator,

prin locurile de adâncă venerație ale istoriei de început a românilor, - târâmurile cetăților dacice din Munții Orăștiei, iar apoi ale capitalei Daciei romane, Ulpia Traian Sarmizegetuza (astăzi, Sarizegetuza, jud. Hunedoara). Explicațiile sale pline de savoare, la obiect, au avut darul de a ne insufla, - dar mai era oare nevoie ? - , dragostea pentru strămoșii noștri antici.

La terminarea anilor de studii universitare, mulți dintre colegii mei mi-au mărturisit regretul lor de a nu îl mai avea în preajmă pe Hadrian Daicoviciu, ei fiind repartizați în diferite locuri din țară. Câțiva dintre noi, printre care mă număr și eu, am avut șansa de a rămâne în Cluj și de a colabora cu profesorul; oricând un sfat al lui era binevenit.

O dată cu neobosita trecere a timpului, din simplu asistent, apoi lector și conferențiar, urmând, deci, firescul cursus honorum, Hadrian Daicoviciu devine, pe merit, profesor universitar, luându-și, totodată, doctoratul cu o magnifică teză, ce tratează istoria perioadei Daciei de la Burebista la Decebal și cucerirea romană, teză publicată ulterior¹, într-un scurt răstimp. De asemenea, domnia sa a condus cu competență lucrurile de finalitate a multor doctoranzi.

Cercetarea științifică a dascălului clujean s-a axat pe lămurirea a două mari probleme: istoria Daciei libere, înainte de venirea legiunilor Romei aici și epoca administrației imperiale pe aceste meleaguri. În elucidarea problemelor Hadrian Daicoviciu a adus o seamă de noi și importante interpretări, de sugestii și ipoteze, în care spiritul său pătrunzător și viziunea sa de istoric și-au spus cuvântul cu pasiune și perseverență.

Personalitate de vază a școlii arheologice clujene, Hadrian Daicoviciu grupează în jurul său o serie de cercetători mai tineri, care, rând pe rând, se ridică pe scara valorii științifice și care, în marea lor majoritate, activează și astăzi. Studii și investigații de specialitate ale acestora au atins un nivel superior din punct de vedere al metodelor de căutare și de interpretare istorică.

Dar Hadrian Daicoviciu a desfășurat și o bogată și rodnică activitate de teren, fiind principalul coordonator al săpăturilor arheologice de pe șantierele de la cetățile dacice din Munții Orăștiei și din capitala provinciei romane, Ulpia Traiana Sarmisegetuza . Ca vicepreședinte al Comisiei Centrale de Arheologie din țara noastră, a căutat să promoveze o nouă orientare, de afirmare a cercetărilor, care să apropie realizările românești de cele ale istoriografiei mondiale.

Din creionarea, - și așa destul de sumară prin aceste rânduri -, a portretului omului de știință, nu trebuie omisă nici grija sa deosebită pentru păstrarea vestigiilor istorice. Această preocupare majoră își găsește răspunsul în activitatea muzeistică laborioasă și entuziastă a profesorului clujean. Paralel cu obligațiile universitare, Hadrian Daicoviciu a fost mai întâi șef de secție la Istoria veche, apoi director adjunct, iar după decesul ilustrului său părinte, academicianul Constantin Daicoviciu (1973), director general al Muzeului Național de Istorie a Transilvaniei din Cluj, funcție pe care a îndeplinit-o cu toată răspunderea timp de 11 ani (1973-1984). De sprijinul domniei sale n-au beneficiat numai colaboratorii din această prestigioasă instituție de știință și cultură napocensă. În calitate de vicepreședinte al Consiliului Muzeelor, profesorul a căutat, cu abnegație, să sprijine activitatea rețelei muzeografice de pe întreg cuprinsul țării. Cât i-a stat în puteri, pe fiecare a ajutat! Iată, deci, unul dintre numeroasele motive care m-au determinat să afirm cândva: „... mărturisesc cu sinceritate,- și ca mine, cred, mulți -, că dispariția sa prematură a lăsat un gol imens în mișcarea muzeografică românească. L-am regretat profund cu toții”².

Fiind angajatul amintitei instituții clujene, am beneficiat, - pot spune cu toată franchețea -, de îndrumările și sfaturile competente ale directorului meu. Am „robotit” împreună la tematicile expozițiilor de bază , privind istoria veche (daci și romani) și perioada migrațiilor popoarelor, din cadrul muzeului napocens. De asemenea, am colaborat la numeroase expoziții temporare, unele locale, altele itinerante. Astfel, a știut Hadrian Daicoviciu să convingă, - și a reușit pe deplin să

se facă înțeles de semenii săi -, că este absolut necesar ca imensa bogăție a vestigiilor descoperite și acumulate an de an, să fie cunoscută de un public cât mai larg, iubitor de istorie și frumos!

Totodată, se cuvine a se reliefa faptul că Hadrian Daicoviciu a alcătuit cu grijă un colectiv din personalul științific al Muzeului Național de Istorie a Transilvaniei pentru tipărirea unui corespunzător ghid³ al acestei instituții (a constituit, la timpul respectiv, un model pentru publicațiile de profil ale altor muzee de istorie din România).

Referindu-mă la sprijinul acordat de profesor, țin să subliniez că, datorită amabilității deosebite a domniei sale, mi-a fost deschisă calea spre publicarea unor lucrări în cele mai renumite reviste de specialitate din țară⁴. De asemenea, m-a introdus în cercuri savante, făcându-mi cunoștință cu renumiți profesori⁵.

Debutul meu în publicistica științifică a avut loc în paginile Anuarului Muzeului Național de Istorie a Transilvaniei din Cluj, Acta Musei Napocensis, începând cu cel de-al doilea număr⁶, cu promisiunea făcută profesorului de a avea o continuitate, an de an, în vederea unei realizări depline. Așa am „mers” cu articolele până în anul 1997⁷.

Fiind cercetător în cadrul Secției de Istorie veche a muzeului clujean, am fost cooptat în ambianța instructivă și plăcută a colectivului de specialitate, ce își desfășoară și în prezent activitatea pe șantierul arheologic de la Ulpia Traiana Sarmizegetusa (perioada în care am lucrat în această localitate s-a desfășurat în răstimpul anilor 1973-1990). Îmi amintesc și astăzi, cu haz, când, participând împreună cu Hadrian Daicoviciu la o ședință de „tatonare pe teren” la Sarmizegetusa (1973), dânsul m-a rugat să rămân pe loc și să organizez imediat începerea cercetărilor, spre „deruta” mea, nefiind pregătiți să campeze acolo⁸.

Deși conducător de șantier, Hadrian Daicoviciu s-a dovedit a fi un adevărat prieten, promovând un spirit egalitar între membrii colectivului de cercetători. Mereu discuta, cu colegii obiectivele ce trebuiau săpate și dezvelite, analizând cu

acribie, zilnic, rezultatele obținute. Tuturor subordonaților, fie arheologi, fie muncitori, le acorda încredere în tot ceea ce făceau. Pentru el nu conta cine ești, ci faptul de a fi un om adevărat și de a ști cum să te porți. Era de o noblete sufletească rar întâlnită. Pentru fiecare avea o valoare bună, o încurajare, fără a-și manifesta aere de aroganță. Referitor la investigațiile arheologice, Hadrian Daicoviciu nu concepea să publice singur rezultatele săpăturilor, împreună cu întregul colectiv⁹ („toți am tras cu trudă la aceeași șaibă”, îi plăcea, deseori, să spună).

De câte ori, l-am întovărășit pe profesorul „Almei Mater” în vizitele făcute pe alte șantiere arheologice (de pildă, la castrul roman de la Buciumi, jud. Sălaj, conducător profesorul universitar clujean Mihail Macrea; aici am lucrat și eu în perioada anilor 1963-1973). Pretutindeni, Hadrian Daicoviciu purta interesante discuții despre vestigiile descoperite, era deosebit de interesat de cele văzute și aflate, având cuvinte de prețuire, dar, totodată, făcând și fine observații la obiect, în cazul în care rezultatele nu erau atât de scontate, pe cât se aștepta respectivul colectiv de cercetători.

O altă latură impresionantă a apreciatului savant se referă la pasiunea sa în arta mănuirii condeiului. A lăsat moștenire o valoroasă operă, concretizată prin numeroase studii, articole, interpretări, recenzii și mai mute volume¹⁰. De asemenea, a participat la o suită de congrese, simpozioane, colocvii, sesiuni de specialitate ș.a., atât în țară, cât și în străinătate, documentându-se în majoritatea țărilor „bătrânului continent” și în Statele Unite ale Americii, unde a ținut prelegerii și conferințe, pline de esență.

Dar profilul învățământului napocens nu poate fi întregit pe deplin, dacă nu se cere a se aminti activitatea sa de organizator și coordonator ale unor vaste expoziții de arheologie românească¹¹, manifestări, care la timpul potrivit, s-au bucurat de un prestigiu național și, mai ales, internațional deosebit. În ceea ce privește țara noastră, Hadrian Daicoviciu a fost inițiatorul interesantei expoziții

„Civilizația daco-geților în perioada clasică” (care, ulterior, va deveni internațională), expoziție itinerantă prin mai multe orașe ale României (printre care și al dumneavoastră Caransebeș), în anii 1975-1977, manifestare științifică întovărașită de un catalog¹² la exponatelor.

Astfel, este vorba de manifestarea¹³ „Römer in Rumänien” („Romanii în România”, Koln, 1969, anul în care România a fost primul stat din blocul comunist care a înnodat „fire” diplomatice cu R.F. a Germaniei) și, apoi, de „Civiltă romana in Romania” („Civilizația romană în România”, expoziția de mai sus cu titlul schimbat și conținutul îmbogățit, Roma, 1970, repurtând un enorm succes, care a necesitat prelungirea ei cu aproape încă o lună și jumătate pentru termenul limită fixat în „Orașul celor șape coline”). În continuare, cu partenerii, pe atunci iugoslavi, s-a organizat expoziția itinerantă „Illiri i Daciani” („Illiri și daci”, mai întâi la Beograd, 1971, apoi la Ljubljana, Cluj, București, toate în anul 1972).

La sfârșitul anului 1981 s-a încheiat, cu deosebit succes, „turneul”, până atunci, al celei mai reușite expoziții a genului, „Civilizația daco-geților în perioada clasică” (nucleul de constituire fiind cea itinerantă prin țară, a se vedea mai sus), care, sub diferite denumiri, s-a reîntors dintr-un lung și foarte obositor periplu din zece țări europene, după cum urmează: Bruxelles, 1979; Marele Ducat al Luxemburgului, 1979; Roma, 1979-1980; Haga, 1980; Billingham-on-Tees (Marea Britanie), 1980; Köln, 1980; Paris, 1980; Sofia, 1980; Cracovia, 1981; Viena, 1981.

Etalarea exponatelor în diferite state ale Europei a beneficiat de cuprizătoare cataloage¹⁴ (cu extinse capitole explicative despre istoria și diferitele aspecte din viața materială și spirituală a dacilor din perioada statului lor liber și independente, precum, și a celor din timpul administrației romane pe aceste meleaguri), cataloage traduse în limbile țărilor respective și însoțite de admirabilele ilustrații ale pieselor mai importante. De asemenea, orașele au fost „împânzite” cu sugestive afișe de

prezentare, iar diversele emisiuni de televiziuni naționale și locale au acordat spații largi de informare ale acestor importante manifestări științifice și culturale.

Țin să subliniez faptul că aceste expoziții au avut un caracter eminamente arheologic, fără a constitui o propagandă a trecutului regim comunist, fără expunerea tablourilor conducătorilor de partid și de stat din acea epocă, fără lozinci „mobilizatoare” și drapele roșii ale PCR, etc. S-au folosit numai citate din cronicari antici, hârti, diorame, fotografii, panouri și alte materiale complementare la obiect, istoric.

După cum amintim, la toate expozițiile mai sus amintite, comisar general al părții române a fost numit aceeași persoană, Hadrian Daicoviciu. Domnia sa va primi însărcinări speciale, privind coordonarea redactării cataloagelor (concepute de noi, dar editate de partenerii străini respectiv, în condiții grafice deosebite), ținerea discursurilor ocazinate de multiple vernisaje, conferințe de presă cu ziariștii, într-un cuvânt, asumarea dificilei misiuni publicate de informare a mass-media străine. Și cu toate acestea, fapt incredibil, Hadian Daicoviciu a fost împiedicat, de către organele de stat române, să părăsească țara pentru a participa la deschiderea amintitei expoziții în Marea Britanie (Billingham-on Tees).

Ca martor ocular, îmi amintesc, cu plăcere, de succesul deosebit pe care l-a avut profesorul cu ocazia inaugurării acestor manifestări de prestigiu. Într-o perfectă limbă franceză sau italiană (care a impresionat auditoriul), el a știut să capteze atenția publicului și de multe ori cuvintele sale se transformau în pasionante prelegeri savante! De aceea, nu este de mirare că invitații vernisajului, cifrați la multe sute de persoane (uneori, în jur de 2000, ca de exemplu la deschiderea expoziției „Römer in Rumänien”, Köln, 1969), să fie entuziasmați de elocința și de puterea de convingere a oratorului !

În paranteză fie spus, referitor la această ferventă activitate expozițională, trebuie remarcată o altă trăsătură pozitivă a dascălului clujean. De mai multe ori, el, suflecându-și mânicile cămășii, nu s-a sfiit să dea o mână de ajutor colegilor la

etalarea și aranjarea exponatelor, spre mirarea partenerilor străini și amuzamentul nostru, obișnuiți din țară cu astfel de „isprăvi” ale lui Hadrian Daicoviciu (Köln, 1969, Bruxel, 1979).

Pentru exemplificarea deosebitei simpatii cu care au fost primite expozițiile noastre românești peste hotare, edificatoare sunt în această privință interesantele spiciuri din presa străină a timpului, pe care le-am extras și publicat la momentul potrivit¹⁵.

Tocmai în acest context, am declarat cândva că: „Nu este permis să se aștearnă uitarea peste perioada cuprinsă între 1969 (anul de debut, anul „ieșirii” românești cu expoziții grandioase peste hotar) și până la sfârșitul lui 1981. Ea reprezintă pentru muzeografia noastră răstimpul unei fecunde activități inedite ... Au fost ani buni (la început chiar doi ani) de trudă, de renunțări, câteodată chiar de dezamăgiri, dar, întotdeauna, temperamentul „clocotitor” al lui Hadrian Daicoviciu ne-a impresionat și ne-a mobilizat pe toți. Mulți consideră – eronat - că a organiza o expoziție este un lucru destul de simplu, dar puțini știu ce volum uriaș de muncă incumbă pregătirea ei¹⁶.

În încheiere, țin să creionez, pe scurt, și alte aspecte, mai puțin cunoscute unora, care întegresc profilul moral al OMULUI Hadrian Daicoviciu. Avea o fire extrem de generoasă, apropiată tuturor, fiind gata să ajute, cu dezinteres pe oricine avea probleme¹⁷. Ce gingășie și înțelegere emana spiritul său când se afla în preajma copiilor, cum le capta atenția prin blândețea vorbei și a mângâierilor duioase (îmi amintesc cu nostalgie cum se juca cu Kuki, băiatul lui sau cu Andreea, fiica mea, care a fost și ea pe șantierul ulpia, ba chiar a lucrat cu sârg acolo)! Foarte receptiv la sufletul feminin, Hadrian Daicoviciu se purta cu o delicatețe ieșită din comun, cu „sexul slab”. Cu diferite ocazii speciale (revelioane, sărbătorirea zilelor de naștere sau de onomastică ale diferitelor persoane, mesele comune ale arheologilor pe șantiere) profesorul, prin aplombul său plin de vervă și veselie, știa să ofere clipe deosebite de agreabile companionilor.

Îi place să trăiască mult în aer liber (nu în birouri „îmbâcsite de fum”), iar în timpul disponibil, când problemele de la catedră ori cele profesionale de conducere ale muzeului îi dădea răgaz, Hadrian Daicoviciu nu pregeta să se alăture echipei de fotbal „Panterele Romei”(alcătuită din arheologi), care disputa tradiționalele meciuri cu adversarii „Hrisovului” (echipa medievistilor, modernistilor și contemporaniștilor). În acele „aprige” întâlniri sportive „domnul H” (cum îi plăcea să fie numit pe scurt) se dovedea un „înaintaș de clasă”, înscriind de multe ori puncte importante. După istovitoarele și distractivele meciuri, ce putea fi mai plăcut decât „ieșirea la un pahar” pentru sărbătorirea victoriei sau înecarea gustului amar al înfrângerii? La aceste dispute și bineînțeles, la petrecerile „de după” venea uneori, pentru a face galerie arheologilor și academicianul. Culați (ca și pe șantiere) familia Daicoviciu (tată și fiu) plătea toată consumația învingătorilor și învinșilor.

Astfel, nici o urmă de partizanat, pot să afirm că prin toate acțiunile sale Hadrian Daicoviciu, - conform zicalei din popor -, a fost „Omul care a sfințit locul”!

Dar destinul crud și implacabil, care ne „seceră” pe toți, mai devreme sau mai târziu, a răpit din mijlocul nostru pe ilustrul profesor. Inima generoasă a lui Hadrian Daicoviciu a încetat să mai bată în seara târzie a zilei de 4 octombrie 1984. Pentru mine, ca și pentru toate generațiile sale de studenți, rude, colegi, colaboratori, cunoscuți, despărțirea a fost extrem de dureroasă. Tragic, am realizat că în urmă cu foarte puțin timp înaintea decesului, am fost ultima persoană apropiată cu care a vorbit la telefon!

Acum trupul lui viguros zace sub o lespede funerară, dintre care atâtea a descifrat cu pasiune! Dar spiritul „vulcanic” al lui HADRIAN DAICOVICIU, deși plecat în eternitate spre tărâmul odihnei veșnice, va rămâne mereu viu pentru noi toți, cei care l-am cunoscut și apreciat atât de mult!

OPTO SIT TIBI TERRA LEVIS !

NOTE:

¹H. Daicoviciu, Dacia de la Burebista la cucerirea romană, Cluj, 1972.

²C. Pop, Profesorul Hadrian Daicoviciu – organizatorul unor expoziții internaționale de prestigiu, Tibiscum, VIII, 1993, p.359.

³În ordine alfabetică, M. Bunta, H. Daicoviciu, Șt. Ferenczi, V. Marica, I. Pinte, C. Pop, N. Vlăsa, Muzeul de Istorie din Cluj, București, 1967.

⁴Din lista numeroaselor reviste de specialitate: SCCIV, Dacia (ambele București), Apulum (Alba Iulia), Sargetia (Deva), Banatica (Reșița), Tibiscus (Timișoara), Tibiscum (Caransebeș), Peuce (Tulcea), Studii și Cercetări – Muzeul Brukenthal (Sibiu), Revista Muzeelor (București) ș.a.

⁵Datorită amabilităților prof. H. Daicoviciu, am făcut cunoștință cu personalități de seamă, ca: academicienii Emil Condurachi și Constantin C. Giurescu, profesorii Radu Vulpe, Mircea Petrescu-Dâmbovița, Octavian Floca, Radu Florescu, Marius Moga, Ion Berciu, etc.

⁶C. Pop, Z. Milea, Monumente sculpturale din Dacia romană în legătură cu cultul lui Liber Pater, Acta Musei Napocensis, II, 1965, p. 195-208.

⁷Motive mai mult sau mai puțin obiective și subiective, m-au determinat ca din anul 1998 să încetez colaborarea cu Anuarul muzeului clujean, continuând, totuși, să public în celelalte reviste de specialitate amintite.

⁸Ținuta mea vestimentară, de orășean, nu era deloc potrivită pentru un șantier arheologic. A doua zi, prin grija prof. H. Daicoviciu, mașina instituției napocense mi-a adus toate cele necesare pentru o rezidență mai lungă în această localitate.

⁹A se vedea, mulțimea de articole semnate de H. Daicoviciu, împreună cu colaboratorii săi, despre rezultatele cercetărilor arheologice de la Ulpia Traian Sarmizegetusa, răsăndite în diferite numere din Sargetia, Materiale și cercetări arheologice, Acta Musei Napocensis ș.a. Aceeași prezentare și pentru șantierele arheologice din complexul cetăților dacice din Munții Orăștiei, având colaboratorii săi favoriți, „dacologi”.

¹⁰C. Daicoviciu, H. Daicoviciu, Sarmizegetusa. Cetățile și așezările dacice din Munții Orăștiei, București, 1960; C. Daicoviciu, H. Daicoviciu, Columna lui Traian,

București, 1968; H. Daicoviciu, Dacii, ed. III, București, 1977 (ediție revăzută și completată a ed. I, București, 1965 și ed. II, București, 1968); H. Daicoviciu, Dacia de la Burebista la cucerirea romană, Cluj, 1972; R. Florescu, H. Daicoviciu, L. Roșu, Dictionar enciclopedic de artă veche a României, București, 1980; H. Daicoviciu, D. Alic, Colonia Ulpia Traiana Augusta Dacia Sarmizegetusa, București, 1984, etc.

¹¹C. Pop, op. cit, p. 359-364.

¹²În aceeași ordine alfabetică, V. Căpitanu, H. Daicoviciu, E. Iaroslavschi, C. Pop, M. Turcu, Expoziția „Civilizația daco-getilor în perioada clasică”, Cluj-Napoca, 1976.

¹³Pentru detalii privind aceste expoziții românești internaționale, a se vedea detalii, C. Pop, op.cit, p. 359-362.

¹⁴Cataloagele expozițiilor internaționale, purtând diferite tipuri de la țară la țară și traduse în mai multe limbi de circulație mondială, au fost editate sub atenta coordonare a profesorilor Hadrian Daicoviciu și Radu Florescu. Colectivul larg de muzeografi, care s-a ocupat de organizarea acestei manifestări cultural-științifice (ca și în cazul expozițiilor „Römer in Rumänien”, „Civiltă romana in Romania” și „Illiri și daci”), a fost alcătuit din numeroși colegi de la diferite instituții muzeale cu mare pondere din România, printre care am avut deosebita cinste de a mă afla și eu.

¹⁵C. Pop, op.cit., p. 362-364.

¹⁶Idem, op.cit., p. 360

¹⁷La cel de-al V-lea „Colocviiu internațional de bronzuri antice” (Lausanne, 1978), eu sosind cu întârziere din țară, din motive independente de voința mea, n-am putut beneficia de cazare gratuită. Atunci, fără rezerve, cu generozitatea sa cunoscută, prof. Hadrian Daicoviciu mi-a oferit ospitalitatea camerei domniei sale și a colegului Dorin Alicu.

SOUVENIRS SUR PROFESSEUR HADRIAN DAICOVICIU

Les confessions d'un disciple

(Résumé)

Collaborateur du professeur universitaire Hadrian Daicoviciu, l'auteur égrène des souvenirs d'autrefois, quand la vie les approche, à la fin des années cinquante.

Premièrement comme assistant à l'Université, puis, comme Directeur Général du Musée National d'Histoire de Transylvanie (Cluj) et aussi comme directeur des fouilles archéologiques à Ulpia Traiana Sarmizegetusa (départ. De Hunedoara).

Ils ont collaboré non seulement dans le domaine de recherche scientifique, mais, aussi dans le domaine muséal, concrétisé dans plusieurs expositions d'archéologie nationales et internationales.

ARHEOMETRIE ȘI PERSONALITĂȚI DIN ROMÂNIA.

COMEMORAREA LUI CONSTANTIN ȘI HADRIAN DAICOVICIU

VASILE V. MORARIU

În 1987 avea loc la Cluj, primul Simpozion național de Arheometrie. De atunci au trecut destui ani, astfel că putem vorbi deja de o istorie a arheometriei românești. Nu este imposibil să nu ne gândim și la faptul dacă nu va fi nevoie și de o arheologie a arheometriei românești pentru că lucrurile se estompează în timp și multe lucruri se uită. De aceea am să încerc să schițez câteva aspecte legate de arheometria românească și în același să vorbesc de cele două personalități pe care le comemorăm în mod special, Constantin și Hadrian Daicoviciu.

Trebuie să vă spun că cel ce vă vorbește este fizician ca și formație. Eram proaspăt student la Universitatea Babeș-Bolyai când am participat pentru prima oară la o deschidere festivă a anului universitar și când l-am văzut pe profesorul, academicianul, Constantin Daicoviciu. Era pe la începutul anilor '60. ne-a impresionat cu ținuta sa neobișnuită, pe acele vremuri, costumat în robă universitară, cu discursul academic ținut pe un ton și într-un stil, iarăși neobișnuit pentru noi. Îl întâlneam uneori pe coridoarele universității, la care toți studenții îi făceam loc cu respect, îl priveam cu admirație iar el ne zâmbea cu bunăvoință și prietenie. M-am îndrăgostit de istorie și arheologie, așa că în prima vacanță am plecat cu autostopul spre comuna Dăbâca, la câțiva zeci de kilometri de Cluj, unde, citisem în ziar, că s-au făcut descoperiri arheologice importante. Ultimii

kilometrii i-am făcut pe jos, când am fost ajuns de o Volga neagră. Mașina s-a oprit lângă mine, șoferul m-a întrebat dacă merg la Dăbâca, am răspuns că da, la șantierul arheologic, la care m-a poftit înăuntru. Pe bancheta din spate l-am recunoscut imediat pe profesorul Constantin Daicoviciu. Era în verva lui binecunoscută și discuta cu un reporter. Pe șantier am avut ocazia să văd pe viu interviul dat de distinsul om de știință, televiziunii române.

Au trecut anii, nici măcar un deceniu, și mă găsesc exact la antipozi, la Universitatea Națională Australiană, în capitala Australiei, Canberra. Eram doctorand, bursier al universității australiene când, într-o zi, am văzut anunțul unui seminar la institutul vecin, de geologie și geofizică. Era vorba de datare arheomagnetică la celebrul sit australian, lacul Mungo, unde s-au găsit rămășițele celor mai vechi locuitori ai Australiei. Acolo am descoperit prima oară că științele naturii, începând cu fizica pot fi utilizate în arheologie. Am răscolit înfrigurat bibliotecile universității australiene și tot acolo am descoperit prima revistă dedicată arheometriei, ARCHAEOMETRY, editată la Oxford. După trei ani m-am reîntors cu doctoratul (Doctor of Philosophy) și cu intenția fermă de a face arheometrie acasă, la Cluj.

Începutul a fost încurajator, am mers la Muzeul de Istorie din Cluj și am început să înnod legături și să pornim primele încercări. Asta se întâmpla prin anii 1975. A trebuit să treacă mai bine de un deceniu până când am ajuns să organizăm primul Simpozion Național de Arheometrie, organizat cu multă trudă împotriva opreliștilor de tot soiul care existau pe acea vreme. Am fost ajutați de un tânăr asistent de la Politehnica clujeană, fără de care nu am fi putut trece de aprobările birocratice de la forurile locale de partid. Asistentul cu pricina este nimeni altul decât Radu Munteanu, actualul rector al Universității Tehnice din Cluj. Mobilizarea și programul științific a fost substanțial din partea profesorului Petre T. Frangopol, de la Institutul de Fizică Atomică de la Măgurele, București. Ulterior s-a alăturat și profesorul Radu Florescu, de la Institutul de Arte Plastice, N.

Grigorescu din București. În Cluj, principalul animator și susținător dinspre arheologie a fost profesorul Gh. Lazarovici.

Un moment important în colaborarea dintre arheologie și fizică a fost participarea la una din primele campanii de prospectare magnetică la Ulpia Traiana a profesorului Victor Mercea (MCAR), director al Institutului de Fizică din Cluj și a lui Hadrian Daicoviciu. Eram cândva prin anii 1980. Vă prezint câteva imagini legate de la acel eveniment memorabil când s-au pus bazele unei colaborări la nivelul unor conducători de instituții...Astăzi cele două personalități ne, privesc, poate, din Câmpiile Elizee. Tot de acolo ne privesc și alte persoane plecate dintre noi care au fost frecvent participante la cercetările de arheometrie: profesorul Radu Florescu, astronomul dr. Dorin Gh. Chiș, profesorul Vladimir Znamirovski de la facultatea de fizică, tehnicianul Mircea Corpodean de la ITIM, ca să-i pomenesc doar pe cei plecați în lumea celor drepte.

Așa cum am mai spus-o și în alte rânduri, arheometria la noi în România s-a bazat pe activitatea dezinteresată și pasionată a unor cercetători și cadre didactice universitare și prea puțin sau chiar de loc pe o activitate programată și finanțată . Trebuie s-o recunoaștem că în ultimii ani interesul a scăzut, în special datorită schimbărilor de vremuri care au adus alte preocupări în prim plan (cum ar fi câștigul sau plecările în străinătate). Totuși au rămas unele grupuri, în primul rând universitari, care au perseverat și au constituit o prezență perenă la simpozioanele de arheometrie cum ar fi doamnele prof. Ghergari și Ionescu de la UBB; nu aș vrea să greșesc nepomenind aici pe alți fideli.

Este cert că arheologia a început să beneficieze din ce în ce mai mult de activități interdisciplinare, incluzând arheometria și informatica. Aici subliniez încă o dată contribuția masivă și sistematică a prof. Gh. Lazarovici și colaboratorilor domniei sale.

Ce a adus nou arheometria în ultima perioadă față de acum 20- 30 de ani ? În general, am constatat că structura cursurilor undergraduate sau post graduate de

arheometrie păstrează structura clasică: datare, tehnologie, analiză, proveniență, la care unii includ sau consideră ca fiind separate arheoastronomia, informatica, paleozoologia, etc. Practic orice domeniu al științelor naturii este aplicabil în arheologie și depinde direct de avansul tehnologic și metodologic al domeniului. Personal am remarcat faptul că de multe ori se vorbește de arheologie sau arheometrie moleculară ceea ce înseamnă caracterizarea materialului arheologic la acest nivel, deci molecular. Aceasta cuprinde atât materialul anorganic cât și cel organic și care merge până la studii ce au legătură cu genetica. În această direcție sunt remarcabile cercetările ce permit stabilirea legăturilor dintre populația actuală și cea dintr-o anumită perioadă istorică. Ca să dau doar un exemplu care îmi vine în minte : cazul satului foarte izolat Aiton de pe drumul roman dintre Napoca și Potaissa unde se zice că există tradiții și figuri umane caracteristice aparte, posibil urmași ai cohorței de arcași sirieni ? sau cazul populației maramureșene, oare păstrează caracteristici genetice diferite de cele ale populației din cadrul provinciilor romane etc.

Ca și strategie a cercetării de arheometrie rămâne valabilă ideea că nu se poate imagina dotarea muzeelor cu toată gama metodelor moderne de investigare. Rămân necesare acele dotări care rezolvă cele mai frecvente probleme cum ar fi prospectarea, datarea și analizele cele mai frecvente. Dar cercetările cele mai avansate rămân dependente de instituții de profil majore care dispun de aparatură de ultimă oră. Ca să dau exemple : microscopia de forță atomică sau rezonanța magnetică nucleară respectiv rezonanța magnetică paramagnetică, sau dotările unui laborator de biologie moleculară.

Rămâne ca o problemă și o datorie permanentă a membrilor seniori a arheometriei românești să mobilizeze tineri interesați și pasionați de acest domeniu interdisciplinar fascinant.

Arheometry and Romanian personalities

Commemoration of Constantin and Hadrian Daicoviciu

Summary

In 1987 took place at Cluj the first national symposium of arheometry. Since then passed a lot of years that we can talk about a history of Romanian arheometry. That is why I will try to sketch some aspects about Romanian arheometry and in the same time to speak about the two personalities which we commemorate: Constantin and Hadrian Daicoviciu. What is new in arheometry now relatively 20-30 years ago?

In generally I found that the structure of the arheometry undergraduate and postgraduate lectures keeps a classic structure: dating, technology, analysis and provenience whereupon any include or consider to be separate archeoastronomy, computers, paleozoology, etc. In fact any area of the natural science is applicable in archeology and it depends of the technologically and methodologically advance in the area. It remains like a problem and a permanent duty for the seniors researchers to mobilize the youngest passionate in this interdisciplinary and fascinating area.

SĂPĂTURILE DE LA BALTA SĂRATĂ. CAMPANIA DIN 2004

GH. LAZAROVICI, SORIN PETRESCU

DIMITRIE NEGREI, ION SORIN

DANIELA ȚÂRDOIU

Cuvinte cheie: neolitic dezvoltat, cultura Vinča fazele A₃ - B₁, locuință cu două încăperi, canat de ușă, anexă de locuință, vatră, război de țesut.

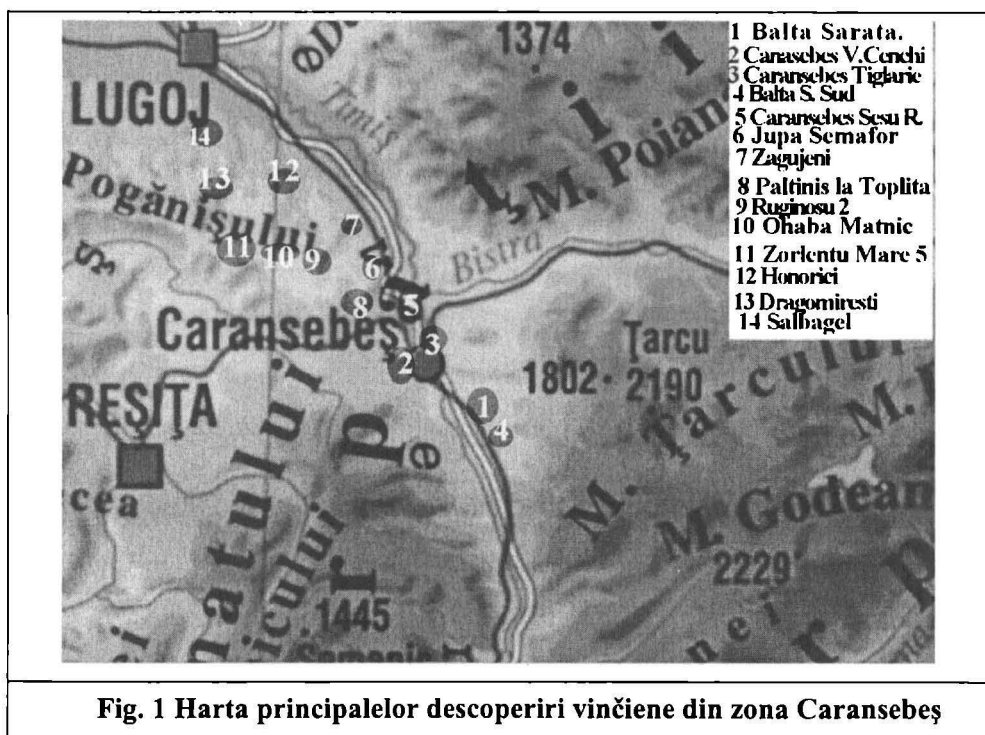

Fig. 1 Harta principalelor descoperiri vinčiene din zona Caransebeș

Așezarea este situată pe terasa a doua a Timișului, deasupra unui braț mort al Timișului, la poale fiind un izvor. Din punctul său domină și are o vizibilitate pe valea Timișului de cca. 20 km în spre amonte.

Scurt istoric al cercetărilor: în 1961-1962 Ion Statan face primele sondaje, rămase inedite. Alt sondaje efectuează Sever Dumitrașcu (publicând un scurt dar interesant raport), Richard Petrovskyi, Petre Rogozea și Florin Gogâltan mai fac sondaje în diferite puncte ale stațiunii mai ales pentru descoperirile de epoca bronzului, grupul Balta Sărată. Săpături sistematice întreprinde Gh. Lazarovici (1973-1975: două suprafețe de 4 x 6 m) și 10 x 10 m: între 1999-2004) (Gh. Lazarovici, S. M. Petrescu, Daniela Țârdoiu, D. Negrei, Sorin Ion, în CCAR, index Caransebeș 2000, 2002, 2003 și bibl; Ibidem în *Tibiscum*, 11, 2003, p. 43 și urm. acolo și bibliografia mai veche; RepBanatului 2006, p. 57 și bibl.). Săpăturil recente încep din 1999 cu care prelej au fost renumerotate complexele unitar.

Importanța și legăturile cu alte așezări vinčiene din zonă: Așezarea este cel mai important și extins sit neolitic de pe Valea Râului Timiș. Împreună cu cea de la Zorlențu Mare au jucat un rol deosebit la neolitizarea zonei, stațiunile neoliticului timpuriu din zonă au fost de importanță restrânsă, fiind de cele mai multe ori locuri sezoniere.

Stațiunea se află în zona de confluență a unor râuri jucând rol important în vehicularea sării din spre Transvania (pe Valea Bisteri), spre sud (culoarul Timiș-Cerna), vest (spre bazinul Pogănișului, Zorlențu Mare, Păltiniș și Bârzavei - Duleu) - și nord-vest pe Valea Timișului cu stațiuni vinčiene în zona deluroasă (Ruginosu, Ohaba Mâtnic, Hoonorici) (fig. 1), pe o frumoasă terasă deasupra Timișului.

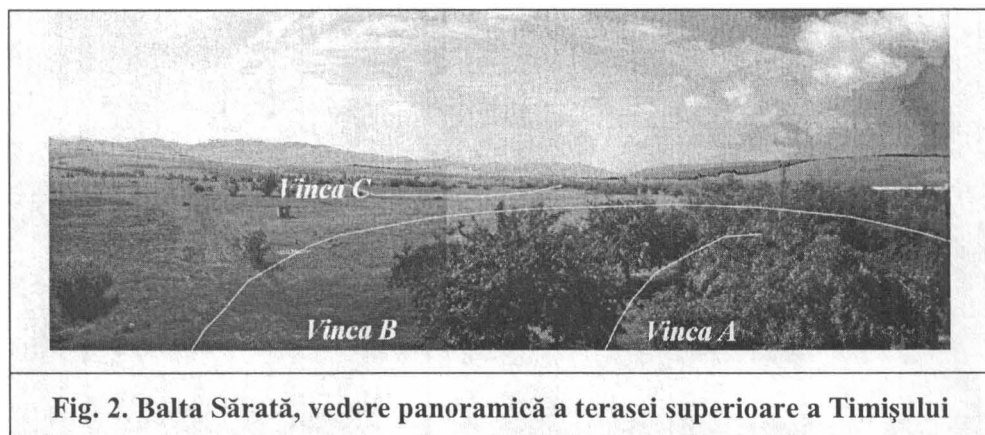

Fig. 2. Balta Sărată, vedere panoramică a terasei superioare a Timișului

În zona orașului Caransebeș sunt numeroase situri, la Balta Sărată - *sud* (Poligon) „Șesul Roșu”, „Valea Cenchii”, „Țiglărie”, Jupa - *Semafor*, ș.a. Toate acestea sunt așezări secundare sau sezoniere roite din situl de la Balta Sărată. La Balta Sărată, după o perioadă de evoluție, petrecută la nivel A3-B1, urmează o stagnare locală la nivel B1 pe durata fazei B2, prima parte, neprimind influențele etapei B2.

La nivel Vinča C au loc o serie de migrații ce trec peste Banat și care duc la dispariția marilor așezări de la Zorlențu Mare, Balta Sărată, duc la distrugerea stațiunii culturii Banatului de la Parța, dau naștere în Transilvania culturii Turdaș, influențează evoluția unor grupe cu ceramică pictată.

Ceramica neagră cu pliseuri fine și cu caneluri, străchinile cu umăr carenat sau cu muchii, ceramica roșie sau galbenă ca pielea și unele forme timpurii, specifice etapei B2 timpurii, nu mai apar la Balta Sărată (Milojčić 1949, 70 și urm.; Lazarovici Gh., 1979, 118-119), dar ele sunt prezente la Zorlențu Mare și în Transilvania, la Brănișca, Zlaști ș.a., deși nu de calitatea celor din Banat (Lazarovici Gh., 1977b; 1979; 1981; 1987; 1994; Drașovean 1996; Drașovean, Rotea 1996; Drașovean, Luca 1990 ș. a.).

Faza	Dumitrașcu 1962 ▼	Dumitrașcu nivel	Lazarovici Gh., 1975 ▼	Lazarovici Gh., 1975 nivel	Lazarovici Gh., 1999-2004
A3	1,2 – 1,4	II	-1,20	I	1a ? urme de strat - 1,3m
A3	1 – 1,2	II	gropi -1,15	I	1b strat, gropi, bordeie
A3B1	0,8 – 1	I	locuințe 0,9-1,1	II	2a locuințe 0,90m
B1	0,6 – 0,8	I		II	2b locuințe (▼0,70)
B1	0,4 – 0,6	I	3 baza locuințe ▼0,5	II	2c locuințe (▼0,5)
B2	0,2 – 0,4		0,3 locuințe; niv. gropi toarte pastilate	III	retardare 3a resturi locuințe
B2?	0-0,20		3	III	3b retardare locuințe distruse

**Fig. 3 Stratigrafia comparată a diferitelor campanii de la Balta Sărată
(după M-C. și Gh.Lazarovici)**

Un nou val este marcat de grupul Foeni rol genetic pentru cultura Petrești și poate alte grupe, care la rândul său are mari influențe asupra comunităților vinciene din zona Caransebeșului, toate fiind în procese de retardare (Balta Sărată III, Zorlențu Mare, III, Ruginosu II poate și altele).

În aceste zone nu are loc o evoluție dinamică a complexelor de fază Vinča C cum au fost sesizate la Hodoni, Uivar, Sânnandrei, Parța II. Poate că descoperirile de la Podul Ilovei marchează fie o migrație Foeni spre sud, fie o variantă a acestora prin estul Balcanilor care ar fi putut da naștere culturii Sălcuța I.

Stratigrafia comparată prezentată pe mai multe campanii de săpături (fig. 3), deși este realizată pe baza unor observații calitative, ne-a permis a prezenta o schiță realizată în studiul privind Preistoria Banatului, pe care mai jos o prezentăm.

Obiectivul cercetării arheologice recente. În cele trei de săpături, obiectivul principal l-a constituit studiul stratigrafiei comparate și arhitecturii în diferite puncte ale așezării, fiind vorba de o stratigrafie și arhitectură deosebită la nivel Vinča A și B1-B1/B2.

- cercetarea stratigrafiei într-un spațiu în care nu mai apăreau nivelul Vinča A, în campania din 1973 la cca 20m era un sondaj (fig. 3).

- prepararea în Secțiunea 6 a unui mare complex (locuință cu anexe, cercetare începută în 2000) din nivelul Balta Sărată II (cultura Vinča, faza B1/B2) (fig. 4-5) la care s-a insistat asupra tehnicii de construcție, a felului cum au ars și au fost împinși pereții, a locului și rolului obiectelor. Acestea din urmă au fost foarte sărace.

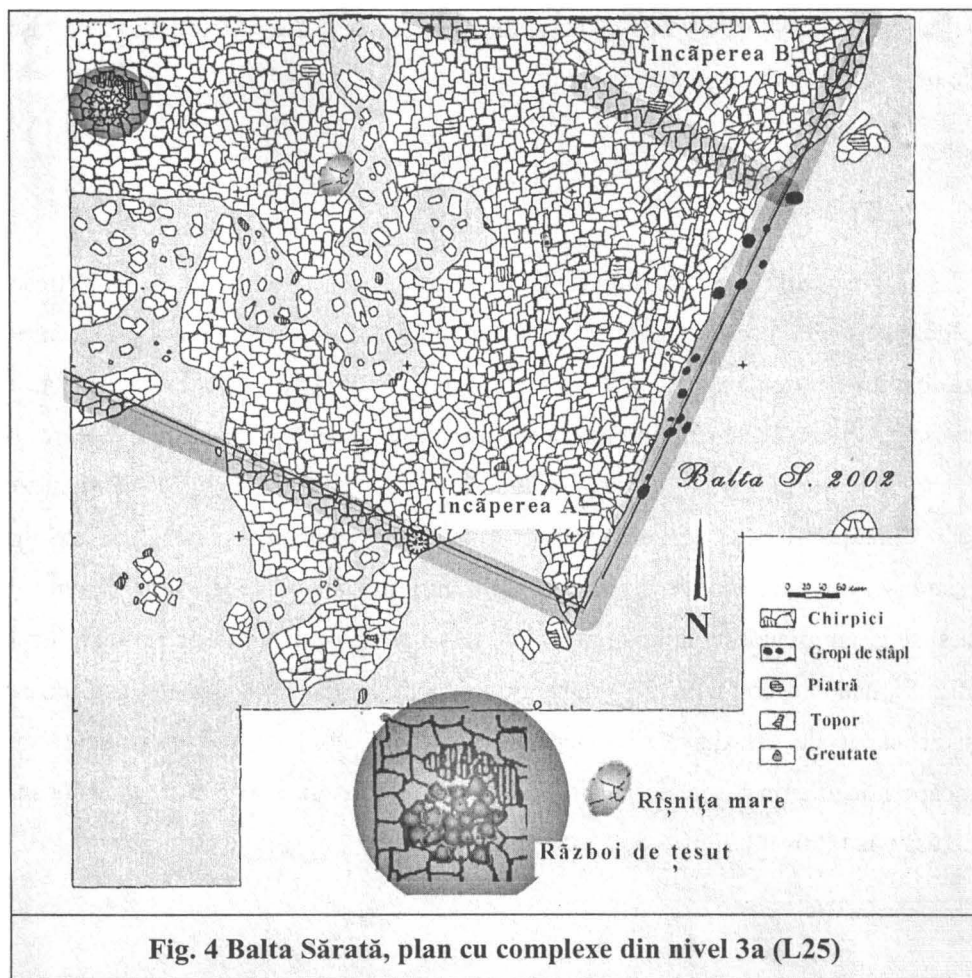
- O altă importantă preocupare este adunarea de date statistice pe calculator într-o baza de date. În campania anului 2003 au fost incluse noi înregistrări, iar baza are 11.400 de obiecte toate aflate în muzeul din Caransebeș. În baza de date sunt și materiale din alte stațiuni vinciene, rezultat al conlucrării cu Institutul pentru Cercetarea Patrimoniului Cultural Transilvanean în Context European

(IPTCE) (Gornea, Turdaș, Orăștie, Tărtăria, Miercurea Sibiului - <http://arheologie.ulbsibiu.ro/>).

Rezultatele și interpretarea lor: Suprafața 6 cu dimensiunile 6 x 8m se află în zona centru nord (la cca 30 m de săpăturile anterioare), zonă în care unde au fost descoperite numai complexe de fază Vinča B1, în special locuințe (fig 3-5). Până acum în această suprafață au fost preparate două orizonturi cronologice: unul aflat în retardare (Vinča B1/B1) cu resturi de complexe afectate de lucrările agricole și cele de la poligonul militar.

Al doilea orizont, cu locuințe de suprafață, cu aceeași arhitectură ca în săpăturile anterioare, aparține, foarte probabil, ultimului nivel din orizontul Balta Sărată II (fig.3-5).

În orizontul BS III (numit astfel în numerotarea de până în 1975, sau 3a, 3b în prezent), așezarea se află în proces de retardare. Într-o prima etapă, arhitectura se menține ca în cea anterioară, dar suferă arderi și distrugeri.

Ca timp ea este în fază Vinča B2 (după W. Schier), când se mai găsesc locuințe cu podeaua suspendată pe bârne (în săpătura din 2004, inedit), în vreme ce în etapa 3b, sunt doar aglomerări de materiale, pietre, vase și mai rar chirpici. Dar, din punct de vedere al evoluției ceramicii, nu avem o etapă Vinča B2, ceramica și arhitectura până în etapa 3A își menține aspectul Vinča B1 (dar în vremea fazei B2), de unde și termenul folosit de noi, Vinča B1-B2 sau B1/B2 (Lazarovici 1979, 117 și urm). Asemenea complexe au fost descoperite și în 1973, dar suprafețele erau

mici, altele sunt în curs de cercetare în Su 6, locuința 25 (Lazarovici Gh., Petrescu (et alii) 2004). Nu este vorba de o variantă ci doar de o dezvoltare locală mai ușor de observat prin analiza datelor statistice.

Locuința 25.

Prima parte a cercetărilor a fost coordonată în sector de Sorin M. Petrescu (2002) care a preparat complexe până la nivelul dărâmăturilor (fig. 4). Cercetările au fost întrerupte pentru a finaliza suprafața 5. În 2004 au fost reluate cercetările, mărindu-se suprafața, studiind interiorul complexului până pe nivelul de călcare.

Locuința 25 avea două încăperi una spre sud = A, alta spre nord = B și anexe.

Încăperea A a fost cercetată în mai multe campanii și pe suprafețe mai restrânse, din care motive unele detalii nu au putut fi clar depistate. Pe latura de vest se aflau greutățile de la un război de țesut, iar în centrul încăperii două râșnițe (fig. 5), una deosebit de mare, cu mai multe pietre în vecinătate (poate lustruitoare) și un capac de vas de mari dimensiuni situat pe latura de sud. Între cele două încăperi de afla un perete despărțitor de la care s-a păstrat, în partea de est, un canat de ușă păstrat pe o lungime de 55 cm (fig. 6).

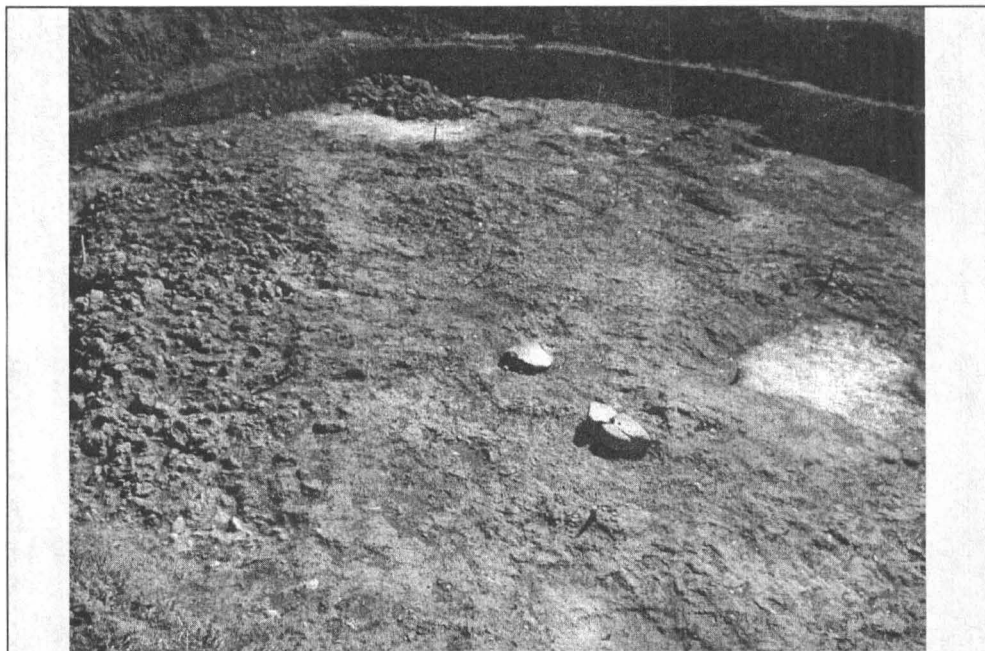
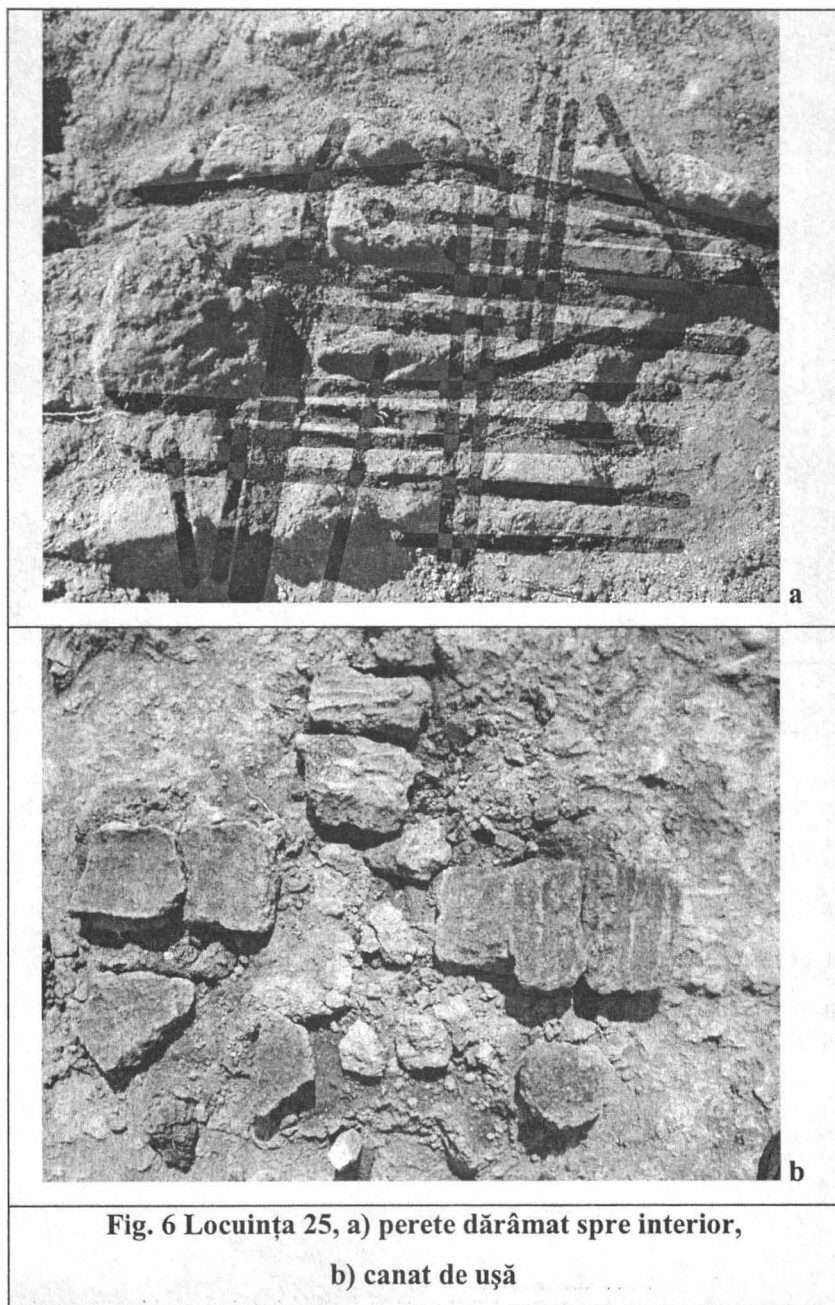

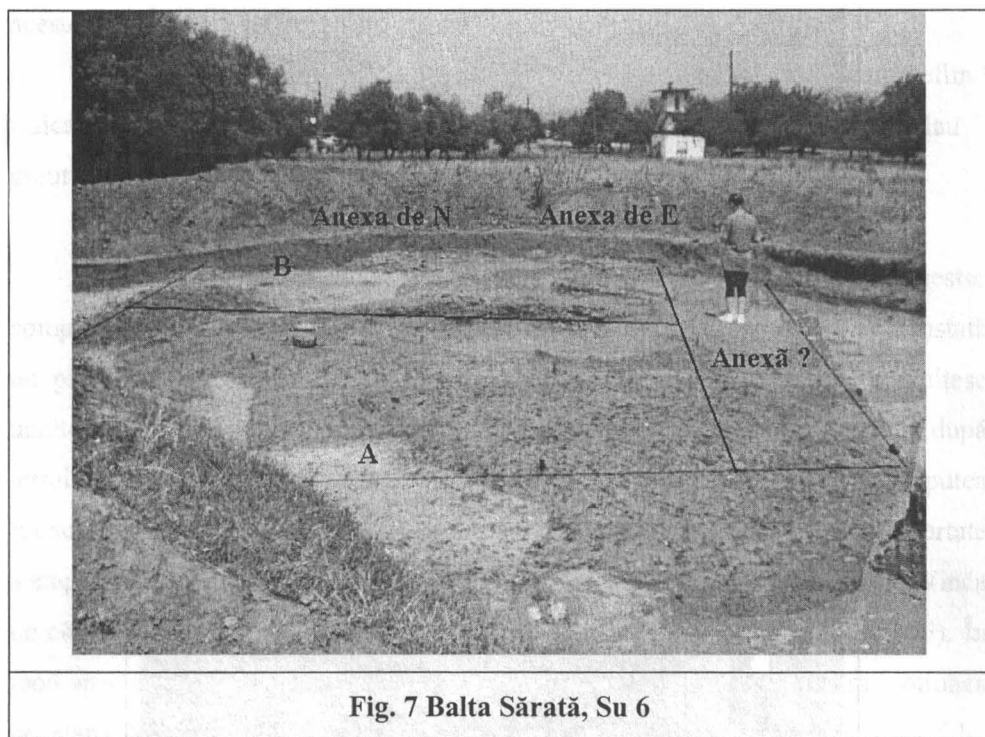
Fig. 5 Balta Sărată, Locuința 25, râșnițe in situ, podea

În **încăperea B** cercetarea nu a fost încheiată, pereții căzuți nu au fost încă ridicăți. Lângă peretele de est și peretele interior se aflau 7 greutateți conice, de la foaia unui război de țesut (vezi mai sus rolul și semnificația nr. 7). Podeaua mergea până la peretele intermediar, care despărțea construcția în două încăperi. Pereții arși, dărâmați (o parte în picioare) au fost mai târziu împinși în interiorul locuinței.

**Fig. 6 Locuința 25, a) perete dărâmat spre interior,
b) canat de ușă**

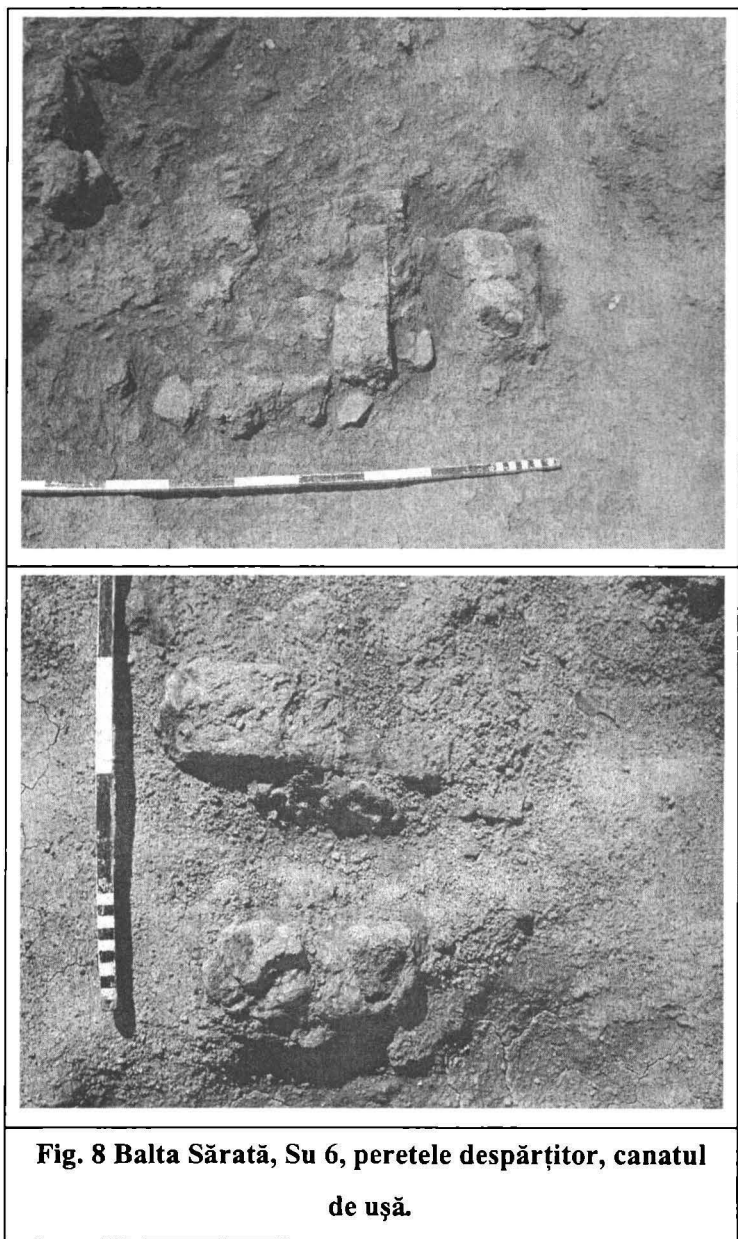
Pereții (Fig. 5-6). Peretele de est a fost împins în interior, fiind bine păstrat în zona centrală. El avea o structură de pari și de la stâlpi structurii de bază.

Fig. 7 Balta Sărată, Su 6

Cel mai bine s-a păstrat structura peretelui de vest, care a ars în picioare și a fost împins spre est, în interior. Structura peretelui era formată din stâlpi de 10-15 cm. Între stâlpi erau pari așezați vertical. Structură similară întâlnim la peretele de nord. În colțul de NV s-a păstrat bine structura peretelui imprimată în chirpici (fig. 5-6).

Spre nord se pare că se afla o anexă sau un coridor sau tindă, dacă apreciem după lățimea de cca. 1,4 m (fig. 7).

Fig. 8 Balta Sărată, Su 6, peretele despărțitor, canatul de ușă.

În vecinătatea se afla o casetă de lut de 80 x 60 cm, montată pe o structură de lemn.

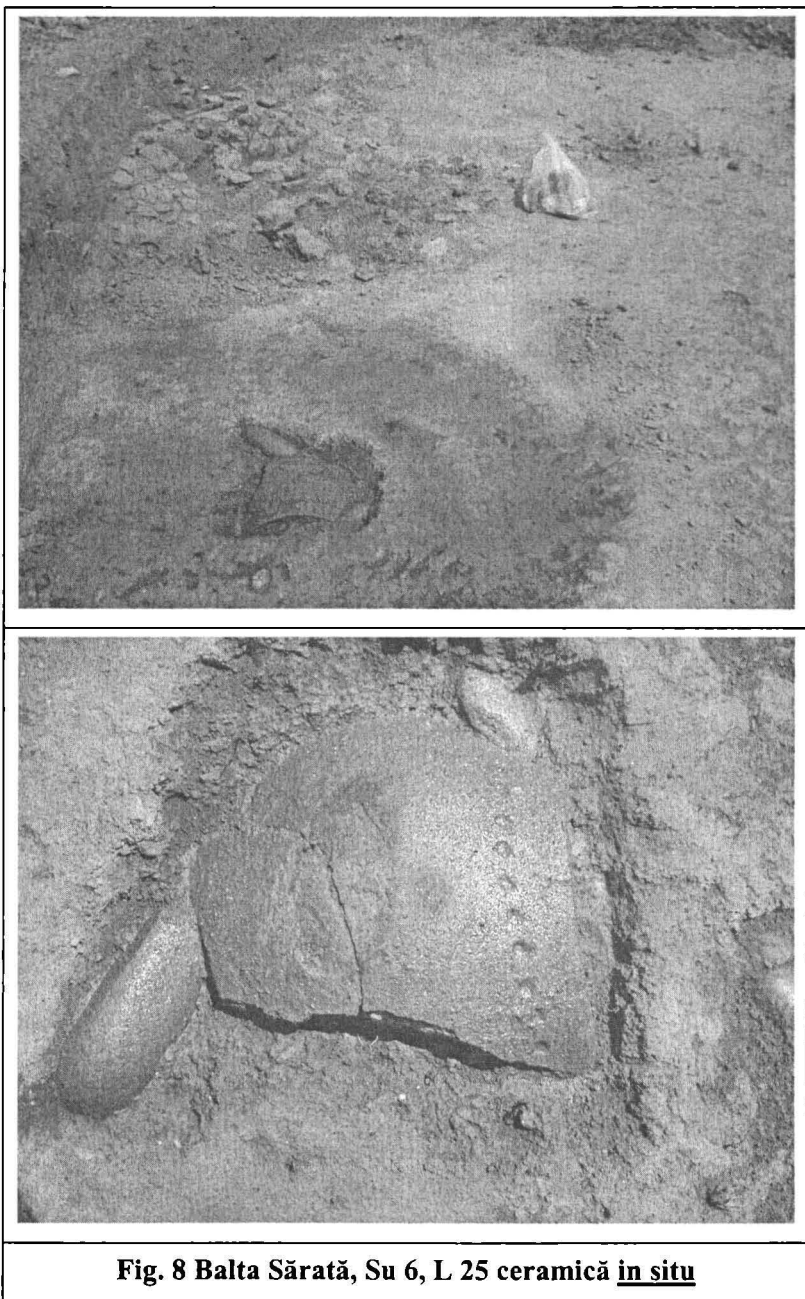
Tot acolo erau resturile unui alt război de țesut, parțial deranjat, fiind și o zonă gospodărească (vase mari).

Anexa de E era paralelă cu latura de E un șir de pari marchează marginile acesteia. (fig. 7).

În **încăperea B** cercetarea nu a fost încheiată, o parte din pereți căzuți nefiind ridicați. Lângă peretele de est, aproape de colțul cu peretele interior se aflau 7 greutate conice, de la foaia unui război de țesut.

Podeaua în abele încăperi avea o lipitură (fig. 5).

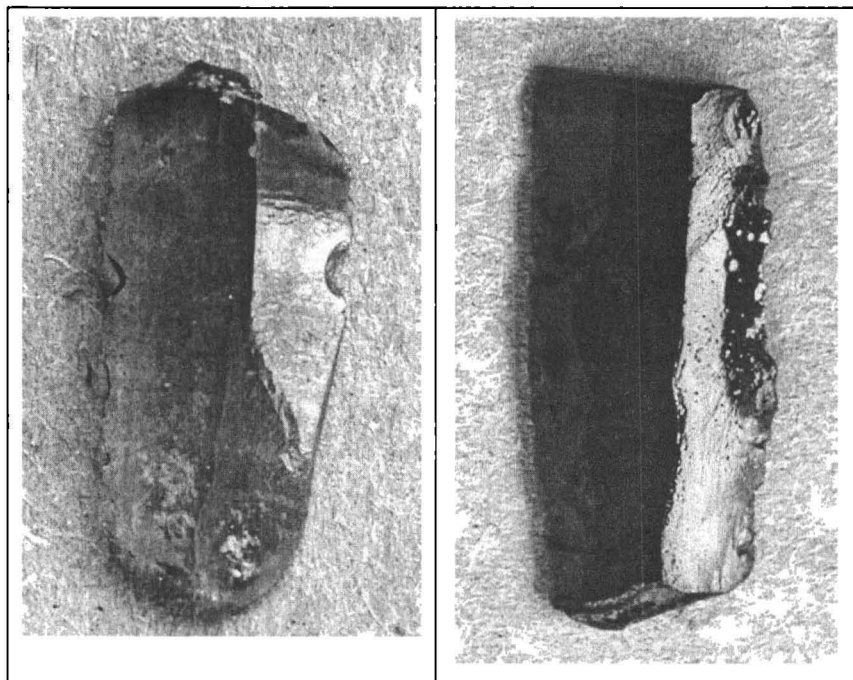
La o primă observație, pare surprinzător, căci după distrugerea acestor complexe mari urmează o perioadă de locuire cu colibe, iar în ceramică se constată un proces de retardare (forme, ornamente, tehnologie), în schimb se înmulțesc uneltele de obsidian. Acestea se petrec în vremea fazei Vinča B2 sau B2/C, după terminologia noastră mai veche (Lazarovici Gh., 1979 119-121) . Acestea ar putea fi cauzate de „șocurile” Vinča C, nașterea unor culturi, ceea ce ar duce la o scurtare a etapei Vinča B2 de la Vinča - *Bijelo Brdo* (după ▼ 6,4 m), fiind marcată la Vinča de către W. Schier ca nivelul 5 sau Vinča C1 (Schier 1995; Drașovean 1995). În mod special pentru Balta Sărată, noi am introdus în terminologia noastră, noțiunea de etapa Vinča B1/B2, deoarece evoluția continua neîntrerupt (Lazarovici Gh., 1979, 117-118), iar mai târziu urma “șocul” Vinča C.

MATERIALELE ARHEOLOGICE.

Fig. 8 Balta Sărată, Su 6, L 25 ceramică in situ

Materialele ceramice descoperite în complex *in situ* (sunt puține dar mai ales deasupra) conțin fragmente ceramice de factură brună, roșie și mai puțin neagră predominând special semifină.

UNELTELE

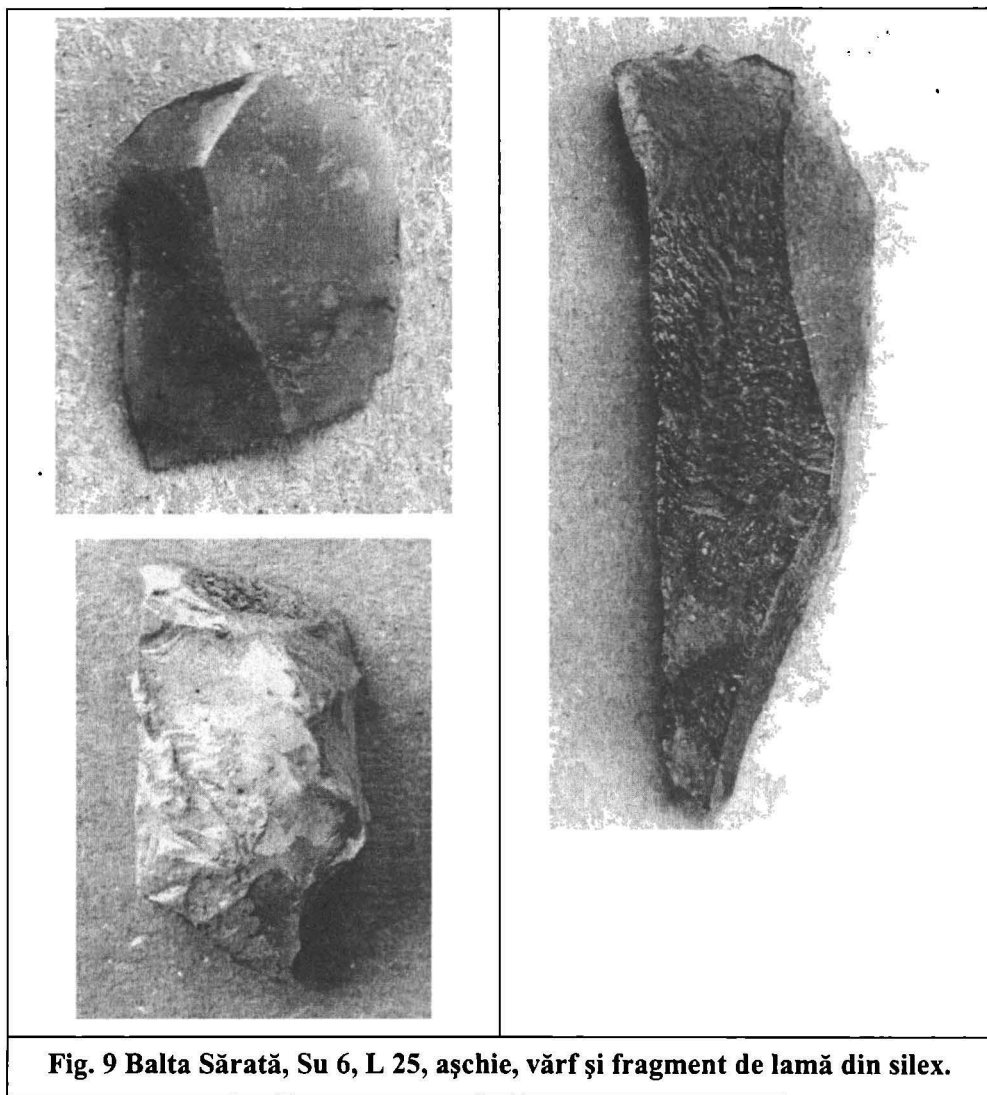

Fig. 9 Balta Sărată, Su 6, L 25, lame de obsidian.

Uneltele cipolite confirmă, ceea ce am sesizat în campania din 1973, că în partea superioară a stratului de cultură (nivel BS III) predomină uneltele de obsidian.

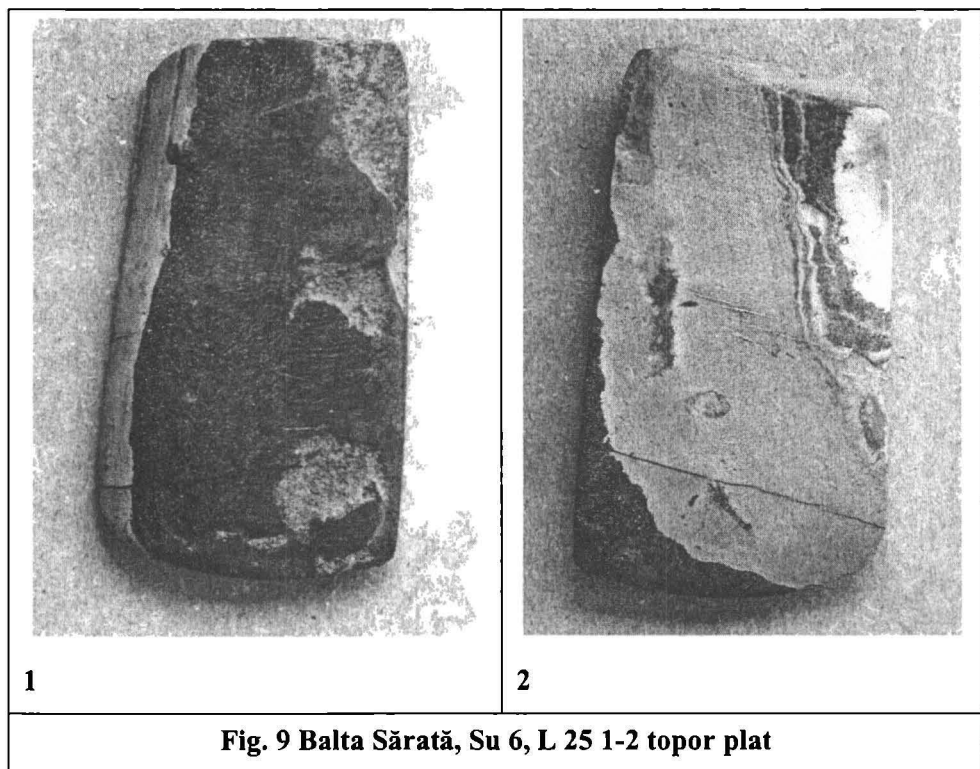
Deși nu au fost prea numeroase observăm prezența a 3 categorii de nuanțe de obsidian: una neagră cu dungi fumurii, alta neagră intens și a treia transparentă cu aspect de sticlă. Sunt lucrate cu grijă și au urme de retușe.

Fig. 9 Balta Sărată, Su 6, L 25, așchie, vârf și fragment de lamă din silex.

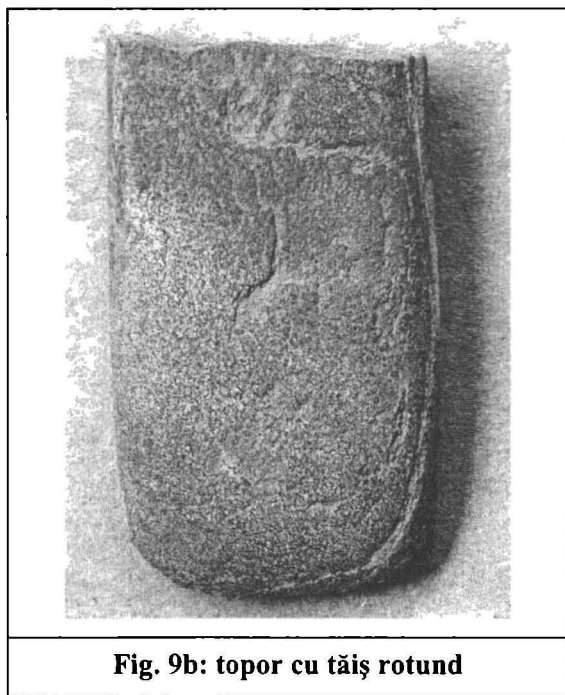
Din silex de diferite structuri și texturi, unele cu urme de cortex, altele din silex brun cu pete albe sau din silex fumuriu, care însă a fost mai închis la culoare fiind deshidratat, a stat probabil la soare și în mediu ușor umed (situații întâlnite pe plaja de la Ripiceni, în 2005, expediția silex).

Fig. 9 Balta Sărată, Su 6, L 25 1-2 topor plat

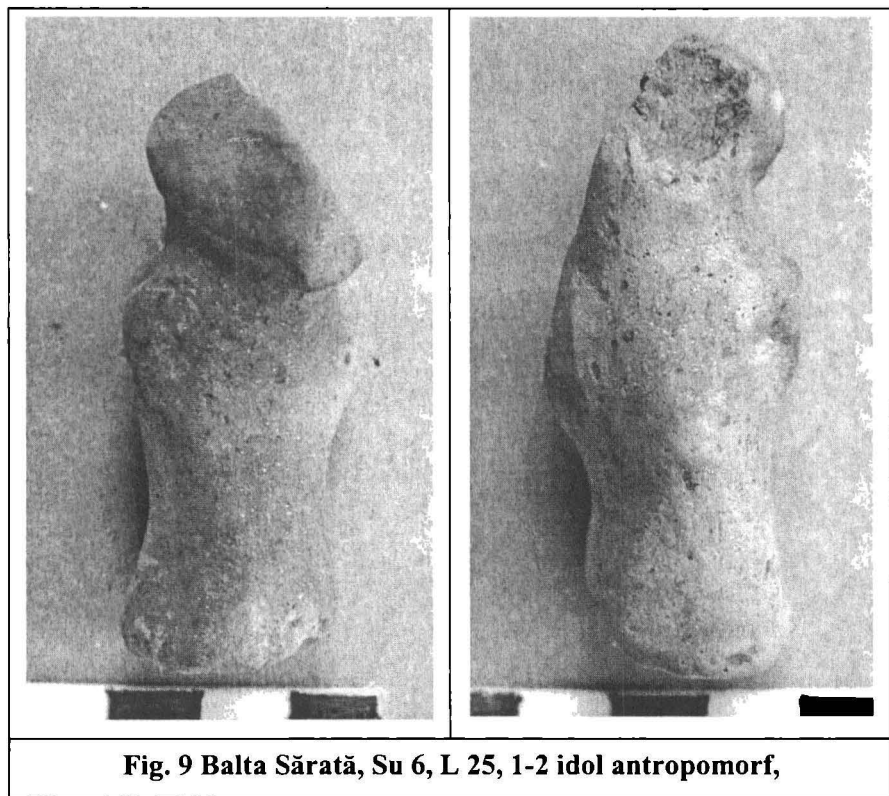
Ceea ce se poate lesne observa este lipsa silexului ce apare la Zorlențu Mare și în bună parte la Ruginoasu. Este vorba de silexul brun deschis cu vinișoare negre. Cele trei piese reprezintă trei grupe diferite după structură și textură.

Uneltele din piatră cioplită sunt destul de puține, fiind păstrate fragmentar. În afară de râșnițele descoperite în centrul încăperii, așezate cu fața în sus, așa cum erau folosite, cel mai adesea am întâlnit situații în care râșnițele erau așezate cu fața în jos sau îngropate ca ritual de fundare sau abandonare (comunicare Caransebeș 2006; vezi si Lazarovici – Petrescu et alii 2003). Rocile din care erau confecționate sunt cele care apar în mai toate prundișurile râurilor.

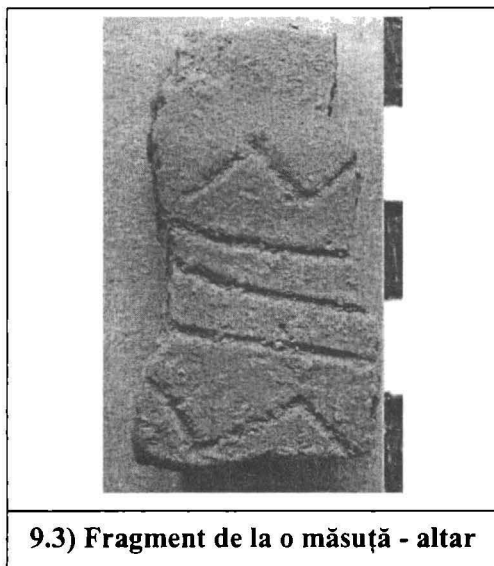
Fig. 9b: topor cu tăiş rotund

Topoarele sunt lucrate din şisturi şi alte roci cristaline. Cel mai adesea sunt rupte, dovadă că erau intens folosite şi le purtau de grijă celor întregi. Cele două topoare din imaginile de mai jos sunt plate, au tăişul rotund sau drept, colţurile fiind rotunjite. La primul (fig. 9/1-2) se observă urmele unor ciopliri pentru ajustare, neîndepărtate complet prin şlefuire. Toporul a fost cules de pe prundiş de râu, una din părţile sale, dosul, şlefuit natural, aspect pe care l-au păstrat. Pe topoare s-au păstrat urmele unor depuneri de argilă, de aspect feruginos, determinate de lutul din zonă.

OBIECTELE DEOSEBITE.

Materialul arheologic din locuință este la restaurat. Cu excepția anexelor, unde a fost mai bogat, materialul este destul de sărac.

De altfel din suprafață, în această campanie au fost înregistrate în baza de date peste 500 de piese, ceea ce este destul de puțin (raportat la suprafața cercetată) prin comparație cu alte zone ale stațiunii.

9.3) Fragment de la o măsuță - altar

Dintre obiectele mai deosebite este un fragment de idol și o măsuță.

EVOLUȚIA ȘI DINAMISMUL CERAMICII.

Din baza de date au fost extrase, seriate și analizate materialele ceramice pe adâncimi și cele din complexul 25 (operație făcută de Ion Sorin și Negrei Dimitrie).

<i>Categorie</i>	<i>Semifina</i>	<i>Grosiera</i>	<i>Fina</i>
<i>Tab. 10</i>			
L25	6	15	
0.45;L25	70	248	1
0.15;L25	3	15	
1.10;L25		11	
0.30;L25	18	84	4

Studiind **categoriile** ceramicii: uzuală (în special de la vase mari sau vase scunde de gătit); semifină categoria decorată cu incizii, folosită în cele mai variate

forme (gătit, servit, pastrarea lichidelor, fermentarea dulciurilor și băuturilor din sucuri) și ceramica fină (decorată cu pliseuri, de la vase mici); observăm că predomină ceramica uzuală ceea ce confirmă ipoteza lansată de mai mulți ani privind procesul de retardare manifestat clar în dinamismul categoriilor ceramice. Cantitatea mică de ceramică fină confirmă, de asemenea, o astfel de ipoteză. Ceramica de la 0,15 se leagă de cea de la 0,45, ca mai jos.

La **amestecul** ceramicii predomină ceramica amestecată cu nisip, urmată de cea cu nisip și cioburi pisate. În evoluția amestecului se poate observa o dezvoltare neliniară, la 0,15 cm sunt amestecuri de materiale cu 0,30 și 0,45 cm, deși cantitatea mică de materiale presupune anumite rezerve.

Amestec Tab. 11	Nisip, cioburi și mil	Nisip fin	Nisip și mica	Pleava, nisip și pietricele	Nisip și cioburi	Nisip și mil	Nisip cu bob mare	Nisip, cioburi și pleava	Nisip
L25	3	3	1		3	1	1		1
0.30; L25	3	12	1	3	20	3	7	1	4
0.15; L25	1	2			2		3		2
0.45; L25		9	4	4	49	13	23	3	104
1.10; L25							6		5

Culoarea ceramicii.

Privind evoluția culorilor observăm o predominare a culori brun închis urmată de cărămizie și apoi neagră, care domină în complex la 0,30 și 0,45m. Culoarea brună este rezultatul unei arderi în cuptoare cu temperatura și aerul controlat. La culoare amestecul arheologic dintre nivele nu a fost „deranjat” la

serieri, foarte probabil acestea fiind o caracteristică a stațiunii depinzînd de lut și tehnologia de fabricare (lut, amestec, ardere).

Cul. Ext. tab. 12	Cărămiziu	brun	Negru cenușiu	Negru	Gălbui	Cenușiu	Brun închis	Brun deschis	portocaliu	roșcat	Cafermiu, flocuri
1.10; L25	5										
0.15; L25	6	1		2		1	2				
;L25	4	1	1	6		2	5				
0.30; L25	23	2	1 0	14	8	9	2 6	2			
0.45; L25	42	3	1 0	36	3	3 0	1 07	1 3	2 6	3	2

Netezirea.

Ceramica netezită ocupă primul loc urmată de ceramica anetezită, aceasta din urma marcând una din caracteristicile procesului de retardare. La ceramica aspra aspectul este dat de folosirea unor nisipuri mari și a picării suprafeței vasului. Adîncimea de 0,15 m are aceeași evoluție grupandu-se lângă complex ceea ce arată o deranjare a materialelor din complexe de vechi lucrari agicole.

Angoba roșie este observabilă și a fost adesea subliniată. În urma studiului microscopic se observă și o angobă neagră, considerată cel mai adesea ca fiind rezultatul pustruirii (poleirii).

Tab. 13	Angobă roșie	Poros	Anetezit	Bine netezit	Lustruit	Netezit	Fainos	Aspră
0.45;L25	2	5	108	3	2	159	6	33
1.10;L25						11		
0.15;L25			4			8	1	5
;L25			2		1	12		5
0.30;L25			13	1		59	5	26

Arderea.

La ardere evoluția adâncimilor în seriere este aceeași, domină ceramica bine arsă, oxidantă, urmată de categoria brună care este între cea oxidantă și reductantă, ceea ce se poate preciza doar după analize speciale.

Tab. 14	Good burning	Slight burning	Blacktopped	Slight reducing	Good oxidant	Good reducing?	Slight oxidant
1.10;L25	11						
0.45;L25	96	2	6	19	119	75	2
0.15;L25	4				12	2	
0.30;L25	23		1	4	39	36	2
;L25	3				7	11	

Încadrarea culturală. În această suprafață în complex dar mai ales deasupra se confirmă, am sesizat în campania din 1973, că în nivelul, partea superioară a stratului de cultură (nivel BS III) predomină uneltele de obsidian. La o primă observație pare suprinzător căci în această distrugere a acestor complexe mari urmează o locuire cu colibe, iar în ceramică se constată un proces de retardare

(forme, ornamente, tehnologie) în schimb se înmulțesc uneltele de obsidian. La Zorlențul Mare se constată același proces de retardare, de abandonare a așezării compacte, cu locuințe înghesuite și trecerea la un tip de așezare răsfirată. Acestea se petrec în vremea fazei Vinča B2 sau B2/C după terminologia noastră mai veche (Lazarovici 1979, p. 117 și urm.). Acestea ar putea fi cauzate de „socurile” Vinča C (Gh. Lazarovici 1994, p. 62-74; 1987, p. 37-38), nașterea unor culturi. Aceste fenomene la Vinča se petrec mai de timpuriu decât consideram noi. Aceasta duce la o scurtare a etapei Vinča B2 de la Vinča - *Bijelo Brdo* (după ▼ 6.4 m), fiind marcat la Vinča de către W. Schier (W. Schier 1995) ca nivelul 5 sau Vinča C1 în noua accepțiune a lui Fl. Drașovean (W.Schier, Fl.Drașovean, 2004, p. 145 și urm.).

În mod special pentru Balta Sărată, noi am introdus în terminologia noastră, noțiunea de Vinča B1/B2, deoarece evoluția continua neîntrerupt, mai târziu urmând “șocul” Vinča C.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

Drașovean Fl., 1991: voci în *Cultura Vinča în România*, Timișoara 1991.

Drașovean Fl., 1996 : voci în *The Vinča Culture*, 1996, p. 169-178.

Drașovean Fl., et alii 1996 : Fl. Drașovean, D. Țeicu, M. Muntean, *Hodoni. Locuirile neolitice și necropola medievală timpurie*, Reșița, 1996.

Drașovean Fl., Luca S., A., 1990 : *Considerații preliminare asupra materialelor neo-eneolitice din așezarea de la Mintia-Gerhat (com. Veșel, jud. Hunedoara)*, în *SCIVA*, 41, 1990, 1, p. 71-76.

Drașovean Fl., Rotea M., 1986 : *Așezarea neolitică de la Șoimuș. Contribuții la problemele neoliticului final din sud-vestul Transilvaniei*, în *Apulum*, XXII, 1986, p. 9-24.

Lazarovici Gh. 1979 : *Neoliticul Banatului*, Cluj – Napoca, 1979.

Lazarovici Gh. 1994 : în *Relations Thraco - Illyro - Heléniques*, IRT, București, 1994, p. 62-74; *Șocol Vinča C în Transilvania*, *Acta MP*, 11, 1987, p. 37-38.

Lazarovici Gh., 1977a : *Sfârșitul culturii Vinča-Turdaș în Câmpia Transilvaniei*, în *Tibiscus*, II, 1977, p. 211-230.

Lazarovici Gh., 1977b : *Periodizarea culturii Vinča în România*, în *Banatica*, 4, 1977, p. 19-44.

Lazarovici Gh., 1979 : *Neoliticul Banatului*, în *BMN*, III, Cluj, 1979, 273 p.; 50 fig.; 10 tabele; 162 planșe.

Lazarovici Gh., 1981 : *Die Periodisierung der Vinča-Kultur in Rumänien*, în *PZ*, 51, 2, 1981, S. 169-196.

Lazarovici Gh., 1987 : „Șocol” *Vinča C în Transilvania*, în *Acta MP*, 11, 1987, p. 37-38.

Lazarovici Gh., 1994 : *Der Vinča C - Schock im Banat*, în *Relations Thrako - Illyro - Heleniques*, Bucharest, 1994, p. 62-100.

Lazarovici Gh., et alii 2000 – 2003 : S. M. Petrescu, Daniela Țârdoiu, D. Negrei, Sorin Ion, în CCAR, index Caransebeș 2000, 2002, 2003 și bibl.

Luca, S. A. 2006 : *Descoperiri arheologice din Banatul românesc. Repertoriu*, Sibiu, seria Bibliotheca Septemcastrensis, XVIII, Ed. Altip, 2006.

Schier W., 1995 : *Vinča-Studien, Tradition und Innovation im Spätneolithikum des zentralen Balkanraumes am Beispiel der Gefäßskeramik aus Vinča-Belo Brdo*. Unveröff. Habilitationsschrift, vol. I, II, Heidelberg, 1995.

Schier W., 1996 : *The Relative and Absolute Chronology of Vinča. New Evidence from the Type site*, în *The Vinča culture, its role and cultural connections*, ed. Fl. Drașovean, Timișoara, 1996, p. 141-162.

Schier W., Drașovean Fl., et alii 2004 : W. Schier, Fl. Drașovean, H. Becker, E. Fischer, M. Rösch, A. Kadereit, S. Scharl, S. Suhrbier, B. Sponholz, A. Tillmann, *Vorbericht über die rumänisch-deutschen Prospektion und Ausgrabungen in der befestigten Tellsiedlung von Uivar, jud. Timiș, Rumänien (1998–2002)*, în *PZ*, 79, 2, 2004, p. 145-230.

W. Schier, *Vinča - Studien*, I, II, Habil. München, 1995

W. Schier, Fl. Drașovean, în *PZ*, 79, 2, 2004, p. 145 și urm.

ABSTRACT

In the 2004 campaign our research was focus to study the house L 25, better preserved and which offer more information related to the later complexes of Balta Sarată II horizon. L 25 has two rooms, one to south, other to the north. Between the rooms was a partition wall, with a leaf of the door. The floor of the house consists in a beaten yellow and black earth. In the south room we have discovered a very big fragment from a lid; in the central part of the room it was a grinding stone and in the north/west corner a loom. We had to specify that the research of room B is not finished. To the north and east it seems that there are two annexes.

O bună parte a studiului se referă la analiza statistică a materialelor descoperite în complexe. Deoarece numărul fragmentelor din complex este mic și variabilitatea mare nu sunt reguli unice ce ar putea fi generalizate.

NOI CONTRIBUȚII LA DATAREA NEOLITICULUI DIN MACEDONIA

SOTE ANGELESKI

Lucrarea de față încearcă să aducă o contribuție la clarificarea cronologiei relative referitoare la neoliticul macedonean, pe baza legăturilor cronologice ce pot fi deduse din corelarea datelor provenite din situl Anzabegovo cu restul regiunii balcanice.

Am ales ca referință cultura Anzabegovo, pentru că asupra acestei culturi și-au îndreptat atenția mai multe grupuri de cercetători fiecare încercând să facă lumină în problema cronologiei, datele rămânând însă destul de confuze după părerea noastră.

O altă problemă ce dorim să o analizăm în studiul de față, este aceea a sincronismului și a sincretismului unor elemente aparținătoare culturilor neolitice de pe teritoriul macedonean, în ideea că aceste elemente au ajuns să fie comune mai multor culturi din spațiul balcanic, dând, de asemenea, naștere unor neclarități printre concluziile specialiștilor din breaslă care s-au ocupat de această problemă.

În acest scop am folosit ca sursă de informații, pe lângă bibliografia consultată și una din bazele de date ale programului ZEUS (LAZAROVICI Gh. 1998, LAZAROVICI Gh. – MICLE 2001) creată de Gheorghe Lazarovici, dar completată cu date noi despre cercetările asupra neoliticului de pe teritoriul macedonean, prezente în literatura de specialitate atât în cea veche cât și în cea recentă. Și anume am introdus date asupra formelor și ornamentelor ceramicii din Macedonia (din situl Anzabegovo) dar și date provenite din siturile din restul

regiunii balcanice: Albania, Macedonia grecească și Bulgaria, atât cât ne-au stat la dispoziție materialele publicate.

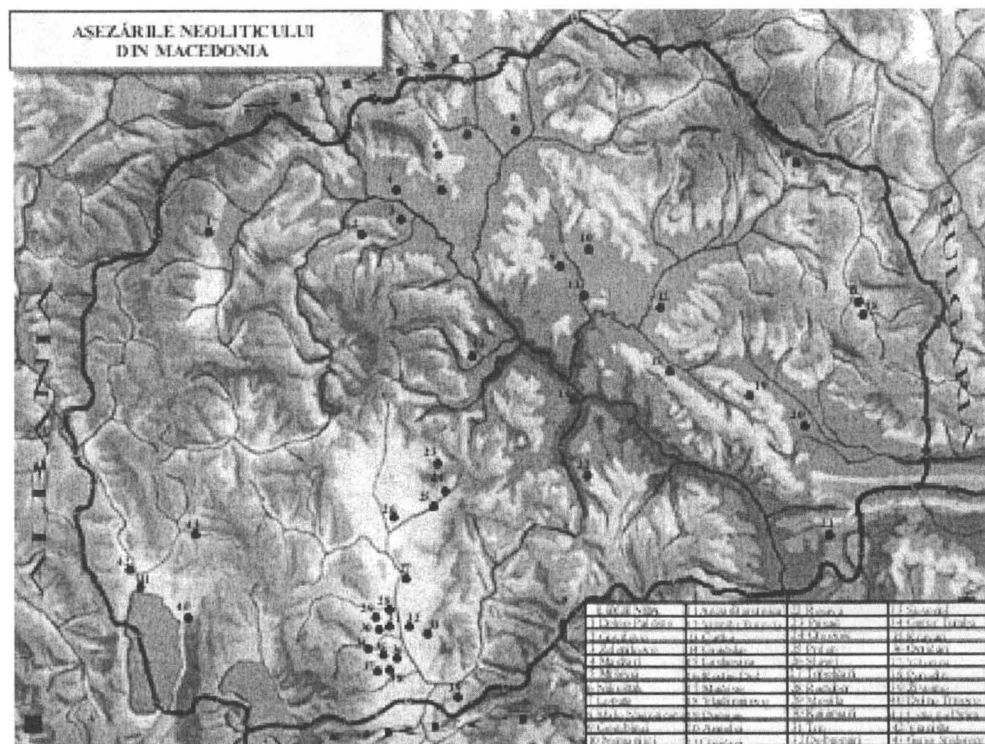
Înseriindu-le, folosind programul Zeus, pentru a avea o imagine mai clară, am obținut rezultatele care sunt expuse în rândurile de mai jos. Având în vedere volumul informațiilor care ar trebui analizate pentru o expunere exhaustivă a neoliticului din Macedonia, am discutat în lucrarea de față doar câteva trăsături pe care le-am considerat esențiale și anume este vorba de ornamentele și formele ceramicii.

Delimitarea neoliticului timpuriu de pe teritoriul Macedoniei.

Neoliticul timpuriu de pe teritoriul Macedoniei este reprezentat de două grupuri. Primul grup se răspândește în partea estică a țării raportat la râul Vardar. El e cunoscut sub numele de Anzabegovo-Vršnik și ocupă câmpiile Ovče Pole, Polog și Povardarie (valea râului Vardar).

Celălalt grup neolitic este Velušina – Porodin care se situează în sud – vestul Macedoniei, în câmpia Pelagonia, lacurile Ohrid și Prespa și râul Drim.

Raspândirea grupului Anzabegovo – Vršnik a fost marcată în mai multe puncte pe teritoriul macedonean. Cele mai importante descoperiri și în același timp și cercetate au fost punctele geografice: Anzabegovo (Barutnica), Vršnik (Tarinc), Rug Bair (Gorubinci), Zelenikovo, Čakovec (Resava-Kavadarci), Atici (Dojran), Tumba – Sredselo (Mrševci), Tumba - Dolno Palčište, Tumba Madžari, Cerje (Govrljevo), Čaška-Mramor, Mlado Nagoričane, Galabnik (Pernik), Kremikovci, Kremenik (Separeva Banja) (ZDRAVKOVSKI 1987/89, p. 51; 2004; SANEV & alii 1976, p. 13; GARAŠANIN M. 1968, p. 151-154; 1989, p. 25-26; 1998a, p. 14; BOGDANOVIC 1998, p. 67; BENAC 1989, p. 14-17;).

Figura 1 (Antiquities MM 1999)

Grupul Velušina-Porodin a fost detectat în stațiunile eponime (satul Velusina și satul Porodin), acest grup răspândindu-se în câmpia Pelagonia. Grupul a fost denumit după descoperirile făcute asupra „tumbe”-lor (movile), care se formează din cauza multiplelor nivelări ale terenului, cu scopul de a-l refolosi pentru construire. Câteva dintre ele sunt: Tumba Porodin, Veluška Tumba, (Golema și Mala) Trn Tumba, Grgur Tumba, Optičarska Tumba, Zlastrana (GRBIĆ 1960; GARAŠANIN M. 1968, 151-154; 1989, p. 25-26; 1998a; BENAC 1989, p. 17; SIMOSKA-SANEV 1975, p. 65; KUZMAN 1989). (fig. 1).

Date privind interpretările cronologiei și sincretismelor în neoliticul macedonean

În vederea definirii și datării neoliticului de pe teritoriul macedonean s-au emis până azi trei grupuri principale de opinii: cea a lui Josip Korošec (KOROŠEC P. & J. [1960]1973) împreună cu echipa sa; a lui Milutin Garašanin (GARAŠANIN M. [1969-70] 1998) și a Marijei Gimbutas (GIMBUTAS 1976) cu echipele lor.

O să ne concentrăm mai întâi, asupra descoperirilor lui Korošec, deoarece au fost efectuate mai timpuriu decât celelalte două.

Josip Korošec, împarte descoperirile de la Anzabegovo (Barutnica) în trei faze: considerând-o pe prima cea mai timpurie fază a neoliticului macedonean. El arată, pe baza ceramicii pictate, din nivelurile inferioare, că prima fază, este descendentă din grupurile thessaliene (KOROŠEC 1953; KOROŠEC P. & J. 1973, 62; BREGANT 1968). Pictura cu aspect floral o consideră de factură Proto-Sesklo, iar ceramica decorată în stilul impresso o corelează cu descoperirile de la Nea Nikomedea I, sau Proto-Sesklo, Sesklo, agreând în același timp ideea de origini egeo-thesaliană a neoliticului de pe teritoriul macedonean.

Al doilea grup de opinii este cel orientat în jurul lui Milutin Garašanin, care, săpând în localitatea Tarinci la punctul Vršnik, (GARAŠANIN M. 1968), în prima sa fază de determinare cronologică a descoperirilor, le atribuie ca și descoperiri cu caracter tesalo-tracic iar ultima, a patra fază, ca și faza de început a chalcolithicului balcano-anaotlian. Mai târziu renunță la teoria sa în favoarea teoriei lui Stojan Ditrijević, care, pe baza descoperirilor de la Lepenski Vir III, emite teoria despre dezvoltarea locală a tuturor atributelor starčeviene (SREJOVIĆ 1965, 1971; DIMITRIJEVIĆ 1969, 1974, 1978, 1979). Înainte de sfârșitul vieții sale revine la teoria sa despre originea tesalo-tracică a neoliticului macedonean (GARAŠANIN M. 1998; TASIĆ N. N. 1998; 1998a).

Milutin Garašanin împarte descoperirile de la Anzabegovo în patru faze. Prima fază cu trei subfaze, Anzabegovo Ia-c, o atribuie fazei Proto-Sesklo, sau

monocromului tesalian. Fazei Anzabegovo Ia îi atribuie pictura cu alb pe fond roșu ce formează motive florale pe suprafețe mari sau un fel de „panglică” și motivele zig-zag. Aceleași faze îi aparțin formele semiglobulare cu mai multe picioare scunde. Următoarea fază, Anzabegovo Ib, este reprezentată de ceramica pictată cu alb, motivele aflându-se tot pe întreaga suprafață a vasului. Formele aparțin categoriei semiglobulare. Faza Anzabegovo Ia-b-c, a fost asociată cu Frühkeramik sau Monocromul din neoliticul timpuriu grecesc. Anzabegovo Ic, are ca motive, pictura cu alb, picățele înșirate pe o dungă subțire formând ghirlande și motive florale în negativ. Formele acestei faze sunt globulare cu fund plat și cu gât scund sau înalt. Aceasta fază, Anzabegovo I cu cele trei subfaze, este corelată de autor, cu descoperirile din cultura Starčevo I, după cronologia elaborată de Draga Garašanin. (GARAŠANIN M. 1962; 1968; 1973; 1975; 1985/86; 1987/88; 1979; GARAŠANIN D. 1954; GARAŠANIN M – SPASOVSKA 1976; BENAC 1985/86). Așadar fazele Anzabegovo II și Anzabegovo III sunt puse în relație cu Starčevo Ila-IIb. Faza a patra fost asociată cu sfârșitul fazei Starčevo III și începutul fazei Vinča I (Vinča A1). (GARAŠANIN M. 1968; 1979; 1985/86; GARAŠANIN M. - BILBIJA 1983/84; GARAŠANIN D. 1970; 1980; 1985/86; GARAŠANIN M. & D. 1959; 1961; GEORGIEV – BILBIJA 1984, GRBIĆ 1960; ZDARVKOVSKI 1983/84; 1985/86; 1987/88; 1992, 1995, BOGDANOVIĆ 1998; VENTIĆ 1998).

M. Garašanin, mai târziu, abandonează ideea „monocromului” din Anzabegovo Ia-b iar despre faza Anzabegovo Ic va pomeni corelări cu spațiul nord-dunărean (GARAŠANIN M. 1997; 1998, 8, 14-15, 18-19, 26-27; 1998a; TEMELKOSKI – MITKOSKI 2001; ZDARVKOVSKI 2004;).

Cea de-a treia opinie cu privire la cronologia neoliticului macedonean este cea a Marijei Gimbutas, care în monografia sa despre săpăturile din campania 1969-70, împarte descoperirile de la Anzabegovo în trei faze de dezvoltare: Anzabegovo I cu două subfaze, Anzabegovo II tot cu două subfaze și Anzabegovo

III, iar faza a patra, Anzabegovo IV, o consideră o fază de dezvoltare ulterioară a neoliticului târziu (GIMBUTAS 1976).

Autorea americană consideră că fazele timpurii de dezvoltare ale stațiunii neolitice, Anzabegovo Ia-b, sunt mai apropiate culturilor din zonele traco-tesaliene deoarece pictura cu alb pe roșu, vasele plate și arderea de culorae roz (pink buff = roz-gălbui, de culoarea pielii), ar fi comune cu descoperirile de la Nea Nikomedeia. Așadar aceste caracteristici ar fi în corelație și cu spațiul starčevian, mai exact cu descoperirile de la Donja Branjevina, Rudnik, Gura Baciului. A doua fază, Anzabegovo II o corelează cu Servia V, Crnokalačka Bara, Bujanj, Gladnice, Divostin, Starčevo IIa, Obrež, pe baza picturii cu brun pe oranj, și barbotină. Următoarea fază: Anzabegovo III, cercetătoarea o asociază cu Starčevo IIb, Vinča A1, Tečić, Perieni, Libcova, Obre, Gornja Tuzla VI atrăgând atenția în acest sens asupra picturii cu brun pe oranj și asupra motivelor geometrice. Pe seama ceramicii black-topped, Marija Gimbutas corelează faza a patra (Anzabegovo IV), cu Vinča B1, însă în rest, datorită ceramicii cu motive pictate curbiliniare o pune în legătură cronologică cu Vinča B2/C, a toartelor buton cu Sitagroi I, Karanovo III/IV, a vaselor cu picior cu Karanovo-Veselinovo III/IV. Așadar în perioada a doua de dezvoltare, Anzabegovo II-III, după cum a insistat autoarea să susțină, ar fi suferit o starčevizare a elementelor (GIMBUTAS 1976, 30-31, 111 – 115 plus plansele).

O altă viziune asupra evenimentelor petrecute în procesul de neolitizare a Balcanilor este susținută de profesorul Gheorghe Lazarovici.

În urma săpăturilor de la Gura Baciului, acesta corelează pictura cu alb pe roșu de aici (bordeiul 2A), cu pictura cu alb pe roșu de la Anzabegovo Ia, acest bordei fiind cel mai timpuriu, arătând că cele două grupuri se dezvoltă paralel și stau la baza culturii Starčevo-Criș Ia (LAZAROVICI Gh.- MAXIM 1995, 5, 68; MAXIM 1999, 33; LAZAROVICI Gh. 2005, 23-65;).

În continuare, tot el, relaționează pictura cu alb și motivele în zig-zag pe fond de culoare închisă din Gura Baciului, (bordeiul B1, groapa G11) cu cele de la

Anzabegovo Ib, concluzionând că acestea sunt Starčevo-Criș Ib. Descoperirile din bordeiul B10-B8, B22, B220, groapa G11, G18, unde apare angoba cu roșu mai frecvent (readware), și motivele cu linii, linii lustruite, triunghiuri, romburi le corelează cu Starčevo Ic-IIa, Anzabegovo Ic, fiind evidentă o evoluție a motivelor și a preparării ceramicii (LAZAROVICI Gh. 1995, 5, 69, 78; MAXIM 1999, 33-40).

Mai departe, el propune pentru zona Macedoniei corelările între Anzabegovo Ic/II și descoperirile de la Giulvăz I, Ostrovu Golu I/II, Gura Baciului, platforma P7a P5a și Cuina Turcului III, concluzionând că faza Anzabegovo Ic/II este paralelă cu nivelul cu ceramică puternic lustruită, cu ciupituri, alveole și incizii de la Gura Baciului, acestea stând la baza culturii Vinča A1. Nivelul platformelor P5b, P6a și P15 cu ceramică incizată, barbotină organizată și ciupituri și pictura cu motive rectilinii le corelează cu Anzabegovo II, Vinča A2, Starčevo IV a, Giulvăz II, Ostrovu Golu III (LAZAROVICI Gh. 1977, p.5-33; 1979, p.3-40; 1995, p.65-92; 1998, p. 20-24; MAXIM 1999, 49).

Materialele de pe complexe închise descoperite de la Gura Baciului (platforma P5A, bordeiul B28 și platforma P18) le pune în relație cu descoperirile de la Anzabegovo II/III, Giulvăz II, Vinča A2 și Ostrovu Golu III iar cele din bordeiul B28A cu Anzabegovo III, Vinča A3, Ostrovu Golu IV. De asemenea, tot el mai arată că rezultatul excavațiilor din bordeiul B32, B27 se pot corela cu descoperirile de la Anzabegovo III/IV, Vinča A 3/B1 și cele de la Anzabegovo IV cu Vinča B1 (LAZAROVICI Gh. 1965, 1975; 1977; 1979, p. 77-79, 1987/88, p. 17-19, și p. 21-25; 1993, p. 12, 23-28; 1998a, p.24, 25; 2004; 2005; LAZAROVICI Gh – MAXIM 1995, p.79, 93; MAXIM 1999, 49; LUCA 1987, 1995, 1998; LUCA & alii 2004; DRAȘOVEAN 1989; 1993; și tabelul cronologic de mai jos).

TABEL CRONOLOGIC

Korošec P. & J. [1960] 1973		Bregant 1968					Gimbutas 1976	Garašanin M. 1968, 1979 Garašanin M. & D. 1985-86		Simoska Sancv Kitanoski Saržoski 1976	Dimitrijević 1969, 1974, 1978	LAZAROVICI Gh. 1977, 1979 LAZAROVICI Gh. – Maxim 1995							
Anzabegovo		Anzabegovo	Zelenilovo	Rug Bair	Starčevo	Vinča	Anzabegovo	Anzabegovo	Starčevo	Anzabegovo	Starčevo	Anzabegovo	Starčevo		Vinča				
III	Vinča B2	XIII		II		2.2	IV	Vinča B1-B2/C Karanovo-Veselinovo III/IV	IV Vinča I/II	III Vinča I	IV	Karanovo III Vinča I/II	Starčevo final	Vinča A2 A1	IV		B1		
		XII		I		2.1							Spiraloid B		III/IV	IVb	Gura Bacului E27, B30, B32 O. Golu IV cult. Dudești	A3	
		XI			4.2	1.2													
		X	V		4.1	1.1													
II	Starčevo a b	IX	IV		3.3		III	Starčevo IIb Vinča A1	III	IIb	III	Starčevo târznu Karanovo II-III	Spiraloid A		III	b IV a	Gura Bacului E28, B28A, P18 Let III Cârcea Viaduct	A2/3	
		VIII	III		3.2								Ghirlandoid		II/III	IVa	Gura Bacului P5b, P6a, P15 Let II/III O. Golu III Guvăz II Cârcea Viaduct	A2	
		VII	II		3.1								Linear B		II				
		VI			2.3								Linear A		II				
		V			2.2								Linear A		II				
I	Proto-Sesklo A1	IV	I		2.1		II	Starčevo IIa	II	IIa	II	Starčevo I	Linear A		II/II	IIIb	Gura Bacului P7a, P6a, P6b Let I/II C. Turcului III O. Golu II Guvăz I Cârcea Viaduct	A1	
		III			1.3								Monocrom B		c	IIa IIb a	Gura Bacului B2A, B1 B8, B10 O. Sibitului II C. Turcului I C. Hanani Grădilele		
		II			1.2								Monocrom A		IIb				
		I			1.1								Monocrom A		a				

Tabel 1

În tabelul de mai sus (Tabel 1) am încadrat și împărțirea neoliticului macedonean al Tatijanei Bregant (BREGANT 1968). Deoarece ea publică motivele pictate pe nivele, dar selectiv, am ajuns la concluzia, în urma serierilor, că fazele ei sunt amestecate, unele au fost chiar inversate. În același tabel am introdus și sistemul lui Stojan Dimitrijević la baza căruia stăteau descoperirile de la Lepenski Vir, care au generat teoria autohtonității starčeviene susținută și de către Dragoslav Srejšović. Aceasta teorie a fost ulterior abandonată (DIMITRIJEVIĆ 1969, 1974, 1978; SREJOVIĆ 1965, 1969, 1971). Cercul macedonean de cercetători a elaborat un sistem cronologic comparativ cu cel al lui D. Garašanin care este susținut și astăzi (SIMOSKA & alii 1976; 1979; SIMOSKA – SANEV 1975; 1976; SANEV & alii 1976; SANEV – STAMENOVA 1989; SANEV 1975; 1976; 1983/84; 1994; 1995; KITANOSKI 1976; KITANOSKI 1980; KITANOSKI & alii 1981/82; TODOROVIĆ & alii 1978).

Date statistice privind legaturile neoliticului timpuriu din Macedonia și România

Am încercat să privim și noi asupra acestei probleme folosindu-ne de serierile făcute asupra bazei de date amintite mai sus.

Din serierea făcută pentru descoperirile din Macedonia și Transilvania prezentată în tabelul 2 observăm că pictura cu alb pe fond de culoare închisă monocromă este un atribut comun al stațiunilor și este puternic reprezentată atât în Anzabegovo I cât și în primele nivele de la Gura Baciului.

Tabel 2	Seusa L1	Gura Baciului B20a	Gura Baciului	Gura Baciului B2A	Gura Baciului G24	Gura Baciului B10	Gura Baciului B20	Gura Baciului B1	Anzabegovo Ib	Anzabegovo Ic	Anzabegovo Ia
		1	7	4		2		1	1		
	1	1		1							1
	1									1	
	2			1		1		2	3		
				1	1		1	1			1
						1		1			1
						1		1		1	2
								1			1
								1	2		1
								1	4		2
								1	1		2
								1	1		2

În tabelul 2 este prezentată seriarea stațiunilor neolitice după ornamentele pentru fazele timpurii. Se poate observa că predomină corelările în pictura cu alb în partea de sus al tabelului iar mai departe într-o măsură mai mică sunt prezente analogii și pentru vasele cu barbotină stropită, dar și pentru motivele pictate cu culori închise. Ordonarea inversă ale fazelor de la Anzabegovo, în tabel, vorbește despre faptul că materialele au fost greșit interpretate (sau amestecate).

În tabelul de mai jos (tabel 3) avem prezentată serierea ornamentelor pentru Macedonia și Banat. Din acest tabel reiese că cele mai timpurii sincronisme sunt între Anzabegovo Ib-Ic și Cuina Turcului I, element comun fiind ghirlandele pictate cu culori închise, iar o altă analogie este și în cazul ornamentului cu brâul alveolar.

Tabel 3	Anzabegovo FIII	Anzabegovo Ib	Anzabegovo Ic	Cuina Turcului I	Cuina Turcului III	Fratelia	Gornea-LL	Cuina Turcului I-III
CL	1		1					
CE		2	1					
HP		4	9					
		2	1	2				
			1	1				
			1	2				
AP				2		1	1	
HK				2	2			
IA				1		1		
NA				1				12

Tabelul 3 ne arată dezvoltarea firească a grupurilor calcolothicului balcano – anatolian, atât pe teritoriul macedonean cât și în Banatul românesc, aceasta începând de la faza de trecere Anzabegovo Ic-II(sau descoperirile de la Zelenikovo I care constă în pictura monocromă dar cu motive tipice pentru Vinča A1. Alte elemente care ar suplimenta policromia, sau pictarea cu mai multe culori, ar fi altărașele triunghiulare cu picioare în trepte sau cu proeminențe pe dedesubt).

Legăturile dintre Macedonia și Oltenia au fost de mai multe ori abordate pe baza ornamentelor. În tabelul 4 avem reprezentată seria ornamentelor din stațiunile neolitice. Cum putem observa cele mai relevante analogii se referă la ceramica cu brăuri orizontale, sau cu brâu alveolar dispus orizontal.

Tabel 4	Cârcea Hanuri IB	Cârcea Hanuri IA	Anzabegovo FIII	Grădinile Izlaz IB G4	Anzabegovo Ib	Anzabegovo Ic	Cârcea Hanuri II	Fratelia	Verbita I-II	Grădinile Izlaz IB
XD	3	2		1						
RB		1		1						
		1			1					
		1	1			1				
		1			2					
CE					2	1				
CH					2	1				
				2	4	9				
UD						6	5			
AP								1	1	
						1			1	1

Seria ornamentelor pentru Macedonia și România (Transilvania, Banat și Oltenia), duc la concluzia existenței sincronismelor între stațiunile neolitice dintre aceste teritorii. Așadar aceste stațiuni sunt contemporane în anumite faze de

dezvoltare având elemente comune datorită diferitelor evenimente economico-sociale(târguri periodice, schimburi de marfă, căsătorii, etc.) care le-au permis preluarea sau imitarea unor elemente.

Pentru a lămurii disputa conform căreia Anzabegovo I și cele mai timpurii nivele de la Gura Baciului ar ține de faza Proto – Starčevo am efectuat serierile de mai sus de unde putem observa o dezvoltare paralelă a lor, pictura cu alb (reprezentând nivelele cele mai timpurii) din aceste stațiuni prezentând sincronisme cu Starčevo – Criș Ia-c.

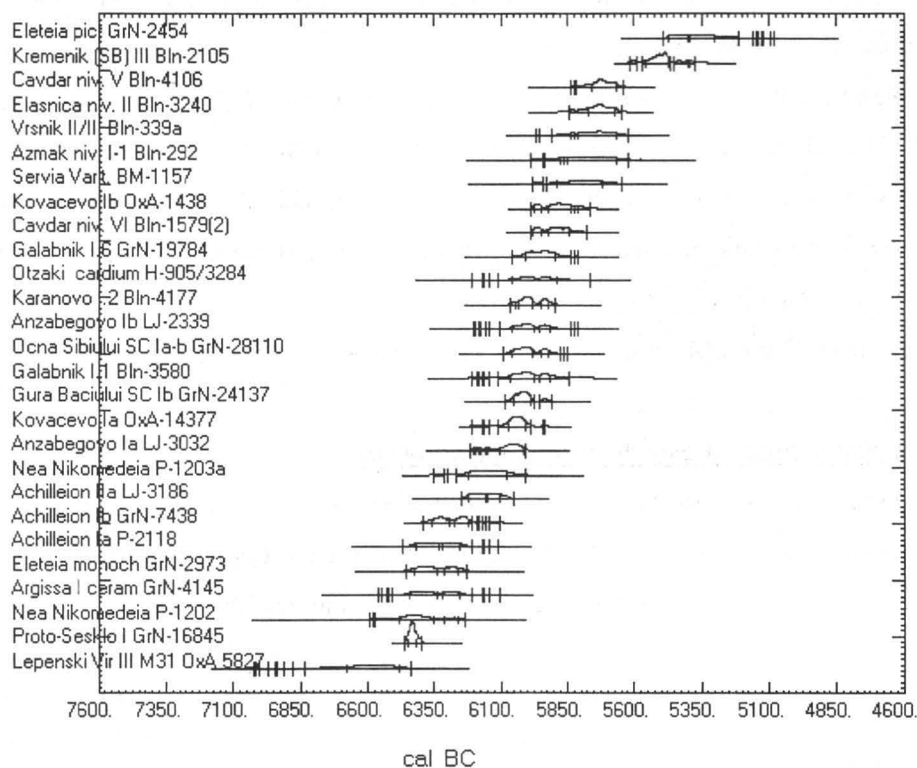
La această ipoteză am dori să aducem contribuții și în rândurile de mai jos.

Compararea datelor de cronologie absolută

Pentru acesta operațiune am adunat date C^{14} din diferite publicații, majoritatea de pe site-ul CANeW (Central European Neolithic e-Works 2005), pe care le-am recalibrat folosind un programul Calib5 versiunea 2005.

Calibrarea datelor C14 pentru Balcani

Figura 2 (ierarhia statiunilor neolitice din Balcani obținută în urma calibrării datelor C¹⁴)

Se pot aduce argumente tezei despre formarea calcoliticului balcano-anatolian (CBA) în urma unor migrații succesive, deoarece se observă că în acest tabel grupurile cărora li se atribuie sincronisme, se disting de restul grupurilor din tabel formând o coloană ierarhică. Ca un argument în plus ar fi și acela că în tabelul cu datele calibrate Lepenski Vir III apare cel mai devreme și nu se grupează cu Anzabegovo I, Gura Baciului (nivelul Starčevo - Criș Ib).

CONCLUZII

Atât în urma serierilor cât și din tabelul cu datele calibrate se poate observa că Anzabegovo I, are sincronisme în Balcani cu grupurile considerate a fi Starčevo – Criș I. Cultura Starčevo – Criș, faza I, se formează în urma mai multor migrații succesive din spațiul anatolian și difuziunii în spațiul balcanic. Corespondentul în Macedonia al primei migrații fiind Anzabegovo Ia-c după cum se vede și din figura 2, iar în România, Gura Baciului, ele constituind faza I a culturii Starčevo. Calcoliticul balcano-anatolian dă naștere culturii Vinča și orizonturilor cu policromie (pictură cu mai multe culori). Această fază în Macedonia este reprezentată de perioada de trecere de la Anzabegovo Ic la Anzabegovo II, ea fiind dovedită de descoperirile din Zelenikovo I unde există ceramică cu pictură monocromă, elementele vinciene fiind prezente între obiectele de cult, ornamentele nepictate și ceramica black-topped (acesta fiind considerată a fi a treia migrație).

BIBLIOGRAFIE

BENAC 1985/86, Alojz Benac, Neki problemi odnosa Makedonije i zapadnog Balkana u neolitskom dobu, în MAA, 10

BOGDANOVIĆ 1998, Mile Bogdanović, Prilog proučavanu neolitizacije kontinentalnog dela Balkanskog poluostrva, în Rad Dragoslava Srejskića na istraživanju praistorije Centralnog Balkana (in memoriam), Kragujevac

BREGANT 1968, Tatjana Bregant, Ornamentika na neolitski keramiki v Jugoslaviji, Ljubljana

DIMITRIJEVIĆ 1969, Stojan Dimitrijević, Starčevačka kultura, Vukovar

DIMITRIJEVIĆ 1974, Stojan Dimitrijević, Problema stupnjeva starčevačke culture s posebnim obzirom na doprinos južnapanonskih nalazišta rešavanja ovih problema, în, Materijali X, Beograd

DIMITRIJEVIĆ 1978, Stojan Dimitrijević, Neolit u sjeverozapadnoj Hrvatskoj, in, Arheološka istraživanja u sjeverozapadnoj Hrvatskoj, Zagreb

DRAŠOVEAN 1989, Florin Drașovean, Raporturile între culturile Starcevo-Criș, Vinča A și Lumea lineară, in Apulum XXVI

DRAŠOVEAN 1993, Așezarea neolitică de la Satchinez, in, Analele Banatului (seria nouă) II

GALOVIĆ 1967, Radoslav Galović, Zelenikovo – Neolitsko naselje kod Skoplja, in, ZNM, vol. VI, Beograd

GARAŠANIN D. 1954, Draga Garašanin, Starčevačka kultura, Ljubljana

GARAŠANIN D. 1970, Draga Garašanin, Etat actuel et problemes de la prehistoire et de la protohistoire du sud-est europeen, in Astes du II congres international des etudes du sud-est europeen, Atena

GARAŠANIN D. 1980, Draga Garašanin, Origines et relations des groupes du complexe balcano-pannonien du neolithique ancien, in Problemes de la neolithisation dans certaines regions de l'Europe, Krakow

GARAŠANIN D. 1985/86, Draga Garašanin, Odnos starčevačke grupe prema neolita Makedonije, in MAA 10

GARAŠANIN M. & D. 1959, Milutin Garašanin, Draga Garašanin, Iskopavanja u Tarincima na lokalitetu "Vršnik", in, Zbornik, vol. I, Štip

GARAŠANIN M. & D. 1961, Milutin Garašanin, Draga Garašanin, Neolitska naselba "Vršnik" kaj selo Tarinci, in, Zbornik, vol. II, Štip

GARAŠANIN M. 1962, Milutin Garašanin, Arheološki prilozi problemu velike egejske seobe, in, Diadora, vol. 2, Zadar

GARAŠANIN M. 1968, Milutin Garašanin, Eden osvrt na preistorijata na Makedonija, in GINI XII /1 Skopje

GARAŠANIN M. 1973, Milutin Garašanin, Praistorija na tlu SR Srbije, Beograd

GARAŠANIN M. 1975, Milutin Garašanin, Nekoi problemi na makedonskata praistorija, in MAA 1

GARAŠANIN M. 1979, Milutin Garašanin, Centralno Balkanska zona, in PJZ II (Neolitsko doba)

GARAŠANIN M. 1985/86, Milutin Garašanin, Problemi Neolita i Eneolita centralnog Balkana u vezi sa rezultatima istraživanja u Makedoniju , in MAA 10

GARAŠANIN M. 1987/88, Milutin Garašanin, Le sud-est europeen et l'Europe centrale a l'epoque prehistorique, in Balcanica XVIII-XIX , Beograd

GARAŠANIN M. 1997, Milutin Garašanin, Der späte balkanisch – anatolische Komplex – Ein Rückblick nach vier Jahrzehnten, in, Starinar, vol. XLVIII, Beograd

GARAŠANIN M. 1998, Milutin Garašanin, Kulturströmungen im Neolithikum des südlichen Balkanraumes, in Prahistorische Zeitschrift, Beograd

GARAŠANIN M. 1998a, Milutin Garašanin, Vinčanska kultura i jadranski uticaji, in, Arheološko blago Kosovo i Metohije od Neolita do ranog srednjeg veka, vol. I & II (katalog), Beograd

GARAŠANIN M. - SPASOVSKA 1976, Milutin Garašanin, Gordana Spasovska, Novi iskopavanja vo Zelenikovo, in MAA 2

GARAŠANIN M.– BILBIJA 1983/84, Milutin Garašanin, Miloš Bilbija, Kuća I vo Zelenikovo, in, MAA 9

GEORGIEV – BILBIJA 1984, Zoran Georgiev, Miloš Bilbija, Neolitska naselba kaj Govrlevo, in, Kulturno nasledstvo, vol. IX, Skopje

GIMBUTAS 1976, Marija Gimbutas, Neolithic Macedonia, in, Monumenta Archaeologica (Volume one), Los Angeles

GRBIĆ 1960, Miodrag Grbić, Porodin, Bitolj (Bitola)

KITANOSKI 1976, Blagoja Kitanoski, Ranoneolitskata naselba Pešterica kaj Prilep, in, Materijali XIV, Prilep

KITANOSKI & alii 1980, Blagoja Kitanoski, Dragica Simoska, Jovan Todorović, Naselbata Pešterica i problemot na raniot neolit vo Pelagonija, in MAA 6

KITANOSKI & alii 1981/82, Blagoja Kitanoski, Dragica Simoska, Jovan Todorović, Radin Dol – neolitska naselba kaj Prilep, in MAA 7-8

KOROŠEC P. & J. 1973, Paula Korošec, Josip Korošec, Predistoriska naselba Barutnica kaj Amzibegovo vo Makedonija , Prilep

LAZAROVICI Gh. 1969, Gheorghe Lazarovici, Cultura Starcevo-Criș in Banat, in, AMN, VI, Cluj-Napoca

LAZAROVICI Gh. 1975, Gheorghe Lazarovici, Tipologia și cronologia materialului Vincian de la Balta Sarată, în, AMN, XII , Cluj-Napoca

LAZAROVICI Gh. 1977, Gheorghe Lazarovici, Gornea – preistorie , Reșița

LAZAROVICI Gh. 1979, Gheorghe Lazarovici, Neoliticul Banatului , Cluj-Napoca

LAZAROVICI Gh. 1987/88, Gheorghe Lazarovici, Sincronismele Vinca A – Starcevo-Criș, în, AMN, XXIV – XXV, Cluj-Napoca

LAZAROVICI Gh. 1993, Gheorghe Lazarovici, Așezarea neolitică de la Zăuan II. Migrație și difuziune. Chalcoliticul Balcano-anatolian. Propuneri pentru o analiza procesuală, în, AMP, Zalău

LAZAROVICI Gh. 1998, Gheorghe Lazarovici, Metode și tehnici moderne de cercetare în arheologie, București

LAZAROVICI Gh. 1998a, Gheorghe Lazarovici, About the Neolithisation proseses of the secound migration of the early Neolithic , în , BHAB XIV, Timișoara

LAZAROVICI Gh. 2004, Gheorghe Lazarovici, Simboluri sacre pe obiecte de cult. Semnificații, în, Festschrift für Florin Medeleț, Timișoara

LAZAROVICI Gh. 2005, Gheorghe Lazarovici, Culturile Precriș I, Precriș II, Postcriș I, Postcriș II, in, ATS, vol. IV, Sibiu

LAZAROVICI Gh. - MAXIM 1995, Gheorghe Lazarovici, Zoia Maxim, Gura Baciului, (monografie), Cluj-Napoca

LAZAROVICI Gh. - MICLE 2001, Gheorghe Lazarovici, Dorel Micle, Introducere în arhologia informatizată , Timișoara

LAZAROVICI Gh. & alii 2001, Gheorghe Lazarovici, Florin Drașovean, Zoia Maxim, Parța, Timișoara

LUCA 1987, Săpăturile arheologice de salvare de la Liubcova – Ornița (jud. Caraș – Severin), în Banatica IX

LUCA 1995, Așezarea aparținând culturii Starčevo – Criș de la Pojejena – Nucet (jud. Caraș – Severin), în Banatica XIII

LUCA 1998, Liubcova – Ornița, Târgoviște

LUCA & alii 2004, Sabin Adria Luca, Cristian Roman, Dragoș Diaconescu, Cercetări arheologice în peștera Cauce, vol. I, Sibiu

MAXIM 1999, Zoia Maxim, Neo – Eneoliticul din Transilvania, Cluj - Napoca

SANEV 1975, Voislav Sanev, Neolitskata naselba Rug Bair kaj s. Goubinci, in, Zbornik, vol. IV – V, Štip

SANEV 1976, Voislav Sanev, Mlado kameno doba na Makedonija vo dosegašnite arheološki istražuvanja, in, Materijali, vol. XIV, Prilep

SANEV 1983/84, Voislav Sanev, Neolitsko svetilište od Tumba vo Madžari, Skopsko, in, MAA 9

SANEV 1994, Voislav Sanev, Mlado kameno vreme, in, AKM, Skopje

SANEV 1995, Voislav Sanev, Neolitskite kulturi vo Makedonija, in, CPM, kniga 2, Skopje

SANEV & alii 1976, Voislav Sanev, Dragica Simoska, Blagoja Kitanoski, Saržo Saržoski, Praistorija vo Makedonija (katalog), Skopje

SANEV – STAMENOVA 1989, Voislav Sanev, Margarita Stamenova, Neolitska naselba "Stranata" vo selo Angelci, in, Zbornik na trudovi, Strumica

SARŽOSKI - ZDRAVKOVSKI 1991, Saržo Saržoski, Dragiša Zdravkovski, Tumba vo Dolno Palčište- Tetovo , in MAA 12

SIMOSKA - SANEV 1975, Dragica Simoska, Voislav Sanev, Neolitska naselba Veluska Tumba kaj Bitola, in MAA 1

SIMOSKA - SANEV 1977, Neolitska naselba na Mala Tumba kaj selo Trn , Bitola , in MAA 3

SIMOSKA & alii 1976, Dragica Simoska, Blagoja Kitanoski, Jovan Todorović, Naselba Crnobuki i problemot na isotimenata cultura vo svetlina na novite arheoloski istražuvanja , in MAA 2

SIMOSKA & alii 1979, Dragica Simoska, Blagoja Kitanoski, Jovan Todorović, Neolitska naselba vo Mogila kaj Bitola, in MAA 5

SREJOVIĆ 1965, Dragoslav Srajović, Lepenski Vir, Boljetin, Donji Milanovac – neolitsko naselje, in, AP, vol. 7, Beograd

SREJOVIĆ 1969, Dragoslav Srejojić, Lepenski Vir , Beograd

SREJOVIĆ 1971, Dragoslav Srajović, Predneolitske i neolitske kulture u Đerdapu, in, Materijali, vol. VI, Beograd

TASIĆ N. N. 1998, Nenad N. Tasić, Kritički osvrt na periodizaciju Starčevačke kulture po Dragoslavu Srejoviću, in, Rad Dragoslava Srejovića na istraživanju praistorije centralnog Balkana (in memoriam), Kragujevac

TASIĆ N. N. 1998a, Nenad N. Tasić, Starčevačka kultura, in, Arheološko blago Kosovo i Metohije od Neolita do ranog srednjeg veka, vol. I & II(katalog), Beograd

TEMELKOSKI – MITKOSKI 2001, Duško Temelkoski, Aleksandar Mitkoski, Neolitski antropomorfni statuetki vo predistoriskata zbirka na Zavod i Muzei Prilep, in, Macedonian Heritage nr. 17, Skopje

TODOROVIĆ & alii 1978, Jovan Todorović, Dragica Simoska, Blagoja Kitanoski, The settlement of Pešterica and the problem of the Early Neolithic in Pelagonija, in, AI, vol. XVIII, Beograd

VENTIĆ 1998, Savo Ventić, O poreclu Starčevačke kulture u basenu Velike Morave, in, Rad Dragoslava Srejovića na istraživanju praistorije centralnog Balkana (in memoriam), Kragujevac

ZDRAVKOVSKI 1983/84, Dragiša Zdravkovski, Istraživanje na lokalitetot "Na Breg" selo Mlado Nagoričane, in, MAA 9

ZDRAVKOVSKI 1985/86, Dragiša Zdravkovski, Arheološki istraživanja na lokalitetot "Atici" vo selo Crničani, Gevgelisko, in, MAA 10

ZDRAVKOVSKI 1987/88, Dragiša Zdravkovski, Za granicite na Anzabegovo-Vršničkata kulturna grupa vo sredniot neolit, in, MAA 11

ZDRAVKOVSKI 1992, Dragiša Zdravkovski, Neolitska naselba "Čubuk Češma" kaj selo Nikuštak, Kumanovo, in, MAA 13

ZDRAVKOVSKI 1995, Dragiša Zdravkovski, Middle Neolithic in the region of Skopje, in, Zbornik (nova serija) Arheologija, Skopje

ZDRAVKOVSKI 2004, Dragiša Zdravkovski, Sreden neolit vo Gorno Vardarskiot region, Skopje

ABREVIERI

- AI Beograd – Archaeologia Jugoslavica, Beograd
AKM Skopje – Arheološka Karta na Makedonija, Skopje
AMN Cluj - Napoca - Acta Musei Napocensis, Cluj - Napoca
AMP Zaláu - Acta Musei Porolisensis, Zaláu
Antiquities MM 1999 - Macedonian Antiquities Multi Media (CD EIN SOF)
AP Beograd – Arheološki Pregled, Beograd
ATS Sibiu – Acta Terae Acta Terrae Septemcastrensis, Sibiu
BHAB Timișoara - Biblioteca Historica et Archaeologica Banatica, Timișoara
CPM Skopje – Civilizacii na Počvata na Makedonija, Skopje
GINI Skopje – Glasnik na Institut za Nacionalna Istorija, Skopje
GZM Sarajevo – Glasnik Zemaljskog Muzeja, Sarajevo
MAA Prilep/Skopje – Macedoniae Acta Archaeologica, Prilep/Skopje
PJZ Sarajevo – Praistorija Jugoslovenskih Zemalja, Sarajevo
ZNM Beograd – Zbornik Narodnog Muzeja, Beograd

ABSTRACT

According to the seriation and to the table concerning calibrated dates, can be noticed that Anzabegovo I has sincronisms in the Balkans with the groups considered to be Starčevo – Criș I.

The Starčevo – Criș culture, first phase, formes after many succeeding migrations coming from the anatolian region and diffusions in the Balkans area. The correspondent in Macedonia of the first migration is Anzabegovo Ia-c as it is shown in figure 2, and in Romania the correspondent is Gura Baciului, both being the first phase of Starčevo culture. The balkan-anatolian calcolithic gives birth to the Vinča culture and to the polychrome painting horizon.

This phase in Macedonia is represented by the passing period from Anzabegovo Ic to Anzabegovo II, being proved by the findings from Zelenikovo I where exists pottery with monochrome painting but also vintian elements are present between cult objects, unpainted ornaments and black-topped pottery (this is considered to be the third migration).

O BAZĂ DE DATE PENTRU IDOLII ANTROPOMORFI CATALOAGE ȘI EXTRAGERI DE TABELE

DIMITRIE P. NEGREI

Idolii se împart în trei grupe principale: idoli antropomorfi, idoli perforați (incluzând și amuletele) și idoli zoomorfi. În continuare ne vom ocupa de idolii antropomorfi.

Idolii antropomorfi, după forma corpului, pot fi încadrați în trei categorii tipologice: I-cilindrici, II- plați, III- modelați plastic.

I – idoli cilindrici. Aceștia au mască triunghiulară (M1), nasul fiind reprezentat printr-o proeminență, iar ochii prin două tăieturi scurte (O1). Tipul de brațe întâlnit este B2, de picioare P1, iar de ceafă C8. Idolii de acest tip au fost descoperiți la: Gornea (Lazarovici 1979, pl. XX/A4,11,15; B1-5,10,12-13), Fratelia (Lazarovici 1979, pl. XXI/J9-16), Balta Sărată, Liubcova (Luca 1990, pl. 1,2). Această formă este caracteristică pentru faza timpurie a neoliticului dezvoltat.

În fazele următoare idolii cilindrici evoluează, apărând tipuri variate din această categorie (Ia,Ib,Ic,Id,Ie,If). La realizarea acestor variante s-a ținut seama de mai multe elemente, printre care: aspect,formă, unghiul de înclinare a feței, brațe și altele.

Ia- idoli cu corp cilindric scurt sau înalt, cu sâni, brațe (de tipurile B2,B3 și B6), fese (F1a, F1b, F4 și F5), mască triunghiulară (predomină tipul M6), ochi și nas (de tipul O7, O1 și O6). Tipurile de picior al acestor idoli sunt P1, P2, P2b și P4, iar tipul de ceafă care predomină este C4. Idolii de această formă au fost descoperiți la Zorlenț (Lazarovici 1979, pl. XX/D1;H3-3,12), Balta Sărată

(M.E.R.G.C., nr.365,370,11636), Păltiniș (M.E.R.G.C., nr.375), Parța (Lazarovici 1979, pl. XX/G10), Liubcova (Luca 1990, pl. 1,3;1,5). Analogii la acest tip de idoli se găsesc la Vinča (Lazarovici 1979, pg. 91).

Ib- acest tip are aceleași caracteristici, deosebirea constând în faptul că are masca orientată în sus și gâtul înalt. Tipurile de mască întâlnite la acești idoli sunt M1, M2, M3, M6, de ochi O1, O6, O7, O9 și O10, de ceafă C4, de brațe B1, B2, B3, B5, de fese cel mai des întâlnit este F1, iar de picior P2. Au fost descoperiți la Zorlenț (Lazarovici 1979, pl. XX/E3;H1,4,9,11), Liubcova (Luca 1990, pl. 2,1;4,2), Balta Sărată (M.E.R.G.C., nr.362,380,383,11636).

Ic- idoli cilindrici asemănători cu cei de dinainte, dar sunt mai plați și au ceafa trasă pe spate (C2). Tipul de mască care predomină este M5, de ochi O2, de brațe B1, de fese F3 și de picior P1. Aceștia au fost întâlniți la Balta Sărată (Lazarovici 1979, pl. XX/K5,11; M.E.R.G.C., nr.12095,12212), Liubcova (Luca 1990, pl. 1,6;2,4), analogii aflându-se la Selevac (Milojković J. 1990, pl.11,1a-b; 11,5a).

Id- idoli având corpul cilindric simplu, fără sâni, cu mască triunghiulară, având doar nas reprezentat printr-o proeminență. Tipul de mască cel mai des întâlnit este M1, de ochi O2, de ceafă C1 de brațe B1 și de picior P1. Sunt întâlniți la Zorlenț (Lazarovici 1979, pl. XX/D2-3,5), Liubcova (Luca 1990, pl. 2,3; Lazarovici 1979, pl. XX/A4).

Ie- idoli cilindrici, având corpul scurt, cu mască (M1), ochi (O10), ceafă (C2) și brațe (B1). Au fost descoperiți la Zorlenț (Lazarovici 1979, pl. XX/G1;H6), Parța (Lazarovici 1979, pl. XXI/G3,7,14).

If- idoli cilindrici, cu brațe și cu mască triunghiulară (M7) terminată cu urechi. Asemenea idoli au fost găsiți la Zorlenț (Lazarovici 1979, pl. XX/G2-3)

II- idoli plați, aceștia nu au masca stilizată, având ochi și nas (stilizat printr-o proeminență), fese și sâni, de asemenea, sunt fără brațe. Acest tip de idoli a fost întâlnit la Balta Sărată (Lazarovici 1979, pl. XX/I5-6,9;K10), Fratelia (Lazarovici

1979, pl. XXI/I9), Liubcova (Lazarovici 1979, pl. XXII/A10), Parța (Lazarovici 1979, pl. XXI/G8), Zorlenț (Lazarovici 1979, pl. XX/A5, 8).

III- idoli modelați plastic. Această categorie nu poate fi precizată cu exactitate, deoarece lipsesc exemplare întregi. Aceștia au săni, brațe (uneori perforate) și fese. Asemenea idoli au fost întâlniți la Gornea (Lazarovici 1979, pl. XX/A7,13).

Din această categorie se pare că au evoluat idolii cu mască pentagonală, aceștia fiind întâlniți la Liubcova (Lazarovici 1979, pl. XXII/A7-15), Zorlenț (Lazarovici 1979, pl. XX/A5,8), Parța (Lazarovici 1979, pl. XXI/G14), Balta Sărată (Lazarovici 1979, pl. XX/I18).

Extragere de tabele din baza de date.

Am extras și seriat din baza de date idolii antropomorfi, după tip, stațiune, cultură și fază, păstrându-i doar pe cei corelați, prin această operație obținând tabelul cu numărul 1. În acest tabel se observă că cei mai vechi idoli sunt cei de la Gornea și Liubcova . Se mai observă că idolii din cultura Turdaș au la origine pe cei din cultura Vinča. În concluzie, putem spune că este vorba de o evoluție firească. Se pare că cel mai vechi tip este III, urmat de II și I.

TABEL 1. După tipologia idolilor antropomorfi.

	III	II	I	If	Ic	Ib	II 11	Id
Selevac; Vinča;	6		12					
Gornea; Vinča; A	2		7					
Balta Sărată; Vinča; B1		3	14					
Liubcova; Vinča; B2			5					
Zorlent II; Vinča; B1/B2			5					
Zorlent II si 4; Vinča; B1/B2			3					
Gornea; Vinča; A3			2					
Liubcova; Vinča; A3/B1			2					
Liubcova; Vinča; C			2					
Liubcova; Vinča; C1			2					
Ohaba Matnic; Vinča; B1			2					
Turdaș; Vinča;			2	3	1	2		
Turdaș; Turdaș;					1	17	2	3

Extrăgând și seriind idolii antropomorfi, după tipologia capului (Tabel 2), observăm în partea de sus cel mai vechi tip (M1), iar în partea de jos, dreapta, tipurile cele mai timpurii. Din prelucrare a rezultat o evoluție aproape firească.

TABEL2. După tipologia capului (mască).

	M1	M4	M5	M2	M3	M6	M7
Gomea; Vinča; A3	1						
Liubcova; Vinča; A3/B1	1						
Liubcova; Vinča; C	1						
Zorlent 4-5; Vinča; B1/B2	1						
Zorlent 5; Vinča; B1	2						
Zorlent II; Vinča; B1	1						
Liubcova; Vinča; B2	1	1					
Zorlent; Vinča; B2/C		1					
Zorlent III; Vinča; B2		1	1				
Selevac; Vinča;	3	2	8	1	2		
Zorlent II; Vinča; B1/B2	2	2		1	2	1	
Zorlent 2; Vinča; B2					1		
Balta Sărată; Vinča; A3		1	1				
Gomea; Vinča; A				2		1	
Balta Sărată; Vinča; B1	1		1	1	1	5	
Liubcova; Vinča; C1					1		1
Ruginosu; Vinča; B1							
Ruginosu; Vinča; B1						1	
Zorlent I; Vinča; B1						1	
Zorlent II și 4; Vinča; B1/B2						2	2

Din prelucrare idolilor după tipologia cefei, a rezultat Tabelul 3. În mijlocul tabelului observăm faza cea mai timpurie. Observăm doi clasturi (nori, grupe), unul mai timpuriu, în partea de sus, iar celălalt puțin mai târziu, în partea de jos, fiind vorba de o evoluție paralelă.

TABEL 3. După tipologia cefei.

	C5	C10	C2	C3	C6	C8	C7	C1	C4	C9
Zorlent; Vinča; B2/C										
Zorlent II si 4; Vinča; B1/B2	2	1								
Zorlent III; Vinča; B2		1	1							
Ruginosu; Vinča; B1			1							
Liubcova; Vinča; C1			1	1						
Balta Sărată; Vinča; B1	1	1	2			1	2	2		
Selevac; Vinča;	1	1	7	2			2	1	2	
Zorlent 5; Vinča; B1			1				1			
Balta Sarata; Vinca; A3									1	
Gornea; Vinča; A				1	1		1			
Gornea; Vinča; A3						1				
Liubcova; Vinča; A3/B1						1				
Tibiscus; Vinča;							1			
Liubcova; Vinča; B2						1		1		
Zorlent 2; Vinča; B2								1		
Zorlent II; Vinča; B1/B2							1	1	3	3
Liubcova; Vinča; C									1	
Liubcova; Vinča; II									1	
Ruginosu; Vinca; B2/C									1	
Zorlent ; Vinča; B1/B2									1	
Zorlent I; Vinča; B1									1	
Zorlent II; Vinča; B1									1	

Prelucrând idolii antropomorfi, după tipologia ochilor am obținut tabelul de mai jos. În acest tabel se observă două clase, o clasă fiind mai timpurie, aflată în centrul tabelului, iar cealaltă fiind mai târzie, aflată în dreapta, jos.

TABEL 4. După tipologia ochilor.

	O3	O8	N2	O6	O7	O7a	O1	O2	O5	O10	O9
Zorlent III; Vinca; B2	1	1									
Zorlent 2; Vinca; B2			1								
Gornea; Vinca; A				2	1						
Balta Sarata; Vinca; A3					2						
Ruginosu; Vinca; B2/C					1						
Ruginosu; Vinca; B1					1						
Zorlent 4-5; Vinca; B1/B2					1						
Zorlent I; Vinca; B1					1						
Zorlent II; Vinca; B1/B2				2	5			1			
Zorlent II și 4; Vinca; B1/B2					2		1				
Balta Sarata; Vinca; B1					4	1	1	1			
Liubcova; Vinca; B2							1				
Zorlent II; Vinca; B1							1				
Gornea; Vinca; A3								1			
Zorlent; Vinca; B2/C								1			
Selevac; Vinca;							1	3	4	4	2
Liubcova; Vinca; C										1	
Liubcova; Vinca; C1											2

Din prelucrarea după tipologia sânilor, a idolilor antropomorfi, am obținut Tabelul 6. Observăm, în acest tabel, preponderența unui tip (S1), pe care îl consider principal. Celelalte tipuri, considerate de mine secundare, fiind foarte puține, este posibil să nu fie modelate voit (exceptând S1a) datorită asemănării foarte mari cu S1 (vezi tipologia sânilor).

TABEL 5. După tipologia sânilor.

	S1a	S1	S1b	S2
Gornea; Vinča; A3	1			
Balta Sărată; Vinča; A3		2		
Liubcova; Vinča; B2		1		
Ohaba Matnic; Vinča; B1		1		
Selevac; Vinča;		4		
Tibiscus; Vinča;		1		
Zorlent; Vinča; B2/C		1		
Ruginosu; Vinča; B2/C		2		
Zorlent 5; Vinča; B1		1		
Zorlent 6-5; Vinča; B1		1		
Zorlent II; Vinča; B1		5		
Zorlent II si 4; Vinča; B1/B2		2		
Balta Sărată; Vinča; B1		6	1	1
Zorlent II; Vinča; B1/B2		4	1	1

Din prelucrarea, după tipologia brațelor, a idolilor antropomorfi, a rezultat Tabelul 7. Observăm în acest tabel, doi clușteri (clase, grupe), unul mai timpuriu, în partea de sus a tabelului, iar cel din dreapta, jos, fiind dintr-o fază târzie. În concluzie, se poate spune că este vorba de o evoluție firească.

TABEL 6. După tipologia brațelor.

	B1c	B2	B1b	B3	B4	B1	B6	B1a	B5
Zorlent; Vinča; B2/C	1								
Zorlent II; Vinča; B1/B2	1	2	1			2			
Gornea; Vinča; A3		1							
Zorlent 4-5; Vinča; B1/B2				1					
Balta Sărată; Vinča; B1	1	1		1	1	5	1		
Zorlent II; Vinča; B1		1		2		2		1	
Liubcova; Vinča; A1						1			
Liubcova; Vinča; A3/B1						1			
Liubcova; Vinča; B2						3			
Ruginosu; Vinča; B2/C						2			
Liubcova; Vinča; C						1			
Tibiscus; Vinča;						2			
Zorlent 2; Vinča; B2						1			
Zorlent 5; Vinča; B1						2			
Zorlent III; Vinča; B2						1			
Zorlent II și 4; Vinča; B1/B2						4	1		
Selevac; Vinča;			1			3	2	4	2
Zorlent I; Vinča; B1							1		
Balta Sărată; Vinča; A								2	
Ohaba Matnic; Vinča; B1									1

Extrăgând și seriind idolii antropomorfi după tipologia fund – fese, am obținut tabelul de mai jos. Observăm în acest tabel trei nori (grupe, clase), cea din stânga, sus fiind timpurie, iar cea din stânga, jos fiind târzie. Cele două grupe din partea de jos evoluează paralel.

TABEL 7. După tipologia fund-fese.

	F4	F1a1	F3	F3a	F1	F2	F5	F1a	F1b
Paltinis; Vinca;	1								
Tibiscus; Vinca;	1								
Gomea; Vinca; A3			1						
Zorlent 6-5; Vinca; B1			1						
Balta Sarata; Vinca; B1	1	1	3	1	3	1	1	1	
Balta Sarata; Vinca; A3			1	1					
Ruginosu; Vinca; B2/C				1					
Selevac; Vinca;			1	2			1		
Liubcova; Vinca; C					1				
Liubcova; Vinca; B2					1		1		
Zorlent II și 4; Vinca; B1/B2					1			1	
Zorlent II; Vinca; B1/B2				1		2		1	
Zorlent 4-5; Vinca; B1/B2							1		
Gomea; Vinca; A					1	1		2	1
Liubcova; Vinca; A3								1	
Liubcova; Vinca; A3/B1								1	
Zorlent II; Vinca; B1						1	2	1	1
Ohaba Matnic; Vinca; B1							1		1
Zorlent 5; Vinca; B1									1

Din prelucrarea idolilor după tipologia sex – buric, a rezultat tabelul 9. Le-am catalogat împreună, datorită numărului mic de figurine, care au stilizat sexul și buricul. O altă cauză este, după părerea mea, că atât sexul, cât și buricul simbolizează fertilitatea și fecunditatea. Din tabel se observă o evoluție firească. Se observă că în fazele timpurii predomină sexul, iar în cele târzii, buricul. Acest lucru este puțin probabil, datorită numărului mic de figurine. Descoperirile viitoare vor confirma, sau nu, această supoziție.

TABEL8. După tipologia sex-buric.

	S1	S2	S3	B4	B2	B2a
Gornea; Vinca; A	1					
Balta Sarata; Vinca; B1			1			
Gornea; Vinca; A3		1				
Liubcova; Vinca; A3/B1			1			
Liubcova; Vinca; A1				1		
Liubcova; Vinca; B2					1	
Ruginosu; Vinca; B2/C						1
Selevac; Vinca;						1
Zorlent 4-5; Vinca; B1/B2					1	

Prelucrând idolii antropomorfi după tipologia picioarelor, am obținut tabelul 10. În tabel se observă trei clasturi (nori, clase). Doi clasturi sunt mai timpurii (cel din mijloc și cel de jos), contemporani, fiind vorba de o evoluție paralelă, iar cel de sus este mai târziu, știut fiind faptul că așezarea de la Selevac (Yugoslavia) este mai târzie. În concluzie, se poate spune că este vorba de o evoluție aproape firească.

TABEL 9. După tipologia piciorului.

	P4	P2A	P1	P2	P2B	P3	P1B
Liubcova; Vinca; A3	1						
Tibiscu; Vinca;	1						
Zorlent 4-5; Vinca; B1/B2	1						
Zorlent II; Vinca; B1/B2	1			1			
Hodoni; Vinca;		1					
Zorlent; Vinca; B2/C		1					
Balta Sarata; Vinca; B1	3	4	2	3	1		
Selevac; Vinca;	1	1	2	1			
Zorlent 5; Vinca; B1		1	1				
Liubcova; Vinca; C			1				
Paltinis; Vinca;			1				
Gornea; Vinca; A3			1	1			
Zorlent 6-5; Vinca; B1		1		1	1		
Balta Sarata; Vinca; A3	1			1			
Zorlent II si 4; Vinca; B1/B2		1		2	1		
Gornea; Vinca; A2				1			
Liubcova; Vinca; A3/B1				1			
Liubcova; Vinca; B2				2			
Zorlent I; Vinca; B1				1			
Gornea; Vinca; A			2	2	1	1	
Zorlent III; Vinca; B2					1		
Zorlent II; Vinca; B1			1	1	2	1	1
Ohaba Matnic; Vinca; B1				1			1

BIBLIOGRAFIE

Drașovean 1996 - Cultura Vinča târzie (faza C) în Banat, Timișoara.

Lazarovici - Maxim 1995 - - Gura Baciului. Monografie arheologică, în BMN, XI, Cluj-Napoca.

Lazarovici 1971a - Unele probleme ale neoliticului din Banat, în Banatica, 1, 17-69.

Lazarovici 1975b - Unele probleme ale ceramicii neoliticului din Banat, în Banatica, III, 7-24.

Lazarovici 1991, - Gh. Lazarovici, Cultura Banatului, în Cultura Vinča în România, Timișoara, 1991.

Lazarovici, Drașovean, Maxim, -Gh. Lazarovici, Fl. Drașovean, Z. Maxim, Pața, vol. I, Timișoara, 2001.

Lazarovici, Drașovean, Maxim, -Gh. Lazarovici, Fl. Drașovean, Z. Maxim, Pața, vol. II, Timișoara, 2001.

Lazarovici-Micle 2001, -Gh. Lazarovici-D. Micle, Introducere în arheologia informatizată, Timișoara, 2001.

Luca 1990 - Contribuții la istoria artei neolitice. Plastica din așezarea de la Liubcova-Ornița, jud. Caraș-Severin, în Banatica, X, 6-44.

Milojčević 1990, - J. Milojčević, The antropomorphic and zoomorphic figurines, Los Angeles, 1990

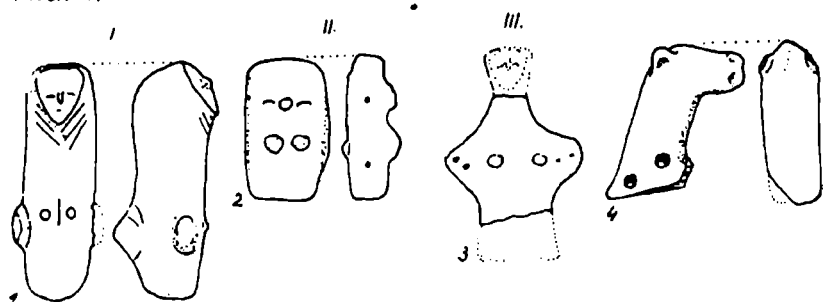
ABSTRACT

The idols are divided in three main categories: anthropomorphic idols, (included the amulets) and zoomorphic idols.

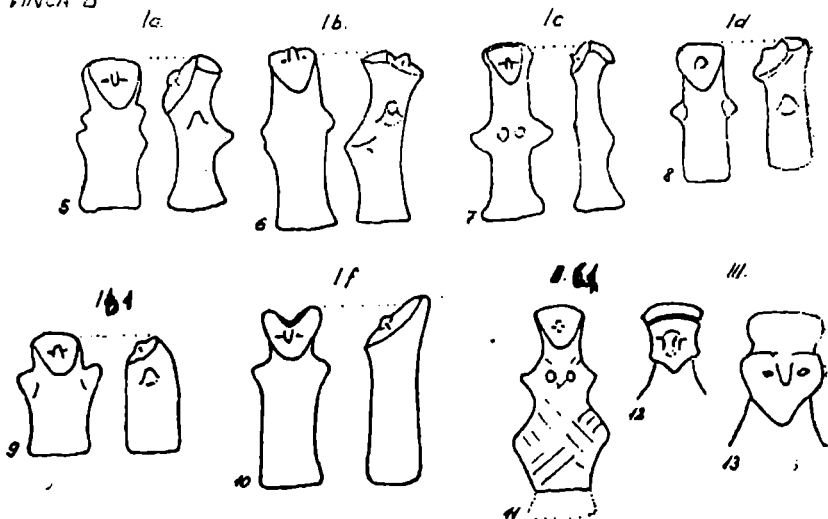
By their body shapes, the anthropomorphic idols, can be situated in three typological categories: I – cylindrical, II – plates, III – plastic shaped.

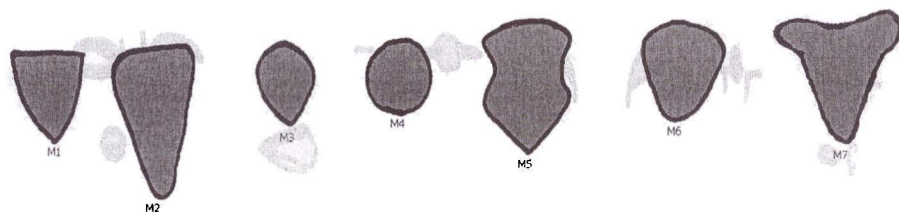
ANEXĂ 1 Catalogul tipologic al idolilor antropomorfi (după Lazarovici).

VINČA A

VINČA B

ANEXA 2. Catalogul tipologic și dicționarul pentru mască.**DICȚIONAR**

M1 Mască în formă de triunghi echilateral, marginea de sus este dreaptă, marginile laterale sunt puțin rotunjite terminându-se la bărbie sub formă de unghi ascuțit.

M2 Mască în formă de triunghi, marginile sunt drepte, cele laterale sunt mai lungi, colțurile sunt rotunjite.

M3 Mască în formă de triunghi, laturile sunt arcuite, iar în zona bărbiei se termină în unghi drept.

M4 Mască în formă de cerc.

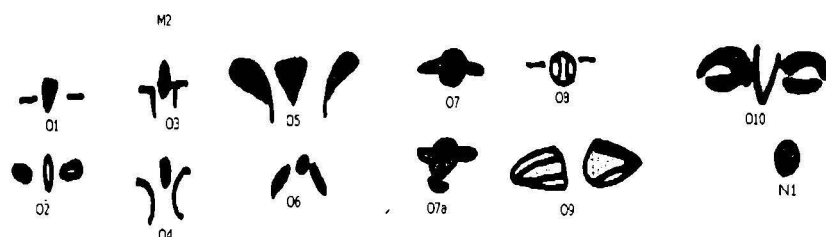
M5 Mască pentagonală, partea de sus este ușor arcuită.

M6 Mască în formă de triunghi, frunte și bărbia sunt ușor arcuite.

M7 Mască triunghiulară.

ANEXA 3. Catalogul tipologic și dicționarul pentru ochi.

O1 Ochii redați printr-o incizie dispusă orizontal, nasul este ascuțit.

O2 Ochii redați prin cerc incizat dispus orizontal.

O3 Ochii redați prin incizii în formă de litera „L”, ce descriu un unghi drept, așezate vertical.

O4 Ochii redați prin incizii sub formă de paranteză, așezate vertical.

O5 Ochii sunt redați sub forma unui semicerc, dispus oblic, cu o ușoară prelungire în jos.

O6 Ochii sunt redați prin caneluri, dispuse oblic.

O7 Ochii sunt redați prin caneluri care ating nasul, dispuse orizontal.

O7a Este identic cu cel anterior, având în plus o canelură sub nas (sugerând gura).

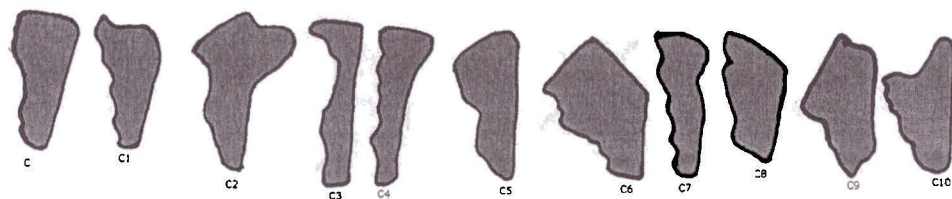
O8 Este identic cu O1, deosebirea constând în nas, care de această dată este rotund, având două alveole laterale, ce sugerează nările.

O9 Ochii sunt migdalați, dispuși orizontal.

O10 Ochii au forma unui semicerc, plasat orizontal, urmând linia nasului.

N1 Nas de formă rotundă, acest fel este întâlnit la idolii de tipul Id.

ANEXA 4. Catalogul tipologic și dicționarul pentru ceață.

C Are forma unui triunghi, partea de sus este dreaptă, iar cea laterală este oblică (spre spate).

C1 Este ovală, fiind mai jos decât creștetul.

C2 Este bombată și foarte accentuată, mai jos decât creștetul.

C3 Este plată.

C4 Are formă ovală și este trasă spre spate.

C5 Are forma unui triunghi, partea de sus este puțin oblică (spre față), iar cea laterală este dreaptă.

C6 Are forma unui triunghi, vârful fiind îndreptat în sus.

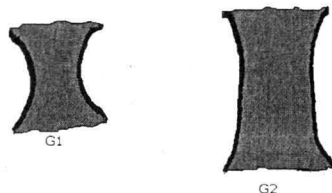
C7 Este bombată.

C8 Are forma unui triunghi, partea de sus este puțin oblică (spre spate).

C9 Este plată, Fiind mai jos decât creștetul.

C10 Este mai sus decât creștetul, având o formă conică.

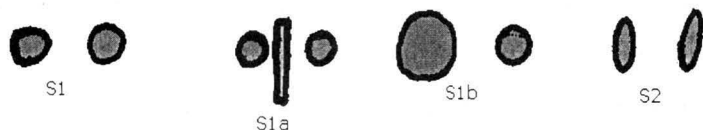
ANEXA 5. Catalogul tipologic și dicționarul pentru gât.

G1 Gâtul scurt;

G2 Gâtul înalt.

ANEXA 6. Catalogul tipologic și dicționarul pentru sâni.

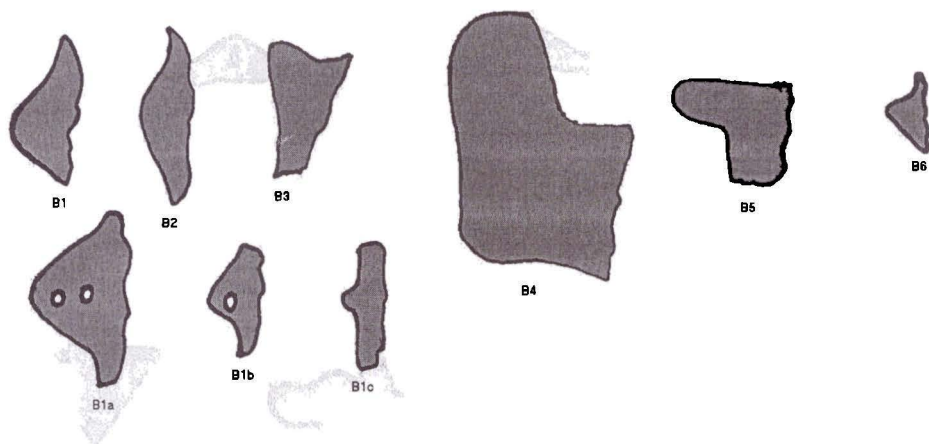
S1 Sâni redăți prin două proeminente rotunde egale ca mărime.

S1a Sâni sunt redăți prin două proeminente rotunde ce încadrează o incizie dispusă vertical.

S1b Sâni redăți prin două proeminente rotunde, una fiind mai mare.

S2 Sâni redăți prin două proeminente semirotunde, alungite.

ANEXA 7. Catalogul tipologic și dicționarul pentru brațe.

B1 Brațele sunt reprezentate printr-o proeminență îndreptată lateral.

B1a Identic ca și primul dar cu două perforații.

B1b Identic cu primele două, dar cu o perforație.

B1c O proeminență foarte mică.

B2 O proeminență care are formă ovală.

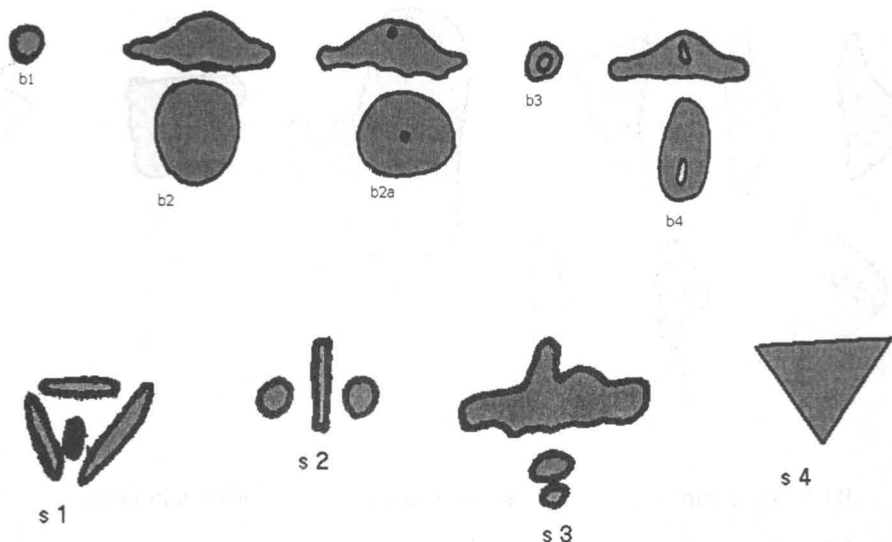
B3 O proeminență cu forma conică, îndreptată în sus.

B4 Brațele sunt modelate foarte realist, îndoite de la coate în sus(poziție de orantă).

B5 Au forma unor prelungiri întinse lateral, cu secțiunea plată.

B6 Identic cu B3, dar îndreptate lateral.

ANEXA 8. Catalogul tipologic și dicționarul pentru buric și sex.

b1 Buricul reprezentat printr-o alveolă.

b2 Pântecul supra-dimensionat.

b2a Pântecul supra-dimensionat, având în mijloc o împunsătură.

b3 O proeminență cu o împunsătură în mijloc.

b4 Pântecul supra-dimensionat, cu o incizie verticală.

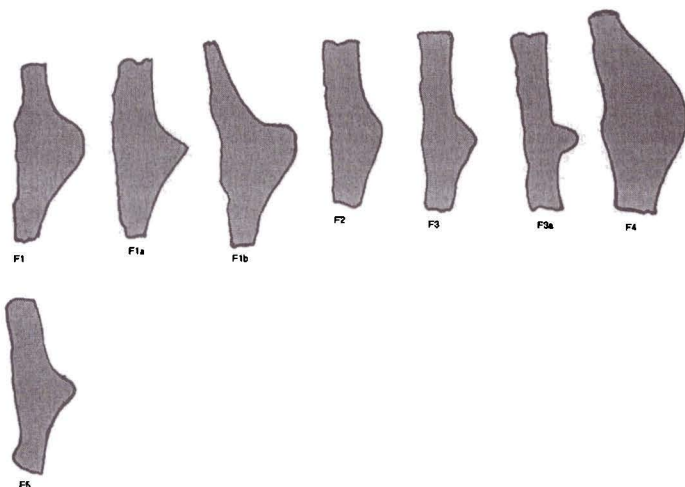
s1 Sexul este redat prin incizii care formează un triunghi cu vârful în jos, neunit la capete, altă incizie se află în mijloc.

s2 Sexul este redat printr-o incizie încadrată de două proeminențe.

s3 Sex masculin

s4 Sex redat prin triunghi cu vârful în jos.

ANEXA 9. Catalogul tipologic și dicționarul pentru fese.

F1 Este accentuat, având forma ovală.

F1a Are forma unui triunghi ascuțit.

F1b Este asemănător cu F1, în partea de sus fiind drept.

F2 Este foarte puțin accentuat, fiind aproape plat.

F3 Are forma unui triunghi.

F3a Are formă conică.

F4 Este exagerat de mare, pornind undeva din zona gâtului.

F5 Este asemănător cu F3a, dar mai accentuat.

ANEXA 10. Catalogul tipologic și dicționarul pentru picioare.

P1

P2

P3

P4

P1a

P2a

P2b

P1 Picioar drept.

P1a Picioar puțin oval.

P2 Picioar conic.

P2a Picioar drept, cu o margine mai proeminentă.

P2b Picioar neuniform.

P3 Picioar puțin arcuit la bază.

P4 Picioar bombat la bază.

CERCETĂRI DE ARHEOLOGIE SPEOLOGICĂ ÎN VALEA CERNEI (V)

SORIN M. PETRESCU

DIMITRIE P. NEGREI

În vara anului 2004 au fost reluate cercetările din P. Oilor (2144/ 63)¹ din Valea Cernei (fig.1-2) prin deschiderea unui sondaj notat convențional C₁₁/2004 cu dimensiunile de 2,2 x 2 m și cu orientarea aproximativă NE-SV. În vederea unei mai bune cercetări , sondajul l-am împărțit în două carouri, notate CI – cu dimensiunile de 2 x 1m - și CII, cu dimensiunile de 2 x 1,20 m (pl. I).

Stratigrafia este simplă și constă dintr-un strat de 8 – 10 cm grosime alcătuit din material clastic mărunț și mijlociu amestecat cu coprolite și mici fragmente ceramice și osteologice (**nivelul II**), urmat de nivelul nederanjat (**nivelul I**) – probabil și datorită apropierii de peretele peșterii – gros de cca. 0,30 – 0,40 cm alcătuit din căzături calcaroase, multă cenușă, ceramică și oase, unele cu urme de ardere. În CII s-a conturat o groapă conținând cenușă, căzături mărunte, fragmente ceramice, un fragment de râșniță, oase și scoici, sugerând prezența aici a unei gropi pentru resturi menajere (Fig. 3-4). Groapa a fost golită doar parțial, ea continuând și sub o placă mai mare din calcar.

Nivelul I – de fapt cel legat și de groapa menajeră – este și cel mai bogat în material ceramic. Ceramica descoperită aparține speciilor uzuală(82 %), semifină (16 %) și fină (2 %) și este ornamentată în proporție de 6 %.

Culoarea variază de la 5YR,3/3 (pl. II/12), 5YR5,2 (pl. II/9), 5YR,5/3 (pl. III/2-3), 5YR,6/3 (pl. III/1), 5YR,6/6 (pl. II/3,6), 5YR,7/1 (pl. II/2,5) 5YR,7/2 (pl. II/1,4,7,11), 5YR, până la 7/3 (pl. II/8, 10; III/4)².

În ornamentare, procedeele folosite sunt subordonate incrustației, fapt amintit și cu alt prilej³. Dintre motive sunt utilizate *inciziile* (pl. II/2-4,9), *inciziile fine în rețea* (pl. II/1), *inciziile sub formă de „căpriori”* (pl. II/11), *incizii dispuse sub formă de rețea dublată de romburi hașurate* (pl. II/12). Ceramica uzuală este ornamentată și cu *brăuri alveolate sub buză* (pl. II/3; IV/3-4) și cu *creste* dispuse orizontal (pl. II/6).

Un motiv preferat pentru ornamentarea ceramicii semifine și fine îl constituie *impresiunile*, realizate în forme diferite : circulare pe orizontală (pl. II/7; IV/2), în rețea (pl. II/10), în șiruri pe verticală, de formă cvasi – rombică (pl. II/8), pătrate (pl. II/4-5) sau în forma literei “c” (pl. II/9).

Materialul litic este reprezentat de un fragment de râșniță din șist antofilitic.

Resturile osteologice aparțin speciilor de ovi-caprine, cerb și urs. Au fost descoperite și fragmente de scoici (*Unio pictorum*).

Pe baza analogiilor amintite cu alt prilej pentru un material aproape identic descoperit în această peșteră în anii 1998-2001⁴, atribuim descoperirile culturii Coțofeni, fazele IIIb – IIIc.

În CI la o adâncime de cca. 0, 30 m a fost descoperit un fragment de bol din pastă uzuală de culoare 5YR,6/3 cu o toartă pastilată ce aparține orizontului cultural Herculan – Cheile Turzii (pl. III/1).

Nivelul II – de fapt stratul superior puternic deranjat – conține doar câteva fragmente ceramice neornamentate și osteologice. Ceramica de uz comun este lucrată cu mâna și o putem atribui culturii Coțofeni. Face excepție un fragment ceramic lucrat la roată din pastă semifină de culoare 5YR,7/4 căruia i s-a desprins toarta din vechime și care poate fi datat la sfârșitul sec. XVIII – începutul sec. XIX (pl. III/5). Credem că fragmentul acesta poate fi pus în legătură cu vatra din

apropiere și cele 8 pietre aranjate în jurul ei și care sunt datate cu materiale arheologice în aceeași perioadă⁵.

Cercetările vor continua în viitor pentru sondarea întregii gropi menajere și cunoașterea mai bună a zonei aflate în imediata apropiere a spațiului amenajat pentru locuit de către grupurile umane preistorice.

NOTE

¹Pentru partea I, vezi *Banatica*, X, 1990, p. 59-80; pentru partea a II-a, vezi *Tibiscum*, VIII, 1993, p. 5-27; pentru partea a III-a, vezi *Tibiscum*, IX, 1997 (sub tipar !!!); pentru partea a IV-a, vezi *Sargetia*, XXVIII / XXIX , 1999-2000, p. 129-148 (sunt publicate cu scurte comentarii și planșele ce trebuiau să apară în *Tibiscum*, vol IX, 1997).

²Vezi pentru culori, *Revised Standard soil Color Charts*.

³Vezi *Sargetia*, XXVIII / XXIX , 1999-2000, p. 129.

⁴Sorin M. Petrescu, *Locuirea umană a peșterilor din Banat din epoca romană până în sec.XX*, Presa Universitară Clujeană, Cluj – Napoca, 2004, p. 28.

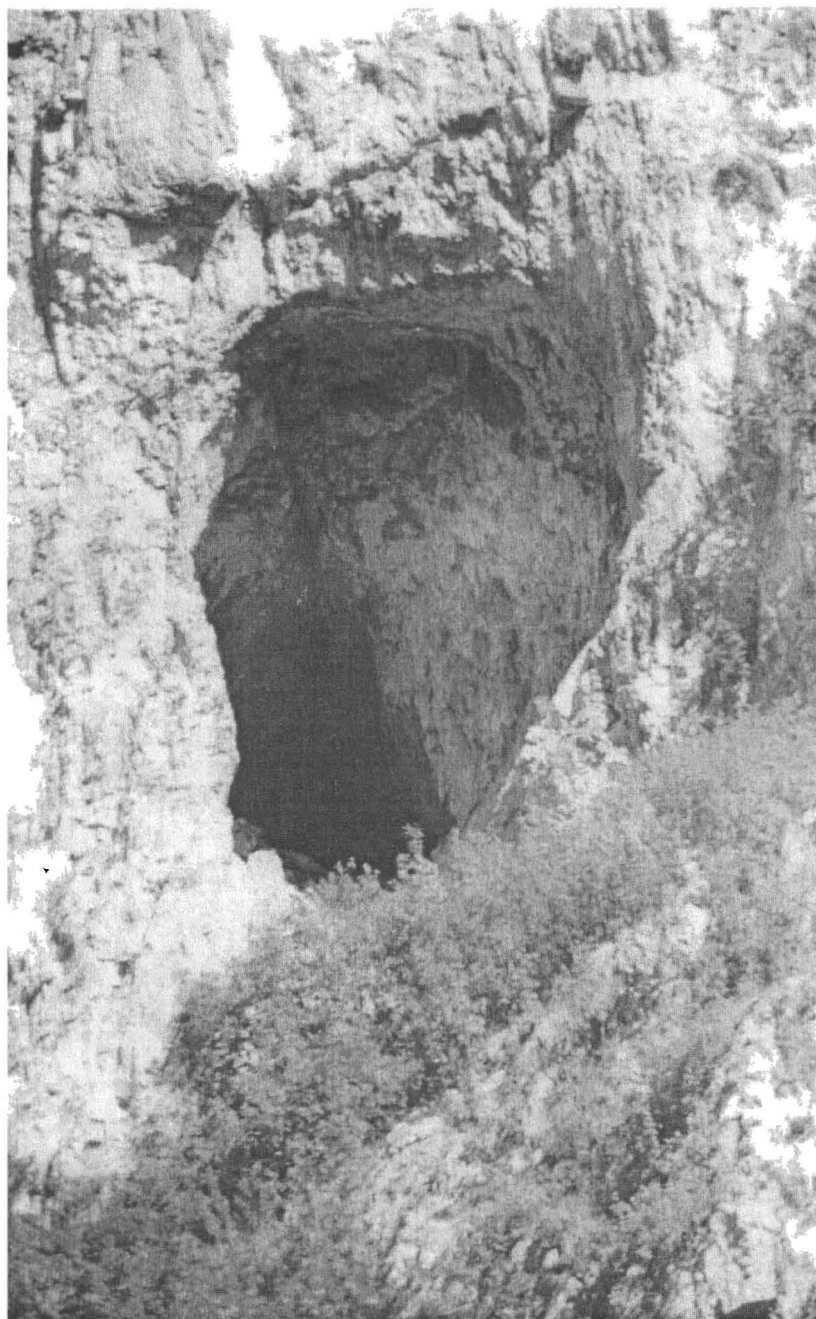
ARCHAEOLOGICAL RESEARCHES IN THE CERNA VALLEY (V)

ABSTRACT

In 2004 the archaeological researches are continued in the Oilor Cave (2144/63). Are observed two levels of habitations. The first level belong of Coțofeni Culture (phases IIIb – IIIc) .

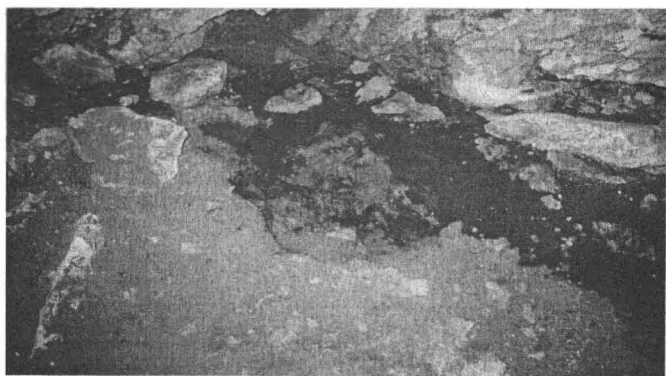
The IInd level is a medley by stones, bones and a few small parts of ceramics.

The researches in this cave will be continued next years.

Fig. 1

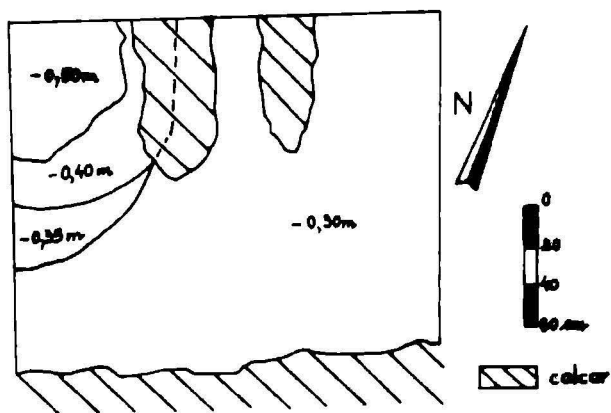
Fig. 2

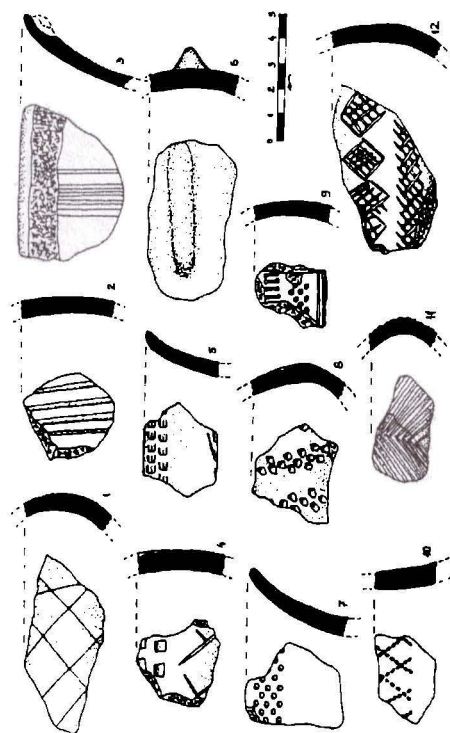
Fig. 3

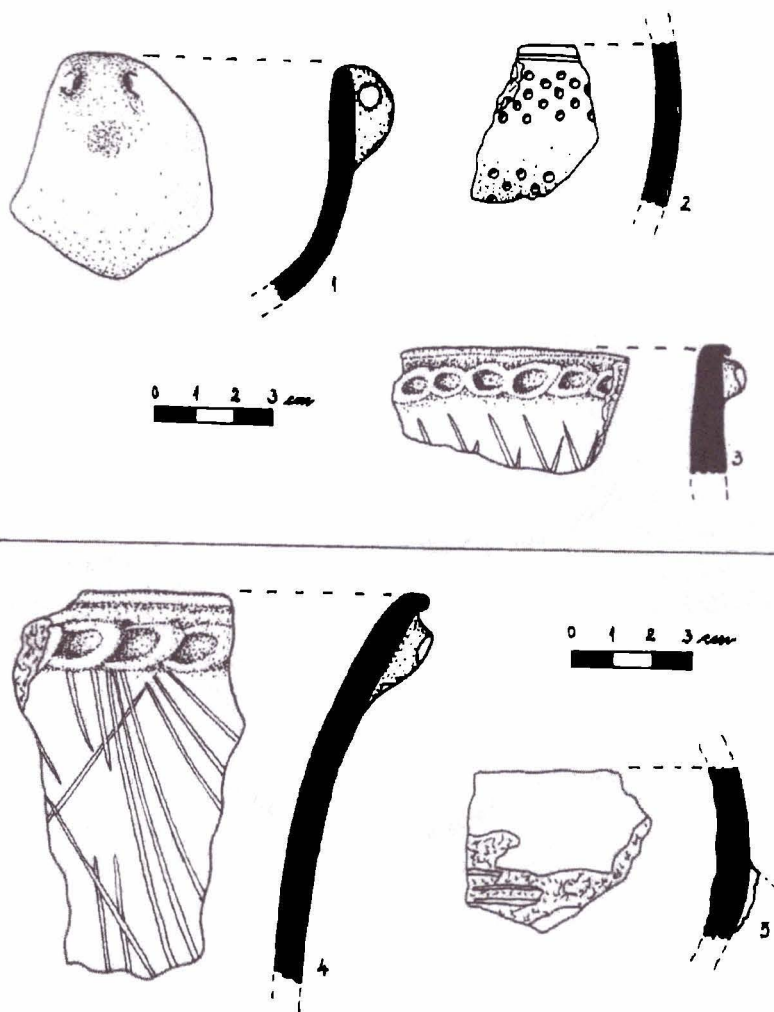
Fig. 4

Pl. 1

Pl. 2

Pl. 3

UN TOPOR DE ARAMĂ DIN JUDEȚUL MEHEDINȚI

GABRIEL CRĂCIUNESCU

În primăvara anului 2003 a fost adus la Muzeul Regiunii Porților de Fier din Drobeta Turnu Severin un topor de cupru de către cetățeanul Marincu Subinof. Acesta a declarat că a găsit piesa în localitatea Breznița de Ocol, jud. Mehedinți, la baza unei pante a dealului Vărănic. Împreună cu descoperitorul, o echipă de arheologi de la muzeu s-a deplasat în punctul indicat de acesta pentru obținerea unor informații suplimentare. Cercetarea nu a adus nici un element în plus, pe o rază de câteva sute de metrii nu a fost găsit nici un fragment ceramic. La distanță mare de punctul indicat de descoperitor au fost găsite câteva fragmente ceramice Criș iar apoi, către vest, în apropierea dealului Vărănic și a unui izvor cu debit destul de mic, am găsit câteva fragmente ceramice aparținând culturii Basarabi. Nici una din aceste descoperiri nu poate fi legată de piesa noastră.

Toporul pe care dorim să îl prezentăm este plat și cu gaură transversală, un topor-ciocan lucrat din cupru. Are o lungime de 21,4 cm, lățimea de 4,4 cm și grosimea de 1,8 cm. Gaura de înmănășare, cilindrică, este dispusă oblic față de verticala piesei și are diametrul de 2,6 cm. iar tăișul arcuit, are lățimea de 2,4 cm. Greutatea piesei este de 1,005 kg. Piesa are pe aproape toată suprafața bavuri, neregularități de la turnare, precum și un oxid verde discontinuu.

Problema folosirii cuprului pe teritoriul României este dezbătută de mai mult timp¹. Descoperirea unui străpungător de aramă într-o așezare aparținând unei faze târzii a culturii Criș² documentează folosirea acestui metal încă din Neoliticul

timpuriu. Aproximativ în aceeași perioadă este documentată folosirea aramei în Orientul Apropiat. Deși apariția metalurgiei aramei trebuie legată de invenția ceramicii, primele piese din acest metal, descoperite în România, par să indice folosirea cuprului nativ prelucrat prin batere la cald. În Neoliticul târziu din România obiectele de cupru, deși mărunte, sunt numeroase (Vulpe 73, 218)³. De acum metalurgia cuprului se va dezvolta rapid și va determina apariția unor piese de dimensiuni mai mari, la confecționarea cărora se va folosi mai mult metal.

În Iugoslavia a existat, deasemeni, preocupare pentru modul de obținere al aramei: nativă sau obținută prin reducere⁴. La Rudna Glava, în Serbia, este documentată exploatarea minieră în vederea obținerii cuprului. Minereul se obținea prin săparea unor puțuri nu prea adânci (Jovanovic, p.19)⁵ din care se obținea metalul. Este posibil ca și în România să fi existat exploatări miniere în această perioadă. Amintim că în zona pe care o avem în vedere, la Baia de Aramă, jud. Mehedinți, există mine pentru care avem atestată o funcționare a lor mult mai târziu, dar nu avem nici un indiciu al exploatării lor în Neolitic sau Eneolitic.

Topoare asemănătoare cu cel prezentat de noi au fost descoperite la Pločnik, în sudul Serbiei, în depozitele I și II. Piese din aceste depozite sunt prezente în două variante: în prima variantă piesele sunt lungi și subțiri iar în cea de a doua variantă piesele sunt mai scurte și mai late. Deși locul de descoperire al acestor depozite se situează la periferia așezării Vinča, se consideră că ele aparțin acestei culturi⁶. Una din piesele de aici prezintă mari asemănări cu toporul de la Breznița, fiind, în plus, decorat cu incizii oblice pe marginea uneia din fețe (Tasić 1995, Pl. III/4)⁷. După periodizarea realizată de Tasić și ținând seama de apartenența lor la cultura Vinča, aceste descoperiri sunt atribuite orizontului de tranziție către Eneolitic sau cel mult Eneoliticului timpuriu I⁸.

Piese de acest tip din Bulgaria au fost împărțite în varianta A și B. Varianta A cuprinde un număr de opt piese care au un profil drept sau aproape drept, iar variantei B îi corespund doar două descoperiri (Todorova)⁹. La aceste piese, partea

situată deasupra găurii de înmănușare are o poziție oblică față de linia generală a piesei. O parte din piesele care fac parte din varianta A prezintă asemănări cu toporul nostru. Este vorba de un exemplar de la Varna¹⁰ și alt exemplar de la Ustra¹¹. De fapt toate descoperirile de topoare de tip Pločnik se situează în zona centrală sau sudică a Bulgariei, singura excepție fiind reprezentată de descoperirea de la Varna.

În Slovacia sunt frecvente piese lungi de tipul Pločnik în cimitirul Tiszapolgár de la Tibava¹².

În România există o mare diversitate tipologică de topoare cu gaură de înmănușare transversală¹³. În cadrul tipului Pločnik, cele mai mari asemănări cu piesa noastră prezintă toporul de la Viișoara¹⁴, iar cel descoperit la Teleac prezintă și el destul de multe asemănări¹⁵.

Privind harta descoperirilor cu topoare Pločnik din țara noastră¹⁶ constatăm că acest tip de topor este răspândit în interiorul arcului carpatic și Moldova. De aceea se consideră că aceste piese aparțin mediului cultural Vinča-Tiszapolgár și Cucuteni¹⁷.

Toporul nostru se încadrează în tipul Pločnik pentru care, în România, există două variante: una reprezentată de piese lungi și subțiri și alta reprezentată de piese mai scurte și late. Apariția pieselor mai scurte și foarte late în nord-vestul țării, l-a determinat pe Al. Vulpe să le încadreze în tipul Buciumi¹⁸, după una din descoperiri. Piese de tipul Pločnik sunt întâlnite în Ungaria, Slovacia, Iugoslavia, Bulgaria și Republica Moldova.

Datarea acestor piese este asigurată de contextul în care s-au descoperit depozitele I și II de la Pločnik, din sudul Serbiei¹⁹, într-o așezare Vinča și de contextul descoperirilor de la Cărbuna²⁰.

Privitor la zonele de acoperire cu descoperiri de topoare de tip Pločnik, observăm că în Balcani întâlnim piese de acest tip în Serbia, mai ales partea ei sudică²¹, în Bulgaria, o descoperire în est și mai multe în centrul și sudul acestei

țări²². Reamintim faptul că în România acest tip de descoperiri este semnalat doar în Transilvania și nordul Moldovei²³. Rezultă că de-a lungul Dunării până în zona munților Carpați și Balcani, nu se cunosc descoperiri de topoare cu gaură de înmănușare de tip Pločnik. Descoperirea aceasta pare să sugereze faptul că topoarele de tip Pločnik sunt de așteptat să apară și în sudul României și nordul Bulgariei. Ar fi greu de presupus ca această zonă care oferă bogate resurse de hrană dar mai puține resurse metalifere, să nu fie cuprinsă în circuitul economic în Eneolitic.

NOTE

- 1A1. Vulpe, Începuturile metalurgiei aramei în spațiul carpato-dunărean, în SCIV, 24, 1973, 2. p.223
- 2N. Vlassa, Unele probleme ale neoliticului Transilvaniei, în AMN, 4, 1967, fig. 6
- 3A1. Vulpe, Începuturile metalurgiei aramei aramei ..., p. 218
- 4B. Jovanović, Metalurgija eneolitskog perioda Jugoslavije, Beograd, 1971
- 5Idem, 19
- 6N. Tasić, Eneolithic cultures of central and west Balkans, Belgrad, 1995, p.155
- 7Idem, Pl. III/4
- 8Eadem, p. 27
- 9H. Todorova, Die kupferzeitlichen Äxte und Beile in Bulgarien, în PBF, IX, 14, München, 1981, 35-36
- 10Idem, p. 35 și Pl. 6/92
- 11Eadem, p. 35 și Pl. 6/98
- 12M. Novotná, Die Äxte und Beile in der Slowakei, PBF, IX, 3, München, 1970
- 13E. Tudor, Topoare de aramă eneolitice din colecția Muzeului Național de Antichități, în SCIV, 23, 1972, 1, p. 19-30
- 14A1. Vulpe, Die Äxte und Beile in Rumänien, II, în PBF, IX, 5, München, 1975, T 1/9
- 15Idem, T 1/12
- 16Eadem, T 50 A
- 17Eadem, p. 21
- 18Eadem
- 19B. Jovanović, Metalurgija eneolitskog perioda..., p. 28-29
- 20A1. Vulpe, Începuturile metalurgiei... p. 223
- 21N. Tasić, Eneolithic cultures of central and west Balkans, Belgrad, 1995
- 22H. Todorova, Die kupferzeitlichen ..., T 25/B
- 23A1. Vulpe, Die Äxte und ..., T 50/A

Une hache en airain dans le département Mehedinți

Résumé

Au printemps de l'an 2003, le citoyen Marincu Subinof amène au Musée de la Région Les Portes de Fer Drobeta Turnu Severin une hache en cuivre. Il a trouvé la pièce dans la localité Breznița de Ocol, département Mehedinți, à la base d'une pente de la colline Vărănic.

Notre hache s'encadre dans le type Pločnik, pour lequel, en Roumanie, il y a deux variantes, la première est représentée par des pièces longues et minces et la seconde par des pièces courtes et larges.

La datation de ces pièces est assurée par le contexte dans lequel on a découvert les dépôts I et II de Pločnik, au sud de la Serbie, dans une agglomération Vinča et par le contexte de découvertes de Cărbuna.

Cette découverte suggère que les haches de type Pločnik peuvent apparaître dans le sud de la Roumanie et dans le nord de la Bulgarie.

BIBLIOGRAFIE

Bognár-1972   I. Bognár-Kutzián, The early Copper-Age Tiszapolgár Culture kutzián In the Carpathian Basin, Budapest, 1972

Jovanović - 1971   B. Jovanović Metalurgija eneolitskog perioda Jugoslavije, Beograd, 1971

NOVOTNÁ - 1970   M. Novotná, Die Äxte und Beile in der Slowakei, PBF, IX, 3, München, 1970

Tasić - 1995   N. Tasić, Eneolithic cultures of central and west Balkans, Belgrad, 1995

- TODOROVA - 1981   H. Todorova, Die kupferzeitlichen Äxte und Beile in Bulgarien, în PBF, IX, 14, München, 1981
- TUDOR - 1972   E. Tudor, Topoare de aramă eneolitice din colecția Muzeului Național de Antichități, în SCIV, 23, 1972, 1, p. 19-30
- VLASSA - 1967   N. Vlassa, Unele probleme ale neoliticului Transilvaniei, în AMN, 4, 1967, p. 403-423
- VULPE - 1973   Al. Vulpe, Începuturile metalurgiei aramei în spațiul carpato-dunărean, în SCIV, 24, 1973, 2. p. 217-237
- VULPE - 1975   Al. Vulpe, Die Äxte und Beile in Rumänien, II, în PBF, IX, 5, München, 1975

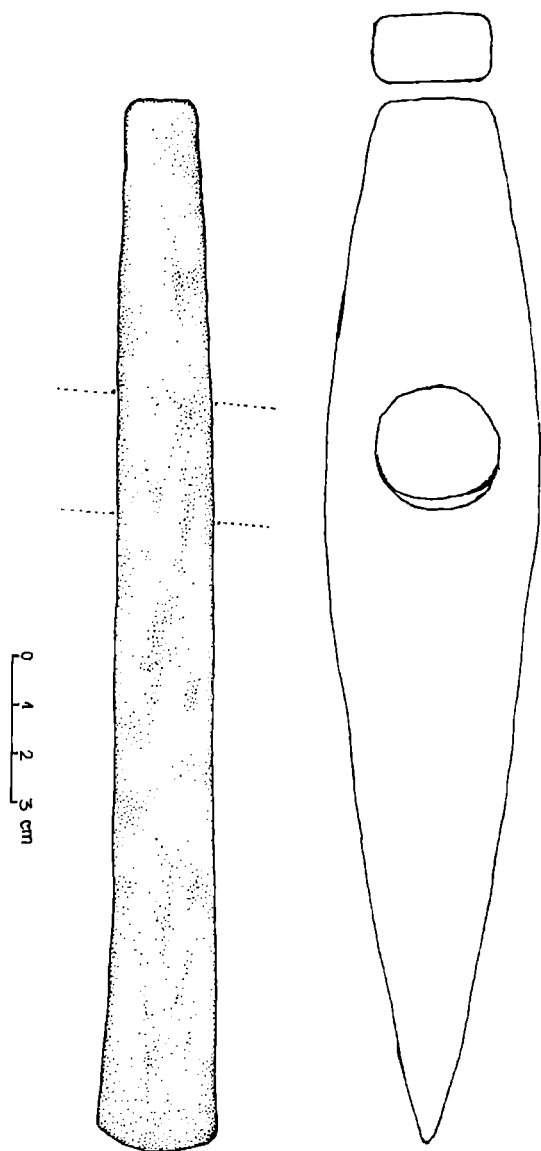

Fig. 1

LĂMPILE ROMANE DE LA MICIA ÎN COLECȚIILE MUZEULUI NAȚIONAL DE ISTORIE A TRANSILVANIEI

ALICU DORIN

Lămpile romane descoperite la Micia nu au constituit încă subiectul unui studiu monografic. O parte dintre ele au fost cuprinse în lucrările generale privind lămpile din Dacia¹, în publicări de colecții muzeale², într-un singur studiu privind lămpile descoperite într-o săpătură arheologică respectiv cele găsite în campaniile din anii 1971-1973³, în rapoarte de săpături⁴ și în cataloage de inscripții⁵. Ele sunt grupate în trei colecții aparținând Muzeului Civilizației Dacice și Romane din Deva, descoperiri vechi și din săpături de după 1971, Muzeului Național de Istorie a Transilvaniei din Cluj-Napoca, achiziții și donații din secolul al XIX-lea și Muzeului Național de Istorie a României din București, lămpi rezultate din săpăturile din castru și terme după 1967 în cea mai mare parte inedite.

Colecția clujeană însumează 12 lămpi de lut și o piesă de bronz. Ca făcând parte din această colecție mai sunt semnalate două opaite de lut (cat. Nr. 13, 14) pe care nu le-am identificat și un opaiț de bronz cu nr. inventar 4977, V. 787 care de fapt este un trepied plan care putea eventual susține o tijă pentru un sfeșnic.

Ca număr și varietate lămpile din Muzeul clujean nu sunt reprezentative, de aceea le vom discuta în context cu celelalte piese miciene cunoscute.

a) Stampile și producători

CAI

Această inscripție apare pe fundalul unei lămpi *polilychnis* din colecția Muzeului devean⁶ care a fost descoperită în castru sau așezare. Stampila apare numai în Dacia, la Ulpia Traiana pe două lămpi dintre care una glazurată și imprimată ca pe piesa de la Micia⁷ o piesă de la Cristești⁸, două piese de la Micăsasa, inedite, o piesă de la Tibiscum⁹ și una de la Apulum¹⁰. N. Gostar și Cloșca L. Băluță consideră că avem de a face cu inițialele producătorului C(aius) A(...) I(...)

CASSI

Opaitul cu această șampilă (cat. Nr. 13) a făcut parte din colecția din Cluj fiind localizată aici de primul său editor C. Torma¹¹, prelucrată apoi în CIL, III, 8076, 8 și de G. Teglas¹². Piesa a dispărut înainte de anul 1960 întrucât N. Gostar o amintește în catalogul său ca văzută de Domaszewski în Muzeul din Cluj, informație preluată din CIL fără a o identifica¹³.

Atelierul lui Cassius își are începuturile în prima jumătate a secolului al II-lea în nordul Italiei și a funcționat se pare până în vremea lui Antoninus Pius. El a produs în general lămpi cu canal deschis copiate atât în Dacia cât și în alte provincii¹⁴.

CRESCE

O lampă cu această șampilă face parte din colecția Muzeului Național de Istorie din București¹⁵ și a fost descoperită cu prilejul săpăturilor din terme, aripa vestică¹⁶. În perioada menționată de primul editor al lămpii s-au efectuat lucrări în

edificiul terme II, edificiu construit în timpul împăratului Commodus și care a funcționat apoi probabil până la abandonarea provinciei¹⁷.

Piesa are canal deschis și ciocul foarte lung, o caracteristică a opaițelor de la Micia.

Officina lui Crescens nu este localizată cu deplină certitudine. Ea putea fi în Gallia sau nordul Italiei, dar produsele sale au fost copiate și în Pannonia unde au fost găsite tipare cu numele său. Lămpile sale circulă îndeosebi în secolele II-III dCh. cu apariții sporadice în secolul al IV-lea¹⁸.

CPSF

O piesă cu această șampilă este menționată de N. Gostar ca existentă în Muzeul din Cluj nr. Inv. 4135 cu proveniența Micia, inedită¹⁹. Acest număr de inventar aparține lămpii nr. 11 din prezentul catalog care este un *trilychnis* nestampilat. O lampă cu șampila CPSF este inventariată la Cluj cu nr. I 4186, este un *monolychnis* și provine de la Negrilești²⁰. Este posibil ca N. Gostar să fi săvârșită eroare când a considerat că lampă cu această șampilă provine de la Micia. Eroarea a putut fi generată de faptul că atât lotul de lămpi de la Micia cât și piesa de la Negrilești sunt donații de la C. Torma²¹.

FAOR

O lampă cu această șampilă a făcut parte din colecția Adam Várady din Deva, văzută de J. Neigebaur și citită PAOR²², preluată în CIL, III, 1634, 6 cu citirea corectă FAOR fără precizarea locului de descoperire. Piesa a fost considerată ca provenind de la Ulpia Traiana și publicată ca atare²³ ca piesă descoperită și necuprinsă în catalogul lui N. Gostar. În cadrul preocupărilor noastre pentru Micia, am găsit această lampă menționată de G. Teglás cu loc de proveniență Micia²⁴.

Faor sau Favor își avea officina în Italia nordică²⁵, atelierul său produce în a doua jumătate a secolului al II-lea și în secolul al III-lea, iar lămpile sale sunt frecvente în Dacia²⁶. Originea lor poate fi panonică deoarece la Aquincum este atestat un tipar cu având în negativ stampila FAOR²⁷.

FORTIS

Cele mai multe din lămpile de la Micia poartă ștampila FORTIS. Ele fac parte din colecțiile Muzeului din Cluj 8 piese, (cat. Nr. 2-9) și ale Muzeului din Deva (1 piesă)²⁸. O a zecea piesă, provenită de la Ulpia Traiana conform inventarului Muzeului din Deva²⁹ (inv. Nr. 930) a fost republicată de C. Băluță cu loc de descoperire Micia³⁰ evident dintr-o eroare. Afirmăm acest lucru întrucât specificația din inventar este foarte clară și, mai mult, CIL, III, 8076, 16 h menționat la bibliografia lămpii se referă la un opaiț provenit de la Micia dar aflat în proprietatea muzeului din Cluj și nu a celui din Deva. Fortis este unul dintre cei mai cunoscuți producători de lămpi din Imperiu și opaițele sale apar în număr mare în aproape toate așezările romane din Dacia³¹.

IANVARIVS

Două lampi cu ștampila acestui producător provin de la Micia. Dintre acestea doar una singură a fost cuprinsă în cataloagele de lămpi din Dacia ca fiind descoperită la Micia, respectiv piesa aflată în Muzeul din Deva, inv. nr. 889³². Opaițul este *bilychnis* și poartă ștampila IANVARI cu A, N, V și R, I în ligatură. El a fost descoperit în anul 1881, a făcut parte din colecția Lazăr Petko și a fost donat Societății de istorie și arheologie din Deva probabil cu prilejul constituirii muzeului³³.

A doua piesă este semnalată de G. Téglás. Acesta precizează că opaițul cu ștampila V. IAN/VARI cu V, A și R, I în ligatură menționat de J. Neigebauer³⁴ în colecția Adam Várady și preluat în CIL, III, 1634, 10 provin de la Micia³⁵. Piesa

este inventariată în Muzeul din Deva (inv. 907) ca provenind de la Ulpia Traiana Sarmizegetusa și a fost publicată ca atare³⁶. Toți cei care s-au ocupat de această lampă nu au cunoscut informația lui G. Téglás și au considerat corectă localizarea din inventarul muzeului devean. Înclinăm să-i acordăm dreptate lui G. Teglas atât în cazul opaițului cu stampila FAOR cât și în acest caz întrucât alte patru lămpi amintite de el în aceeași publicație ca provenind de la Micia și care se află în Muzeul din Cluj sau Deva au locul de descoperire menționat în inventare Micia.

Ianuarius a fost un cunoscut producător de lămpi din secolul al II-lea, al cărui atelier funcționa în Italia nordică³⁷. În Dacia lămpile cu ștampila Iamarius sunt relativ rare, cu excepția Ulpiei Traiana unde se pare că a funcționat un atelier care le copia³⁸.

OCTAVI

Două piese cu stampila OCTAVI sunt menționate la Micia. Prima dintre ele provine din castru sau așezarea civilă și se află la Muzeul din Deva³⁹, iar a doua a fost descoperită în edificiul Terme II și se află la Muzeul Național de Istorie din București⁴⁰. Ambele piese sunt cu canal deschis.

Octavius a produs în nordul Italiei de la sfârșitul secolului I până în secolul al III-lea, lămpile sale răspândindu-se în întreg Imperiul⁴¹. În Dacia sunt destul de frecvente atât la nord cât și la sud de Carpați⁴².

OPTATI

Două lămpi cu marca lui Optatus sunt menționate ca provenind de la Micia, ambele aflate în proprietatea Muzeului din Deva⁴³ astăzi dispărute sau încă neidentificate.

Atelierul său a funcționat în prima jumătate a secolului al II-lea în Italia nordică⁴⁴. Lămpile sale sunt mai puțin răspândite în Imperiu și relativ rare în Dacia⁴⁵.

b) Tipuri

Varietatea tipologică a lămpilor miciense este relativ redusă, motiv pentru care le vom raporta la tipurile stabilite pentru Ulpia Traiana Sarmizegetusa⁴⁶.

Tipul VI Muzeul din Deva (2)⁴⁷.

Tipul VII Muzeul din Cluj (cat. nr. 1) Muzeul din Deva (1)⁴⁸.

Tipul VIII Muzeul din Cluj (cat. nr. 2)

Tipul X cu variante Muzeul din Cluj (cat. Nr. 1-12), Muzeul din Deva (34)⁴⁹, Muzeul din București (15)⁵⁰

Tipul XX Muzeul din Deva (1)⁵¹

Tipul XXIV Muzeul din Deva (1)⁵²

Nu am luat în considerare opaițele pierdute amintite doar în bibliografie. O concluzie privind producția și comerțul de lămpi la Micia considerăm că este acum prematură; abea după publicarea lămpilor descoperite în săpăturile de după 1973, cu precizări privind contextul arheologic în care au fost găsite va fi utilă întocmirea unui *corpus* al lămpilor miciense.

CATALOG

I. PIESE DE CERAMICĂ

I. 1. *Opaiț, Pl. I.*

Ceramică, bine conservat L=7 cm, l= 4,8 cm, h=3,9 cm. Piesa are ciocul scurt despărțit de bazin printr-o nervură cu o mică protuberanță în centru; discul înconjurat cu un cordon este alveolat, perforat și decorat cu o rozetă; toartă lamelară, bazin conic, alveolat marcat de un cerc incizat. Pastă cărămiziu gălbuie, angobă roșie, depuneri calcaroase.

Analogii: tip VIII Loeschke, VII F Alicu

Inv. 4136

Inedit.

I. 2. *Opaiț, Pl. I*

Ceramică, fragmentar, L= 8 cm, l= 5,7 cm, h= 2,7 cm, *manolychnis*. Piesa are ciocul alungit, clar delimitat de corpul opaițului, canalul este închis cu marginile pronunțat oblice având lățimea și înclinația bordurii decorată cu trei protuberanțe; disc neted, perforat, bazin conic, fund plan marcat de un cerc incizat. Stampila FORTIS, pastă fină cărămiziu gălbuie, nu se păstrează angoba.

Analogii: tip IX Loeschke, VIII Alicu

Inv. 3826

Gostar, p. 164, nr. 224; Băluță, 1996, p. 101, nr. 43.

I.3. *Opaiț, Pl. I*

Ceramică, bine conservat, L= 6,5, l= 4,7, h= 2,2 cm, *monolychnis*. Piesa are ciocul înconjurat de un cordon care continuă și pe bazin mărginind o bordură netedă decorată cu două protuberanțe, canal deschis perforat, disc neted de

asemenea perforat, fund ușor alveolat marcat de două cercuri concentrice incizate stampila FORTI(S). Pastă fină, cărămiziu gălbuie, angobă maronie.

Analogii tip X Loeschcke, X Alicu

Inv. 3830

C. Torma în *AEM*, 3, 1879, p. 121; Gostar, p. 164, nr. 229; Băluță, 1996, p. 101, nr. 47.

I.4. *Opaiț, Pl. I*

Ceramică, ușor deteriorată, L= 7,5, l=5, h= 3 cm, *monolychnis*. Piesa are cioc alungit marcat de un cordon bine reliefat care se continuă pe bordură ușor înclinată și decorată cu două protuberanțe, canal deschis neperforat, disc neted perforat, bazin ușor conic, fund plan. Stampila FORTIS greu lizibilă. Pasta cărămiziu gălbuie urme de angobă roșcat cărămizie și ardere secundară.

Analogii: tip X Loeschcke; X Alicu

Inv. 3833

Băluță, 1996, p. 101, nr. 50

I.5. *Opaiț, Pl. I*

Ceramică, bine conservat, L= 8,5 cm, l= 5,8 cm, h= 3,2 cm, *monolychnis*. Piesa are cioc alungit, marcat de un cordon bine reliefat care se continuă pe bordura ușor înclinată și decorată cu două protuberanțe, canal deschis perforat, disc neted perforat, bazin conic, fund plan evidențiat prin două cercuri concentrice incizate. Stampila FORTIS. Pasta fină cu mică, cărămiziu gălbuie, angobă, cărămizie, urme de ardere secundară.

Analogii: tip X Loeschcke; X Alicu

Inv. 3828

Gostar, p. 164, nr. 226; Băluță, 1996, p. 101, nr. 45

I.6. *Opaiț, Pl. I*

Ceramică bine conservat, L= 8,7 cm, l= 6 cm, h= 3,2 cm, monolychnis. Aceeași descriere ca a precedentului cu precizarea că bordura este decorată cu trei protuberanțe. Ștampila FORTIS. Pastă cărămizie cu mică, angobă cărămizie, pe cioc urme de ardere secundară.

Analogii: tip X, Loeschcke, X, Alicu

Inv. 3827

Gostar, p. 164, nr. 225; Băluță, 1996, p. 101, nr. 44

I.7. Opaiț, Pl

Ceramică, fragmentar, L= 5,6 cm, l+ 3,4 cm, h= 2,5 cm, monolychnis. Din piesă se păstrează ciocul cu canal deschis perforat, o parte din bordura decorată cu linii oblice incizate și o protuberanță o parte din bazin și discul plan perforat, fundul alveolat marcat de un cerc incizat. Ștampila FORTIS. Pastă fină, cărămiziu, angobă cărămizie maronie.

Analogii: tip X Loeschcke; X Alicu

Inv. 3829

Gostar, p. 164, nr. 227; Băluță, 1996, p. 101, nr. 46.

I.8. Opaiț, Pl. I

Ceramică, bine conservat; L= 8 cm, l= 5,3 cm, h= 3 cm, monolychnis. Din piesa are ciocul evidențiat printr-un cordon reliefat care se aplatizează ușor pe bordură. Bordura este decorată pe cioc și până la primele două protuberanțe cu linii oblice incizate și în continuare cu linii incizate în rețea și încă o protuberanță. Canal deschis perforat, disc neted deasemenea perforat, Bazinul este conic, fundul alveolat, ștampila greu lizibilă, posibil FORTIS. Pastă cenușiu gălbuie cu mică, urme de ardere secundară.

Analogii: tip X Loeschcke; X Alicu

Inv. 3832

Băluță, 1996, p. 101, nr. 49, p. 110, nr. 104; Gostar, p. 172, nr. 458.

I.9. Opaiț, Pl. I

Ceramică, bine conservat, L= 8 cm, l= 5,5 cm, h= 3,2 cm, monolychnis. Identic cu piesa nr. 6. Stampila FORTIS. Pastă cărămiziu gălbuie, angobă cărămizie.

Analogii: tip X Loeschcke; X Alicu

Inv. I. 3831

Gostar, p. 164, nr. 228; Băluță, 1996, p. 101, nr. 48.

I.10. Opaț, Pl. II

Ceramică, fragmentar, L= 7 cm, l= 5,5 cm, monolychnis. Din piesă se păstrează capacul. Ciocul era prelung nedelimitat clar de bazin, cordonul este clar reliefat și înălțat, canal deschis perforat, disc plan perforat, bordura lată ușor înalınată decorată cu un model în brăduț incizat. Pastă cărămiziu cu mică, angobă cărămizie.

Analogii: tip X Loeschcke; X Alicu

Inv. IV, 4521

Inedit.

I.11. Opaț, Pl. II

Ceramica, bine conservat, L=10,8 cm, l= 8 cm, h= 5,4 cm, trilychnis. Piesa are ciocurile scurte, cordon abea schițat, canalele perforate în apropierea discului, disc plan perforat, bordura netedă, orizontală, toartă în formă de palmetă cu o nervură bifidă și fund plan. Pastă cărămiziu gălbuie cu mică și un degresant vegetal, nu are angobă și prezintă urme de ardere secundară.

Analogii: tip X, varianta 6 Alicu

Inv. 4135

Inedit.

I.12. Opaț, Pl. II

Ceramică, fragmentar, L= 8,2 cm, l= 8,4 cm, h= 3 cm, trilychnis. Ciocurile piesei sunt mai lungi ca la precedentul, canale înguste neperforate, disc neted perforat, bordură ușor înclinată decorată cu două protuberanțe, toartă

probabil în formă de palmetă este ruptă. Bazin bombat, fund alveolat marcat de două cercuri concentrice incizate. Pastă cărămiziu gălbuie cu mică.

Analogii: tip X, varianta 6 Alicu

Inv. 4134

Inedit.

I.13. Opaie cu stampila

CASSI văzut de Domaszewski în Muzeul din Cluj, dispărut.

C. Torma, în AEM, 3, 1879, p. 121; CIL, III, 8076, 8; Gostar, p. 159, nr. 59;

Băluță, 1996, p. 94, nr. 10.

I.14. Opaie cu stampila

CPSF. Piesă menționată de Gostar, p. 160, nr. 93 ca existentă în Muzeul din Cluj dispărută, sau greșit localizată.

II. PIESE DE BRONZ

II.15. Opaie, Pl. II

Bronz, fragmentar, patină nobilă, verde ocru confectionat prin turnare, L1=18,2 cm, L2= 8 cm, h= 5 cm.

Lampă de factură attică, piriformă, cu cioc lung unghiular, disc neted ușor alveolat în centru și perforat de trei orificii cu un canal care se prelungește pe cioc, fund puternic reliefat, toartă ruptă.

Analogii: Boube-Picot, 1975, I, p. 151-153, nr. 174, tip XX Loeschcke

Inv. V 802, 4973

Băluță, 1979, p. 167, pl. III/5

NOTE

¹N. Gostar, în *Arh.Mold*, 1, 1961, p. 164; Cloșcă L. Băluță, în *Sargetia*, 14, 1979, p. 167.

²Cloșcă L. Băluță, în *Sargetia*, 13, 1977, p. 209-225, idem, în *ActaMN*, 33/1, 1996, p. 101.

³Marieta Gheorghită, în *Sargetia*, 11-12, 1974-1975, p. 51-53.

⁴M. Vîrtoeanu, în *Sargetia*, 11-12, 1974-1975, p. 113-114; I. Andrițoiu, în *Cercetări arheologice*, 3, 1979, p. 114-118, idem în *Studii și comunicări Caransebeș. Istorie*, 1979, p.1979, p. 266-274.

⁵CIL, III, 8076; C. Torma, în *AEM*, 6, 1882, p. 145, semnalează două opaițe descoperite în 1881 din colecția dr. Lazăr Petko – donate Societății de istorie și arheologie din Deva cu stampilele IANVARIVS și OPTATI; J. Jung, în *AEM*, 17, 1894, p. 12, semnalează o lucernă cu ștampila IANVARIVS în colecția Kuun la Mintia, dispărută azi; G. Teglas, *Hunyadvármegyétörténete*, Budapest, 1902, p. 142, semnalează printre altele o lucernă FAOR (CIL III, 1634, 6) și o alta cu ștampila V.IANVARI (CIL III, 1634, 10).

⁶Cloșcă L. Băluță, în *Sargetia*, 13, 1977, p. 225, nr. 93.

⁷D. Alicu, *Opaițele romane. Die römischen lampen. Ulpia Traiana Sarmizegetusa*, București, 1997, p. 17, nr. 490, 1109.

⁸N.Gostar, *op.cit.*, p. 158, nr. 34.

⁹D.Benea, în *Dacia*, 34, 1990, p. 147.

¹⁰Cloșcă L. Băluță, *op.cit.*, p. 225, menționează această piesă dar nu o cuprinde în ultima sa lucrare privind lămpile stampilate de la Apulum (Alba Iulia, 2003).

¹¹C.Torma, în *AEM*, 3, 1879, p. 121.

¹²G. Téglás, *op.cit.*, p. 143.

¹³N. Gostar, *op.cit.*, p. 159, nr. 59.

¹⁴Referitor la acest producător vezi E. Buchi, *Lucerne del Museo di Aquileia*, I, Aquileia, 1975, p. 19; D. Alicu, *op.cit.*, p. 18 (cu bibliografia); Cloșcă L. Băluță, *Lămpile antice de la Alba Iulia (Apulum) I. Lămpile epigrafice*, Alba Iulia, 2003, p. 26 (pentru frecvența în Dacia).

¹⁵Marieta Gheorghită, *op.cit.*, p. 51 (publică opaițul ca și celelalte de altfel fără precizarea contextului arheologic în care a fost descoperite menționând doar faptul că opaițele publicate au fost descoperite în campaniile de săpături din anii 1971-1973).

¹⁶L. Marinescu, L. Mărghită, C.C. Petolescu, în *Cercetări arheologice*, 1, București, 1975, p. 224; G. Trohani, A. Păunescu, L. Petculescu, în *Muzeul Național*, 1, 1974, p. 293.

¹⁷L. Marinescu, A. Sion, în *Cercetări arheologice*, 3, 1979, p. 108.

¹⁸D. Alicu, *op.cit.*, p. 18; Cloșca L. Băluță, *op.cit.*, p. 41.

¹⁹N. Gostar, *op.cit.*, p. 160, nr. 93.

²⁰Cloșca L. Băluță, în *ActaMN*, 33, 1996, p. 94.

²¹I.I. Rusu, în *SCIV*, 13, 2, 1961, p. 469.

²²J. Neigebaur, *Dacien*, 1851, p. 44, nr. 205.

²³D. Alicu, *op.cit.*, p. 195, nr. 1251.

²⁴G. Téglás, *l.c.*

²⁵E. Buchi, *op.cit.*, p. 55-56.

²⁶N. Gostar, *op.cit.*, p. 160-161; D. Alicu, *op.cit.*, p. 20.

²⁷D. Ivanyi, *Die Pannonischen Lampen*, DissPann, 2, 2, Budapest, 1935, p. 316.

²⁸Cloșca L. Băluță, în *Sargetia*, 13, 1977, p. 219, nr. 22.

²⁹D. Alicu, *op.cit.*, p. 171, nr. 462.

³⁰Cloșca L. Băluță, *op.cit.*, p. 220, nr. 25.

³¹D. Alicu, *op.cit.*, p. 22-24.

³²CIL, III, 8076, 18 b; N. Gostar, *op.cit.*, p. 165, nr. 270; Cloșca, L. Băluță, în *Sargetia*, 13, 1977, p. 220, nr. 30.

³³C. Torma, în *AEM*, 6, 1882, p. 145.

³⁴J. Neigebaur, *Dacien*, p. 45.

³⁵G. Téglás, *op.cit.*, p. 142.

³⁶N. Gostar, *op.cit.*, p. 115, nr. 262; Cloșca L. Băluță, *op.cit.*, p. 220, nr. 29; D. Alicu, *op.cit.*, p. 174, nr. 537.

³⁷E. Buchi, *op.cit.*, p. 104-105.

³⁸D. Alicu, *op.cit.*, p. 25-27.

³⁹Cloșca L. Băluță, *op.cit.*, p. 220, nr. 33.

⁴⁰Marieta Gheorghită, *op.cit.*, p. 51, nr. 1 (vezi și notele 15-17).

⁴¹E. Buchi, *op.cit.*, p. 126.

⁴²D. Alicu, *op.cit.*, p. 30.

⁴³CIL, III, 8076, 26 b; C. Torma, în *AEM*, 6, 1882, p. 145, nr. 36; G. Téglás, *op.cit.*, p. 143; G. Téglás, în *Klio*, 10, 1910, p. 499; C. Daicoviciu, în *ACMIT*, 3, 1930-1931, p. 43; N. Gostar, *op.cit.*, p. 169, nr. 357-358.

⁴⁴E. Buchi, *op.cit.*, p. 131.

⁴⁵N. Gostar, *op.cit.*, p. 168-169; Cloșca L. Băluță, *Lămpile antice de la Alba Iulia (Apulum)* I, Alba Iulia, 2003, p. 142.

⁴⁶D. Alicu, *op.cit.*, p. 41-67.

⁴⁷Cloșca L. Băluță, în *Sargetia*, 13, 1977, p. 219, nr. 15, 16.

⁴⁸I. Andrițoiu, *StCom*, Caransebeș, 1979, p. 268, pl. IV, 13.

⁴⁹Cloșcă L. Băluță, *op.cit.*, p. 219-223; I. Andrițoiu, *op.cit.*, pl. III, 5, 11, 13; pl. IV, 10.

⁵⁰Marieta Gheorghită, *op.cit.*, p. 51-52.

⁵¹Cloșcă L. Băluță, *op.cit.*, p. 218, nr. 14.

⁵²Idem, *op.cit.*, p. 225, nr. 93.

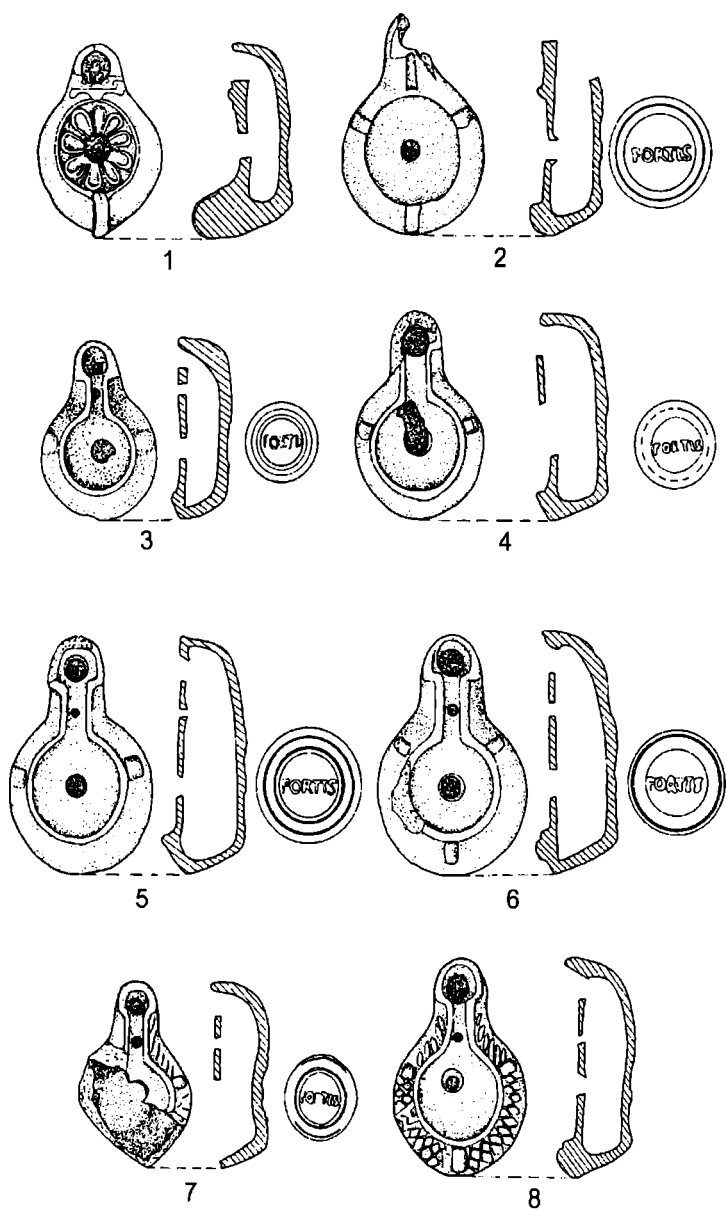
Romans oil lamps from Micia in the collections of National History Museum of Transylvania

Summary

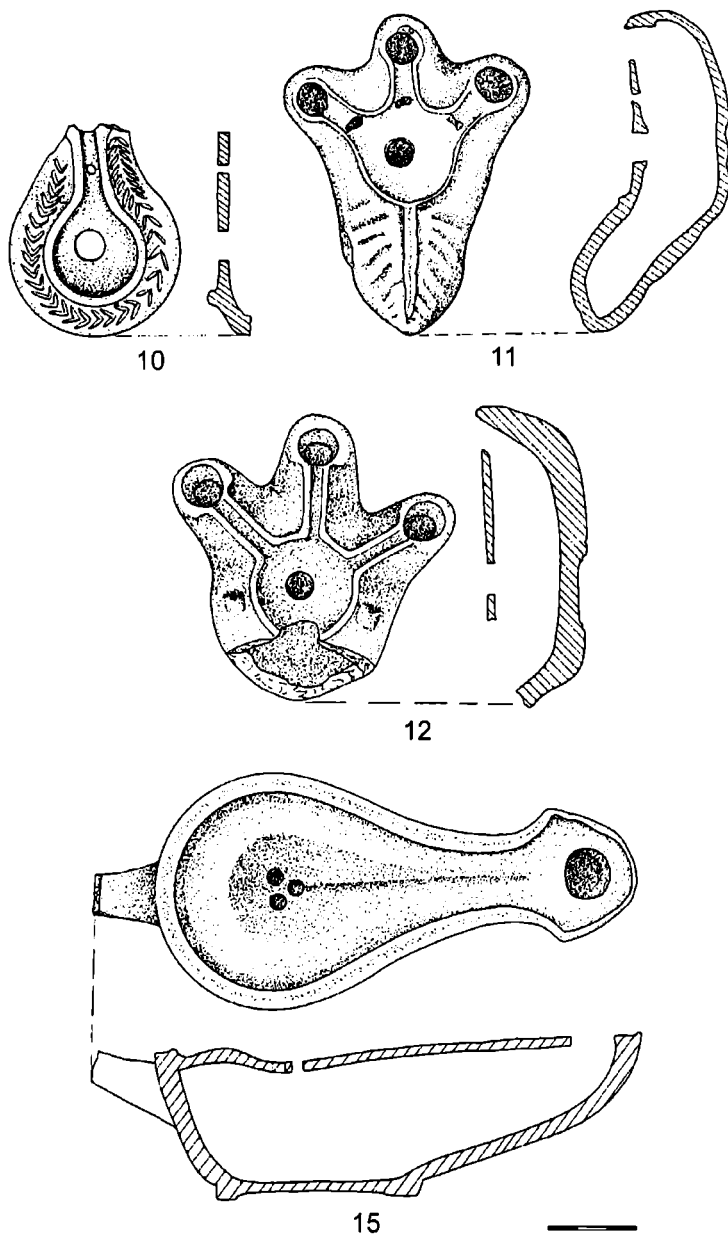
The romans oil lamps discovered at Micia have not constituted for the moment the subject of an monographical study. Parts of these lamps were included in the general works about the lamps in Dacia. These are grouped in 3 collections: The first collection belong to Dacian and Roman Civilization Museum in Deva and it contains old discovers and lamps accrued from diggings after 1971;

The second collection belong to National History Museum of Transylvania in Cluj Napoca and it contains acquisitions and donations from the XIX century; The third

collection belong to Romanian National History Museum in Bucharest and it contains lamps resulted from roman camp and therms diggings after 1967, most of them unpublished. Collection belonging to National History Museum of Transylvania in Cluj Napoca consists of 12 lamps made from clay and one piece mad from bronze. Because of their reduced number and variety there were presented among other pieces discovered at Micia.

Pl. I. 1-8 opaițe de lut de la Mică.

Pl. II. 10-12 oiaite de lut, 15 oiait de bronz de la Micia.

ȘTAMPILE TEGULARE DESCOPERITE RECENT LA TIBISCUM*

ADRIAN ARDEȚ

Cercetările arheologice efectuate în punctul „*La Drum – Zăvoi*”(Cetate)¹, amplasta pe partea dreaptă a râului Timiș², în dreptul castrului militar auxiliar de la Tibiscum, aduce noi și importante elemente asupra arhitecturii civile. În acest sens, descoperirile de aici se înscriu în aria mult mai vastă, ce o reprezintă orașul roman³. Până în prezent au fost scoase la suprafață două clădiri din piatră, drumul roman ce străbătea orașul (Decumanus Maximus) și un bogat material arheologic.

În rândurile ce urmează vom încerca o abordare a subiectului legat de existența în această zonă a unor cărămizi șampilate, acestea fiind descoperite în ultimele campanii arheologice.

Problema ștampilelor existente pe materialul tegular a fost semnalată de către N. Gostar, care identifică cinci tipuri distincte ce au ca loc de proveniență castrul roman⁴.

Desfășurând o activitate remarcabilă în cunoașterea anticului Tibiscum, Marius Moga aduce noi elemente asupra cunoașterii unităților militare satționate în garnizoana de la Tibiscum⁵ Cercetătorul timișorean reușind să identifice cca. zece tipuri de ștampile tegulare, aportul acestor cercetări fiind determinant în abordarea acestui subiect deosebit de important⁶.

Raporturile cronologice bazate pe stratigrafia săpăturii în corelație cu materialul arheologic descoperit, fac din cercetările efectuate de către R. Petrovszky puncte de reper esențiale în datarea cu exactitate a descoperirilor⁷.

Beneficiind de informațiile existente⁸, Doina Benea reușește să extindă zona de cercetare și asupra obiectivelor situate pe partea dreaptă a râului Timiș⁹, unde a descoperit o clădire. În interiorul acestei clădiri a apărut și prima ștampilă aplicat pe o cărămidă¹⁰. Subiectul a fost tratat de către autoare, aceasta identificând prezența literelor TLV, ștampilă cunoscută și de la cercetările ce sau desfășurat în castru și vicusul militar¹¹. Descoperirea făcută în orașul roman vine cu precizări de ordin cronologic ce o situează la mijlocul secolului al III-lea¹².

Recentele descoperiri din perimetrul orașului roman au fost făcute în campaniile arheologice 1996 – 1997. Acestea nu sunt inedite, atât ștampila MASY¹³ cât și ARF fiind cunoscute și în castru dar și în așezarea civilă.

Prima ștampilă a apărut pe o cărămidă fragmentară cu dimensiunile de 20 X 16,5 cm (pl. I/a) în care se poate distinge doar un fragment din cartușul inscripției în care cu ușurință poate fi citită litera M (pl. I/a)¹⁴. Considerăm că asemănările cu descoperirile efectuate în castrul militar fac să atribuim această inscripție tipului MASY. Menționează, că această cărămidă a fost descoperită în primul nivel de locuire de la clădirea B, nivel aflat la cca. 2,20 m adâncime și datat în prima jumătate a secolului al II-lea d. Chr.¹⁵, datare similară cu cea din castru și așezarea civilă¹⁶.

Lectura acestei ștampile ridică unele probleme legate de atribuirea ei cât și de interpretarea textului ștampilei. Astăzi se consideră că literele care compun textul inscripției reprezintă un anume personaj numit: M (arcus) A SY(rus)¹⁷.

Prezența acestei ștampile în vicusul militar nu are nici o legătură, de data aceasta aplicată pe toarta unei amfore și descoperită în Clădirea X¹⁸. În primul rând nu sunt cunoscuți proprietari de cărămidării care să fie și producători de amfore¹⁹. În al doilea rând, ștampila existentă pe toarta acelei amfore are cu totul și cu totul altă semnificație, inscripția consemnând literele M MACSVR din care MA și VR în ligatură. Menționăm că existența acestei inscripții este bine cunoscută în imperiu²⁰, iar tipul de amforă se încadrează în forma DRESSSEL 20 cu o origine spaniolă²¹.

În ceea ce privește lectura acestei inscripții, M. H. Callender propune: M N(emmius) C(eler) SVR²²

A doua șampilă propusă spre atenție, a fost descoperită în campania arheologică 1997 și are imprimate literele A R F , pe o cărămidă cu dimensiunile de 27 X 25 cm (pl. II/b), cartușul inscripției având dimensiunile de 8 X 3 cm (pl. I/b)²³.

Campania arheologică 1997 a adus noi și valoroase argumente la extinderea și pe malul drept al râului Timiș al orașului roman. Cîrîmida descoperită de către noi provine din nivelul al doilea de locuire, nivel datat în a doua jumătate a secolului al II-lea²⁴.

Prezența acestui tip de șampilă a fost semnalată în castru și în așezarea civilă²⁵, fiind considerată ca cea mai „documentată inscripție” dintre toate care au fost descoperite pe malul stîng al râului Timiș²⁶.

Până în prezent se consideră că acest tip de șampilă provine de la o unitate militară staționată în garnizoana de la Tibiscum²⁷.

O citire corectă și unanim acceptată nu s-a făcut până în prezent, urmînd probabil ca în viitor sî dispunem de mai multe elemente care să vină în sprijinul ipotezei de mai sus.

O ultimă șampilă descoperită tot în anul 1977 se prezintă sub forma imprimată a literei alfa α (pl. I/c). Însemnul are lungimea de 11,8 cm și lățimea de 5 cm. Marginile literei α au o grosime de 0,8 cm²⁸. După părerea noastră nu suntem în fața unui simbol creștin ci în fața unui semn al fabricantului de cărămizi.

Recentele descoperiri arheologice efectuate la Tibiscum, în zona traianu, vin să confirme tot mai mult faptul că de-o parte și de alta a râului Timiș s-a extins odinioară municipiul roman Tibiscum. Existența unor similitudini între nivelele arheologice din castru, așezarea civilă – vicus militar și orașul roman, nu sunt simple speculații ci mai de grabă certitudini în ceea ce priveșter o dezvoltare concomitentă pe ambele maluri ale râului Timiș.

Cu toate că nu cunoaștem până în prezent toate ștampilele existente în castru și așezarea civilă, datorită cercetărilor încă insuficiente, într-o bună zi cu siguranță că datarea acestora și atribuirea unor unități militare, vor aduce noi și inedite elemente în cunoașterea marelui complex arheologic roman de la Tibiscum.

Les estampilles tegulaires récemment découvertes a Tibiscum

Résumé

Les recherches archéologiques effectuées au point Traianu, situé à droite de la rivière Timiș, en ligne droite vers le fort militaire auxiliaire de Tibiscum, apportent nouveaux et importants éléments sur l'architecture civile. Les découvertes d'ici s'inscrivent dans l'aire de la ville romaine. Jusqu'au présent, on a découvert deux édifices en pierre, la voie romaine Decumanus Maximus et un riche matériel archéologique.

Les découvertes récentes dans le périmètre de la ville romaine ont été réalisées dans la période 1996-1997. On a découvert des briques estampillées avec le texte MASY et ARF et, sur une tuile, est apparu la lettre grecque α.

Les recherches de Traianu confirment que la ville romaine a été élargie d'une partie et de l'autre de la rivière Timiș. Les similitudes entre les niveaux archéologiques dans le fort militaire, le vicus militaire et la ville romaine, ne sont pas des simples suppositions, sinon des certitudes, en ce que concerne le développement en même temps sur les deux bords de la rivière Timiș.

BIBLIOGRAFIE

ARDEȚ, A. Le municipe romain de Tibiscum, în *Politique édilitaire dans les Provinces de L'Empire Romain*, Cluj-Napoca, 1993, p. 83-88;

A. Ardeț, *Amfora romană în Banat, în Tibiscum*, VIII, 1993, p. 95-140

ARDEȚ, A., *Limitele orașului roman Tibiscum*, în *Studii de istorie a Transilvaniei*, Cluj-Napoca, 1994, p. 61-65;

ARDEȚ, A., *consideration sur les amphores romaines de Tibiscum*, în *Omaggio a Dinu Adameșteanu*, Cluj – Napoca, 1996, p. 165-167

ARDEȚ, A., *Römischen Amphoren aus Spanien und Italien in Dakien*, in *Rei Cretariae romanae Fautorvm Acta 36*, Abingdon 2000, p. 487-489

ARDEȚ, A., *Amforele din Dacia Romană*, Editura Nereamia Napocae, Cluj – Napoca, 2006

ARDEȚ, A., ARDEȚ, LUCIA CARMEN, *Tibiscum – sector oraș roman*, în *Cronica cercetărilor arheologice. Campania 1996*, București, 1997, p. 67 – 68

ARDEȚ, A; ARDEȚ, LUCIA CARMEN, *Tibiscum. Așezările romane*, Cluj-Napoca, 2004

BAUMANN, V. H., *Raport asupra cercetărilor arheologice efectuate în „villa rustica” din marginea nordică a comunei Niculițel (jud. Tulcea)*, în *Peuce*, VIII, 1980, p. 407, pl. XXVIII/2;

BARNEA, I., *Note de epigrafie romano – bizantină*, în *Pontica*, X, 1977, p. 281 – 282, Fig. 4/1-2;

BENEA, DOINA, *Atelierele ceramice de la Tibiscum. (Contribuții la istoria atelierelor de ceramică din sud – vestul Daciei)*, în *Potaissa*, III, 1982, p. 22 – 41

BENEA, DOINA, *Contribuții la cunoașterea unităților militare din castrul roman de la Tibiscum*, în *StComC.*, IV, 1982, p. 173 – 184;

BENEA, DOINA, *Orașul antic Tibiscum. Considerații istorice și arheologice*, în *Apulum*, XXIII, 1995, p. 149-170.

BENEA, DOINA, BONA, P., *Tibiscum*, Ed. Museion, București, 1994, p. 92 – 93.

BELTRAN LLORIS, M., Las anforas romanas en Espana, Zaragoza, 1970

BJELAJAC, LJIANA, Amfore gornjo mezijkog Podunavlja, Beograd, 1996

BONA, P., PETROVSZKY, M., PETROVSZKY, R., ROGOZEA, Tibiscum – cercetări arheologice (II), (1980 – 1981), în StComC., IV, Caransebeș, 1982, p. 187 - 188

BOGDAN CĂTĂNICIU, IOANA, BARNEA, Al., Ceramica și descoperirile mărunte, în Tropaeum Traiani I, Cetatea, București, 1979

BRUKNER, OLGA, Rimska keramika u jugoslovenskom delu provincije donje Panonije, Beograd, 1981

CALLENDER, M. H, Roman Amphorae, London, 1965

GASSNER, V., Amphoren aus carnuntum, Überlegungen zur ihren Wirtschaftsgeschichtlichen Aussagewert, in Münstersche Beiträge zur Antike Handelsgeschichte, Band VIII/2, 1989, p. 52 – 72, pl. 8/19-21;

GOSTAR, N., Unitățile militare din castrul roman de la Tibiscum, în ActaMN., V, 1968, p. 471 – 477.

IDR – Insriptiones Daciae Romanae. Vol. III/1, București, 1977

KELEMEN, M. H., Roman Amphorae in Pannonia, III, in AAH, XLII, fasc. 3 – 4, p. 160 – 171, fig. 3-4;

MOGA, M., Garnizoana romană de la Tibiscum, în ActaMN., VII, 1970, p. 135-149;

MOGA, M., RUSSU, I. I., Lapidarul Muzeului Banatului, Timișoara, 1974

ORTVAY, T., Tibiscum helyfekvese, în ArchErt, X, 1876, p. 1-48

PANELLA, C., Appunti su un gruppo di anfore della prima, media e tarda eta Imperiale, in Studi Miscellanei, 21, Roma, 1973, p. 460-633

PEACOCK, D. P. S., WILLIAMS, D. F., Amphorae and the Roman economy, London and New Zork, 1986

POPILIAN, GH, Contribution a la typologie des amphores romaines decouverts en Oltenie (II – III e siecles de n.e.), în Dacia N.S., XVIII, 1974, pl. 2/11;

POPILIAN, GH., Ceramica roamnă din Oltenia, Craiova, 1976

REMESAL RODRIGUEZ, J., SCHALLMAYER, E., Römische amphören aus Baden – Württemberg, în Fundberichte aus Baden – Württemberg, Band 13, Stuttgart, 1988, p. 395 – 432;

LISTA PLANȘELOR

Planșa I:

- a. Tibiscum – Iaz. Țiglă având ștampila M(asy);
- b. Tibiscum – Iaz. Căramidă avînd ștampila ARF;
- c. Tibiscunm – Iaz. Țiglă avînd ștampila α

NOTE:

*Acest articol a fost inclus în paginile revistei *Tibiscum* IX, care din diferite motive nu a mai apărut. Cercetările arheologice efectuate în anii 2000 – 2003 au dus la o clarificare a poziției așezărilor romane de la Tibiscum, vezi A. Ardeț, Lucia Carmen Ardeț, *Tibiscum. Așezările romane*. Ed. Nereamia Napocae, Cluj- Napoca, 2004. Datorită importanței deosebite asupra evoluției cercetărilor erheologice de la Tibiscum ne-am simțit datori să publicăm integral textul așa cum a fost redactat în anul 1998.

¹Termenul de Cetate a fost preluat geșit de către unii autori, aceștia bazându-se numai pe mărturi orale și nici de cum pe documentația existentă la Cartea Funciară sau Oficiul de Cadastru Caraș-Severin. Vezi A. Ardeț, Lucia Carmen Ardeț, *Tibiscum. Așezărilor romane*, Cluj-Napoca, 2004, p. 9, Fig. 2

²Ortvai Tivadar, *Tibiscum helyfekevese*, în *ArchErt*, X, 1876, p. 1-48

³A. Ardeț, *Le municipe romain de Tibiscum*, în *Politique édilitqire dans les Provinces de L'Empire Romain*, Cluj-Napoca, 1993, p. 83-88; Idem, *Limitele orașului roman Tibiscum*, în *Studii de istorie a Transilvaniei*, Cluj-Napoca, 1994, p. 61-65; Doina Benea, *Orașul antic Tibiscum. Considerații istorice și arheologice*, în *Apulum*, XXIII, 1995, p. 149-170.

⁴N. Gostar, *Unitățile militare din castrul roman de la Tibiscum*, în *ActaMN.*, V, 1968, p. 471 – 477.

⁵M. Moga, Garnizoana romană de la Tibiscum, în *ActaMN.*, VII, 1970, p. 135-149; M. Moga, I. I. Russu, *Lapidarul Muzeului Banatului, Timișoara*, 1974

⁶IDR III/1, 251 - 264

⁷P. Bona, M. Petrovsky, R. Petrovsky, P. Rogozea, Tibiscum – cercetări arheologice (II), (1980 – 1981), în *StComC.*, IV, Caransebeș, 1982, p. 187 - 188

⁸Doina Benea, Contribuții la cunoașterea unităților militare din castrul roman de la Tibiscum, în *StComC.*, IV, 1982, p. 173 – 184; Doina Benea, P. Bona, Tibiscum, Ed. Museion, București, 1994, p. 92 – 93.

⁹Doina Benea, loc.cit., p. 149 - 170

¹⁰*Ibidem*

¹¹N. Gostar, op.cit., p. 475 – 476; M. Moga, op.cit., p. 147; IDR III/1, 264

¹²D. Benea, P. Bona, op.cit., p. 92

¹³A. Ardeț, Lucia Carmen Ardeț, Tibiscum – sector oraș roman, în *Cronica cercetărilor arheologice. Campania 1996*, București, 1997, p. 67 - 68

¹⁴M. C. (Muzeul Caransebeș), Nr. Inv. 14631

¹⁵A. Ardeț, Le municipes romain de Tibiscum, în *Politique éditqire dans les Provinces de L'Empire Romain*, Cluj-Napoca, 1993, p. 83-84, pl. II

¹⁶P. Bona, M. Petrovsky, R. Petrovsky, P. Rogozea, op.cit., p. 187-188

¹⁷IDR, III/1, 262

¹⁸P. Bona, M. Petrovsky, R. Petrovsky, P. Rogozea, op.cit., p. 189; pl. XIV/4

¹⁹D. Benea, Atelierele ceramice de la Tibiscum. (Contribuții la istoria atelierelor de ceramică din sud – vestul Daciei), în *Potaissa*, III, 1982, p. 22 – 41; D. Benea, P. Bona, op.cit., p. 93

²⁰D. P. S. Peacock, D. F. Williams, *Amphorae and the Roman economy*, London and New York, 1986, p. 136-140, fig. 65-67; C. Panella, Appunti su un gruppo di anfore della prima, media e tarda eta Imperiale, în *Studi Miscellanei*, 21, Roma, 1973, p. 460-633; J. Remesal Rodriguez, E. Schallmayer, *Römische amphören aus Baden – Württemberg*, Band 13, Stuttgart, 1988, p. 395 – 432; V. Gassner, *Amphoren aus carnuntum, Überlegungen zur ihren Wirtschaftsgeschichtlichen Aussagewert*, in *Münstersche Beiträge zur Antike Handelsgeschichte*, Band VIII/2, 1989, p. 52 – 72, pl. 8/19-21; M. H. Kelemen, *Roman Amphorae in Pannonia*, III, in *AAH*, XLII, fasc. 3 – 4, p. 160 – 171, fig. 3-4; O. Brukner,

Rimska keramika u jugoslovenskom delu provincije donje Panonije, Beograd, 1981, Pl. 165/62 – 65; Lj. Bjelajac, Amfore gornjo mezijkog Podunavlja, Beograd, 1996, p. 32, Fig. VIII; Gh. Popilian, Contribution a la typologie des amphores romaines decouverts en Oltenie (II – III e siecles de n.e.), în Dacia N.S., XVIII, 1974, pl. 2/11; Idem, Ceramica roamnă din Oltenia, Craiova, 1976, Pl. XVI/212; I. Bogdan Cătănciu, Al. Barnea, Ceramica și descoperirile mărunte, în Tropaeum Traiani I, Cetatea, București, 1979, p. 195, Fig. 144 3(2); V. H. Baumann, Raport asupra cercetărilor arheologice efectuate în „villa rustica” din marginea nordică a comunei Niculițel (jud. Tulcea), în peuce, VIII, 1980, p. 407, pl. XXVIII/2; I. Barnea, Note de epigrafie romano – bizantină, în Pontica, X, 1977, p. 281 – 282, Fig. 4/1-2; A. Ardeț, Amfora romană în Banat, în Tibiscum, VIII, 1993, p. 100, fig. 11/a-b; Idem, consideration sur les amphores romaines de Tibiscum, în Omaggio a Dinu Adameșteanu, Cluj – napoca, 1996, p. 167; idem, Römischen Amphoren aus Spanien und Italien in Dakien, in Rei Cretariae romanae Favtorvm Acta 36, Abingdon 2000, p. 487, Abb. 2/3

²¹M. Beltran Lloris, las anforas romanas en Espana, Zaragoza, 1970, p. 464 – 492, Fig. 186 – 198; A. Ardeț, Amforele din Dacia Romană, Editura Nereamia Napocae, Cluj – Napoca, 2006, p. 65-67, fig. 24, 86; pl. VIII/74

²²M. H. Callender, Roman Amphorae, London, 1965, p. 32, tip 2, nr. 1139; CIL XV, 4349

²³M. C. Nr. Inv. 14677

²⁴A. Ardeț, le municipe romaine de Tibiscum, în politique ediltaire dans les Provinces de L’Empire Romain, Cluj – Napoca, 1993, p. 83 – 84, pl. II

²⁵M. Moga, op.cit., p. 146, fig. 8; P. Bona, M. Petrovsky, R. Petrovsky, p. Rogozia, op.cit., p. 194

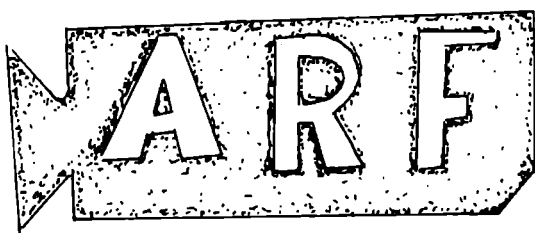
²⁶D. Benea, P. Bona, op.cit., p. 92

²⁷M. Moga, op. Cit., p. 146, fig. 8; IDR, III/1, 259, Fig. 175

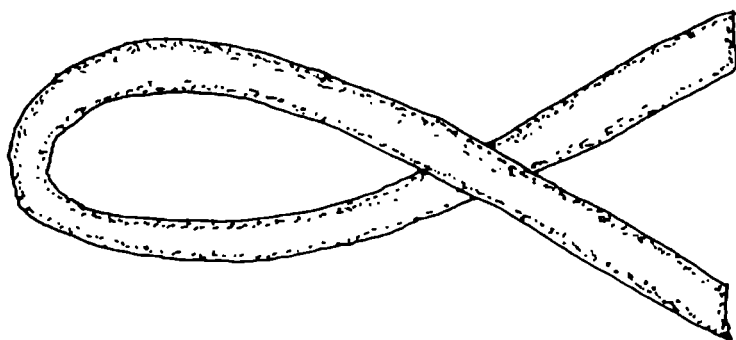
²⁸A. Ardeț, L. C. Ardeț, Tibiscum. Așezările romane, Cluj – Napoca, 2004, p. 129, pl. XLVII, nr. 118

a

b

c

CÂTEVA CONSIDERAȚII ASUPRA IMPORTULUI DE *TERRA SIGILLATA* DIN GALLIA CENTRALĂ LA TIBISCUM

MARINELA TRĂILĂ ȚUNDREA

Cea mai mare așezare urbană din sud-vestul Daciei s-a dezvoltat în jurul castrului roman de la Tibiscum, de o parte și de alta a râului Tibiscus. Se află la întretăierea a două mari drumuri: Lederata-Tibiscum-Sarmizegetusa și Dierna-Tibiscum-Sarmizegetusa.¹ Aici au fost descoperite vase ceramice de tip *terra sigillata*, importate din centrele de producție din Gallia. Vasele vor fi prezentate pe baza analizei ștampilelor de olar, atunci când s-au păstrat, pe baza analizei decorului și cu ajutorul observațiilor stratigrafice. Este știut faptul că principiile generale de organizare a frizelor decorative constituie o modalitate de clasificare a vaselor în grupe geografice sau cronologice, pentru că aceleași scheme decorative se regăsesc în aceeași epocă în atelierele aceluiași centru.²

În castrul de la Tibiscum, în urma săpăturilor din 1976-1979, au fost descoperite 15 fragmente de vase sigillate. Unul dintre acestea prezintă ștampila CIN-CINNAMI sau CINNAMVS F, S2, c.3, 0,80-1 m. Nu este prezentată în bibliografie nici o reprezentare a vasului.³ CINNAMVS utilizează următoarele tipuri de semnături: CINNAMIM, mică, retrogradă, în cadrul decorului, având extremități unghiulare – ascuțite; CINNAMI, mică, retrogradă, în decor, cu extremități rotunjite; CINNAMI, mijlocie, retrogradă, în decor; CINNAMIOF, foarte mare, în decor, ultimele două litere fiind legate; CINNAMVS, semnatură cursivă, înscrisă în tipar, sub decor, deci retrogradă pe vas. Sunt cunoscute doar trei

exemplare de semnături cursive. Ștampilele mici sunt puțin întâlnite, în schimb, cele foarte mari sunt frecvente. Ștampilele de talie mijlocie se întâlnesc în număr mare, în majoritatea siturilor ocupate în a doua jumătate a secolului II p. Chr.⁴ În maniera epocii (Hadrian-150 p. Chr.), decoratorii PATERNVVS, SERVVS II, CINNAMVS, BANVVS, CATVSSA imprimă pe vasele lor ștampile mari, pe care încearcă să le încadreze în conținutul decorativ al unui medalion sau al unei metope.⁵ Importanța producției lui CINNAMVS este extraordinară. Ea depășește cu mult operele tuturor producătorilor de vase de tip *terra sigillata*. Este posibil ca el să fi învățat meserie în atelierele lui SACER și ATTIANVS.⁶ Perioada producției: 135-170 p. Chr.⁷ Vase de la CINNAMVS apar la Gilău⁸, Napoca⁹, Porolissum¹⁰, Apulum¹¹, Acidava¹², Romula¹³, Drobeta¹⁴.

Un alt fragment de vas sigillat de la Tibiscum prezintă ștampila ALBV-ALBVCI.¹⁵ ALBVCIVS utilizează o ștampilă de talie mijlocie în cadrul decorului ALBVCI. Este decorator de forme de tip Drag. 30 și 37. Olari asociați sunt Q.I.BALBINVS, SERVVS I, CADGATVS, CINTVSMVS, PATERNVVS și OSBIMANVS.¹⁶ ALBVCIVS nu a fost un inovator nici prin ovele sale, nici prin motive sau figuri. Nu a fost șeful atelierului unde își fabrica vasele, dar, utilizând un repertoriu cumpărat sau împrumutat, a reușit să-și realizeze un stil propriu.¹⁷ Perioada de producție: 140-170 p. Chr.¹⁸ Vase de la ALBVCIVS apar la Napoca¹⁹, Porolissum²⁰, Apulum²¹, Acidava.²²

Alt fragment de vas, ce păstrează ca decor un triton, este atribuit stilului lui PATERNVVS de la Lezoux.²³ Fauna marină, în special tritonul, era la modă între 150-190 p. Chr. Dacă animalele sau monștrii marini sunt frecvenți în decorurile grupate în metope, în decorurile în stil liber, ele însele mai puțin numeroase decât compozițiile cu spirale sau panouri, temele marine sunt foarte puține.²⁴ Tritonul este un decor cu o mare răspândire și rezistență în timp. El apare reprezentat și la Romula-1 vas-PATERNVVS, Romula-1 vas APOLAVSTER.²⁵ Va fi preluat de olarii de la Rheinzabern, în perioada Antoninilor²⁶, și la Westerndorf²⁷.

Producția lui PATERNVVS poate fi comparată cu cea a lui CINNAMVS. Acești doi olari au dat un randament excepțional și au executat vase de o calitate solidă și constantă. CINNAMVS are o mai mare difuziune, dar PATERNVVS are o producție mult mai mare decât orice olar de la Lezoux. Perioada producției: PATERNVVS I: 150 -170 p. Chr.; PATERNVVS II: 160 – 190 p. Chr.²⁸ În Dacia sunt numeroase vase de la PATERNVVS: Gilău²⁹, Porolissum³⁰, Apulum³¹, Potaissa³², Acidava³³, Romula, Drobeta³⁴.

În castrul de la Tibiscum, S1A, c.12, 1,30 m, a fost descoperit un vas sigillat prezentat ca un castron cu motive fito, zoo și antropomorfe.³⁵ Vasul este de forma Drag. 37 și este decorat cu ove cu linie perlată dedesubt, un cal întors cu capul spre călăreț, bordură mare cu astragal, frunză mare zimțată, frunze înguste punctate. Pe baza decorului, vasul poate fi atribuit stilului lui SACER-SACIRIO de la Lezoux și datat în timpul lui Hadrian-începutul domniei lui Antoninus Pius. După studiul asupra elementelor decorative utilizate de SACER-SACIRIO, putem spune că vasul de la Tibiscum este foarte apropiat ca decor de un vas descoperit la Lancaster.³⁶ Pe această bază, se poate spune că bordurile mari cu astragal formează o mare spirală pe tot vasul, alternând, în spirală, decorul cu frunze cu decorul cu călăreț. Ceea ce nu s-a păstrat pe vasul de la Tibiscum este un urs alergând spre stânga, aflat într-un registru inferior călătețului. Dedesubt de decor, s-ar fi aflat semnătura cursivă, retrogradă, SACIRIO. Perioada producției: 120-140/145 p. Chr.³⁷, ceea ce permite datarea vasului de la Tibiscum în perioada lui Hadrian-Antoninus Pius. În castru, S1A, au apărut trei monede din timpul lui Hadrian, la 1,50-1,35, c.12, S1A.³⁸ Vase de la SACER: Gilău³⁹, Porolissum⁴⁰, Acidava.⁴¹

La Tibiscum, a mai fost descoperit un fragment de vas ce aparține stilului lui LAXTVCISSA. La momentul publicării studiului lui D. Isac, acest fragment era singurul exemplar determinat ca provenind din acest mare centru de olari din Gallia centrală, Lezoux.⁴² Stilul de început al lui LAXTVCISSA prezintă afinități cu grupul lui QVINTILIANVS, mai târziu, LAXTVCISSA va lucra cu PATERNVVS și

CENSORINVS.⁴³ Vasele semnate de LAXTVCISSA prezintă decorurile lezoviene tipice pentru a doua jumătate a secolului II p. Chr., în registre, stil liber și mari spirale.⁴⁴ Este posibil ca LAXTVCISSA să fi fost unul dintre principalii olari ai primei faze a atelierului unde PATERNVS a fost officinator.⁴⁵ LAXTVCISSA rămâne un olar care a fabricat vase de același model ca PATERNVS.⁴⁶ Perioada de producție a lui LAXTVCISSA este înspre 150-170 p. Chr.⁴⁷ Vase de la LAXTVCISSA au fost descoperite la Gilău⁴⁸, Porolissum⁴⁹, Potaissa⁵⁰, Acidava⁵¹

Stilului lui IVLLINVS de la Lezoux îi aparțin două fragmente de vase sigillate descoperite în *vicus*-ul de la Tibiscum. Acestea se află în inventarul CSIATIM.⁵² Cele două fragmente de vase au decorul grupat în metope. Primul fragment are ca decor masca lui Pan și un element de decor, ghinda, utilizat de IVLLINVS, SERVVS IV și SEVERVS. Al doilea vas prezintă ca decor masca lui Pan, Apollo cu lira, o acvilă spre dreapta, ghinda și un element de decor care utilizat doar de IVLLINVS.

Numeroase motive decorative din repertoriul unor olari de la Lezoux sunt preluate de alți olari și reutilizate pentru mai mult timp. Unele reies din repertoriul olarilor timpurii LIBERTVS-BVTRIO.⁵³

Masca lui Pan este un motiv foarte întâlnit. Atestat înainte de 150 p. Chr., în atelierele lui DOCILIS și QVINTILIANVS, se păstrează până la sfârșitul secolului II p. Chr.⁵⁴ Masca lui Pan este un tip-figurat preluat de decoratorii de la Rheinzabern de la decoratorii din Gallia. Este utilizată în decorarea vaselor de la Lezoux în perioada Traian-Antonini, apărând pe sigillatele decoratorilor: TALVSSA, ALBVCIVS, SIVSVS, IVLICCVS, IVLLINVS, QVINTILIANVS, PATERNVS, BANVVS, CINNAMVS, DOIICVS, SERVVS, CASVRIVS, AVENTINVS, DOCILIS.⁵⁵ La Rheinzabern, este utilizată de decoratorii: COBNERTVS I, II, III, B.F.ATTONI, COMITALIS V, FLORENTINVS, PVPVS, ATTO, ATTILVS, AVGVSTALIS, PRIMITIVVS.⁵⁶ Acesta nu este un caz singular, mai există și alte tipuri figurate care s-au bucurat de o mare trecere în

moda timpului. De exemplu, o mică mască, reprezentând un Silen, care apare între decorurile utilizate de grupul lui LIBERTVS, va apare între poansoanele lui IANVARIVS I de la Rheinzabern, care debutează în epoca Antoninilor.⁵⁷ O mască lucrată în stilul lui CINNAMVS este prezentă pe un vas descoperit la Acidava.⁵⁸

Reprezentarea lui Apollo cu lira este, de asemenea, foarte răspândită. Este acceptată de mult timp ideea că decorurile de pe vasele sigillate nu sunt o creație *ex nihilo* a olarilor gallo-romani, mărturisind o influență directă a lumii clasice romane.⁵⁹ Originea lui Apollo citaredul poate fi căutată în reprezentarea lui Apollo de pe monedele lui Augustus și Nero.⁶⁰ Apare frecvent pe sigillate cuplul Apollo-Victoria. Cultul Victoriei a avut o mare răspândire în timpul domniei lui Augustus.⁶¹ Filiația este simplă: de pe reliefurile în piatră de pe plăcile Campana pe ceramica arretină, apoi pe sigillatele sud-gallice, la SABINVS și alții.⁶² Cea mai veche reprezentare a lui Apollo este de la începutul domniei lui Claudiu, iar reprezentarea de la La Graufesenque se poate data în jurul anilor 65-75 p. Chr.⁶³ Reprezentările lui Apollo cu lira sunt frecvente la Lezoux și Vichy, în perioada Traian-Antonini, apărând pe vasele olarilor BIRRVNTVS, PATERNVS, CENSORINVS, CINNAMVS,⁶⁴ iar de aici este preluat de decoratorii de la Rheinzabern: CERIALIS VI, COMITIALIS IV, VI, PVPVS, ATTILLVS, IVLIVS II, IVLIANVS I, RESPECTINVS I, II, VICTOR I, II, PERPETVVS.⁶⁵

Vulturul, cu ciocul spre dreapta și aripile desfăcute, este prezent pe vasele de la Lezoux, la creatorul de forme CINNAMVS, în perioada Hadrian-Antonini.⁶⁶ Acest motiv este preluat de CERIALIS II de la Rheinzabern.⁶⁷

IVLLINVS folosește multe decoruri originale, în general duble arcade lise, suportate de coloane sau de cariatide, iar bordurile sunt adesea grosiere, din perle pătrate. Multe din motivele sale non-figurate au fost utilizate de SEVERVS, CALETVS și PRISCVS.⁶⁸ Stilul foarte neobișnuit al lui IVLLINVS și numeroasele sale motive personale îl disting de ceilalți olari de la Lezoux. Difuzarea vaselor sale este vastă, chiar dacă producția sa a fost modestă. Vasele sale sunt fabricate cu

grijă și precizie și au o angobă de foarte bună calitate. Producția sa este situată între 160-190 p. Chr.⁶⁹ Vase de la IVLLINVS au fost descoperite și la Romula.⁷⁰

Lucrarea de față completează informațiile restrânse legate de prezența, la Tibiscum, a ceramicii de tip *terra sigillata* din Gallia centrală, având în vedere faptul că, până în prezent, a fost publicat un singur fragment de vas de la Lezoux, de către Dan Isac, în 1981. Astfel, în epoca Hadrian-Antoninus Pius este datat un singur vas, de la SACER-SACIRIO. Din timpul lui Antoninus Pius până în perioada Antonină târzie sunt datate 6 vase: 1 de la CINNAMVS, 1 de la ALBVCIVS, 1 în stilul lui LAXTVCISSA, 1 în stilul lui PATERNVS și 2 în stilul lui IVLLINVS. Ca urmare, nu putem vorbi de un import regulat de vase de la Lezoux, pentru Tibiscum. Din punctul de vedere al numărului de vase, provenite din Gallia centrală, Banatul roman se deosebește clar de Dacia Inferior, unde importurile din Gallia centrală sunt numeroase. Acest lucru ar putea fi explicat de cercetările de mai mică amploare, dar și prin faptul că piețele principale de desfacere pentru atelierele de la Lezoux erau Britannia și regiunea Rhinului. De asemenea, trebuie avută în vedere explicația că, la Tibiscum, a existat o preferință pentru marfa de la Rheinzabern și Westerndorf.

NOTE:

¹Benea, 1979, 141

²Bemont, 1975, 182

³Bona, Petrovsky R., Petrovsky M., 1983, 405

⁴Stanfield, Simpson, 1990, 303

⁵Bemont, 1973, 110

⁶Stanfield, Simpson, 1990, 309

⁷Eidem, 310

⁸Isac, 1982, 71-72, nr. 11 și 12

⁹Isac, 1980, 472, nr.5

¹⁰Isac, Gudea, 1980, 199-200, nr.26-28, 30-32

¹¹Isac, Rusu, Băluță, 1979, 242-243, nr.11-17

¹²Popilian, Ciucă, 1986, 172, nr. 15-21; Popilian, Ciucă, 1993, 35, nr. 38-49;

Popilian, Ciucă, 1988, 75, nr. 35-40, 42-51, 58

¹³Popilian, Ciucă, 1988, 75, nr. 41, 52-55, 57

¹⁴Popilian, 1976, *passim*

¹⁵Bona, Petrovsky. R, Petrovsky.M, 1983, 405

¹⁶Stanfield, Simpson, 1990, 255

¹⁷Eidem, 258,

¹⁸Eidem, 258

¹⁹Isac, 1980, 472, nr.4

²⁰Isac, Gudea, 1980, 198, nr.14

²¹Isac, Rusu, Băluță, 1979, 243, nr.18

²²Popilian, Ciucă, 1986, 171-172, nr. 9-10; Popilian, Ciucă, 1993, 34, nr. 20-22;

Popilian, Ciucă, 1988, 76, nr. 66-67

²³Bona, Petrovsky. R, Petrovsky.M, 1983, 406

²⁴Bemont, 1973, 94

²⁵Popilian, 1976, Pl.II,26, V,72

²⁶Oswald, 1964, Pl.II, 20

²⁷Kiss, 1946-1948, T V, 22

²⁸Bemont, 1975, 196, Stanfield, Simpson, 1990, 239

²⁹Isac, 1982, 71, nr.7

³⁰Isac, Gudea, 1980, 198, nr. 10-13

³¹Isac, Rusu, Băluță, 1979, 242, nr.9, 10; Moga, Ciobanu, Drâmbărean, 2000, 166, pl.22b

³²Cătinaș, 2004, 83, fig. 1.1-1.3

³³Popilian, Ciucă, 1986, 171, nr. 4-8; Popilian, Ciucă, 1993, 34-35, nr. 30-37; Popilian, Ciucă, 1988, 74-75, nr.27-30, 32-33

³⁴Popilian, Ciucă, 1988,74-75, nr. 31, 34; Popilian, 1976, passim

³⁵Bona, Petrovsky. R, Petrovsky.M, 1983, 405

³⁶Stanfield, Simpson, 1990, P.83, 9

³⁷Eidem, 206

³⁸Bona, Petrovsky. R, Petrovsky.M, 1983, 419

³⁹Isac, 1982, 70, nr.2

⁴⁰Isac, Gudea 1980, 197, nr.6

⁴¹Popilian, Ciucă, 1993, 33, nr.11-12; Popilian, Ciucă, 1988, 74, nr.21-23

⁴²Isac, 1981, 110

⁴³Stanfield, Simpson, 1990, 225

⁴⁴Eidem, 226

⁴⁵Eidem

⁴⁶Bemont, 1979, 8

⁴⁷Stanfield, Simpson, 1990, 228-229

⁴⁸Isac, 1982, 71, nr.8

⁴⁹Isac, Gudea, 1980, 197, nr.9

⁵⁰Cătinaș, 2004, 85, fig. 4.1

⁵¹Popilian, Ciucă, 1993, 33, nr.15; Popilian, Ciucă, 1988, 75, nr. 60

⁵²Mulțumesc d-nei prof. univ. dr. Doina Benea pentru bunăvoința de a-mi acorda spre studiu fragmentele de terra sigillata de la CSIATIM și pentru permisiunea de a le publica

⁵³Bemont, 1973, 87

⁵⁴Bemont, 1973, 93

- ⁵⁵Oswald, 1964, P. LVIII, 1214
⁵⁶Ricken-Fischer, 1963, M 9
⁵⁷Bemont, 1973, 118
⁵⁸Popilian, Ciucă, 1986, Fig. 2, 17
⁵⁹Lafon, 1978, 247
⁶⁰Ibidem, 249
⁶¹Ibidem, 251
⁶²Ibidem, 253
⁶³Ibidem, 254
⁶⁴Oswald, 1964, P. VI, 84
⁶⁵Ibidem; Ricken, Fischer, 1965, M 72
⁶⁶Oswald, 1964, P. LXXXIII, 2167
⁶⁷Ricken, Fischer, 1963, T 202
⁶⁸Stanfield, Simpson, 1990 262
⁶⁹Eidem, 263
⁷⁰Popilian, Ciucă, 1988, 76, nr. 68

SUMMARY

Several considerations about the import of *terra sigillata* pottery at Tibiscum

This article completes the restricted information connected to the presence at Tibiscum of the Central Gaulish *terra sigillata*, considering that, at the present, was published only one fragment of a *terra sigillata* vessel. In Hadrian-Antoninus Pius period is dated one fragment, from SACER-SACIRIO; from Antoninus Pius period to late antoninian period we have 6 fragments, in the style of CINNAMVS, ALBVCIVS, LAXTVCISSA, PATERNVS and IVLLINVS. Considering that, we can not talk about a regularly import of central gaullish *terra sigillata* at Tibiscum. A plausible explanation for this situation it could be the fact that the principals markets for the Lezoux workshops were Britain and Rhine region.

CATALOG:

1. Tibiscum. Drag. 37; 1. ove cu linie perlată dedesubt; 2. cal în galop spre dreapta, cu capul întors spre călăreț (Stanfield, Simpson, 1990-83,9; 83,12) folosit de SACER-SACIRIO; 3. frunză mare, zimțată (Stanfield, Simpson, 1990-83,9; 83,11; 83,12 ; Rogers 1974, H3) folosită de SACER-SACIRIO și BVTRIO; 4. cercuri mici, duble; 5. frunze înguste, punctate, imitând iarba, în câmpul decorului (Stanfield, Simpson, 1990-83,9; 83,11; 83,12) folosit de SACER-SACIRIO, dar și de alți decoratori; 6. bordură mare cu astragal (Stanfield, Simpson, 1990- 44,512) utilizată de DD I și X-13; pastă foarte fină; firnis roșu pe ambele părți; castru, S1A, c.12, 1,30 m, nivel II, MC, inv. 9546.

Lezoux, stilul lui SACER-SACIRIO, 120-140/145 p. Chr.

2. Tibiscum. Vas, fragment; pastă fină; culoare și firnis roșu; ștampila CI(?) CIN[AMVS F] sau CIN[AMI] (Stanfield, Simpson, 1990-p.303); castru S2/1976, c.3, 0,80-1m, MC, inv. 9524.

Lezoux, CINNAMVS, 135-170 p. Chr.

3. Tibiscum. Drag. 37; firnis roșu; ștampila ALBV...-ALBVCIVS (Stanfield, Simpson, 1990, p.255, Isac, Gudea 1980, Pl.III, 14); metope din linii perlate; *vicus* militar, Pod Nord, S1, c.17; 2,45 m. MC, inv. 10024.

Lezoux, ALBVCIVS, 140-170 p. Chr.

4. Tibiscum. Drag. 37 1. Ove-LAXTVCISSA (Popilian, 1976, Pl. II, 19) Decor cu metope și medalioane. 2. Apollo - (Isac, 1981, Pl. I.1), folosit de BIRRANTVS, CENSORINVS (fără mască), ADVOCISVS, DIXITVS, PATERNVS, LAXTVCISSA. 3. Triton - (Popilian 1976, Pl. II, 26, Isac 1981, Pl. I.1) folosit, printre alții, de: LIBERTVS, DOECCVS, PATERNVS, ALBVCIVS, LAXTVCISSA; 4. Mercur (Isac 1981, Pl. I.1)-LIBERTVS, ALBVCIVS; 5. Medalion mare, dublu, decor de umplutură (Isac 1981, Pl. I.1)-folosit doar de LAXTVCISSA; 6. Linii despărțitoare, subțiri, segmentate, cu rozete în capăt-LAXTVCISSA. Verniu roșu-cărămiziu, metalic.

Lezoux, stilul lui LAXTVCISSA, 150-180 p. Chr.

5. Tibiscum. Drag. 37; 1. ove cu linie perlată dedesubt- (Stanfield, Simpson, 1990, fig.30,1, Popilian 1976, pl. IV, 63)-PATERNVS, 2. triton (Stanfield, Simpson, 1990, 109,1, Popilian 1976, pl. II, 26)-PATERNVS; castru, S2, c.6; 0,20-1,30 m. MC, inv. 10871.

Lezoux, stilul lui PATERNVS, 160-190 p. Chr.

6. Tibiscum. Drag. 37; decor organizat în metope din linii cu perle pătrate (Rogers 1974, A13) folosite de IVLLINVS și alți decoratori; 1. masca lui Pan (Curle 1911, P.223, Fig. 1 și 3, Dimitrova-Milceva 2000, T 17, 270, Bemont 1973, Fig.10,c1; Oswald 1964, P. LVIII, 1214, Stanfield, Simpson, 1990, 125,6, 126,17, Bjelajac,1990, T.8, 71)-TALVSSA, ALBVCIVS, SISSVS, IVLICCVS, IVLLINVS, QVINTILIANVS, PATERNVS, BANVVS, CINNAMVS, DOIICVS, SERVVS, CASVRIVS, AVENTINVS, DOCILIS; 2. element de decor (Rogers, 1974, U 87, Stanfield, Simpson, 1990, 126, 16)- IVLLINVS, SERVVS IV, SEVERVS; firmis roșu-cărămiziu închis lucios, pastă roșie foarte fină; vicus militar, fragment din taluz, CSIATIM, 120/2002.

Lezoux, stilul lui IVLLINVS, 160-190 p. Chr.

7. Tibiscum. Drag. 37; decor organizat în metope din linii cu perle pătrate (Rogers 1974, A13) folosite de IVLLINVS și alți decoratori; 1. masca lui Pan (Curle 1911 P.223, Fig. 1 și 3, Dimitrova-Milceva 2000, T 17, 270, Bemont 1973, Fig.10,c1; Oswald 1964, P. LVIII, 1214, Stanfield, Simpson, 1990, 125,6, 126,17, Bjelajac, T.8,71)- TALVSSA, ALBVCIVS, SISSVS, IVLICCVS, IVLLINVS, QVINTILIANVS, PATERNVS, BANVVS, CINNAMVS, DOIICVS, SERVVS, CASVRIVS, AVENTINVS, DOCILIS; 2. element de decor (Rogers, 1974, U 87, Stanfield, Simpson, 1990, 126, 16)- IVLLINVS, SERVVS IV, SEVERVS; 3. Apollo cu lira (Oswald 1964, P. VI, 84) - BIRRANTVS, PATERNVS, CENSORINVS, CINNAMVS; 4. acvilă spre dreapta (Oswald 1964, P. LXXXII, 2167, Vamos 2002, 30.kep.)-SERVVS, CINNAMVS; 5. element de decor (Rogers, 1974, U 214, Stanfield, Simpson, 1990, 125, 1)-IVLLINVS; firmis roșu-cărămiziu închis lucios, pastă roșie foarte fină; vicus militar, clădirea III, S I-prelungire 1996-1997; c.1 ; 1,57 m ; CSIATIM, 193/1999.

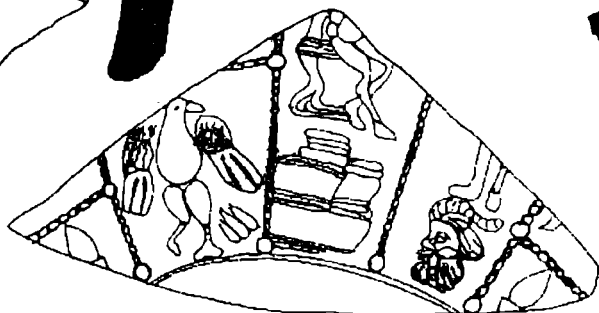
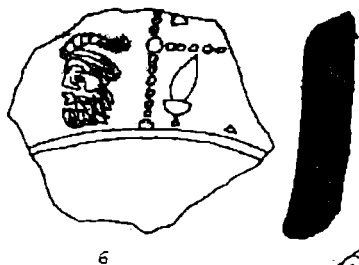
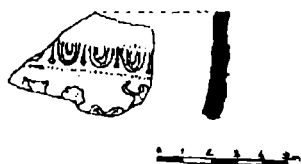
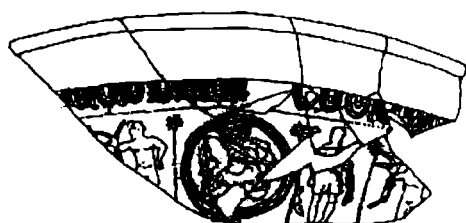
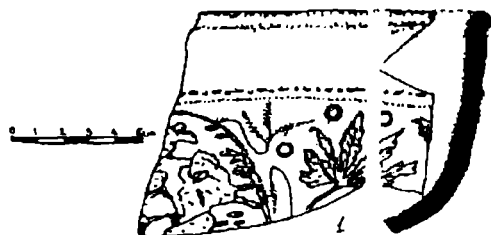
Lezoux, stilul lui IVLLINVS, 160-190 p. Chr.

BIBLIOGRAFIE:

Bemont 1973	Colette Bemont, A propos de CATVSSA, <i>Gallia</i> , 31, 1, 81-122
Bemont 1975	Colette Bemont, <i>Decors sur sigillée dans le style de PATERNVS II: moules et gobelets</i> <i>Dech.</i> 68, în <i>Gallia</i> , 33, 1, 171-202
Bemont 1979	Colette Bemont, Styles et moules: essai de methodologie, în RCRF Acta XIX/XX, 1979, p.5-24
Benea 1979	Doina Benea, <i>Tibiscum în lumina descoperirilor epigrafice</i> , în <i>Tibiscus V</i> , 141-148
Bjelajac 1990	Ljiljana Bjelajac, <i>Terra Sigillata u Gornjoj Meziji</i> , Štampa GRO „Kultura”, Beograd
Bona, Petrovsky R., Petrovsky M., Rogozea 1982	Petru Bona, Richard Petrovsky, Maria Petrovsky, Petru Rogozea, <i>Tibiscum – Cercetări arheologice (II) (1980-1981)</i> , în <i>Studii și comunicări. Etnografie. Istorie</i> , IV, 185—207
Bona, Petrovsky R., Petrovsky M 1983	Petru Bona, Richard Petrovsky, Maria Petrovsky, <i>Tibiscum, cercetări arheologice (II)</i> , în Acta MN XX, 405-432
Cătinaș 2004	Ana Cătinaș, <i>Les importations ceramiques de l'ouest de l'empire romain a Potaissa et leur influence sur les ateliers locaux</i> , în <i>Studia Historica et Archaeologica in Honorem Magistrae Doina Benea</i> , Ed. Eurostampa, Timișoara, 83-97
Curle 1911	James Curle, <i>A Roman Frontier Post And Its People. The Fort Of Newstead in The Parish Of Melrose</i> , F.S.A. Scot. F.S.A., Glasgow
Dimitrova Milceva 2000	Alexandra Dimitrova -Milceva, <i>Terra sigillata und dunnwandige Keramik aus Moesia Inferior (Nordbulgarien)</i> , Sofia
Isac 1981	Dan Isac, <i>Terra sigillata de la Tibiscum</i> , în <i>Apulum XIX</i> , 109-123
Isac, Rusu, Băluță 1979	D.Isac, M.Rusu, C.L.Băluță, <i>Descoperiri de terra sigillata la Apulum</i> , în <i>Apulum</i> , XVII, 225-261
Isac 1980	Dan Isac, <i>Importuri de terra sigillata la Napoca</i> , ActaMN, XVII, 467-481
Isac, Gudea 1980	Dan Isac, N. Gudea, <i>Terra sigillata de la Porolissum (I)</i> , ActaMP, IV, 191-209
Isac 1982	Dan Isac, <i>Terra sigillata de la Gilău</i> , în <i>Potaissa</i> , III, 65-79
Kiss 1946-1948	Kiss Katalin, <i>A Westerndorfi terra-szigillata gyar</i> , în AE VII-VIII-IX
Lafon 1978	Xavier Lafon, <i>Un moule a medallion d applique de la Graufesenque (Aveyron)</i> , în <i>Gallia</i> 36, 2, p.243-260

Moga, Ciobanu, Drâmbărean 2000	Vasile Moga, Radu Ciobanu, Matei Drâmbărean, <i>Recherches archeologiques a Partoș (Municipium Aurelium Apulensis et Colonia Aurelia Apulensis)</i> , în <i>Army and urban Developement in the Danubian Provinces of the Roman Empire</i> , Edited by Horia Ciugudean and Vasile Moga, 141-202
Oswald 1964	Oswald, Felix, <i>Index of figure-types on terra sigillata</i> , The Gregg Press Limited, 37, Catherine Place, London
Popilian 1976	Ghe. Popilian, <i>Ceramica romană din Oltenia</i> , Editura Scrisul românesc, Craiova
Popilian, Ciucă, 1986	Ghe. Popilian, I. Ciucă, <i>La céramique sigillée d'importation d'Acidava</i> , în <i>Dacia XXX</i> , 1-2, 167-172
Popilian, Ciucă 1988	Ghe. Popilian, I. Ciucă, <i>Nouvelles informations sur l'importation de terra sigillata en Dacie romaine meridionale</i> , în <i>Dacia XXXII</i> , 1-2, 61-78
Popilian, Ciucă, 1993	Ghe. Popilian, I. Ciucă, <i>Ceramica de tip terra sigillata de import descoperită la Enoșești-Acidava (jud. Olt)</i> , în <i>AO S.N.</i> , VIII, 29-42
Ricken, Fischer 1963	Heinrich Ricken, Charlotte Fischer, <i>Die bilderschusseln Der romische Topfer von Rheinzabern</i> , Rudolf Habelt Verlag, Bonn
Rogers 1974	George B. Rogers, <i>Poterie sigillée de la Gaule centrale</i> , Edition de Centre National de la Recherche Scientifique, Paris
Stanfield, Simpson, 1990	J.A. Stanfield, Grace Simpson, <i>Les potiers de la Gaule centrale, Revue Archéologiques Sites</i>

0 1 2 3 cm

ARME MEDIEVALE PENTRU LUPTA LA DISTANȚĂ DIN COLECȚIILE MUZEULUI DIN LUGOJ

RĂZVAN PINCA

În colecțiile Muzeului de Istorie, Etnografie și Artă Plastică din Lugoj au intrat la mijlocul secolului trecut un număr considerabil de artefacte ce provin de la Pescari (fost Coronini) județul Caraș – Severin, modalitatea prin care au fost achiziționate fiindu-ne necunoscută, în documente figurând doar locul de proveniență. În marea lor majoritate aceste obiecte reprezintă piese de armament și harnașament medievale.¹ Cercetări arheologice sistematice la fortificația de la Pescari au fost întreprinse după 1970 și publicate ulterior² scoțând la lumină, odată cu dezvelirea fortificației medievale, piese similare celor din colecțiile muzeului lugojean. Cele mai numeroase ca număr și varietate sunt armele pentru lupta la distanță, respectiv vârfurile de săgeată și de arbaletă.

Folosit atât ca armă de luptă cât și la vânătoare, arcul, una din cele mai eficace și mai mult folosită armă pentru lupta la distanță, este întrebuințat încă din preistorie, pe tot parcursul antichității și în evul mediu, unde începând încă din secolul al XV-lea pierde din eficacitate și are o întrebuințare tot mai redusă atât ca armă de vânătoare cât și ca armă de luptă³, fiind înlocuit în timp cu arbaleta, ce apare ca armă de luptă încă din secolul XIII, și este folosită activ până în prima jumătate a secolului al XVI – lea, aceasta având precizia tirului mai mare cât și o forță de pătrundere sporită a săgeților⁴.

Săgețile de arc, cu peduncul sau tub de înmănușare sunt din fier cu coada de lemn sau trestie și în funcție de mărimea arcului dar și de capacitatea lui de îndoire

au diferite forme și mărimi⁵. Spre deosebire de cele pentru arc, săgețile de arbaletă au fierul mai greu și mai puternic, cele mai frecvente tipuri fiind bolțurile cu patru muchii și vârful ascuțit sau cele de formă cilindrică sau conică și ascuțite la vârf⁶.

Toate exemplarele prezentate mai jos sunt din fier, iar tipurile de săgeți ce fac obiectul acestui studiu sunt săgeți pentru arc și arbaletă cu peduncul și cu tub de înmănușare. Majoritatea se află într-o stare bună de conservare, doar câteva sunt puternic oxidate și le lipsesc părți.

Săgețile cu peduncul se împart la rândul lor în săgeți foliforme (Pl.I/ a, b; Pl.II/ a, b, c, d, e, f, g, h, i;), săgeți cu vârf piramidal (Pl.III/a; Pl.V/a), săgeți romboidale (Pl.III/b,c) precum și săgeți triunghiulare (Pl.III/d). Mare parte din săgețile cu peduncul sunt foliforme iar trecerea de la vârf la peduncul se face ușor, abia perceptibil la unele iar la altele această trecere este bine marcată de obicei printr-un inel despărțitor, câteva dintre săgeți au vârful romboidal în secțiune.

Săgețile cu tub de înmănușare conic sunt de următoarele tipuri: piramidale (Pl.V/b, c, d, e, f), foliforme (Pl.IV/b, c, e) și cu aripioare (Pl.IV/a, d).

I. Vârfuri de săgeți pentru arc cu peduncul

a. Vârf de săgeată (Pl. I/a) lucrat dintr-o singură bucată de fier, prelucrat prin deformare plastică la cald, foliform, cu lama în formă de romb ce se termină cu un peduncul rectangular în secțiune și ascuțit la vârf, trecerea de la lamă la peduncul se face printr-o îngroșare inelară iar pe axul lamei nu există nervură.

Folosite universal la vânătoare și luptă, potrivite pentru a trage în cail inamici, sunt vârfuri ușoare care se deformează la lovire. Ca și perioadă de datare se încadrează ca armă de luptă în secolele IX – X⁷ urmând ca în secolele XII – XIII și chiar mai târziu⁸ să fie folosite mai ales la vânătoare.

Dimensiuni⁹: L=140 mm; l=45 mm; L_p=43 mm; G=32g

b. Vârf de săgeată din fier (Pl. I/b) realizat prin batere la cald, cu lama plată fără nervură și peduncul circular în secțiune, deosebit de lung și bifurcat la capăt

probabil printr-o intervenție ulterioară. Încadrare cronologică incertă, analogiile din literatura de specialitate consultată pentru un vârf cu peduncul de aceste dimensiuni lipsesc. Dimensiuni: L=144 mm (iar împreună cu lungimea totală a pedunculului 195 mm); l=24 mm; L_p=117 mm; G=40g

c. Vârfuri de săgeți de forme și dimensiuni asemănătoare, foliforme, cu lama triunghiulară sau în formă de romb, ce se termină cu un peduncul circular, rectangular sau conic, dintre acestea, două, au vârful rupt (Pl.II/a, f). Cu lama triunghiulară sunt piesele din Pl.II/d, e, f, h iar cu lama ușor rombică cele din Pl.II/a, c, g, i, cu peduncul circular sunt vârfurile din Pl.II/a, e, i, cu peduncul rectangular Pl.II/c, f, g iar cu peduncul conic în secțiune ce se subțiază lin spre capăt Pl.II/d, h. La vârfurile de pe Pl.II/a, c, i, trecerea de la lamă la peduncul este marcată de o îngroșare inelară mai pronunțată, iar la Pl.II/d, e, f, g, h, mai puțin pronunțată. Ca și datele aceste vârfuri de săgeți pot fi încadrate în intervalul secolelor XIII-XV.¹⁰ Dimensiuni: Pl.II/a: L=50 mm; l=17 mm; L_p=13 mm; G=4g; Pl.II/c: L=45 mm; l=11 mm; L_p=14 mm; G=2g; Pl.II/d: L=42 mm; l=15 mm; L_p=13 mm; G=2g; Pl.II/e: L=37 mm; l=15 mm; L_p=10 mm; G=3g; Pl.II/f: L=44 mm; l=14 mm; L_p=16 mm; G=2g; Pl.II/g: L=46 mm; l=8 mm; L_p=9 mm; G=2g; Pl.II/h: L=55 mm; l=18 mm; L_p=15 mm; G=2g; Pl.II/i: L=74 mm; l=14 mm; L_p=27 mm; G=2g.

d. Vârf de săgeată din fier (Pl.II/b), cu lama plată în formă de frunză și două tăişuri convexe, nervură mediană cu peduncul oval în secțiune ce se îngustează spre capăt, are un inel despărțitor între lamă și peduncul, iar cronologic poate fi încadrat secolelor XIII-XIV.¹¹

Dimensiuni: L=49 mm; l=12 mm; L_p=20 mm; G=2g

e. Vârf de săgeată din fier (Pl.III/d) cu trei lame aproximativ simetrice ce converg spre un vârf ascuțit, trecerea de la corpul propriu zis al săgeții la peduncul este marcată de un prag în prelungirea celor trei muchii. Astfel de săgeți erau folosite îndeosebi pentru a străpunge armuri ușoare sau apărători din piele. Acest

vârf de săgeată se datează larg în intervalul secolelor VII-X.¹² Dimensiuni: L=71 mm; l=18 mm; L_p=28 mm; G=6g

f. Săgeți cu vârful piramidal cu trei muchii și forma lamei în secțiune triunghiulară (Pl.III/a), cu patru muchii și forma lamei în secțiune pătrată (Pl.V/a), cu patru muchii și forma lamei variată (romb, dreptunghi) în secțiune (Pl.III/c), cu două muchii și forma lamei variată în secțiune (romb, cerc) (Pl.III/b). Ca și datare aceste piese se încadrează larg în perioada secolelor XI – XV.¹³ Dimensiuni:

Pl.III/a: L=46 mm; l=9 mm; L_p=25 mm; G=4 g; Pl.III/c L=49 mm; l=8 mm; L_p=15 mm; G=3g; Pl.III/b: L=36 mm; l=8 mm; L_p=14 mm; G=3g; Pl.V/a: L=102 mm; l=6 mm; L_p=34 mm; G=15g

II. Vârfuri de săgeți pentru arc cu tub de înmănușare (Pl.IV/a,b,c,d,e), trei exemplare sunt de tip foliform (Pl.IV/b,c,e), cu lama plată, de formă romboidală, cu nervură longitudinală pe axul lamei și două tăișuri convexe ce au în partea inferioară un tub de înmănușare de formă conică încadrându-se cronologic în secolele XIV-XV¹⁴, iar celelalte două exemplare (Pl.IV/a,d) sunt de tipul celor cu aripioare, ce au două tăișuri convexe ce se termină în două aripioare prelungite și tub de înmănușare de formă conică, trecerea de la lamă la tubul de înmănușare se face printr-o porțiune răsucită ce diferă ca lungime de la exemplar la exemplar și pot fi datate larg în intervalul secolelor IX – XIV.¹⁵ Exemplarului din planșa IV/d îi lipsesc aripioarele rupte din vechime precum și tubul de înmănușare. Dimensiuni: Pl.IV/b: L=88 mm; l=25 mm; L_t=31 mm; D_t=9 mm; G=15g; Pl.IV/c: L=78 mm; l=16 mm; L_t=33 mm; D_t=16 mm; G=26g; Pl.IV/e: L=78 mm; l=19 mm; L_t=30 mm; D_t=11 mm; G=15g; Pl.IV/a: L=75 mm; D_a=30 mm; L_t=21 mm; D_t=8 mm; G=9g; Pl.IV/d: L=50 mm; l=11 mm; G=3g

III. Vârfuri de săgeată pentru arbaletă (Pl.V/b, c, d, e, f) cu tub de înmănușare conic și vârful piramidal masiv mai mult sau mai puțin ascuțit cu patru sau trei muchii, triunghiular (Pl.V/e) sau patrulater în secțiune (Pl.V/b, c, d, f) ce se încadrează cronologic în intervalul secolelor XIII-XIV.¹⁶ Dimensiuni: Pl.V/b: L=69

mm; $l=8$ mm; $L_t=40$ mm; $D_t=13$ mm; $G=19$ g; Pl.V/c: $L=57$ mm; $l=6$ mm; $L_t=38$ mm; $D_t=16$ mm; $G=15$ g; Pl.V/d: $L=49$ mm; $l=11$ mm; $L_t=32$ mm; $D_t=12$ mm; $G=16$ g; Pl.V/e: $L=57$ mm; $l=15$ mm; $L_t=41$ mm; $D_t=14$ mm; $G=18$ g; Pl.V/f: $L=64$ mm; $l=12$ mm; $L_t=28$ mm; $D_t=10$ mm; $G=32$ g.

Având în vedere larga răspândire a acestor tipuri de arme în toată Europa Centrală și de Sud-Est și necunoscând condițiile descoperirii este imposibil să facem o departajare între piesele care ar putea proveni din atelierele meșterilor locali și cele realizate în alte zone, aceasta și datorită stării conflictuale pe tot parcursul evului mediu și permanentei prezențe armate în cetățile de pe linia Dunării. Numărul mare de vârfuri de săgeți, varietatea lor precum și perioada mare de timp în care se încadrează indică o intensă folosire a acestor tipuri de arme, precum și rolul deosebit de important pe care l-au avut în desfășurarea conflictelor medievale.

NOTE

¹Răzvan Pinca, Spade medievale din colecția Muzeului de Istorie și Etnografie din Lugoj, în Studii de Istorie a Banatului, XXIII-XXIV-XXV, Timișoara, 1999-2001; Idem, Pintenii medievale și piese de harnașament din colecțiile Muzeului din Lugoj, în Analele Banatului, nr. X-XI, 1, 2002-2003

²Șt. Matei, Ilie Uzum, Cetatea de la Pescari, în Banatica, II, Reșița, 1973

³C. Vlădescu, C. König, D. Popa, Arme în muzeele din România, București, Ed. Meridiane, 1973, p.31

⁴Ibidem, p. 32 - 34

⁵Ibidem, p. 31-32

⁶Ibidem, p. 34

⁷Alexander Ruttkay, Waffen und Reiterausrüstung des 9. Bis zur ersten Hälfte des 14. Jahrhunderts in der Slowakei (II), în Slovenská Arheológia, XXIV-2, 1976, p.329-330 (în continuare Alexander Ruttkay, Waffen ...); Idem, The organization of troops. Warfare and arms in the period of the Great Moravian State, în Slovenská Arheológia, XXX, 1, 1982, p.177, fig. 38 (în continuare Alexander Ruttkay, The organization ...); Victor Spinei, Marile migrații din estul și sud-estul Europei în secolele IX-XIII, Iași, Ed. Institutul European, 1999, p.48, fig. 10/2; Gh. Ștefan, I. Barnea, M. Comșa, Dinogetia I. Așezarea feudală timpurie de la Bisericiuța-Garvăn, București, Ed. Academiei R.S.R., 1967, p.339 fig.182/30, 31, 33, 35, 36, p.343; Székely Zoltán, Contribuții la problema stabilirii secuilor în sud-estul Transilvaniei, în Crisia, 4, Oradea, 1974, p.90, fig.4/9; Sorin M. Petrescu, Locuirea umană a peșterilor din Banat din epoca romană până în sec. XXI, Cluj-Napoca, Ed. Presa Universitară Clujană, 2004, p.37, p.128, pl.XXIV/4-5; Șt. Pascu, M. Rusu, P. Iambor, N. Edroiu, P. Gyulai, V. Wollmann, Șt. Matei, Cetatea Dăbâca, în ActaMN, 1968, p.191, fig.4/11

⁸Al. Artimon și I. Mitrea, Așezarea medievală din secolele XIV-XV de la curtea domnească – Bacău, în Carpica, VIII, Bacău, 1976, p.219, p.221, fig.22/7; Adrian A. Rusu, Cetatea Hațegului – monografie istorică și arheologică, în Sargeția, XVI-XVII, 1982-1983, p.357, fig.11/4; Florea Costea, Obiecte metalice descoperite în cetatea de pe Măgura Codlei, în Cumidava, II, Brașov, 1968, p.84, 85, fig.1/1-3

⁹Am folosit următoarele abrevieri: L=lungimea totală a vârfului; l=lățimea maximă; Lp=lungimea pedunculului; Lt=lungimea tubului de înmănușare; Dt=diametrul maxim al tubului de înmănușare; Da=deschiderea aripioarelor; G=greutatea

¹⁰Florea Costea, op. cit., p. 84-85, fig.2/1-4; M. D. Matei, L. Chițescu, Problèmes historiques concernant la forteresse du temps des Mușat et l'établissement urbain de Roman, în Dacia, N. S., X, 1966, p.309, fig. 12/1, 6, 10 (în continuare M.D. Matei; L. Chițescu, Roman ...); I. Ioniță, Săpăturile de salvare de la Trifești, în Materiale și Cercetări Arheologice, VIII, 1962, p. 737-738, fig. 7/5; Cristian M. Vlădescu, Contribuții la cunoașterea armamentului folosit de oștile române în a doua jumătate a veacului al XIV – lea, în Revista Muzeelor, nr. 3, 1968, p.259, fig.3; D. Popescu, N. Constantinescu, Gh. Diaconu și S. Morintz, Șantierul arheologic Tîrșor, în MCA, VI, 1959, p.741, fig.13/5; Al. Artimon, Așezarea medievală de la Tg. Troțuș, în MCA, XVI, București, 1986, p. 269, 272, fig.9/2, 7; L. Bătrîna, A. Bătrîna, I. Vătămanu și Șt. Scorțanu, Ansamblul reședinței feudale de la Giulești (jud. Suceava), în MCA, XVI, București, 1986, p.250, fig.6/7; E. Neamțu, V. Neamțu, S. Cheptea, Orașul medieval Baia în secolele XIV – XVII. Cercetările arheologice din anii 1967-1976, vol. I, Iași, Ed. Junimea, 1980, p.188, fig.36/2, 6, 7; Idem, Orașul medieval Baia în secolele XIV – XVII. Cercetările arheologice din anii 1977-1980, vol. II, Iași, Ed. Junimea, 1984, p.110, fig. 40/3, 10, 11

¹¹L. Chițescu, S. Cristoceă și A. Sion, Cercetările arheologice de la complexul monumentelor feudale de la Cetățeni, jud. Argeș, în MCA, XVI, București, 1986, p.279, fig. 2/18

¹²Alexander Ruttkay, Waffen ..., p.327, fig.54, B/6, p.331; Idem, The organization ..., p.177, fig. 41; K. Horedt și colaboratorii, în SCIV, 1-2, an IV, ianuarie – iunie, 1953, p.282, fig.4/6

¹³Pentru Pl.V/a sec.XII-XIII conform Alexander Ruttkay, Waffen ..., p.327, fig.54, B/10, pentru Pl.III/a sec. XV conform E. Neamțu, V. Neamțu, S. Cheptea, op. cit., vol. I, p.188, fig.36/3, sec. XIII-XIV ibidem, vol. II, p.110, fig.40/1,2; sec. X-XII conform Alexander Ruttkay, Waffen ..., p.327, fig.54, B/9; pt. Pl.III/b, sec. XI-XIV conform Alexander Ruttkay, Waffen ..., p.327, fig.54, B/11, p.331; sec. XV conform M.D. Matei, L. Chițescu, Nekotorye istoriceskie vyvoda arheologhiceskogo issledovanija zeml'annoj kreposti v Byrlade, în Dacia, N. S., VII, 1963, p.453, fig.8/3; pentru Pl.III/c, sec.XIII-XIV conform Florea Costea, op. cit., p. 84-85, fig.2/5

¹⁴E. Neamțu, V. Neamțu, S. Cheptea, op. cit., vol.II, fig.40/15-17; M.D. Matei, L. Chițescu, Roman ..., p.309, fig.12/2-4, 7, 8; Al. Artimon și I. Mitrea, op. cit., loc. cit., p.219, p.221, fig. 22/4-6; Mugur Andronic, Habitatul medieval de pe cuprinsul comunei Zamostea (județul Suceava), în *Arheologia Medievală*, III, 2000, p.94, fig. 3/10; Rodica Popovici-Baltă, Cercetări arheologice în așezarea din secolele XIV-XV de la Băiceni (jud. Iași), în *Arheologia Moldovei*, VIII, 1975, p.295, fig.2/4

¹⁵Alexander Ruttkay, *Waffen ...*, p.327, fig.54, A/1b; Florea Costea, op. cit., p.84, 86, fig.3/1-3; M. Comșa și E. Gheannopoulos, Unelte și arme din epoca feudală timpurie descoperite la Radovanu (jud. Ilfov), în *SCIV*, tom. 20, nr.4, 1969, p.618, fig.1/3, p.619; M. Comșa și C. Deculescu, Un depozit de unelte și arme descoperit la Curcani (jud. Ilfov), în *SCIV*, tom. 23, nr.3, 1972, p.471, fig.2/1, p.472; A.A. Rusu, op. cit., p.340, p.357, fig. 11/3; M. Comșa, A. Rădulescu și N. Harțuchi, Necropola de incinerare de la Castelu, în *MCA*, VIII, 1962, p.652-653, fig.2/13

¹⁶Gh. Anghel, D. Berciu, *Cetăți medievale din sud-vestul Transilvaniei*, București, Ed. Meridiane, 1968, p.26, fig.13/4, p.31, fig.16/3, 4, 7; A.A. Rusu, op. cit., p.340, 357, fig.11/6-9; L. Chițescu, Spiridon Cristoceă și A. Sion, op. cit., p.279, fig.2/16, 17; Al. Artimon și I. Mitea, op. cit., p.219, 221, fig.22/3; Șt. Matei, I. Uzun, op. cit., p.146, fig.6/e

Mittelalterliche Waffen für den Abstandskampf aus den Sammlungen des Lugoscher Museums

ZUSAMMENFASSUNG

Ein reicher Bestand von Kampf Waffen der sich im Museum für Geschichte und Volkskunst aus Lugosch befindet, stammt aus der Festung von Pescari (gewesene Coronini), Kreis Karasch – Severin. Eine besondere Stellung nehmen die verschiedenen Formen und Typen von Pfeilspitzen ein, Pfeilspitzen die im ganzem Mittelalter erscheinen.

Die Veröffentlichung dieser Pfeile, ohne die Verhältnisse ihrer Entdeckung zu kennen, tragen zur Erkenntnis der Entwicklung und Verbreitung diesses Waffentyps im Banat bei, sowie auch zur Erkenntnis der militärischen Ausrüstung der Solaten, die in den Grenzfestungen an der Donau dienten.

III. NUMISMATICĂ

SCHIMBUL ÎN NATURĂ ȘI PE BAZĂ DE MONEDĂ ÎN ECONOMIA DACIEI POSTROMANE

– Unele considerații –

DUMITRU PROTASE

Apariția și utilizarea monedei metalice în schimburile comerciale a însemnat – se știe – un mare progres în istoria diferitelor comunități umane din lumea antică, potențând considerabil dezvoltarea relațiilor economice, tribale și statale. Utilizarea monedei ca avantajos mijloc de schimb în viața economică a Daciei preromane și apoi postromane se înscrie de asemenea în sfera incontestabilului progres social – economic, în funcție de epocă, perioade istorice și, uneori, chiar în raport de etnia comunităților de populație.

În comunicarea de față ne-am propus să facem unele constatări și să relevăm unele fenomene ale raportului marfă – bani și a schimbului natural de mărfuri în spațiul ex-roman nord-danubian, până la sfârșitul secolului VI. Deci, este vorba de o epocă de peste trei secole, în care, pe fundalul etno-cultural general autohton (daco-roman / romanic), se înregistrează masiv și prezența – variabilă temporar și numeric – a semințiilor alogene: iazigi, goți, gepizi. Cercetarea, desfășurată pe un teren cunoscut documentar, se bazează în primul rând – cum este și firesc și chiar obligatoriu – pe masa monetară descoperită și publicată până acum. Interpretarea materialului monetar se face teritorial și cronologic, ținând mereu seama de situația social – economică și politică a diferitelor regiuni aparținătoare odinioară fostei Dacii stăpânite de romani. Este examinată pe rând starea de lucruri în Oltenia,

Banat și Transilvania, făcându-se comparații cu situația din Moldova și Crișana rămase *extra fines Imperii Romani*.

Perioada dintre retragerea aureliană și sfârșitul domniei lui Dioclețian (275 – 305) se caracterizează, cum bine se știe, printr-o circulație monetară extrem de slabă, vecină cu hiatul. De altfel, aceasta nu este decât continuarea situației existente începând încă de la mijlocul secolului III. Dar să vedem, pe zone geografice, cum se prezintă descoperirile monetare.

Cu privire la Oltenia și vestul Munteniei (teritoriul dintre Olt și linia defensivă transalutană), descoperirile de monede izolate, aproape toate de bronz și puține de argint, totalizează acum doar câteva zeci de piese. Ele provin din așezări civile, din ruinele sau din apropierea vechilor orașe (Drobeta, Romula, Sucidava) și de la foste castru romane (Bistreț, Răcari, Săpata de Jos, Stolniceni etc.). nu se cunoaște nici un tezaur monetar început sau încheiat cu piese din această perioadă de peste trei decenii, iar între Olt și așa – zisul limes transalutan monedele lipsesc aproape cu totul.

Referitor la Banat, situația este în general asemănătoare, din toate punctele de vedere. Doar câteva tezaure încep cu monede anterioare lui Decius și se încheie cu piese constantiniene, dar nu conțin și emisiuni din această perioadă.

În Transilvania, descoperirile izolate de monede emise în intervalul de timp respectiv se reduce de asemenea la vreo 45 de piese, dintre care circa trei sferturi provin de la Turda (Potaissa) și Cluj-Napoca.

În legătură cu această perioadă, trebuie făcută însă observația că, pe lângă puținele monede emise de la Probus până la Dioclețian, inclusiv – dacă acestea nu au intrat și circulat în spațiul ex-roman abia în vremea Constantinilor – au putut rămâne în circulație multe monede emise sub împărații din prima jumătate a secolului III, acestea suplinind penuria de numerar.

Total deosebită se dovedește a fi situația descoperirilor monetare în perioada Constantin cel Mare - Valentinian II (306 – 392), când o mare parte a Banatului și

Olteniei sudice (până la „Brazda lui Novac”) era reîncorporată în Imperiul Romano – Bizantin. După cum este cunoscut, se produce o veritabilă explozie a circulației monetare în toată fosta Dacie Romană, dar mai cu seamă în Oltenia și Banat. Desigur că în teritoriile realipite Imperiului circulația monedei și schimbul de mărfuri s-a desfășurat la fel ca în restul statului romano – bizantin, dar în celelalte regiuni ex-romane nord-dunărene și aflate în secolul IV *extra Imperium* ea se prezintă diferit, la fel ca într-un teritoriu limitrof, cu statut politic și economic schimbător față de Bizanț.

În Oltenia și Banat (în special părțile lor sudice) cantitatea monedelor izolate cunoscute acum este de 10-12 ori mai mare decât în faza anterioară, iar dacă adăugăm și tezaurele, ea sporește de vreo 65 de ori. Evident că este un salt neobișnuit, care se explică – așa cum am menționat – prin revenirea Imperiului la nordul fluviului. În zonele oltene și bănățene nerecucerite de Bizanț, monedele sunt, firește, incomparabil mai puține. Peste tot este vorba preponderent de monede de bronz, rar de argint și – în mod excepțional – de aur, în Banat. În Oltenia monedele de aur lipsesc aproape cu totul. Demn de relevat apare faptul că în Banat numărul monedelor, izolate și teaurizate, se ridică la circa 58000 de piese, majoritatea copleșitoare provenind din vreo 28 de tezaure. Și în Oltenia se înregistrează aproximativ 17000 de monede din astfel de descoperiri. Atât în Oltenia, cât și în Banat monedele izolate și de asemenea tezaurele s-au descoperit în mod obișnuit în așezări civile, mai rar în fostele centre militare și urbane, cu excepția Sucidavei, unde se cunosc acum 9 tezaure monetare, conținând circa 8000 de piese, unele emise până în secolul V. De notat însă este că în partea de nord a Banatului și în cea a Olteniei de la nordul „Brazdei lui Novac”, monedele descoperite în cursul timpului sunt mai puține. Ne aflăm *extra Imperium*.

Transilvania se deosebește din mai multe puncte de vedere de Oltenia și Banat, fapt explicabil prin poziția sa geografică, social-economică și politică. Lucrurile sunt cunoscute istoric, motiv pentru care nu insistăm aici asupra lor.

Certă rămâne însă constatarea – că și aici există o creștere foarte mare a circulației monetare, chiar dacă ea – cu cele câteva sute de piese constantiniene și postconstantiniene – se situează mult sub nivelul din Oltenia și Banat. De altfel, situația prin comparație apare oarecum firească, dacă avem în vedere faptul că aici nu a existat o stăpânire romano-bizantină.

De remarcat este faptul că în Transilvania cele mai multe monede s-au descoperit în fostele orașe (Potaissa, Napoca, Porolissum, Ulpia Traiana, Apulum), la fostele castre sau în apropierea lor (Gherla, Hoghiz, Odorheiu Secuiesc), dar și în numeroase așezări rurale autohtone. Mai trebuie precizat că în Transilvania, datorită prezenței goților și gepizilor, beneficiari de subsidii de la Bizanț, există și câteva monede de aur izolate (Retișu, Vădaș, Șica Mică).

După Valentinian II până în secolul VI, are loc o puternică scădere a numărului monedelor izolate de bronz și o creștere a celor de aur, în special în Transilvania și Banat. Oltenia face întrucâtva excepție, datorită poziției sale geografice și revenirii stăpânirii romano-bizantine, sub Iustinian, în anumite zone sudice ale ei. Volumul circulației monetare este mic chiar și în Oltenia și extrem de mic în Banat și Transilvania. Față de perioada constantiniană, se poate vorbi chiar de o prăbușire spectaculoasă a circulației monetare.

În regiunile dacilor liberi (Moldova, Muntenia, Crișana), în perioada constantiniană, constatăm o slabă circulație a monedei romane de bronz și de argint. Dar în deceniile premergătoare Constantinilor și în secolele V-VI, monedele descoperite sunt cu totul sporadice, așa cum se întâmplă peste tot în „barbaricum”.

Din sumara prezentare a circulației monetare în Dacia postromană până la sfârșitul secolului VI se desprind o serie de constatări și concluzii care privesc viața social-economică a comunităților de populație autohtonă și alogenă, cunoscute istoric din alte surse documentare.

Întâi de toate, fără exagerare se poate afirma că în secolele IV-VI (la fel și mai târziu), monedele devin *rarae aves* în afara granițelor romane, în schimburile

comerciale cotidiene de pe piața internă. Excepție face, firește, perioada constantiniană, când cererea și oferta din viața zilnică a bunurilor de comun se rezolvă și pe baza monedei, atât la nivelul individual, cât și la cel familial sau de grup social. Cu toate acestea, nici în perioada respectivă schimburile comerciale interne pe bază de monedă nu putea fi susținute integral de masa monetară existentă pe piață, deoarece - așa cum arată descoperirile de monede de bronz și argint – aceasta era mult sub nivelul necesar. De aceea, se impune de la sine acceptarea existenței paralele a monedei și a schimbului în natură, deci o economie funcțională mixtă, pe bază de troc și monedă.

Referitor la perioada de după Valentinian II (a. 392) până la Focas (602-610), ca și în răstimpul de trei decenii Decius – Dioclețian, este de admis fără rezerve revenirea masivă, predominantă, la troc, situație care va continua până la începutul evului mediu. Atare stare de lucruri trebuie acceptată în general la populația autohtonă (daco-romană/romanică), singura care poate fi luată în calcul, ca furnizoare de produse agricole necesare traiului propriu și pentru schimb. Ca organizare social-economică, nu trebuie uita că societatea autohtonă avea, după romani, structurile și trăsăturile cunoscute ale obștilor sătești.

Cât despre alogeni (goți, gepizi și alții), care apreciau monedele și obiectele de aur, nu valoarea de circulație a monedei mărunte de bronz, este știut că ei cunoșteau moneda, dar nu au fost – nici aici, nici în alte părți – purtătorii și susținătorii schimbului marfă-bani. Dar iazigii, care au întreținut bune relații cu romanii, au folosit pe scară mai largă moneda în viața economică, și după ce ei au pătruns în vestul Banatului.

Așadar, în Dacia postromană – dacă exceptăm perioada Constantinilor, constatăm că volumul circulației monetare era departe de a satisface necesitățile pieței și astfel schimburile comerciale în natură, deci marfă contra marfă, erau în majoritate copleșitoare. De altfel, schimbul natural de mărfuri și cel bazat pe sistem

monetar au coexistat permanent din antichitate până în epoca modernă, dar raportul dintre ele s-a schimbat în cursul timpului.

LE TROC ET L'ÉCHANGE À L'AIDE DE LA MONNAIE DANS L'ECONOMIE DE LA DACIE POSTROMAINE

– Quelques considération – (Résumé)

L'auteur aborde ce problème dans l'espace de l'ex-province romaine, c'est-à-dire dans les actuelles provinces historiques de la Roumanie (la Transylvanie, le Banat et l'Olténie), dans les trois siècles suivantes à la retraite aurélienne de Dacie (276 / VI siècle).

Toutes les découvertes monétaires, plus de 65000 pièces, isolées et trésors, sont mis à contribution. La grande majorité des pièces sont monnaies de bronze émises à l'époque constantinienne, quand a eu lieu au nord du Danube une véritable explosion de la circulation monétaire. Après l'époque des Constantins jusqu'au VI siècle y compris, les monnaies sont *rarae aves*. Bien sur que dans ce temps a fonctionne partout et presque uniquement le troc.

En conclusion, si on excepte l'époque constantinienne, l'auteur constate que la masse monétaire était insuffisante aux nécessités quotidiennes du marche et en conséquence le troc se pratiquait presque exclusivement. D'ailleurs, le troc et l'échange des marchandises appuyé sur le système monétaire ont coexisté en permanence de l'antiquité jusqu'à l'époque médiévale-moderne, surtout dans le milieu rural, seulement le rapport entre eux a varié dans le courant du temps.

BIBLIOGRAFIE

V. M. Butnariu, *Monedele romane postaueliene în teritoriile carpato-dunărene-pontice (anii 275-491)*, în *Arheologia Moldovei*, , 1987, 113-140; XIII, p. 131 – 136.

E. Chirilă, N. Gudea, V. Lazăr, A. Zrinyi, *Tezaure și descoperiri monetare din Muzeul Județean Mureș, Târgu-Mureș*, 1980, p. 28-36.

S. Dumitrașcu, *Dacia Apuseană*, Oradea, 1993, p. 124 – 128.

C. Găzdac, *Circulația monetară în Dacia și provinciile învecinate de la Traian la Constantin I*, vol. I-II, Cluj-Napoca, 2002 (părțile privind Dacia postromană).

K. Hored, *Contribuții la istoria Transilvaniei în secolele IV-XIII*, București, 1958, p. 11-40.

Oct. Iliescu, *Remarques sur la pénétration de la monnaie constantinienne au Bas-Danube*, în *Dacia*, N.S., 23, 1979, p. 167-168.

Gh. Lazin, *Circulația monetară în nord-vestul României în sec. II-IV*, în *Satu Mare. Studii și Comunicări*, 1969, p. 111-120.

M. Macre, *Monedele și prășirea Daciei*, în *AISC*, III, 1941, p. 299-305.

V. Mihăilescu-Bîrliba, *La monnaie romaine chez les Daces orientaux*, București, 1980, p. 207-217 (pentru secolele IV-V).

C. Preda, *Circulația monedelor postaueliene în regiunea carpato-dunăreană*, în *SCIV*, 23/3, p. 375-415.

D. Protase, *Problema continuității în Dacia în lumina arheologiei și numismaticii*, București, 1966, p. 158-198.

D. Protase, *Autohtonii în Dacia*, vol. II, Cluj-Napoca, 2000, p. 55-67.

D. Protase, în *istoria Românilor*, vol. II, București, 2001, p. 578-581.

Viorica Suci, *Tezaure din Dacia romană și postromană*, Cluj-Napoca, 2000, p. 149-215.

Oct. Toropu, *Romanitatea târzie și străromânii în Dacia traiană sud-carpatică*, Craiova, 1976, p. 39-110.

D. Tudor, *Oltenia romană*, ed. IV, București, 1978, p. 168-234, 257-308.

UN NOU CHIP AL VOIEVODULUI ȘTEFAN CEL MARE ȘI SFÂNT ÎN MEDALISTICA ROMÂNEASCĂ

Dreptcredinciosului Voievod Ștefan cel Mare și Sfânt, personalitate marcantă a istoriei, culturii și civilizației românești, i s-au închinat de-a lungul vremii, după Mihai Eminescu, cele mai multe piese de numismatică și medalistică. Cu toate acestea, iconografia acestor piese este destul de săracă, foarte multe dintre ele reluând același chip al Voievodului pe una din părți (avers sau revers), deosebindu-se de celelalte numai prin textul ce-l însoțește sau prin imaginea celeilalte părți.

Chipul Voievodului ni s-a transmis prin portretele votive păstrate în unele dintre ctitoriile sale, prin miniaturile sau prin broderiile executate în timpul vieții Domnitorului ce-l înfățișează pe acesta, realizări ale unor artiști plastici din epocă sau prin lucrările unor artiști plastici de mai târziu (pictură sau sculptură).

Începând din anul 1992 când Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române a hotărât canonizarea Voievodului, trecerea sa în rândul sfinților și înscrierea numelui său în calendarul bisericesc, un nou chip al Binecredinciosului Voievod Ștefan cel Mare și Sfânt se adaugă la iconografia acestuia. Este vorba de reprezentarea ca sfânt a Voievodului din icoana realizată cu prilejul canonizării sale și aprobată de către Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române ca icoană oficială care să se așeze spre închinarea credincioșilor, să fie reprodusă și pusă la dispoziția doritorilor. Această icoană (fig.1) a fost realizată la stăruința vrednicului de pomenire Mitropolit al Olteniei, Înalț Prea Sfințitul Părinte Nestor Vornicescu,

la vremea aceea Președintele Comisiei pentru Canonizarea Sfinților Români a Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române, de către pictorul bisericesc Romulus Dan Neamu din Craiova și se păstrează în palatul mitropolitan din Craiova.

Pe lângă reproducerile acestei icoane a Binecredinciosului Voievod Ștefan cel Mare și Sfânt distribuite credincioșilor, acest nou chip al domnitorului a fost imprimat și pe o marcă poștală în valoare de 75 lei din seria „Sfinți” pusă în circulație de către Poșta Română prin serviciul Romfilatelia la 31 august 1993 (fig.2).

Această nouă înfățișare a Voievodului este folosită și în medalistica românească abia în acest an jubiliar 2004, la 500 de ani de la trecerea sa la cele veșnice. Astfel Sfânta Episcopie a Alexandriei și Teleormanului și Secția Alexandria a Societății Numismatice Române au bătut o plachetă comemorativă ce are reprodus pe avers chipul Domnitorului din icoana sa cu menționarea în partea de jos, liniar, a titlaturii stabilite de Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române: „Dreptcredinciosul Voievod Ștefan cel Mare și Sfânt”. Pe reversul plachetei, în partea de sus, este redat textul troparului sfântului: ”Troparul, glasul I, Apărător neînfriecat al dreptei credințe și al patriei străbune ocrotitor, mare ctitor de lăcașuri sfinte, Ștefan Voievod, roagă-L pe Hristos Dumnezeu să ne izbăvească din nevoi și din necazuri.”, iar în partea de jos textul: „Prinos de cinstire adus de Episcopia Alexandriei și Teleormanului și de Secția Numismatică a Societății Numismatice Române Alexandria marelui Domnitor la 500 de ani de la trecerea sa în eternitate. 1504-2004” (fig.3).

Și Patriarhia Bisericii Ortodoxe Române a bătut o medalie cu diametrul de 70 mm având reprezentat pe avers chipul din icoană al Sfântului Voievod Ștefan cel Mare (fig.4). Circular este înscris textul: „Binecredinciosul Voievod Ștefan cel Mare și Sfânt. 1504-2004”. Pe reversul medaliei este reprezentată stema Sfintei

Patriarhii și, circular, textul: „Patriarhia Bisericii Ortodoxe Române – București – 2 iulie 2004”.

Cea de a treia medalie ce prezintă pe Voievodul Ștefan cel Mare și Sfânt sub înfățișarea sa din icoana întocmită și aprobată de Sfântul Sinod, apărută până în prezent, este bătută de Asociația Națională Cultul Eroilor (fig.5). Pe avers sub chipul din icoană al Sfântului, liniar, este înscris textul: „canonizat de Sfântul Sinod/al Bisericii Ortodoxe/Române la/2 iulie 1992”. Semicircular, în partea de sus, pe două rânduri se află textul: ”Voievodul Ștefan cel Mare și Sfânt/500 de ani de la trecerea în veșnicie” În câmpul din jurul chipului, liniar, sunt înscrise anii 1504, 2004. Semicircular, în partea de jos, o cunună de lauri. Reversul reprezintă stema Asociației Naționale Cultul Eroilor, în centru, sub care, liniar, este înscris textul: « „Neamul devine etern prin/cultul eroilor”/ N.Iorga ». Circular, se află textul: „Asociația Națională Cultul Eroilor – România”, sub care, semicircular, în partea de sus, pe alt rând „Glorie eternă eroilor neamului”.

Sigur, în acest an când se comemorează 500 de ani de la trecerea la cele veșnice a Binecredinciosului Voievod Ștefan cel Mare și Sfânt vor mai fi bătute și alte medalii sau plachete care să-l reprezinte sub acest nou chip care se adaugă celor deja cunoscute, chipul de sfânt din icoana întocmită în cinstea sa. Am dorit numai să informăm asupra noului chip al Sfântului Voievod Ștefan cel Mare și asupra primelor piese medalistice care preiau și păstrează peste veacuri în memoria metalului această înfățișare a Domnitorului.

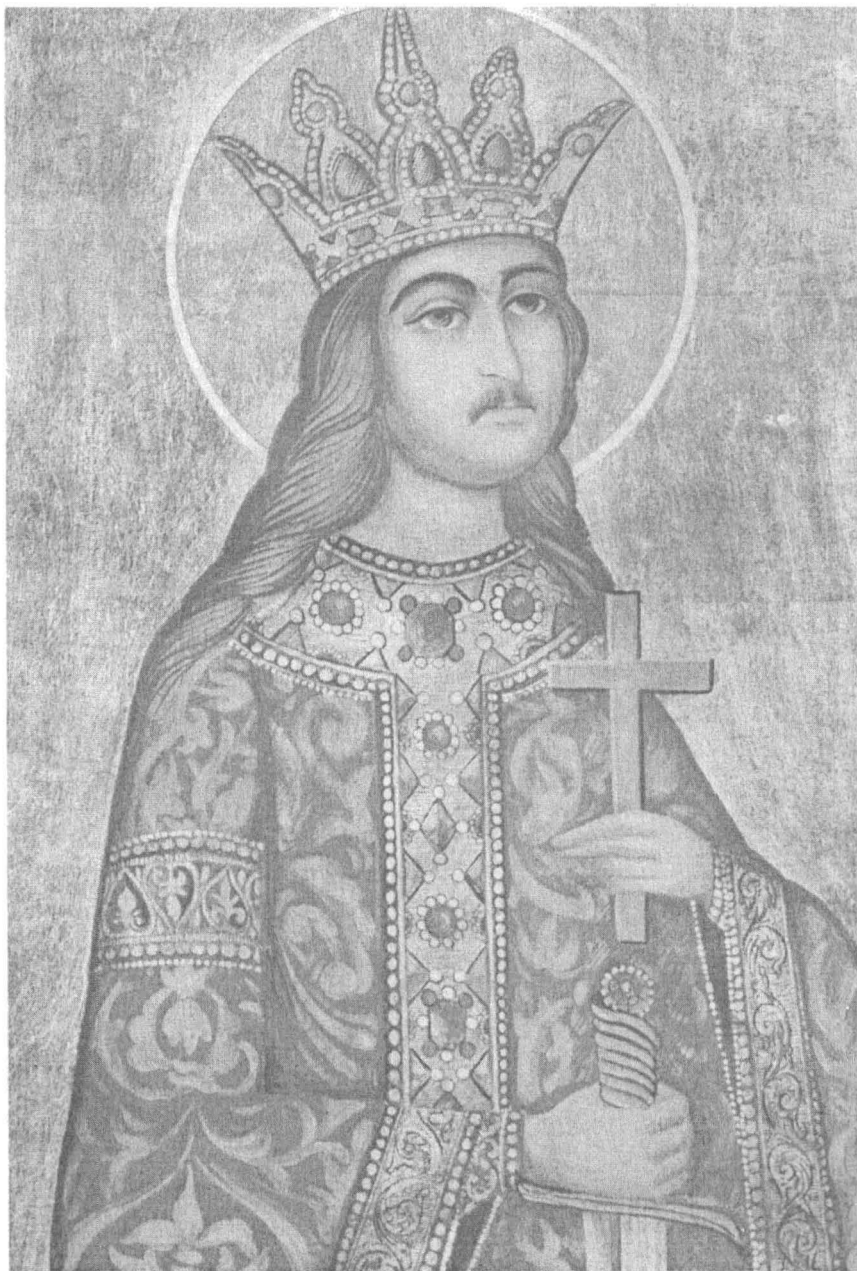
Une nouvelle image du voïvode Stefan Le Grand et Le Saint dans la médallistique roumaine.

Résumé

Le voïvode chrétien Stefan Le Grand et Le Saint est une personnalité marquante de l'histoire, culture et civilisation roumaine. On lui a dédié les plus nombreuses, après Mihai Eminescu, pièces de numismatique.

L'image du voïvode nous a parvenu par ses portraits votifs, conservés dans ses établissements, par les miniatures ou par les broderies exécutées durant sa vie, réalisations des artistes de l'époque ou par les œuvres plus tardives (peinture ou sculpture).

† GALACTION

Episcopul Alexandriei și Teleormanului**Figura 1**

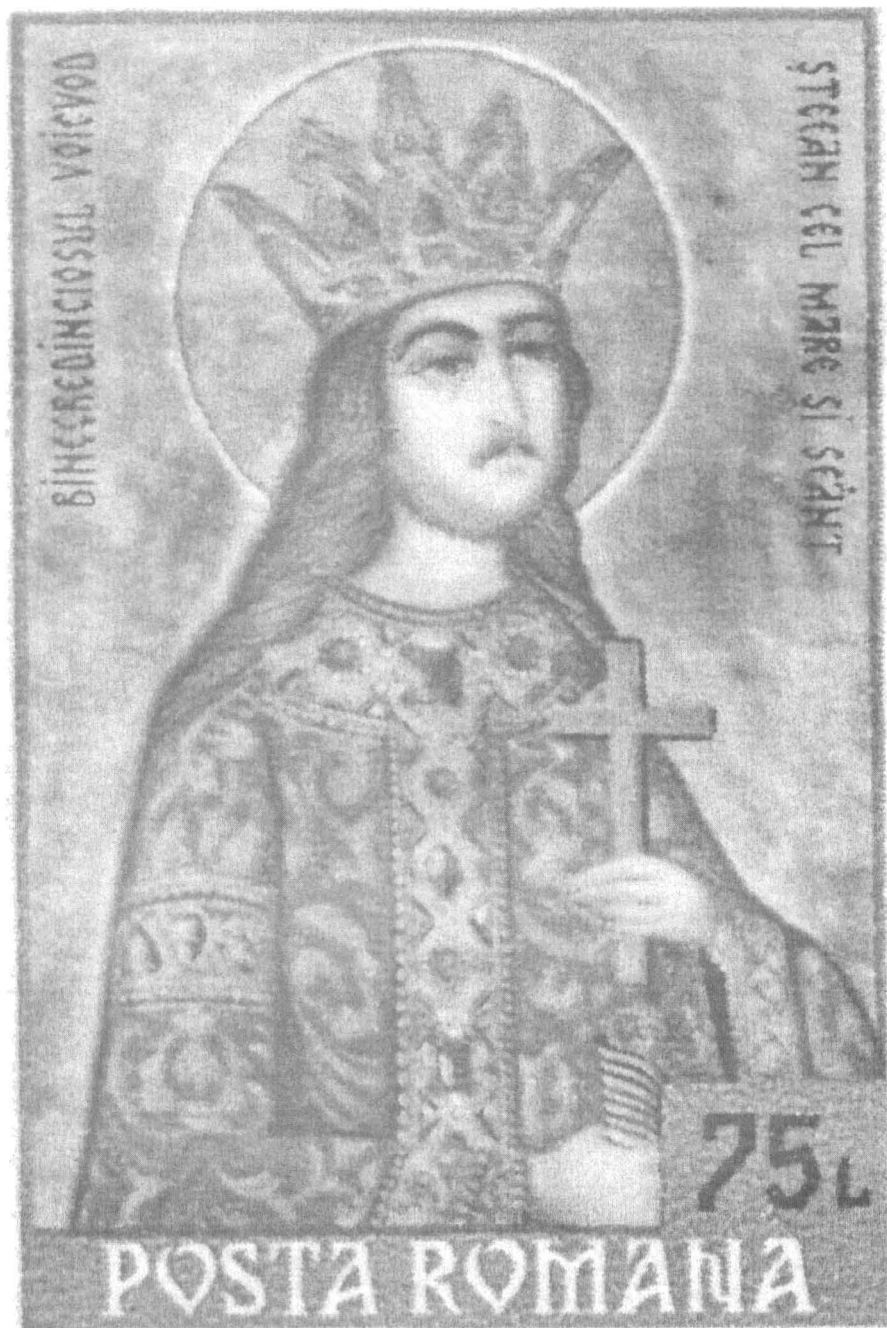

Figura 2

Figura 3 (avers)

Figura 3 (revers)

Figura 4 (avers)

Figura 4 (revers)

Figura 5 (avers)

Figura 5 (revers)

DESPRE CIRCULAȚIA MONETARĂ ÎN CÂMPULUNG MUSCEL ȘI ZONELE ÎNCONJURĂTOARE ÎN SEC. XVI

AURICĂ SMARANDA

Câmpulung a fost dintotdeauna câmpul de intersectare a drumurilor comerciale pe rutele Brașov, Bran, Rucăr, Câmpulung, Curtea de Argeș, Râmnicu Vâlcea, spre Pitești, Turnu, Târgoviște, București, Craiova, Brăila, Cetatea de Floci.

Multe osii și roți ale carelor neguțătorilor au scârțâit încărcate cu mărfuri trecând în sus și jos, în direcția Brașov-Transilvania și spre Dunăre poposind cu mult interes și la bălciul și oborul de vite din ziua de Sf. Ilie din Câmpulung. Aici se încheiau afaceri comerciale, financiare, bănești și se legau prietenii între părțile participante la neguțatorie.

Desigur că principalul mijloc al operațiunilor de vânzare-cumpărare de toate soiurile erau banii.

În Țara Românească ultimul voievod care a bătut monedă, înainte de secolul XVI, a fost Basarab cel Bătrân, Laiotă (1473,1474,1475-1476,1476-1477), astfel că moneda românească se rarefiase sau chiar dispăruse de pe piață. În astfel de condiții în Câmpulung Muscel și împrejurimi, ca dealtfel în toată Țara Românească, au rămas în circulație numai monedele străine, cu precădere moneda turcească cea care invadase și acaparase întreaga piață monetară românească. Erau prezente monedele aparținând unor diferite sisteme monetare străine: turcești, ungurești, germane, olandeze, venețiene etc. Erau aspri, buni și răi, dirhemi, florini și dinari ungurești, oboli, taleri olandezi, taleri nemțești și austrieci, ducați

venețieni (țechini/galbeni), pfenigi, groși, triplugroși (troiaci, costande), șase groși (șestari), zloți roșii, mariengroși etc.

Transformarea la paritate între aceste monede se făcea în această perioadă luându-se ca bază asprul turcesc, o monedă mică de argint, cu o greutate de 0,70-0,50 gr., titlul de 900/1000 la început, dar care în timp a scăzut continuu¹.

50 – 140 aspri = 1 florin de aur

70 aspri = 1 taler olandez (leu)

1 troica (costandă) = 10 dinari ungurești (bani)

1 aspru = 2 dinari ungurești (bani)

1 dirhem = 5 – 12 aspri

O altă monedă importantă pentru schimb în lumea negustorească a fost florinul de aur de tip unguresc, în greutate de 3,15 – 3,49 gr., cu titlul de 979/1000 utilizat foarte mult în afaceri².

1 florin = 100 dinari (bani)

În această perioadă apare altânul turcesc egal cu 60 de aspri sau un ducat venețian sau unguresc (ughi).

În sec. XVI intră pe piața Țării Românești, deci și în Câmpulung, Dragoslavele, Rucăr (vară) etc. talerul cu leu (Loewenthaler), monedă cu un conținut foarte bogat în argint, în greutate de 27,20 gr. Cu astfel de monede și-a plătit Mihai Viteazul ostașii săi, (unele s-au găsit în tezaurele descoperite în zona Muscelului)³.

Pe la Rucăr, Dragoslavele, Câmpulung a trecut în 1522 Ion Zapolia, rege al Ungariei (1510-1540) cu armata sa împotriva turcilor. Desigur că au lăsat aici dinari, florini, oboli și alte monede. Principele Sigismund Bathori (1581-1597, 1598-1602) venind cu trupele în ajutorul lui Mihai Viteazul, a trecut pe drumul Bran-Câmpulung și deasemeni a pus în circulație taleri, florini, dinari, precum și ducați.

Să nu uităm că în sec. XVI principii transilvăneni au bătut monede de aur: $\frac{1}{4}$, $\frac{1}{2}$, $1\frac{1}{2}$, 2, 3, 4, 5, 9 și 10 ducați și de argint de $\frac{1}{4}$, $\frac{1}{2}$, $1\frac{1}{4}$, $1\frac{1}{2}$, și 2 taleri care au circulat și în Câmpulung și în fostul județ Muscel.

Călătorul italian Giovanni Batero a călătorit în a doua parte a sec. XVI și pe la Câmpulung, apreciind că acest oraș are 900 de case din care nouă sunt săsești. În călătoria sa, mai mult ca sigur că a adus monedă italiană, eventual ducați (țechini) de aur pentru cheltuiala personală.

Un astfel de ducat se schimba cu aproximativ 70-120 de aspri, iar pe piață circulau împreună.

ducat german = 60 aspri

scudul francez = 52 aspri

scudul italian = 50 aspri

sol francez = 12 dinari

Negustorii câmpulungeni, rucăreni, dragoslaveni și alți musceleni, plăteau vama în aspri, iar prețurile mărfurilor se transformau în aspri pentru a se ajunge la un numitor comun cu alte modele străine.

Alexandru voievod hotărăște la 25.I.1575 „să se ia tot anul 5000 de aspri de la vama domniei mele de la Rucăr” și a se da mănăstirii Vieroși, milă pentru sufletul răposatului boierului domniei mele jupan Albul vel clucer”, în mormântul la mănăstirea Vieroși, cel care”și-a pus capul lui pentru capul domniei mele, când m-am lovit cu moldovenii lui Ion Vodă, cu înșelăciune la Focșani⁴.

Uneori pentru a avea monedă mărunță (mărunțiș), negustorii sau alți călători, căutau un schimbaș, care apoi s-a numit zaraf . Astfel, în anul 1503, un anume Francisc din Câmpulung a primit de la numitul Simion Grett suma de 260 florini, adică cca. 15.600 aspri pentru a-i schimba în denari (2denari = 1 aspru). Acest schimb a intrat în istoria monetară românească ca cea mai veche știre de zărafie sigură cunoscută și întâmplată la începutul sec. XVI, în orașul de la poalele Păpușei.

În registrele brașovene sunt menționați mulți negustori câmpulungeni: unul ar fi Stoica din Câmpulung care în perioada 1529-1554 a efectuat între 46 și 36 de transporturi comerciale anuale la Brașov; Marin feciorul lui Petru din Câmpulung, Dumitru fratele lui Dobromir din Câmpulung, Sima feciorul lui Dumitru din Câmpulung. În anii 1546,1547,1548, Oancea, Petru, Stanislav, frați ai lui Frățilă din Câmpulung, alți negustori de pe la Rucăr, și mulți alții aduceau morun, pe care îl luau de la Dunăre cu 120 de aspri și îl vindeau la Brașov cu 160 aspri⁵.

Marfa se calcula la una, două și mai multe poveri. O povară avea aproximativ 125 kg. și se vindea cu 120 aspri povara de crap, 80 aspri povara de știucă, 100 aspri povara de scrumbie, se mai vindeau: ceară, vite, porci etc.

Franco Sivori remarca, la sfârșitul sec. XVI, bogăția vânatului Țării Românești. Se exportau pe drumurile către Transilvania, deci și prin Câmpulung, Dragoslavele, Rucăr, Bran, piei de animale, astfel pentru 60 de poveri de piei de oaie, Stanciu din Câmpulung a plătit în 1554, 24 aspri vamă. O blană de vulpe costa între 12,5 și 25 aspri⁶.

Vama se plătea și în florini⁷. Prețurile de vânzare erau: 1 bou = 100 aspri = 2 florini, 1 vacă = 80 aspri = 1 florin + 30 aspri, 1 butoi de vin = 500 aspri, 1 porc = 40 aspri, 1 iapă = 160 aspri⁸.

Negustorul brașovean Ioan Kylham exporta peste munți, postav în val, de 136,5 florini, prin Aldea din Râșnov, cuțite în valoare de 260 florini și 20 aspri, prin Ioan Renel.

Dezvoltarea meseriilor și relațiilor comerciale ale Țării românești cu Brașovul a ridicat raportul dintre agenții comerciali la peste 51% în favoarea muntenilor față de brașoveni.

La 17.III.1517, Neagoe Basarab, în tratatul cu Ungaria prevedea „pentru lucrul neguțătorilor” că „să târguiască unde este scaunul domniei mele, la Târgoviște, Câmpulung și Târgșor, în aceste mai sus zise scaune să târguiască brașovenii și bătrânii bârseni, dar să prețuiască mărfurile cu ridicata, împreună cu

oamenii domniei mele, iar prin alte orașe să nu fie slobozi a merge cu marfă, nicăieri. Acei care nu ar ține seama de aceste condiții să fie judecați după judecata dumnezeiască și să fie pedepsiți după fapta sa”.

Acest tratat al voievodului Neagoe Basarab, impuneau neguțătorilor brașoveni să negustorească numai la Câmpulung, Târgoviște, Târgșor, ceea ce înseamnă o protejare domnească a comerțului Țării Românești față de partenerii din Transilvania

NOTE

¹O. Iliescu, Moneda în România, p.50.

²C. Kirițescu, Sistemul bănesc al leului și preocupările lui, p. 95.

³C. Kirițescu, ibidem, p. 95.

⁴Gh. Părnăuță, Rucăr, p. 57 –

⁵Manolescu, Relațiile comerciale ale Brașovului cu Țara Românească, în sec. 15-17, p. 204-205.

⁶Manolescu, idem, p.118-119.

RESUMÉ

L'auteur présente la circulation monétaire dans la ville nomme Campulung - Muscel de XVI- me siècle.

BANCHERI ÎN ECONOMIA ROMÂNEASCĂ DIN SEC. XIX-XX, OGLINDITĂ ÎN ARTA MEDALISTICĂ

GHEORGHE ZBARCEA

Potrivit Dicționarului Enciclopedic Român, ediția 1978, numele de bancher înseamnă „capitalist, posesor de capital bănesc care cu titlu de împrumut și contra unei dobânzi pune la dispoziția altora capitalul său; proprietar sau mare acționar al unei bănci”.

Înainte de apariția primelor bănci din Principatele Române, împrumuturile se acordau de zarafi și cămătari cu dobânzi speculative foarte mari, bazate în general pe ipoteci, care ruinau pe aceia care apelau la aceștia.

I. Unul dintre cei mai cunoscuți negustori din Țara Românească a fost **Iacob Marmorosch**, bancher și proprietar de magazine de coloniale, vopsele și tablă pentru acoperișuri de case cumul de activități specifice perioadei 1848 în operațiunile de bancă acesta avea drept consultant pe Iacob Lobel, o capacitate financiară, devenit ulterior director al sucursalei din București a băncii imperiale otomane din Constantinopol. În anul 1874 Iacob Marmorosch se va asocia cu Mauriciu Blank, punând bazele uneia dintre cele mai mari bănci din România.

În 1905 se înființează banca Marmorosch Blank & Co. prin transeferuri de capital de la Pester Ungarische Commercial Bank din Budapesta, Berliner Handelsellschaft și Bank für Handel und Industrie, Berlin. În timp, banca și-a extins activitatea având participanții la un număr de peste 100 de societăți pe acțiuni din domeniile: petrol, agricultură, industrie alimentară, construcții industriale și altele.

Mauriciu Blank, la 20 iulie 1923 s-a bătut o plachetă pe care s-au imagini din munca în agricultură și industrie, în centrul acestora fiind chipul său, sub care stă scris: #Omagiu de admirațiune și recunoștință adus de funcționarii Băncii Marmorosch Blank & Co.. S.A., părintelui lor Mauriciu Blank cu ocazia împlinirii vârstei de 75 de ani”. Placheta are dimensiunea de 80x53 mm. (nr. 1)

De asemenea, s-a bătut o medalie cu diametru de 70 mm., jubiliară, de către angajații Bursei din București al cărei președinte a fost. Pe avers chipul acestuia cu privire spre dreapta iar pe revers anii 1848+1923, cu doi tineri reprezentând simbolic banii și comerțul, având scris: „Cu prilejul împlinirii vârstei de 75 de ani”. Modelator L. Hujer. A fost membru în consiliul de administrație al Academiei de Înalte Studii Comerciale și Industrie. A Murit în anul 1929. (nr. 2)

II. EUGENIU CARADA (1836 – 1910)

Născut la Craiova, a urmat cursuri de drept, literatură și economie politică la Sorbona și Collège de France, redactor la ziarul „Românul” al lui C.A. Rosetti, între anii 1860 – 1870. supraveghează imprimarea biletelor ipotecare în valoare de 30 milioane comandate la Paris în 1877. Susține activ, împreună cu I.C. Brătianu, fondarea Băncii Naționale a României în anul 1880. A fost autor al Statutelor B.N.R., director ales la B.N.R. (1883 – 1910), ctitor al sediului băncii. A sprijinit înființarea în 1881 a caselor de credit agricol pentru a ajuta producătorii agricoli să obțină credite mai avantajoase. A fost membru marcant al Partidului Național Liberal, un apropiat al lui I.C. Brătianu, de la care a primit diferite misiuni cu caracter financiar-bancar. A fost membru în consiliul de administrație al C.F.R.

A luat inițiativa construirii monumentului pompierilor din Dealul Spirii, relizat de sculptorul Hegel și a unei statui pentru C.A. Rosetti existentă și astăzi în piața cu același nume. Pe aceeași linie de a promova amintirea unor fapte și a unor personalități a fost și stăruința de a ridica o statuie în piața universității din București pentru I.C. Brătianu, care din păcate nu mai există astăzi. Privit ca un

specialist în domeniul bancar și al finanțelor, așa cum am arătat, a fost în același timp, în paralel, un om politic, un mare patriot. În amintirea sa a fost dezvelit în anul 1924 un monument lângă Banca Națională, demolat din rațiuni de sistematizare și de asemenea unul la Craiova, orașul său natal. Pentru eternizarea memoriei sale s-au bătut pe parcursul anilor, cunoscute în prezent, un număr de 4 medalii și plachete, după cum urmează:

1. Plachetă de bronz bătută cu prilejul morții sale 1910, cu anii 1837, greșit în loc de 1936 și anul 1910. pe revers, s-a imprimat un text pe 10 rânduri în care se evocă meritele sale. (nr. 3)

2. Medalie de bronz bătută în anul 1936, jubiliară, cu ocazia împlinirii centenarului de la naștere sa, pe avers bustul său, pe revers clădirea Băncii Naționale, gravor A. Prin. (nr. 4)

3. Medalia de bronz, evocă centenarul nașterii sale (1836 – 1936) pe avers bustul său cu anii respectivi iar pe revers o femeie cu o eșarfă purtând inscripția: „Pentru o Românie liberă, oricând, ori cum, cu ori care, împotriva ori cui”. Modelator Emil Becker, diametru 65 mm. (nr. 5)

4. Plachetă din bronz bătută în anul 1995. pe avers chipul lui Eugeniu Carada (1836 – 1910) cu textul „Ctitor al Băncii Naționale a României” iar pe revers inscripția: „115 ani de la înființarea Băncii Naționale a României (17 aprilie 1880 – 17 aprilie 1995). (nr. 6)

III. JEAN N. CHRISSOVELONI, bancher, născut în anul 1869 la Paris, a studiat dreptul la Oxford. A fost director general al băncii Chrissoveloni. S-a bătut o medalie din bronz, pe avers imaginea sa și cu textul: „Favoritul palatului Jean Chrissoveloni (1881 – 1926)”. Pe revers clădirea cu textul: „Banca Chrissoveloni București, arhitecții G.M: Cantacuzino și Aug. Schmiedigen”. Diametru 80 mm., gravor R. Placht. (nr. 7)

IV. ALEXANDRU G. BAICOIANU, născut în 1853, în București, doctor în Drept, avocat de Ilfov. Din 1875 a fost consilier, apoi director general. În cinstea sa a fost bătută o medalie de din bronz aurit de 65 mm. Pe avers imaginea sa cu anii 1875 – 1900 și inscripția „Muncii și activității lui Al. G. Baicoianu”, iar pe revers în centru o femeie ținând simbolic în mână o coroană și textul: „Jubileul Societății Creditul Funciar Urban, București, 1875 – 1900”. Gravor Carniol Fiul. (nr. 8)

V. MITITA (Dumitru) Constantinescu. S-a născut la 20 octombrie 1890 și a murit în 1946 în București. A obținut doctoratul în Drept la Paris. A fost șef de cabinet în Ministerul Industriei și Comerțului (1919), Secretar General în Ministerul Agriculturii, Comitetul agrar (1923 – 1926), Subsecretar de Stat la Ministerul de Finanțe (1939 – 1940). În anul 1935 a fost Guvernator al Băncii Naționale. Membru al Partidului Național Liberal. A fost deputat între anii 1926 – 1928 și 1933 – 1934. I s-au atribuit decorațiile: Steaua României (comandor), Coroana României (cavaler), precum și Legiunea de onoare. Ca semn de prețuire, în cinstea sa au fost bătute 2 plachete, astfel:

1. Plachetă din bronz, dimensiuni 90x60 mm., pe avers chipul său, în partea superioară: Mitita Constantinescu, Guvernator al Băncii Naționale, Ministru Economiei Naționale. În partea de jos este înscris textul: „Neobositului îndrumător și veșnicului făuritor al economiei românești, omagiu de recunoștință și admirație din partea colaboratorilor săi”, 15 ianuarie 1939. pe revers, un aspect din munca în agricultură, stilizat iar în partea superioară a medaliei, păduri și un câmp de sonde petrolifere. Gravor Em. Becker. (nr. 9)

2. Placheta din bronz, dimensiuni 90x60 mm., inscripționată numai pe o parte. Sub chipul său figurează inscripția: „Mitita Constantinescu Guvernatorul Băncii Naționale și Ministru al Economiei Naționale”. În dreapta la mijloc data de 15 ianuarie 1939. modelator G. Stănescu. (nr. 10)

BANQUIERS DANS L' ÉCONOMIE ROUMAINE DES XIX-XX SIÈCLES, REFLÉTÉS DANS L'ART DES MEDAILLES

La pratique de battre des médailles ou des plaquettes commémoratives à certaines personnalités s'est localisée au fil du temps, en spécial, par des chefs d'états, hommes politiques ou dirigeants militaires.

En Roumanie, les médailles ou les plaquettes accordées pour banquiers et hommes des finances, sont apparues comme il était normal, avec la formation et le développement des banques qui remplacent les usuriers et qui stimulent les dépôts pour profit de la population tout comme l'accordement de crédits pour les producteurs des différents domaines d'activité. Etant donné le fait que cela n'a pas été une préoccupation des autorités de connaître et de garder les médailles et les plaquettes battues au fil du temps, il a été difficile de disposer, dans ce domaine, d'un nombre plus grand de telles pièces, qui auraient facilité la meilleure connaissance d'une toute période. Il est clair qu'une bonne partie de ces médailles se sont perdues ou détériorées.

Nous présentons en résumé un nombre de 5 personnalités du monde bancaire et des finances de Roumanie, représentées par un nombre de 10 pièces, ainsi :

I. MAURICIU BLANK, le fondateur en 1905 de la banque Marmorosch Blank & Co. S.A. Il a été le directeur de la compagnie. Il est mort en 1929. nous présentons une plaquette et une médaille, toutes les deux en bronze (no 1 et 2).

II. EUGENIU CARADA, le fondateur de la Banque Nationale de Roumanie en 1880, surveille l'impression des billets hypothécaires (billets de banque roumains en 1887), il est l'auteur des Statuettes de la Banque Nationale. Il a été le directeur de l'institution dans la période 1883/1910, nous détenons un nombre de 4 médailles et plaquettes battues au long des années (no 3,4,5 et 6).

III. JEAN CHRISSOVELONI, directeur général de la banque Chrissoveloni, présente la médaille avec les années 1881/1926 (no 7).

IV. ALEXANDRU G. BAICOIANU, directeur général de la Société Crédit Foncière Urbain (1875/1900) (no 8).

V. MITITA (DUMITRU) CONSTANTINESCU, ancien ministre des finances, gouverneur de la Banque Nationale (no 9 et 10).

BIBLIOGRAFIE

- Enciclopedia României de Lucian Predescu 1939 – 1940, ed. Cugetarea.
- Sistemul bănesc al leului și precursorii lui, de Costin C. Kiritesco, Colecția B.N.R.
- Eugeniu Carada (1836 – 1910), lucrare întocmită sub egida Băncii Naționale a României, de Mihail Romascanu în 1937, ed. Cartea Românească, București.
- Un secol de economie românească (1848 – 1947) Oameni și opera, București, 2001, ed. Newa.

**DOCUMENTE ÎN “METAL” ALE MARINEI
REGALE ROMANE
INSIGNELE PENTRU ECHIPAJELE NAVELOR
MARINEI REGALE ROMANE**

MARIUS POPESCU CĂLĂRAȘI

Moto:

*„Știe să moară pentru țară numai
acela care a știut să trăiască pentru
dânsa”*

În cel de-al II-lea război mondial (1941-1945) cele două arme de elită ale Armatei Române au fost: aviația și marina, cele 2 arme „surori” care în operațiunile purtate au conlucrat excelent, completându-se una pe alta. Acest mod de lucru nu a putut fi trecut cu vederea de însuși comandantul de căpetenie al Armatei Române, Mareșal al României – Ion Antonescu, care într-un fel sau altul a căutat să răsplătească aceste acte de curaj și bărbăție și nu în ultimul rând eroismul legendar de care au dat dovadă acești bravi oșteni ai neamului românesc.

Documentele vremii scot în evidență cu pregnanță acest lucru. A onorat pe măsura faptelor oștenii armatei române în general și în special pe aviatori și marinari. Așa se face că în „Monitorul Oficial” Partea I Nr. 138 din 17 iunie 1943 este publicat un decret al Ministerului Apărării Naționale (Decret Nr. 1505/1943) în care se spune: „Având în vedere raportul domnului Ministru Secretar de Stat al

Apărării Naționale și al domnului Subsecretar de Stat al Marinei cu Nr. 24 din 19 aprilie 1943 și în baza dispozițiilor legii Nr. 3052 din 05 septembrie și Nr. 3072 din 07 septembrie 1940, am decretat și decretăm:

„Înființarea insignelor pentru echipajele navelor Marinei Regale”

La capitolul I, articolul I este menționat: „Se înființează insigne deosebite pentru echipajele care fac serviciu la bordul:

- 1 – submarinelor;
- 2 – vedetelor torpiloare;
- 3 – distrugătoarelor;
- 4 – torpiloarelor;
- 5 – puitoarelor de mine;
- 6 – monitoarelor;
- 7 – canonierelor și dragoarelor;

Acest „decret” reprezintă actul de naștere ale celor 7 (șapte) tipuri de insigne militare – de război – ale Marinei Regale Române;

1) Insigna „Submarinelor” – foto 1

Pe tot timpul serviciului la bordul submarinelor, echipajele vor purta „insigna submarinelor”. Dimensiunile acestei insigne sunt 35 x 22 mm. și este confecționată astfel:

Este de formă circulară având la partea de sus „Coroana Regală”, iar în mijloc un „delfin”. Cadrul circular este înfășurat în frunze de laur pe toată jumătatea sa inferioară. În jumătatea superioară a cadrului, circular este înscris „Submarine”. Insigna submarinelor este confecționată din metal aurit, pentru ofițeri, din metal argintat pentru maiștrii militari și subofițeri și din metal nichelat pentru marinari, toate având aceeași formă și dimensiune. Insigna se poartă de către toți membrii echipajului, pe piept, în partea stângă, imediat deasupra locului

destinat decorațiilor. Dreptul de a purta pe viață insigna „submarinelor” este menționat și se acordă astfel:

- ofițerilor, maiștrilor, submaiștrilor și marinarilor care au constituit primul echipaj al primului submarin românesc și au rămas îmbarcați cel puțin un an de la intrarea submarinului în serviciu;

- ofițerilor, maiștrilor, submaiștrilor și marinarilor care au totalizat 6 ani cu întreruperi sau 3 ani continuu în serviciu la bordul submarinelor;

- ofițerilor, maiștrilor, submaiștrilor și marinarilor care în timp de război au luat parte cu submarinele cel puțin 5 *cruciere* pe front, fiecare cu o durată de minimum 6 zile;

- comandantului și mecanicului șef al Grupului submarine și vedete torpiloare sub a cărei comandă, respectiv îndrumare tehnică submarinul a intrat pentru prima oară în serviciu;

- răniților de război de la bordul submarinelor.

Dreptul de a purta insigna submarinelor se acordă prin ordin al Comandamentului Marinei Regale. Cele 2 comandamente eliberau pentru perioada respectivă un brevet prevăzut cu un anumit număr de ordine și țineau o evidență strictă într-un registru special înființat în acest scop.

2) Insigna „Vedetelor torpiloare” – foto 2

Pe durata timpului cât fac serviciu la bordul vedetelor torpiloare, echipajele vor purta insigna „Vedetelor torpiloare”. Dimensiunile acestei insigne sunt 35x22 mm. și este confecționată astfel: este de formă circulară având în partea de sus „Coroana Regală”, iar la mijloc litera „V” între brațele căruia se găsește un cal de mare (miniatură). Cadrul circular este înfășurat pe jumătatea sa inferioară în frunză de laur în partea stângă și în frunză de stejar în partea dreaptă. La jumătatea superioară a cadrului circular este scris: „Vedete torpiloare”. Insigna „vedetelor torpiloare” este confecționată din metal aurit, pentru ofițeri, din metal argintat

pentru maiștrii, submaiștri și marinari, toate având aceeași formă și dimensiune. Această insignă se va purta de către întreg echipajul, pe piept, în partea stângă, în apropiere de locul destinat decorațiilor. Dreptul de a purta pe viață insigna „Vedetelor torpiloare” se acordă:

- ofițerilor, maiștrilor, submaiștrilor și marinarilor care au constituit primele echipaje ale primelor vedete torpiloare românești, la ducerea lor în țară și care au făcut perioada de mobilizare a anului 1940 pe aceste nave;

- ofițerilor, maiștrilor, submaiștrilor și marinarilor care au fost îmbarcați cel puțin șase ani pe vedete torpiloare, continuu sau cu întreruperi;

- ofițerilor, maiștrilor, submaiștrilor și marinarilor care au executat cel puțin douăsprezece operațiuni de război, sau care au avut cel puțin șase întâlniri cu inamicul;

- comandantului și mecanicul șef al grupurilor de submarine și vedete torpiloare sub a căror comandă și respectiv îndrumare tehnică, vedetele torpiloare au intrat pentru prima oară în serviciu;

- răniților de război de la bordul vedetelor torpiloare;

Dreptul de a purta insigna „Vedetelor torpiloare” era menționat prin ordin al Comandantului Forțelor Maritime, iar pentru cel de al purta insigna pe viață era menționat prin „Ordin de zi al Comandamentului Marinei Regale”. Cele două comandamente eliberau un brevet pentru persoana respectivă cu un anumit număr de ordine și ținea o evidență precisă într-un registru special înființat în acest scop.

3) Insigna de război a „Distrugătoarelor” – foto 3

Insigna de război a „Distrugătoarelor” se acordă numai pe viață personalului îmbarcat la bordul „Distrugătoarelor”. Dimensiunile acestei insigne sunt 35 x 22 mm. și este confecționată astfel: este de formă circulară având la partea de sus „Coroana României”, iar în mijloc jumătatea din față a unui distrugător în mers. Cadrul circular este înfășurat pe toată jumătatea sa inferioară în frunze de stejar. În

jumătatea superioară a cadrului, circular, este scris „Distrugătoare”. Insigna de război a distrugătoarelor este confecționată din metal argintat-cenușiu, pentru absolut toate categoriile de personal și era purtat de ofițeri, maiștri, submaiștri și marinari, pe piept, în partea stângă, sub locul destinat decorațiilor. Dreptul de a purta pe viață insigna de război a „Distrugătoarelor” se acorda ofițerilor, maiștrilor, submaiștrilor și marinarilor care totalizau la bordul „Distrugătoarelor”:

- 60 de zile pe mare cel puțin, în diferite misiuni de război;
- 20 de zile pe mare cel puțin, în misiuni de siguranță;
- au luat parte la cel puțin 2 angajamente cu nave de suprafață inamice;
- răniților de război de la bordul „Distrugătoarelor”.

Dreptul de a purta insigna de război a „Distrugătoarelor pe viață se acorda prin: „Ordin de zi al Comandamentului Marinei Regale”, care elibera totodată și brevetul respectiv, brevet ce era prevăzut cu un număr de ordine din registrul special înființat, în acest scop-cu o evidență foarte strictă.

4) Insigna de război a „Torpiloarelor” – foto 4

Insigna de război a „Torpiloarelor” se acordă numai pe viață, personalului imbarcat la bordul torpiloarelor. Dimensiunile acestei insigne sunt 35 x 22 mm. și este confecționată astfel: este de formă circulară, având la partea de sus „Coroana Regală”, iar la mijloc, jumătatea din față a unui torpilor în marș. Cadrul circular este înfășurat pe toată jumătatea sa inferioară în frunze de stejar. În jumătatea superioară a cadrului circular este scris: „Torpiloare”. Insigna de război a „Torpiloarelor” este confecționată din metal argintat-cenușiu pentru toate categoriile de personal și era purtată de ofițeri, maiștri, submaiștri și marinari, pe partea stângă sub locul destinat decorațiilor. Dreptul de a purta pe viață insigna de război a „Torpiloarelor” era acordată: ofițerilor, maiștrilor, submaiștrilor și marinarilor care totalizau la bordul Torpiloarelor:

- cel puțin 20 de zile pe mare, în misiuni de siguranță;

- au luat parte la cel puțin 2 angajamente cu nave de suprafață inamice
- răniților de război la bordul torpiloarelor.

Dreptul de a purta insigna de război a „Torpiloarelor” pe viață se acorda prin „Ordin de zi al Comandamentului Marinei Regale” care totodată elibera și brevetul respectiv, brevet ce era prevăzut cu număr de ordine dintr-un registru special înființat în acest scop.

5) Insigna de război a „Puitoarelor de mine” – foto 5

Insigna de război a „Puitoarelor de mine” se acorda pe viață personalului imbarcat la bordul „Puitoarelor de mine” sau la bordul navelor care execută operațiuni de minare. Dimensiunile insignei sunt de 35 x 22 mm. și este confecționată astfel: este de formă circulară, având la partea de sus „Coroana Regală”, iar la mijloc plutind pe apă o „mină standard marinărească”. Cadrul circular este înfășurat pe toată jumătatea sa inferioară în frunze de stejar. În jumătatea de sus a cadrului circular este scris „Puitoare de mine”. Insigna de război a „Puitoarelor de mine” este confecționată din metal argintat-cenușiu, pentru absolut toate categoriile de personal și era purtat de ofițeri, maiștri, submaiștri și marinari, pe piept, în partea stângă, sub locul destinat decorațiilor.

Dreptul de a purta pe viață insigna de război a „Puitoarelor de mine” se acordă ofițerilor, maiștrilor, submaiștrilor și marinarilor care totalizau la bordul „Puitoarelor de mine” sau a navelor care executau operațiuni de minare astfel:

- cel puțin 6 operațiuni de minare;
- cel puțin 2 operațiuni de minare în ape inamice – precum și
- răniților de război de la bordul „Puitoarelor de mine” sau a navelor care executau operațiuni de minare.

Dreptul de a purta insigna de război a „Puitoarelor de mine” pe viață se acorda prin „Ordin de zi al Comandamentului Marinei Regale” care elibera

totodată și brevetul respectiv, prevăzut cu un număr de ordine din registru special înființat în acest scop.

6) Insigna de război a „Monitoarelor” – foto 6

Insigna de război a „Monitoarelor” se acordă numai pe viață personalului îmbarcat la bordul „Monitoarelor”.

Dimensiunile insignei sunt de 35 x 22 mm. și este confecționată astfel: este de formă circulară, având la partea de sus „Coroana Regală”, iar în mijloc jumătatea din față a unui monitor. Cadrul circular este înfășurat pe toată jumătatea sa inferioară în frunze de stejar. În jumătatea superioară a cadrului circular este scris „Monitoare”. Insigna de război a „Monitoarelor” este confecționată din metal argintat-cenușiu, pentru toate categoriile de personal și era purtată de ofițeri, maiștri, submaiștri și marinari, pe piept, în partea stângă, sub locul destinat decorațiilor.

Dreptul de a purta pe viață insigna de război a „Monitoarelor” se acorda: ofițerilor, maiștrilor, submaiștrilor și marinarilor, care totalizau la bordul „Monitoarelor”:

- cel puțin 40 de zile în misiuni operative diferite-sau
- cel puțin 6 angajamente cu nave inamice-sau
- cel puțin 12 angajamente cu baterii inamice precum și
- răniților de război de la bordul „Monitoarelor”.

Dreptul de a purta insigna de război a „Monitoarelor” pe viață se acorda prin „Ordin de zi al Comandamentului Marinei Regale” care elibera un brevet, prevăzut cu număr de ordine din registrul special înființat în acest scop.

7) Insigna de război a „Canonierelor și Dragoarelor” – foto 7

Insigna de război a „canonierelor și Dragoarelor” se acorda numai pe viață, personalului îmbarcat la bordul „canonierelor și Dragoarelor” sau la bordul navelor

care executau operațiuni de dragaj, patrulare și escortare. Dimensiunile insignei sunt de 35 x 22 mm. și este confecționată astfel: este de formă circulară având la partea de sus „Coroana Regală”, iar la mijloc – 2 jerbe provenite din explozia minelor dragate. Cadrul circular este înfășurat pe toată partea sa inferioară în frunze de stejar. În partea superioară a cadrului este scris „Canoniere și Dragoare”. Insigna de război a „Canonierelor și Dragoarelor” este confecționată din metal argintat-cenușiu, pentru toate categoriile de personal și se purta de ofițeri, maiștri, submaiștri și marinari, pe piept, în partea stângă, sub locul destinat decorațiilor. Dreptul de a purta pe viață insigna de război a „Canonierelor și Dragoarelor” se acorda ofițerilor, maiștrilor, submaiștrilor și marinarilor care totalizau la bordul canonierelor și dragoarelor sau la bordul navelor care executau operațiuni de dragaj, patrulare și escortare astfel;

- cel puțin 60 de zile de dragaj, cu misiune de dragaj, patrulare și escortare – sau
- cel puțin 20 misiuni de dragaj, patrulare și escortare în ape inamice –

precum și

- răniților de război de la bordul canonierelor și dragoarelor sau la bordul navelor cu operațiuni de dragaj, patrulare și escortare.

Dreptul de a purta pe viață insigna de război a „Canonierelor și Dragoarelor” era menționat prin „Ordin de zi al Comandamentului Marinei Regale”, care elibera un brevet, prevăzut cu număr de ordine din registrul special înființat în acest scop – cu o evidență strictă.

Insignele se purtau obligatoriu la toate ținutele militare, pe categorii de personal. Portul nejustificat al acestor insigne constituia „delict de uzurpare” și era pedepsit aspru prin codul penal existent la acea vreme.

“Metal” documents of Romanian Royal Navy. The badges for Romanian Royal Navy crew.

Summary

In the Second World War(1941-1945) the two categories of military forces of the Romanian Army were the Air Forces and Navy. These two categories had an excellent cooperation between them. In The Official Monitor part IV/38/17.06.1943 was published an enactment of Minister of Defiance, number 1505/1943: “Taking into account the reports of the minister secretary of defiance and undersecretary of Navy No.24/19.04.1943 and in the base of law disposal No.3052/05.09.1942 and 3672/07.09.1940 we enacted and re-enacted: Establishing of badges for the Romanian Royal Navy crews. These badges are obligatory to carry on all of the military uniforms.” Unjustified caring of these badges was severe punished under the Penal Cod of those times.

IV. VARIA

EPILOGUL NEAȘTEPTAT AL UNEI EXPOZIȚII DE PRESTIGIU

CONSTANTIN POP

După un periplu plin de succes prin numeroase orașe ale țării (anii 1975-1977), expoziția „ Civilizația daco-geților în perioada clasică ”¹ a constituit nucleul unei alte viitoare manifestări științifice și culturale internaționale. Noua expoziție² a fost mult îmbunătățită din punct de vedere tematic și vizual, fiind întovărășită de cuprinzătoare cataloage care priveau prezentarea exponatelor, dar și cu largi capitole referitoare la istoria și diferitele aspecte ale vieții materiale și spirituale ale strămoșilor noștri. Purtând în esență același titlu (puțin modificat, de la țară la țară) ea a fost itinerantă, în zece țări europene (în ordine: Belgia, Luxemburg, Italia, Olanda, Marea Britanie, pe atunci Republica Federală Germania, Franța, Bulgaria, Polonia și Austria), în răstimpul anilor 1979- 1981. Succesul repurtat a fost imens, întrecând toate așteptările noastre!

La momentul potrivit, am extras și publicat³ sugestive pasaje din diversele ziare străine ale vremii, pasaje ce au reflectat, cu obiectivitate, simpatia deosebită cu care a fost primită peste hotare această mult lăudată realizare a muzeografiei românești.

Profundul ecou al grandioasei expoziții a creat un curent de opinie foarte favorabil, atât în rândul specialiștilor, cât și al mass-media, hotărându-se (după o altă triere riguroasă a pieselor și îmbogățirea substanțială a tematicii) trimiterea ei peste ocean în Canada, cu titlul: „The Dacians, Archaeological Discoveries in Romania” („Dacii. Descoperiri arheologice în România”).

Pe lângă valoroase obiecte aparținând poporului dac, expoziția trebuie să puncteze, în viziunea înțelegerii mai complexe a istoriei antice a României de către publicul canadian și câteva exemplificări privitoare la epoca civilizației romane în Dacia și a perioadei migrației popoarelor.

De asemenea ne-am propus ca, pe lângă piesele „plimbate” pe „bătrânul continent”, să adăugăm și câteva exponate de excepțională valoare, cuprinse în tezaurul național (de exemplu, „Cloșca cu puii de aur”).

Itinerariul canadian al expoziției trebuia să înceapă cu vernisajul ei în capitala întinsei țări a „Arțarului”, Ottawa (la „National Museum of Man”, primăvara 1982), apoi, la Sadbury (provincia Ontario), în incinta instituției „Laurentian University Museum”(vara aceluiași an) și la Montreal (gazdă „St. Helens Island Museum”, toamna 1982), cu o posibilă planificare ulterioară într-un al patrulea oraș canadian și, poate, cu un eventual proiect de a fi transferată, în decursul anului 1983, și în Statele Unite ale Americii.

Dar, din păcate, acestei expoziții nu i s-au dat șanse de viațuire (din motive mai mult sau mai puțin obscure).

Însă nu poate fi trecut cu vederea faptul că pregătirea ei s-a situat la un stadiu destul de avansat, ajungându-se până în faza ambalării, în parte, a materialelor în lăzi special confecționate. De asemenea trebuie amintit că organizarea, coordonarea lucrărilor și publicitatea acestei importante manifestări științifice(se pare, una din cele mai mari ale noastre) au revenit profesorilor, regretatul Hadrian Daicoviciu și Ioan Opreș (astăzi, secretar de stat în Ministerul Culturii și Cultelor din București, puternic și loial susținător a tuturor muzeelor cu profil istoric din țara noastră).

La, rândul lor, oficialitățile canadiene s-au pregătit meticulos în vederea acestui eveniment, așteptat cu interes, - și de ce nu – cu curiozitate. Au închiriat și planificat locația sălilor expoziționale⁴ în centrele urbane amintite, au pregătit editarea catalogului, pliantelor și a afișelor de popularizare, au acordat spații largi,

de informare, la televiziunea⁵ lor națională și locală, ba mai mult, au căutat trimiterea unui avion tip cargo la New York, - în acea vreme statul român nu avea linii aeriene directe în Canada – pentru a prelua de acolo lăzile cu materialele noastre și a le transporta la Ottawa. În prealabil, în anul 1982, comisarul general al partenerilor noștri, doamna Sandra Gibb, a efectuat o călătorie în România pentru a lua legătura cu oficialitățile de aici și pentru a admira piesele („colosale”, citez din cuvintele domniei sale), de care a rămas profund impresionată și care urmau să constituie expoziția propriu-zisă.

Dar pentru exportul temporar al excepționalelor obiecte cuprinse în tezaurul național, era nevoie de semnătura personală a „Cabinetului nr.2”, al Elenei Ceaușescu.

În acest răstimp al anului 1982, cuplul Nicolae și Elena Ceaușescu, împreună cu alți membrii de partid și de stat, efectuau vizite de curtoazie în China și Republica Democrată Populară Coreea. Primul ministru de atunci, Ilie Verdet (membru al amintitei delegații guvernamentale) și ministrul culturii, Suzana Gâdea, ne-au promis tot sprijinul în obținerea aprobării. După tot felul de amânări, mai mult sau mai puțin motivate, nu s-a luat nici o hotărâre, așa că așteptările și speranțele noastre s-au năruit, iar expoziția a rămas blocată în țară.

În ceea ce privește epilogul neașteptat, considerat un adevărat eșec al expoziției internaționale, s-au emis tot felul de ipoteze: ba că România avea unele datorii economice față de statul canadian și trimiterea pieselor peste ocean ar fi putut constitui o eventuală încercare de sechestrare a lor; ba faptul că profesorul Hadrian Daicoviciu (am amintit că a fost numit comisarul general al părții române) nu era prea agreat în cercurile înalte ale politicii noastre (de exemplu, în anul 1980 i s-a interzis să părăsească țara pentru a participa la vernisarea expoziției „Civilizația daco-geților în perioada clasică”, la Billingham-on-Tees, Marea Britanie); ba că această importantă realizare a muzeografiei românești nu face propagandă regimului comunist⁶, etc.

După părerea personală, toate aceste opinii au constituit supoziții puerile și cred că nefasta conjunctură s-a rezumat la un singur fapt: atât teama de a te prezenta în fața familiei Ceaușescu, cât, mai ales, exprimarea rugăminții pentru obținerea unei aprobări, doleanță care, oricum, implica România în relațiile culturale internaționale.

Partenerii canadieni însă s-au comportat cu totul remarcabil. În loc să ne impute cheltuielile avansate (cifrate la 1,5 – 2,5 milioane dolari canadieni), au preferat să „mascheze” acest eșec expozițional printr-o frază: „Este știut faptul că în oricare parte a lumii cultura cere sacrificii!”, la cele spuse n-am de făcut nici un comentariu! Așa a fost să fie!

NOTE

¹Pentru detalii privind această expoziție, a se vedea C. Pop, Profesorul Hadrian Daicoviciu – organizatorul unor expoziții internaționale de prestigiu, Tibiscum, VIII, 1993, p. 359-360.

²Idem, op cit., p. 360-362.

³Idem op cit., p. 363-364.

⁴În majoritate țărilor (ar trebui să le urmăm exemplul) planificarea expozițiilor se face cu mult timp înaintea vernisajelor, ajungându-se, în, avans, la, câteva luni, ba, chiar unul- doi ani (de pildă „British Museum”, „ Victoria and Albert Museum”, ambele în Londra). Orice „accident” în această desfășurare poate duce la prejudicii materiale destul de grave. Nerealizarea unei expoziții afectează sălile, care rămân goale, deoarece planificarea, editată în caiete - program, este dată peste cap!

⁵Pentru televiziunea canadiană am pregătit un amplu material despre bronzurile figurate din Dacia și tehnicile de confecționare a lor.

⁶În Canada, ca de altfel și în periplul celor zece state europene, această expoziție urma să folosească numai citate din scriitori antici, hărțile, fotografiile, dioramele și celelalte materiale complementare fiind strict legate de obiect, cu pronunțată natură istorică. Nu intenționăm să expunem tablouri ale conducătorilor de stat și de partid români, lozinci „mobilizatoare” sau drapele roșii ale P.C.R. (doar steagul patriei noastre).

L'ÉPILOGUE INATTENDU D'UNE EXPOSITION PRESTIGIEUSE

(Résumé)

Après le succès de la tournée en dix pays européens (1979-1981) de l'exposition archéologique roumaine, « La civilisation classique des Daco - Gètes », on a reçu l'invitation de l'envoyée au Canada (1982).

Quoique tous les arrangements sont faits (y compris même les préparatifs du transport), l'exposition a échouée, - "pour des raisons d'état?" -, et elle a été bloquée en Roumanie

**PREZENȚA FOLCLORULUI LITERAR
ÎN REVISTA ȘCOLARĂ
„PRIMĂVARA BANATULUI”
DIN LUGOJ**

DUMITRU JOMPAN

Revista Societății de lectură „Mihai Viteazu” a elevilor Liceului „Coriolan Bredicanu”, din Lugoj, intitulată atât de sugestiv „Primăvara Banatului”, ne-a atras atenția în primul rând prin conținutul consistent și de o mare varietate tematică, prin accesibilitatea și ținuta științifică a articolelor și studiilor semnate de profesorii și elevii acestui așezământ de cultură, în sfârșit, prin litera frumos și corect tipărită.

Periodicul a debutat în același an cu „confratele” său căărășan „Vasiova” a lui Tata Oancea, respectiv în 1929, la opt decenii de la apariția primului ziar lugojan.¹ Ca mai toate revistele vremii, „Primăvara Banatului”, a avut o existență efemeră încetând să mai apară la numai câteva luni de la anunțarea evenimentului editorial, pentru a renaște din abia în 1941, „stingându-se” apoi definitiv odată cu încheierea celui de al doilea război mondial. Această aritmie însoțită de publicarea frecventă a numerelor duble și reducerea spațiului uneori la jumătate (de la 32 de pagini, la 16) explică greutățile de natură financiară pe care le-au avut de învins membrii colectivului de redacție.

Cum de a apărut această revistă tocmai la Lugoj, în acest oraș asemuit de un călător care l-a vizitat în cel de-al doilea deceniu al secolului nostru, cu „... un

mare sat (...) ce (...) nu poate fi înțeles (...) fără coafura vegetației, fără câmpiile și livezile frumoaselor comune bănățene care îl încing ca o brătară”²

În conceptul de folclor și etnografie al publicației au intrat, mai întâi, creația literară cu aproape toate speciile ce îi sunt caracteristice; câteva studii de folclor muzical și coregrafic, descrieri și interpretări ale credințelor, obiceiurilor și datinilor, unele mențiuni referitoare la cultura populară materială, aspecte ale valorificării acestui tezaur de frumuseți, note bibliografice, recenzii, desene și fotografii.

Genul liric al poeziei folclorice abordează teme și motive de largă circulație dragostea și dorul, natura, portretizarea badiului sau a mândrei, furtul fetelor, căsătoria. Nu lipsește nici poezia înstrăinării, ori cea care vizează aspecte ale vieții sociale și, deși ocupă un spațiu foarte restrâns epistolografia de cătănie stă alături de celelalte creații în cuprinsul revistei.

Destule sunt versurile care cu ușurință ar putea fi incluse într-o antologie a liricii populare românești. De pildă, valoarea versurilor din varianta cântecului „Copilița de munte” stă în răspunsul fetei adresat aceluia care o sfătuiește să nu-și poarte părul pe frunte că, „i-au ieșit vorbe multe”. Iată cum justifică în fața obștii sătești această găteală a capului dusă înafara limitelor firești:

...”Las să iasă, nici nu-mi pasă

Că-s tânără și frumoasă

Și știu rânduiala-n casă

Și știu munca câmpului

Și gândul voinicului

Când pleacă din țara lui”³

Un prea frumos text ce comentează starea sufletească a lui Avram Iancu în fața situației Ardealului din timpul său se intitulează „Pe dealu Feleacului. Iată două fragmente din acest text:

„Pe dealul Feleacului

Este umbra, Iancului
Și jelește și se plânge
Că Ardealu-i plin de sânge
Și nu-i sânge păgânesc
Ci e sânge românesc
De feciori nevinovați
Drept în inimă pușcați

.....

Că Ardealu-I tot cernit
Nu-i cernit de norii grei
Ci-i de lacrimi de femei
Și de lacrimi de măicuțe
Și de lacrimi de mândruțe

.....

A-nverzit frunza la fagi
Și nu mi-au venit cei dragi”⁴

În cântece, doine și strigături sunt tratate și unele aspecte sociale. Dăm spre exemplu o strigătură la joc care nu mai trebuie comentată:

Săracii cioarecii mei
C-o junit taica cu ei
I-o cârpit și i-o pus bine
Ca să-i țină pentru mine”⁵

Dintre poeziile satirice am ales doar pe aceasta:

„Și de dorul lui mândra
M-aș duce, m-aș spânzura

Ori m-aș da într-o fântână
Dar mă tem că-mi rup vreo mână
Ori mă ud la vreun picior
Ș-așa ud, nu pot să mor”⁶

Dar, nu toate creațiile populare apărute în paginile revistei „Primăvara Banatului” din Lugoj îndeplinesc criteriul valoric în formă și conținut. Se vede că selecția materialului tipărit nu s-a făcut întotdeauna cu multă seriozitate. Pentru exemplificare lăsăm să urmeze un fragment dintr-un text mai lung, cu regretul umplerii spațiului afectat acestui studiu, cu creații pseudo folclorice, cu nonvalori literare populare:

Bace domne p-acela
Cum la- făcut mama-sa:
E cam nalt și sprâncenat
Numai oțără-i cam buzat.
Când țuca pra noastră fată
Parcă dă cu bātu-n baltă.
Sărutatu-m-a mândru
Cum ai da cu praznicu
Da și eu l-am sărutat
Cum l-ai fi lovi de gard.”⁷

Genul epic este reprezentat printr-o variantă deosebit de realizată a „motivului zidirii”⁸ publicată în revistă la rubrica „Banatul folcloristic”. Balada „Meșterul Manole”, intitulată aici „Manole și zidarii” precizează locul exact urma să se înalțe mănastirea și forma arhitectonică a acesteia:

Sus la Lipova
Vreau să se zidească

O mănăstire mare

Cu nouă altare...”

Desfășurarea evenimentelor se derulează normal ca în toate variantele cunoscute, ca de altfel și prăbușirea ostentativă a zidului. Reținem din partea mediană sfatul bătrânei ce amintește pe undeva de neacceptarea femeii ca interpret în corurile care oficiau în lăcașurile sfinte, la începuturile acestui gen de manifestare artistică. Iată îndemnul bătrânei prezicătoare:

„Că tot nu-l nu-l gătați (zidul n.n.)

Până nu-l spurcați

.....

Cu muieri de-a voastre”

Cântecul bătrânesc „Manole și zidarii” se încheie cu un frumos elogiu adus dragostei de mama și unirii prin moarte a celor ce se iubesc. Ultima dorință a soatei lui Manole este că cel rămas în viață să grijească de copilul amândurora pe care să-l pună:

„...Acas în grădină

Colo, la fântână

La cei doi prunăsei

Și îl pune tu, sub ei

Paseri or veni

Pe el l-or hrăni

Ploile-or ploia

Pe el l-or scălda

Vântul-o abura

Și l-o legăna...”

Sub aspect geografic, folclorul literar publicată în revista „Primăvara Banatului” nu acoperă decât sub zona Lugoj- Făget. Excepție fac doar câteva producții populare: una culeasă din Bocșa Română iar celelalte fiind de origine bucovineană.

Cercul culegătorilor de folclor care au colaborat la realizarea revistei este relativ strâns. În fruntea lor s-a situat, de bună seamă, redactorul Aurel E. Peteanu care a publicat cele mai multe dintre versurile amintite. Un fapt pozitiv este culegerea și publicarea în revistă a unor producții populare de către elevii Liceului Coriolan Brediceanu între care îi amintim pe: Ion Gașpar, Constantin Sorinca și Ilie Traian.

Revista a manifestat o oarecare inconsecvență în ceea ce privește menționarea numelui informatorilor, a vârstei acestora, a satului, a anului culegerii, ca de altfel și în ceea ce privește notarea pieselor de folclor în dialectul local.

În afara poeziei lirice și baladei, periodicul mai cuprinde câteva creații care se situează la limita dintre vers și proză.

Astfel, sunt amintite câteva creații ludice: de-a războiul între turci și români,⁹ de-a ascunsa,¹¹ și de-a morții,¹² care cu toate că nu sunt însoțite de formule în versuri dovedesc o orientare a revistei și înspre genurile sau speciile socotite pe nedrept „minore”.

Din creația paremiologică am întâlnit în corpusul publicației ce o analizăm peste 50 de cimilituri și încâlceli de limbă sau, cum le denumește redacția revistei „frânturi de limbă” a căror rol în formarea unei dicții corecte este îndeajuns de cunoscut, și destule proverbe și zicători. Aceste din urmă sunt grupate tematic, majoritatea posedând o încărcătură morală, având deci un rol foarte important în viața socială. S-au tipărit în revistă destule proverbe și zicători cu conținut eclectic, naționalist șovin, tendențios, ca de pildă: „Țiganul tot țigan, și-n ziua de Paști”¹³, „Cine umblă la Crăciun în cămașă, la Paști umblă cu cojoc”¹⁴ ș.a. La fel de greșită

a fost și publicarea într-o revistă școlară a unor zămisliuri paremiologice cu aluzii pornografice.

Proza populară în comparație cu poezia ocupă un loc mult mai restrâns: 2 legende, 1 snoavă și, cam atât. Dacă una din legende nu prezintă importanță deoarece este o transpunere în proză a cunoscutei balade „Iovan Iorgovan”¹⁵, cealaltă¹⁶ atrage atenția, prin conținutul ei moralizator, lăsând să se înțeleagă de către „căutătorii de comori”, că asemenea „ciobanului – slugă”, care păștea oile pe Dealul Sumigului, nu vor reuși să se îmbogățească decât prin muncă cinstită. Legenda câștigă în valoare și prin explicarea științifică a producerii cutremurului care îl înghite pe cioban cu oi, cu comoară, cu tot.

Din capitolul „Folclorul obiceiurilor de peste an” s-au publicat creații legate de sărbătorile de iarnă, ignorându-se însă deosebirea dintre „colind” și cântecul de stea”. Astfel, „Colinda lui Adam și a Evei”¹⁷, nu este nici pe departe un colind propriu-zis mai ales prin conținutul tematic, ci un cântec de stea. Folclorul obiceiurilor vieții de familie este reprezentat prin poezia epică de ritual: „Zorile”. Momentul despărțirii celui care pășește în lumea fără dor de ulița satului, este atât de apăsător:

„Uliță frumoasă
Rămâi sănătoasă
De astăzi `nainte
Nu te-oi mai vedea
Nici nu te-oi umbla.

Soare mi-o luci
Flori or înflori
Vânt-o abura
Floare-o scutura

În mormânt s-o așeza
Ele te-or (sic!) uita”¹⁸

Din folclorul legat de un alt eveniment important din viața omului – nunta – reținem una din amintirile scriitoarei Dridri Gorniță publicată în revista noastră sub titlul „Iarna la țară”¹⁹: „Iar, dacă badea se răzbuna cu câte o «scară» desemnată cu cărbunele, pe căsuța albă a «nanei» curg șiroaie lacrimile însoțite de cântecul:

Săptămână albă
Focul mi te ardă!
Că grăbiși,
veniși
Fetele nu le-nveliși!”

Revista „Primăvara Banatului” din Lugoj a publicat și câteva studii de folclor literar, muzical și coregrafic.

Unul dintre acestea este semnat de G.A. Oprescu și se intitulează „Balada”²⁰. După o privire istorică asupra interesului pentru culegerea și valorificarea cântecului bătrânesc, de la Dimitrie Cantemir la Vasile Alecsandri, G.A. Oprescu a încercat o clasificare a speciei după origine (cultă și populară) și după gen (liric și epic). Studiul se încheie cu o enumerare a scriitorilor români care au încercat să creeze balade în stil popular. Autorului I se poate imputa două lucruri: necunoașterea activității de culegere a genului baladesc de către Eminescu²¹ și cunoașterea în prea mică măsură a repertoriului de balade atât de bogat pe care acesta îl reduce doar la patru motive: haiducești, antiotomane, pastorale și istorice.

Redactorul revistei, prof. dr. Aurel E. Peteanu a publicat articolul „Datini și obiceiuri de Crăciun, în Banat”²² presărat cu texte versificate ce se declamau ori se

cântau la „pițărăi”, cu „țurca”, „colinda”, „cerbuțu”, „steaua”. Autorul descrie dar nu interpretează faptele de obște și de tradiție în care vede un mijloc de conservare a ființei naționale.

Un alt material al aceluiași folclorist cu titlu „Dr. Tiberiu Bredicanu, director al Operei Române din București”²³, a analizat activitatea folcloristică a compozitorului, pe deoparte aceea de culegător al folclorului muzical din întreaga țară și de președinte al Comisiei pentru înființarea Arhivei Fotografice precum și aceea de creator a unor lucrări valoroase inspirate din melosul popular.

În sfârșit și un studiu semnat de un elev din clasa a VII-a a Liceului „Coriolan Brediceanu”, Corneliu Jula, cu tema „Specificul dansului bănățean”²⁴. Articolul este bine scris și prin urmare trădează colaborarea cu un cunoscător în domeniul coregrafiei din această provincie. Ne surprinde etica, cercetătorului-elev care arată că, în redactarea materialului a fost ajutat de domnișoara Delia Pașca(?). Corneliu Jula, după o apreciere a funcțiilor dansului în general clasifică acest gen de manifestare artistică în jocuri de răspândire generală și locală sau regionale. Spațiul nu ne îngăduie să analizăm în profunzime articolul. Atragem însă atenția acelor care se interesează de dansul popular bănățean că, în materialul acesta vor afla date referitoare la toate aspectele sincretice ale brâului, Poșovăicii, Sârbei, Ardelenei, Lugojenei, Cârligului, Piperului și altor jocuri specifice acestui colț de țară²⁵.

NOTE:

¹Gheorghe Luchescu, Lugojul cultural-artistic, Timișoara, 1975, p. 32.

²George Sbircea, Orașele muzicii, Ultima serie, București, 1976, p. 95.

³„Primăvara Banatului”, I (1929), 5, 14.

⁴Ibidem.

⁵Idem, III (1941), 6, 32.

⁶Idem, I, (1929), 5, 14.

⁷Ibidem.

⁸Ibidem.

⁹Ibidem.

¹⁰„Primăvara Banatului”, V, (1943), 2-3, 7.

¹¹Idem, I (1929), 4, 6.

¹²Idem, I (1929), 1, 11 și urm.

¹³Idem, I (1929), 6, 10.

¹⁴Ibidem.

¹⁵N. Stoica Răcoviceanu, Legenda muntelui Iorgovan. În „Primăvara Banatului”, II (1930), 3-4, 13-15.

¹⁶Emilian Ciucurel, Comori Bănățene. În „Primăvara Banatului”, II (1944), 4, 11.

¹⁷„Primăvara Banatului”, I (1929), 3, 12.

¹⁸Idem, I (1929), 1, 13 și urm.

¹⁹Idem, I (1929), 5, 5.

²⁰Idem, III (1941), 2, 45-48.

²¹Ibidem.

²²Idem, III (1941), 8, 1-7.

²³Idem, III (1941), 3, 69-73

²⁴Comunicare prezentată în cadrul unei Sesiuni organizate de Societatea “ASTRA” din Oțelu Roșu (mai 1977).

²⁵Ibidem.

La présence du folklore littéraire dans la revue écolière

Le printemps du Banat, de Lugoj

Dumitru Jompan

Résumé

La revue de la Société de lecture Mihai Viteazul, fondée par les élèves du Lycée Coriolan Brediceanu de Lugoj, intitulée Le printemps du Banat, nous a attiré l'attention par son contenu d'une grande variété thématique, par l'accessibilité et la tenue scientifique de ses articles et études signés par les professeurs et les élèves de cette société et aussi par la lettre correctement éditée.

La publication périodique a débuté dans le même an que son confrère de Caraș, Vasiova, éditée par Père Oancea, en 1929, après huit décennies de l'apparition du premier journal de Lugoj.

Le cercle de collectionniers de folklore qui ont collaboré pour la réalisation de la revue est relativement restreint. On remarque le rédacteur Aurel E. Peteanu qui a publié une grande quantité de vers folkloriques. Une action positive est la publication de productions populaires dans la revue par les élèves du Lycée Coriolan Brediceanu parmi lesquels Ion Gașpar, Constantin Sorinca et Ilie Traian.

La revue se caractérise par une certaine inconséquence en ce qui concerne les noms des informateurs, leur âge, leur village, l'année de la recherche et aussi en ce qui concerne la notation des pièces folkloriques dans le dialecte local.

CÂNTECUL LUI MANTU – LA GLIMBOCA

DUMITRU JOMPAN

Privită sub aspectul temporar, haiducia a apărut la noi cu mult înainte de primele cuceriri otomane în Balcani căpătând contururi precise în contextul frământărilor sociale ale veacurilor al XVIII- lea și al XIX- lea, unele reminescente ale ei păstrându-se până în primele decenii ale secolului al XX –lea . Ca spațiu Banatul ocupă un loc însemnat în istoria luptelor și actelor haiducești care aveau drept scop să stârpească lăcomia stăpânilor dinăuntrul acestei provincii și să zădărnicească intențiile cotropitorilor otomani și habzburgi.

Documentele vremurilor apuse, redactate de exponenții claselor „superpuse” (așa cum Eminescu îi numea în scrierile sale politice, îi califica pe haiduci drept „hoți”, „tâlhari”, „rebeli”, „răufăcători” sau „tulburători” ai ordinii publice iar faptele lor „tâlhării” sau „răutăți”.

Reprezentanții păturii de jos însă, în versurile și cântecele scornite pe seama acestor eroi care și-au câștigat prin curajul și cutezanța lor o largă popularitate, i-au denumit „hoți de codru” și „lotrii” iar acțiunile de haiducie „lotrii”.

Primul și cel mai vechi document care se referă la creșterea peste măsură a numărului lotrilor, arată că în anul 1370, adunarea nobililor din comitatul Caraș identifică 56de astfel de răzvrățiți din 28 de sate din Banat proveniți din rândul iobagilor și a cnezilor „ajunși în stare de iobăgie”.¹

După trei sute de ani, respectiv la 1687, sangiacbeiu de Caransebeș și Lugoj se plângea că, din cauza acestor „lotrii oamenii de treabă nu mai puteau umbla pe drumuri”.²

Mai târziu, la 1739, generalul austriac Lentulus a trecut la pedepsirea așa-ziselor „bande de tâlhari” din comuna Belinț (județul Timiș) și a foștilor „recalcitranți și lotrii” de pe Valea Carașului, care cu ocazia războiului turco-austriac au luptat împotriva armatei austriece.³

În ultimele documente scrise care nu depășesc limitele secolului al XIX-lea ca și în creația folclorică a Banatului mai ales în cea epică, apar menționate numele câtorva dintre acești luptători pentru dreptate socială și neatârnare: Boja, Harambașa, Hănțilă și Vancea.

Pentru secolul XX, Banatul a păstrat numele unui singur „lotru”- „Mantu” sau „Pătru Mantu” cunoscut pretutindeni și devenit erou de baladă datorită acțiunilor întreprinse.

Dacă în al doilea pătrar al veacului nostru, Mantu era cunoscut în jumătatea de vest a țării este cu totul firesc ca numele și faptele lui să fie strâns legate de oricare dintre localitățile bănățene.

Încercăm să stabilim câteva legături între localitatea Glimboca și eroul nostru pentru a dovedi:

- 1) – că, Mantu este un personaj pozitiv al luptei sociale din primul pătrar al veacului nostru;
- 2) – că, el este păstrat din memoria colectivă a acestei așezări și astăzi;
- 3) – că, odată cu numele și faptele sale, cântecul lui continuă să existe în repertoriul pasiv al câtorva deținători sau păstrători de folclor din Glimboca.

Mai întâi însă este necesar să lămurim problema numelui real al personajului nostru și a localității de origine, pentru că sub aspect onomastic și toponimi, cazul în discuție se leagă de această așezare.

Numele adevărat al haiducului a fost acela de Pătru Turnea, „Mantu” fiind doar o poreclă sau „numele de sat”. Acest supranume a fost atribuit, mai ales după moartea lui Turnea Petru, petrecută în 1926, mai multor persoane din Banat⁴ chiar și

unui cetățean din comuna Glimboca⁵, având cu toții, sub aspect fizic sau moral, unele trăsături comune cu ale haiducului.

În privința localității de obârșie puțini cunosc, că Mantu s-a născut în satul Bolvașnița din județul Caraș-Severin și nu la Buceșnița, Poiana Mărului⁶ sau la Glimboca⁷. Eroarea este frecventă mai cu seamă în așezările mult depărtate de locul nașterii personajului nostru. De pildă, dintr-o informație primită de la cunoscutul folclorist hunedorean, Constantin Clementi, în satele din apropierea castelului corvineștilor, Mantu este socotit ca făcând parte din arborele genealogical fiecărei așezări. Așadar, acolo „Mantu” este și al clopotivenilor și al denșușenilor și al celor din Sântămăria de sub Piatră și a celor din Orăștioara. „Mantu” este al tuturor.

A venit timpul să dăm răspuns la prima întrebare pusă de noi și anume: în concepția locuitorilor comunei Glimboca – a celor de azi și a celor de ieri – Mantu a fost și este apreciat ca un apărător al celor mulți și umiliți, un haiduc demn de a i se cinsti memoria, sau mai degrabă un om certat cu legile și cu ordinea socială ?

Vom porni de la ce ni se pare mai clar, mai concret și anume de la fapte.

Din cât ne-a fost dat să cunoaștem, aici, la Glimboca ceata lui „Mantu” a comis un singur act de prădăciune asupra Frunzinei Drăgulete. Fiind o femeie avută, apartenență socială dovedită și de numele de sat sub care era cunoscută: „a lui Șumărița” sau „Zâna lui Bunda”, a atras atenția lui „Mantu” care împreună cu oamenii săi au deposedat-o de câteva zeci de galbeni și destule piese de uz vestimentar.⁸ Dar cazul nu este unic în zona Văii Bistrei. Dintr-o notă⁹ redactată de Jandarmeria Statului din Caransebeș reiese că în anii 1922 și 1923, „codreanul”¹⁰ Anton Teleky (din Mărul) și „comerciantul” Iosif Raichici (din Rusca-Montană) au fost supuși aceluiași tratament de „nivelare a averii” posesiuni care depășeau cu mult limitele unui trai cumpătat. Alte „hoții” și „jafuri” petrecute la Glimboca în timpul „Mantului”, nu-i aparțin lui ci unor oameni josnici care „operau 2 la umbra renumelui și a faimei cu care acesta era aureolat.

Convingerea noastră că „Mantu” era un haiduc, un „hoț de pădure” este întărită de cea de a doua faptă comisă aici – uciderea la 20 februarie 1922 a sergentului instructor Tudor Vasile, șeful postului de jandarmi și rănirea gravă a caporalului Popa Iosiv. Suprimarea prin împușcare a trei agenți a jandarmeriei (inclusiv a celui din Glimboca)¹¹ dovedește că omorurile săvârșite de „Mantu” și oamenii săi, au avut drept scop, nu jaful ci, pedepsirea reprezentanților așa-zisei „ordini publice”.

Înspre ideea de „haiducie” converg nu numai faptele cât și opiniile mai multor locuitori din comuna Glimboca. Cea mai veche mărturie asupra haiduciei lui Pătru Mantu a fost înregistrată de Dumitru Imbrescu de la „bași Nicolae Lădariu”.¹² Reținem din relatarea acestuia câteva aprecieri asupra personajului: „...am audzit că la mulț o făcut fapcie bune”; „...iel măi mult binie o făcut că o loat dzie la bogătani și le-o dat nevoiașilor”; „Dzie la Adam Neamțu, Harambașă și Lăzărică nu s-o mai vădzut un om așa cumsecadzie”; „Cin l-o omorât în sacie a fost marie jălie” etc. Evident toate aceste depoziții schițează portretul unui erou pozitiv al luptei pentru dreptate socială.

Astăzi, după jumătate de veac de la petrecerea evenimentelor, în comuna Glimboca dăinuie aceleași aprecieri asupra lui „Mantu”: „o făcut fapcie bunie la sărași, da nu aișia”¹³, „o fost și hăiduc”,¹⁴ a fost „ca un haiduc”¹⁵. Sunt însă și din aceia care nu-l acceptă pe „Mantu” ca exponent al țărânimii din acest colț de țară.¹⁶

Ne-a surprins însă faptul că, dintr-un grup de 7 elevi din localitate, intervievați în ziua de 9 martie a.c., 5 auziseră de Mantul haiducul și nu de un „hoț de drumul mare”. Ba chiar, unul dintre ei, pe nume, Vasile Ion din clasa a VII-a ne-a comunicat două scurte istorisiri pe care din lipsă de spațiu nu vi le putem repovesti, înștiințându-ne totodată că pe teritoriul comunei Glimboca se păstrează și astăzi un toponim – „Groapa lui Mantu”- mărturie a legăturilor haiducului cu oamenii acestor locuri.

Este știut că, pe faptele lui „Mantu”- haiducul, poporul a înălțat un monument de vers și melodie închinat unui reprezentant al său care nu s-a ridicat la nivelul unor eroi ca: Iancu Jianu și Pinteza Viteazul.

Tot lui Dumitru Imbrescu îi datorăm prima variantă a cântecului „Mantului” înregistrată în comuna Glimboca în anul 1936 de la o tânără de 17 ani – Ana Muntean.¹⁷ Iată textul poetic situat între cele mai complete variante studiate de noi în Arhiva Institutului de Etnografie și Folclor din București:

„La Poiana Mărului

Pașț-e calu Mantului

Calu pașț-e nechezășts-e

Că pră Mantu nu-l gășășts-e.

Nu-e Mantu, nu-i și nu-i

L-o pușcat un văr dze-a lui

L-o pușcat vineria

L-o aflat sâmbăta

L-o îngropat duminica

Dumineca la un ceas

Cân îi toată lumia acas.

Cântă cucu pră o moară

Și Mantu trage să moară

Cântă cucu-n vâr dz-e nuc

Pră Mantu la groapă-l duc

Cântă cucu-n vâr de dz-e cruts-e

Pe Mantu la groapă duts-e

Cântă cucu-n vâr dz-e fag

Pră Mantu țărănă trag

Cântă cucu pră fântână

Pră Mantu trage țărână”

Astăzi, alături de variante poetice deteriorate, rudimente ale unor texte complete, de tipul:

„La Poiana Mărului
Paște calul Mantului
Calul paște rânchezăște
Și pe Mantu nu-l gășăște
Că pe Mantu l-o pușcat
Văru lui, la el în sat”¹⁸

Sau:

„Cât i țară și Banatu
Nu e hoț ca Pătru Mantu
Nici becheri ca Polac Șandor”¹⁹

În revista literar-științifică „FĂCLIA”, a elevilor școlii generale din Glimboca, într-unul din capitolele cu caracter permanent, am descoperit o poezie populară intitulată Cântecul lui Mantu.²⁰ Textul-document a rezultat din colaborarea dintre profesorul Mavromati Mihaela și elevul, culegător de folclor, Viorel Lutic. Începutul cântecului nu diferă prea mult de varianta Ana Munteanu în schimb partea ultimă capătă puternice accente de bocet:

„...Roagă-te Mantule, roagă
De ai de te duc la groapă
Să tragă țărână rară
Să scoți mâna drept-afară
Mâna cu inelile
Să le plângă mândrile”.

Cum însă în practica folclorică, versul popular se îngemănează, se logodește cu muzica, vă oferim în încheiere o variantă cântată a Cântecului lui Mantu nu însă înainte de a conchide că, cele arătate dovedesc cu prisosință haiducia lui Pătru Turnea, fire iubitoare de libertate, un neîmpăcat cu starea de lucruri existentă în Banat în primele decenii ale secolului nostru, un răzvrătit în numele celor mulți și că numărul mare de balade – în realitate cântece – propriu-zise – țesute în jurul personalității sale i-au conferit trăsături quasi-hiperbolice, caracteristice unui erou popular.

NOTE:

¹xxx Documente privind istoria României, vol. C (Transilvania), p. 347.

²xxx Istoria României, vol. III, București, 1964, p. 39.

³Lotreanu, Ion, Monografia Banatului, vol.I, Timișoara, 1935, p. 42 și 79.

⁴Dumitru Jompan, MANTU-noi contribuții la cunoașterea personajului. În „Flamura” (Reșița), 31.05, p. 8 și urm.

⁵Ghiaur Ion zis „Mantu”.

⁶Ovidiu Birlea, Considerațiuni asupra metodei filologice în folcloristică. În „Revista de folclor.” București, 1957, 3,20.

⁷Ionescu Nișcov, Haiducia și cântecele haiducești, În „Revista de folclor.” București, 1958, 2,121.

⁸Inf.: Agliceriu Ion, 92 ani, cules, 05.03.1978 și Bona Matei 86 ani, cules, 09.03.1978.

⁹v. Notă de infracțiunile imputate individului Turnea Petru zis Mantu... redactată de jandarmeria din Caransebeș la 8 XII 1928.

¹⁰Brigadier silvic.

¹¹v. Notă de infracțiunile imputate individului Turnea Petru zis Mantu... redactată de jandarmeria din Caransebeș la 8 XII 1928.

¹²Dumitru Imbrescu, Cântecul lui Mantu la Glimboca. „Sociologie românească”, nr. 11, 1936, p. 39.

¹³Inf.: Agliceriu Ion, 92 ani, cules, 05.03.1978.

¹⁴ibidem.

¹⁵Inf.: Crisnic Petru, 13 ani, cules, 09.03.1978.

¹⁶Inf.: Bona Matei 86 ani, cules, 09.03.1978.

¹⁷Dumitru Imbrescu, Cântecul lui Mantu la Glimboca. „Sociologie românească”, nr. 11, 1936, p. 40.

¹⁸Inf.: Agliceriu Ion, 92 ani, cules, 05.03.1978.

¹⁹ibidem.

²⁰V. „Făclia”, Caransebeș, 1976, 8.

The song of Mantu-at Glimboca

Dumitru Jompan

Summary

Chronologically, outlawry appeared long before the first ottoman occupation in Balcans, becoming certitude in the context of social revolts of the XVIII th and XIX th century some of its reminiscence lasting until the first decades of the XX th century.

As a territory, the Banat has an important place in the history of the outlawry fights which had as a purpose to eradicate the greed of the landlords from inside the province and to annihilate the ottoman and habsburgic intentions of occupations.

For the XX th century, the Banat kept the name of only one lotru (fief)- Mantu or Pătru Mantu, widely known. He becomes a ballad hero as a result of his actions.

Inspired of the actions of Mantu the outlaw, the people has raised a monument of lyrics and melody dedicated to one of its own who didn t reached the level of heroes such as Iancu Jianu or Pinteia the Brave.

CORUL DIN CHIZĂTĂU

DUMITRU JOMPAN

„Nu mai este vremea corurilor de plugari.

Sau, nu mai sunt plugari vrednici să aibă

asemenea coruri”

Inițiativa, muzicologului Constantin Tufan Stan dea reedita două dintre încercările monografice asupra activității celui mai vestit ansamblu muzical de țărani din România: Istoricul Corului Vocal al Plugarilor din Chizătău, conceput de Lucian Șepețian (1904) și Corul de la Chizătău a lui Sever Șepețian (1957), se înscrie între evenimentele culturale remarcabile din ultima vreme. Aceasta, cu atât mai mult cu cât nu numai pentru publicul larg ci și pentru cercetătorii consacrați studierii fenomenelor muzicale din arealul bănățean, titlurile de mai sus sunt rarități, lipsind aproape cu desăvârșire din bibliotecile publice și private.

Observăm, că și de această dată (după publicarea primului volum: Simfonia de la Belinț), autorul s-a cantonat în același spațiu în care oamenii au fost dăruiți de Dumnezeu cu harul cântării. Constantin Stan, profesor fiind, și-a propus să respecte unul dintre principiile de bază ale pedagogiei: abordarea problemelor muzicale din imediata sa apropiere, din apropierea său, continuând apoi, așa cum deja ne-a mărturisit, elucidarea unor chestiuni privitoare la viața artistică a orașelor: Lugoj, Reșița, Timișoara.

„La prima vista,, (la prima vedere) ne-a surprins într-un mod deosebit de plăcut imaginile tipărite pe cele două coperte: cea dintâi reprezintă corul

chizătăienilor în anul 1892, iar cealaltă pe întemeietorul acestuia, preotul Trifu Șepețianu. Calitatea celor două documente iconografice o datorăm atât unei excelente tehnici fotografice de acum o sută de ani cât și priceperii tehnoredactorului Dorin Davideanu de la Editura „Marineasa”, unde a văzut lumina tiparului acest volum.

Sub aspectul cantitativ, cele 456 de pagini, câte însumează această carte, l-au angajat pe îngrijitorul ei, la o muncă îndelungată și, o știu prea bine autori de cărți, istovitoare.

Structurat în trei mari secțiuni (la cele două lucrări monografice se adaugă un grupaj de materiale anexe) volumul are un conținut consistent și echilibrat. Cu destulă îngăduință l-am putea asemui cu una dintre formele muzicii simfonice și anume „Temă cu variațiuni”, ori, „variațiuni pe aceeași temă”, tema „Corul din Chizătău”,

În primele două părți se simt și se văd intervențiile benefice ale îngrijitorului ediției, care cu un spirit critic evident a inserat în texte adevărul științific, le-a reorganizat, le-a restructurat cu alte cuvinte le-a adus la zi.

Cea de a treia parte care se constituie în așa-zisul „aparat științific”, cuprinde: Repere cronologice, Addenda (cea mai cuprinzătoare, însumând mai bine de o treime din totalul paginilor), Sigle bibliografice, Bibliografie (Alte lucrări consultate și Periodice) precum și un consistent indice de nume.

În Addenda, cititorul descoperă o seamă de materiale de o importanță deosebită pentru lărgirea orizontului asupra fenomenului coral de la Chizătău semnate de: Viorel Cosma (muzicolog), Sofia Vlad- Rădulescu (compozitor), Iosif Vulcan (scriitor), pentru a nu-i aminti decât pe cei mai cunoscuți dintre ei, precum și de câțiva anonimi: Cronicar (i) ul Dacul Ines ș.a. În Addenda, Constantin Stan mai publică și 20 de pagini de corespondență a compozitorului bucovinean Ciprian Porumbescu, prezent la jubileul unui sfert de veac de la înființarea Corului din Chizătău, cu preotul Iraclie Porumbescu, tatăl său și Mărioara (Marika) Rațiu-

Porumbescu, prea buna sa soră. Cu un talent evident scriitoricesc, Porumbescu a realizat două crochiuri: pentru bărbații Chizătăului de altădată care erau „de statură mijlocie, vânoși, bine făcuți, curăței, mai toți cu ochi ageri și cu fizionomii plăcute,, și a femeilor: pe care menționa el „...nu știu cum să le asemăn mai bine ca să nu greșesc – sunt chiar ca niște zâne.”¹

Ilustrația cărții este deosebit de bogată. În cele 109 imagini, sperăm să le fi contorizat pe toate, cititorii pot afla: 33 de portrete ale preoților, președinților, dirijorilor și soliștilor corului; 23 fotografii de grup a unor ansambluri muzicale vocale și de evidențiere a portului popular local; 15 peisaje ale acestui spațiu geografic umanizat; 15 facsimile ale afișelor, partiturilor muzicale, paginilor de corespondență; 2 tabele referitoare la populația Chizătăului repartizată pe etnii prezentă în spațiul spiritual al localității a unor personalități muzicale de marcă în fine, 12 imagini diverse care înfățișează: lăcașuri și obiecte de cult și de sorginte cultural-artistică.

În încheiere ne propunem să comentăm scurt Motto-ul folosit de noi în prezentarea cărții colegului și prietenului nostru Constantin Tufan Stan, Motto desprins din textul publicat de cunoscutul și apreciatul profesor și filolog, Simion Dănilă. Să-l cităm din nou pe Domnia sa: Nu mai este vremea corurilor de plugari. Sau nu mai sunt plugari vrednici să aibă asemenea coruri...”. Acest „Sau nu mai sunt plugari...”, dezvelește parcă ascuțișul unei custuri înfipite adânc în spiritualitatea satului bănățean de astăzi. „sau nu mai sunt plugari vrednici...”, ce frumos: „Groaznic de frumos” sintagmă folosită cu mulți ani în urmă de o contabilă din satul meu care avea o cultură (sic) „înaltă,, de la pământ la burta rațelor: Evident dojana D-lui profesor este întru-totul justificată căci nimeni nu este îndreptățit să rupă firele tradiției, să frângă „bățul de tact,, al dirijorilor înaintași. Dar, oare ei, domnii țărani au renunțat de bună voie și nesiliți de nimeni la mariajul cu arta amatoare ? sau, mai degrabă viața și traiul precar, nesiguranța zilei de mâine i-a determinat să abandoneze prea frumoasa cântare de grup din nopțile de iarnă

când căminele culturale erau învăluite de armoniile corale și nimbate de lumina lunii?

Cele două cărți ale D-lui Stan despre activitatea unor nuclee de profil care în pofida acestui timp vitreg pentru tot ceea ce înseamnă cultură și artă, emisiunile radiofonice

„Coruri și fanfare din Banat., transmise de Postul Regional de Radio Reșița în ultimii doi ani au menirea de a ține mereu trează atenția și interesul iubitorilor acestui gen până într-o zi când ne vom reuni glasurile, sub același steag purtat cândva de Filaret Barbu, Ion Vidu și Iosif Velceanu peste vreme, și vom intona mai viu, mai proaspăt, mai frumos:

„Mândră țară e Banatu

Că la noi cântă tot natu.”

NOTE:

¹Xxx Corul din Chizătău, Timișoara, 2004, p. 279/280.

The choir from Chizatau

Summary

The initiative of the musicologist Constantin Tufan Stan to re-edit two of the monographic attempts over the activity of the far-famed countrified musical ensemble in Romania:” Historical of ploughman's vocal choir from Chizatau” conceived by Luchian Sepetian and “The Choir from Chizatau” owned by Sever Sepetian is epaneld among remarkable cultural events from the last period. This thing is very important because those titles above mentioned are missing from public and private libraries, to the prejudice of the public and devoted researchers in that area.

TRAIAN DODA - IN MEMORIAM

MUNTEAN FLAVIUS

*La 16 iulie 2005 s-au împlinit 110 ani de la trecerea
în nefiță a generalului Traian Doda, „un suflet nobil,
un caracter tare ca fierul și curat ca aurul”.*

Traian Doda s-a născut la Prilipeț (azi Prilipeț, județul Caraș-Severin) la 15 iulie 1822. Descendent dintr-o familie de grăniceri, – tatăl Traian, originar din Rudăria, iar mama Ana, născută în comuna Prilipeț – ca și frații săi, Iosif, Gheorghe și Daniel s-a dedicat carierei militare.

Școala primară a urmat-o la Mehadia, iar Școala de matematici a Regimentului 13 Româno-bănățean îi conferea titlul de subinginer. A urmat apoi cursurile Academiei Militare de la Wiener-Neustadt și Școala de Război de la Viena.¹

Gradele militare le obține foarte repede. În 1841 i s-a acordat gradul de sublocotenent clasa a II-a iar în anul următor a primit gradul de sublocotenent clasa I, ca în anul 1848 să fie avansat la gradul de locotenent. La mai puțin de un an a fost avansat la gradul de căpitan. În 1853 i s-a acordat gradul de maior iar la 15 august 1860 a fost avansat la gradul de locotenent-colonel prin Decretul Nr.3948. În ianuarie 1864 a primit gradul de colonel, iar cu Decretul Nr.1578 din 25 august 1869 a fost avansat la gradul de general de brigadă. Cu decretul Nr.870 din 11 mai 1870 i s-a acordat gradul de general de divizie iar la 1 noiembrie 1872, cu Decretul Nr.4538 a fost pensionat la vârsta de 50 de ani.

După absolvirea cu rezultate remarcabile a Academiei militare din Wiener-Neustadt, a fost repartizat în 1842 la Regimentul de Graniță Nr.13 din Caransebeș, unde a activat ca ofițer comandant la Compania a 11-a unde a avut în primire comuna Cârpa (azi Valea Timișului), trei ani ca profesor la Școala matematică din Caransebeș apoi comandant al Companiei a 12-a cu sediul la Ohaba Bistra și al Companiei a II-a cu sediul la Bozovici. La 1 aprilie 1859 a fost numit șef al Statului Major în Dalmația. Începând 21 ianuarie 1864 a fost transferat la Regimentul de Graniță Nr.2 din Otocan, preluând și conducerea Comendurii Pieții din Veneția. Prin Decretul din Nr.547 din 16 noiembrie 1866 a fost numit șef de Stat Major la Comandamentul general din Zagabria. La trei ani, conform Decretului Nr.1578 din 26 august 1869 a fost numit comandantul Brigăzii Nr.13 din Budapesta, ca în același an, la 24 aprilie, să fie numit comandant al Diviziei 22 Infanterie. La 25 octombrie 1869 a fost transferat la Divizia Nr.12 din Cracovia, de unde a fost trecut la pensie.²

Calitățile sale de comandant și pedagog militar au fost evidențiate în nenumărate ocazii. Toate aceste trăsături și le-a câștigat în urma studiilor dar și pe câmpul de luptă. A participat la toate campaniile în care Imperiul a fost angrenat:

- în 1848 în campania din Italia, respectiv Veneția;
- în 1849 la luptele de la Reșița;
- de la 7-13 februarie 1849 a luptat în Cetatea Aradului și la Aradul Nou;
- de la 4 martie până la 23 iulie 1849 a luptat în Transilvania la Săvârșin, Valea Mare, Căpâlnaș și Simeria;
- în 1859 a luptat în Dalmația împotriva armatelor franceze;
- în 1866 a participat la campania din Italia.

Toate aceste lupte l-au evidențiat. A fost distins cu nenumărate ordine și medalii.³

La 1 noiembrie 1872 Regimentul Româno-bănățean Nr.13 din Caransebeș a fost desființat. Foștii grăniceri –de acum, vor fi împrăștiți de către împăratul

Franz Iosif cu 161.220 ha de pământ din teritoriul regimentar. Restul pământului a revenit statului maghiar.

Timp de șase ani (1837-1879), Traian Doda va activa ca președinte al Reprezentanței Regimentare în comisia mixtă pentru o împărțire cât mai dreaptă a teritoriului regimentar între comunitatea regimentară și statul maghiar. Acum, stabilindu-se la Caransebeș, Traian Doda își va începe lupta pentru drepturile culturale, economice și social-politice ale românilor.

Traian Doda a organizat Comunitatea de Avere a fostului Regiment de Graniță din Caransebeș ca avere particulară a familiilor grănicerești în stare de indiviziune. A fost ales președinte al Comunității de Avere iar această funcție a îndeplinit-o fără nici o retribuție.⁴

A dus o luptă acerbă pentru înființarea unui liceu românesc la Caransebeș și a asigurat din partea Comunității suma necesară înființării și întreținerii școlii. Cererile lui Doda privind înființarea liceului au fost respinse de către Ministerul Învățământului. Lupta lui a continuat în Dietă și în presă. Știind că una din piedicile pe care i le-ar fi putut pune guvernul era și cea financiară, Doda a propus crearea unui fond din sumele donate de grăniceri. La acestea s-au adăugat și banii oferiți de Comunitatea de Avere precum și alte fonduri. Totul s-a ridicat la suma de 17524 de florini. Cheltuielile pentru funcționarea gimnaziului se ridicau la 15800 de florini dar propunerea lui Doda nu a avut ecou imediat. Totodată se hotărâște să înființeze o Școală de arte și meserii la Bozovici. Pentru a avea cadre didactice bine pregătite, în calitate de președinte al Comunității de Avere, va acorda 12 burse copiilor de grăniceri și îi trimite în Germania și Boemia ca să învețe mecanica, electrotehnica, lăcătușeria, strungăria sau tâmplăria.⁵

Traian Doda iubea foarte mult tineretul și ținea ca acesta să fie educat. Deseori avea întâlniri cu studenții bănățeni chiar la el acasă, discuțiile lor fiind axate pe problema națională. Cât timp a fost în fruntea Brigăzii din Budapesta a participat la toate manifestările studenților Societății Academice "Petru Maior".⁶

Vorbea cinci limbi străine iar experiența sa l-a făcut să activeze și în politică. În 1874, foștii lui subordonați, grănicerii l-au ales ca deputat în Dieta maghiară. Au urmat apoi încă șase legislaturi până în 1887. A luptat pentru o lege dreaptă a naționalităților, cât și pentru dreptul acestora de a-și instrui și cultiva copiii în limba maternă. Un alt deziderat al lui Doda era introducerea limbii române în administrația de stat. În 1887 toți candidații români cu excepția generalului Doda sunt înfrânți în alegerile pentru Dietă. Însă generalul adresează o scrisoare președintelui Dietei în care precizează că nu-și va prezenta crediționalul și nu va participa la ședințe. Cu toate acestea lăsa să se înțeleagă faptul că nu va renunța la mandatul de deputat. La 12 octombrie 1887 Traian Doda va aduce la cunoștința alegătorilor printr-o altă scrisoare – la care va fi anexată și cea trimisă președintelui Dietei – tactica rezistenței pasive pe care o va adopta pe durata mandatului său.

În aceste condiții la 11 ianuarie 1888 Dieta a anulat mandatul de deputat a lui Traian Doda . S-a dispus o nouă alegere pentru 2 februarie 1888 când va fi ales ca deputat protopopul Orșovei, Mihai Popovici. Și lui i-a fost anulat mandatul deoarece a adoptat aceeași tactică precum Doda. La o a treia alegere este validat ca deputat Mocsary Ludovic.⁸

La 1 decembrie 1888 votanții lui Doda s-au adunat la Caransebeș și au prezentat o moțiune de încredere în favoarea celui pe care l-au sprijinit în alegeri.

Pentru proclamația adresată alegătorilor săi, Traian Doda a fost trimis în instanță. Procesul s-a desfășurat la Arad iar Curtea l-a condamnat la doi ani închisoare, 1000 florini amendă plus suportarea cheltuielilor de judecată. Generalul a refuzat să adreseze un memoriu împăratului prin care să-i arate nedreptatea care i s-a făcut. În cele din urmă este convins să înainteze un memoriu către împărat. Acesta din urmă, pentru a evita posibile conflicte a anulat hotărârea Tribunalului de la Arad.⁹

Și românii din afara granițelor erau impresionați de personalitatea generalului Traian Doda. I s-a propus conducerea armatei române în Războiul

pentru independență din 1877. Nu a obținut aprobarea împăratului. Intrând în legătură cu agentul României la Viena, Ion Bălăceanu, a transmis prin intermediul acestuia Comandamentului armatei române că ar fi o greșeală încercarea de trecere a Dunării mai sus de Vidin, pentru că în caz de retragere, nu ar mai rămâne ca soluție decât refugiul în Serbia. Acest fapt ar fi produs un conflict imediat cu armata austriacă de acolo, care ocupa Serbia pentru a asigura spatele lui Osman Pașa contra răscoalei sârbilor și a celorlalte popoare balcanice.

Viața și activitatea generalului Traian Doda a intrat în conștiința multor oameni. I s-au recunoscut meritele când a fost în plină activitate. S-a stins din viață la 16 iulie 1895, la vârsta de 73 de ani. Moartea sa a creat un gol imens în sufletele celor care l-au cunoscut și l-au apreciat.

Pe crucea de la mormântul său au fost dăltuite cuvintele crezului său:

”DREPTATEA ȚI-A FOST DEVIZA,
LUPTÂND PENTRU EA TE-AI STINS”

NOTE:

¹Antoniu Marchescu, Grănicerii Bănăţeni şi Comunitatea de Avere. Caransebeş, 1941, pag.365-366

²Liviu Groza, Oameni de seamă din graniţa bănăţeană. Generalul Traian Doda, Lugoj, 1999 Ed. Dacia Europa Nova, pag. 20-21.

³ibidem, pag.24.

⁴Ibidem, pag.84-85

⁵Idem, Grănicerii bănăţeni, Bucureşti 1983, Ed. Militară, pag.142-146.

⁶A. Marchescu, op. cit, pag.372

⁷Ibidem, pag.375-379

⁸L.Groza, op. cit. pag.44-45

⁹Radu Rosetti, Proiect de operaţii pe anul 1876-1878, Bucureşti, pag.11 apud Viorica Goian-Al. Magda, Studii şi Comunicări de Istorie, Caransebeş, 1979 pag.383.

SUMMARY

An important place in the history of Banat Region is occupied by the general Traian Doda. He graduated The Military Academy from Wiener Neustadt and he had an important role in The Austrian Army.

He was the president of The Wealth Community. Being elected depute in the Hungarian Diet in Budapest, he militated for the Romanians rights in Banat and Transylvania. He also militated for the recognition of the Romanians as a nation.

He was very interested and concerned in the foundation of a college where pupils learned in Rumanian.

His whole activity was appreciated and worshipped.

CONSIDERAȚII ASUPRA MUZICII BISERICEȘTI ÎN COMUN

CARMEN NEUMANN

Istoria muzicii religioase creștine este strâns împletită cu istoria bisericii și a cultului creștin. La început simplă, dar mișcătoare, așa cum era și viața celor dintâi creștini, care adunau prin catacombe, prin munți și peșteri pentru săvârșirea cultului se dumnezeiesc. Sfântul Ambrozie, în Milano, Niceta Remesianul, pe meleagurile țării noastre, în secolul al IV-lea sfântul Grigore cel Mare și mulți alții ai căror nume s-au uitat cu trecerea vremii, sunt cei mai vechi îndrumători ai muzicii religioase pe făgașurile în care ea s-a păstrat multă vreme. Poporul român născut creștin și în deosebi slujitorii Bisericii, au arătat de la început o atenție deosebită cântării bisericești. De altfel majoritatea istoricilor sunt de părere că muzica bisericească a pătruns în cultura poporului nostru odată cu învățătura și credința creștină.

După retragerea legiunilor romane la sud de Dunăre în Dacia se desfășoară două procese, începute încă din timpul ocupației militare:etnogeneza poporului si a limbii române și pătrunderea creștinismului prin misionarii care au venit din Orientul apropiat.. Cea mai importantă personalitate sosită pe teritoriul Dobrogei de astăzi este Sfântul Andrei care și-a început misiunea de creștinare a populației locale încă înainte ca aceasta să constituie în structura etnică a românilor. Din acest motiv se spune că „*românii s-au născut creștini*”.

După întemeierea Bisericii,cântarea religioasă a ocupat un loc important în orașul Filipi „*lăudau pe Dumnezeu în cântări*”(Fapte 16.15). În primele veacuri, strămoșii noștri au cântat imnele creștine în limba latină după formarea limbii române,

în românește, iar din secolul al X-lea când s-a introdus limba slavonă în cult și muzica bisericească, a fost transpusă în melosul slavon.

Primul cântăreț bisericesc atestat documentar în spațiul carpato-danubiano-pontic a fost dascălul Sava de la Buzău,¹ martirizat în ziua de 12 aprilie 372 în timpul persecuției lui Athamaric, prin înecare în râul Buzău.

Până la apariția primelor școli bisericești în secolul al XIV-lea sfintele cântări au fost învățate în mănăstiri, biserici parohiale. Primii dascăli au fost călugării vârstnici din mănăstiri dar și cântăreții de strună de pe lângă bisericile mai mari. Între aceștia s-a remarcat Filotei Monahul fost logofăt al lui Mircea cel Bătrân care a întemeiat o adevărată școală de cântăreți la Mănăstirea Cozia.

Provinciile ca și oamenii, își au individualitatea lor prin care se deosebesc unele de altele. În acest sens se poate vorbi, nu numai de geografia fizică a unei regiuni, ci și de geografia spirituală.

Regiunea Banatului constituie o minunată unitate social-culturală care este rezultatul condițiilor materiale și spirituale în care a evoluat existența bănățenilor de-a lungul istoriei. Cu toate vicisitudinile vremurilor, bănățenii au rezistat neclintii, nu și-au aplecat „fruncea” în fața atâtor furtuni care i-au bătut, valuri de imigranți, legi peste legi de deznaționalizare, emise de politica șovină a Imperiului Habsburgic, patente diplome și alte favoruri acordate tuturor coloniștilor aduși în Banat pentru a-i desființa din punct de vedere etnic, economic și cultural.²

Abatele italian Francesco Grisellini călător pe meleagurile Banatului în scrierile sale spune despre bănățeni „*valahii din Banat au cea mai mare plăcere dansul și cântecul, au adoptat dansul încă din cele mai vechi timpuri ale creștinătății care este în strânsă legătură cu obiceiurile lor religioase*”.

Vechimea milenară a cântecului pe pământul bănățean se confundă cu însuși formarea limbii române. Există documente istorice care atestă vechimea cântecului pe aceste meleaguri.

Poetul grec Hesiod care a trăit în Beoția, înainte cu aproape 3000 de ani (probabil secolul VIII sau VII î.H.) afirmă că pe pământul Banatului de astăzi a trăit o populație cu numele de „Ligi” cuvânt care vine din grecescul *Ligys* „*adică fluier sau caval*”.³

De asemenea istoricul grec Herodot (484-425 î.H.) amintește în scrierile sale că în Banatul de astăzi a existat un râu cu numele de Ybisis (Timiș) care vine de la latinescul „tibia” care înseamnă tot fluier sau caval.⁴ Banatul se bucură deci de un foarte îndepărtat trecut muzical și a rămas până în ziua de azi un bine cuvântat al cântecului.

Tradițiile cântării vocale solistice sau în grup se pierd în negura timpurilor. Principalele surse de informare sunt cultura populară și cea promovată de Biserică.⁵ Cu mult timp înainte de cântarea solistică în bisericile creștine, cântecele se interpretau de întreaga obște participantă la slujbele bisericești⁶.

La „marea slujbă” ne spune Sfântul Ioan Hrisostomul „*din vechime, toți se adunau și cântau dulce împreună*”⁷. De altfel Sfânta Liturghie a fost concepută pentru participarea activă a credincioșilor la rugăciune. În timpul Liturghiei există un permanent dialog între preot și credincioși. Preotul se adresează tuturor celor care în zilele de Duminică și la marile sărbători fac neîncăpătoare bisericile: „*să stăm bine, să stăm cu frică...*”

Dialogul sau schimbul de întrebări și răspunsuri dintre preot și credincioși îl regăsim în practica liturgică în primele secole ale creștinismului; dovadă stau: Constituțiile apostolice (secolul al IV-lea și al V-lea). *Testamentul Domini* (secolul al VIII-lea)⁸.

Multe alte izvoare atestă practicarea cântării în comun, care a stabilit în permanență o comuniune sufletească între altar, naos, pronaos și Cel de Sus. Iată câteva dovezi în acest sens: „*Toți cei din biserică*” – menționa Dionise Ariopagitul, unul dintre cei mai de seamă „*doctrinari*” ai credinței creștine, contemporan cu Sfântul Apostol Pavel –, „*înalță cântare obștească*,”⁹ Arhiepiscopul Simeon al Tesalonicului arată că „*Trisaghionul...este o cântare de biruință ce o zic cu toți credincioșii*”¹⁰ iar

despre Heruvic, Sfântul Sofronie al Ierusalimului spunea același lucru și anume că: „se cântă în același timp cu toți”.¹¹

Nicolae Cabasila erudit teolog, autor al celui mai valoros comentariu al Sfintei Liturghii,¹² atunci când s-a referit la ecfomisul rugăciunii antifonului I a arătat cum că: „toți cei de față să fie părtași la cântare”.¹³ Ecfomisele sunt mici fragmente de rugăciuni, rostite de preot cu glas mai înalt, pentru a fi auzite de credincioși, ele sunt rugăciunile Utreniei, ca și în trecut și azi, fie formule de încheiere, fie formule care marchează începutul diferitelor lecturi sau cântări ce revin cântărilor din strană.¹⁴

Vizavi de această modalitate de interpretare a cântării de obște, despre care toți cei amintiți au manifestat mai ales o atitudine constatativă, trebuie să menționăm că o astfel de manieră nu se practică „ad libitum” ci ca urmare a unor rânduieli. Preluăm în cele de mai jos câteva „canoane” (regulă, normă). *Canoanele sunt cântări caracteristice Utreniei în cultul ortodox, ele sunt produse ale poeziei religioase creștine inspirate din cântările poetice din cărțile Vechiului Testament și Noului Testament. Canonul este forma cea mai dezvoltată a poeziei religioase creștine. Părțile componente ale canonului se supun unor norme atât în ce privește forma cât și fondul, ele fiind legate printr-o temă unitară ca: preaslăvirea Învierii sau alt eveniment din viața Mântuitorului ori al Sfintei Fecioare, ori a unor sfinți*¹⁵

În lucrarea „Cântarea bisericească ortodoxă” a Protopopului Beiușului, Pr. Gavril Popa afirmă: „cântările să fie aprobate de Biserică (canonul 17 Laodiceea) să nu conducă această cântare în afară de cântăreții canonicești (canonul 15 / id.); toți cei ce cântă să nu-și silească firea (canonul 75/IV Ecumenic). Iată cum aceste canoane obligau poporul să interpreteze cântecele bisericești lin și melodios”.¹⁶

Cântarea în comun a credincioșilor a stat în permanent în atenția multor preoți, episcopi și într-o vreme, chiar a Prea Fericitului Părinte Patriarh Iustinian. Cântarea omofonă și nu numai s-a preocupat începând cu anul 1950. Trebuie amintită cântarea omofonă „Ea este cântarea bisericească pe o singură voce. Cântări omofone sunt cântările liturgice executate de cântăreți în biserică și la care pot participa și

credincioși”.¹⁷ Obiectivele urmărite pentru realizarea acestui stil „...cântarea omofonă pentru popor cu participarea credincioșilor de toate vârstele la serviciile divine săvârșite în toate bisericile din orașele și satele țării... regruparea credincioșilor în jurul sfintelor noastre altare pe calea cântului religios – o cale mai sigură și mai de efect decât predica didactică...”¹⁸.

Interesul deosebit al Prea Fericitului Iustinian Patriarhul României, pentru aducerea laolaltă a tuturor enoriașilor în cântarea răspunsurilor la Sfânta Liturghie este exprimat într-una din confesiunile sale.

„...În viața mea de preot(...)m-am străduit să-i învăț pe credincioși să cânte Sfânta Liturghie. La Vâlcea am avut o corală, chiar orchestră. Mă duceam la ei de trei ori pe săptămână, la repetiții. Toți erau foarte disciplinați. Vreau să re trăiesc din nou acele clipe frumoase¹⁹”. Procedând astfel nu după multă vreme, rezultatele au început să se vadă. De subliniat că totul a fost posibil prin stabilirea unor conexiuni în munca de îndrumare a preoților, prin conferințele organizate în cadrul protopopiatelor prin cursurile organizate etc.

Prea Fericitul a reușit să realizeze un deziderat atât de înalt și prin felul în care s-a adresat elevilor și studenților dându-le următorul sfat în ziua de 2 aprilie 1958:

„...Pe toți să-i învățați cântările Bisericii noastre. Aveți datoria să nu stingeți lumina sfintelor cântări. S-o duceți cu toată grija.”²⁰

La cea de a XXVIII-a serie de îndrumare pastorală ținută la București în noiembrie 1958 Prea Fericitul Patriarh s-a adresat preoților participanți astfel: „Iată ce exemplu frumos am avut astăzi: preoți de la Rădăuți și Câmpulung Moldovenesc până la Turnu – Severin au dat răspunsuri atât de frumoase la slujba săvârșită, făcând astfel dovada că la parohiile lor au pus în practică deja cântarea omofonă hotărâtă de Sfântul Sinod”.²¹ Cântarea omofonă bizantină, specifică Bisericii Ortodoxe Române, se practică astăzi în parohiile de pe întreg cuprinsul țării.

Cântarea în comun este un mijloc de apărare al Bisericii noastre și al credincioșilor, de posibilele influențe nefaste ale unor confesiuni și culte care contravin

religiei creștin-ortodoxe: „...acolo unde credincioșii unesc învățătura bisericii lor, unde ei au învățat bine imnurile Sfintei Liturghii, acolo unde știu să cânte minunatele imnuri ale Sfinților Părinți, n-au să-i poată să-i mai amăgească niciodată cei de altă credință.”²²

NOTE:

¹Ioan Tomii, Introducere în: Istoria Muzicii Românești, Editura Eurobit, Timișoara, 2003.

²Ibidem.

³Vasile Vărădean, Cântecul la el acasă, Editura Mitropolia Banatului, Timișoara, 1985

⁴idem, ib..

⁵Idem, ib.

⁶Idem, ib.

⁷Apud: Pr. Gavril Popa Protopopul Beiușului, Cântarea bisericească ortodoxă (III). În Buna Vestire (Beiuș), II (1994), 11-12, 17

⁸Idem, ib.

⁹Idem, ib.

¹⁰Idem, ib.

¹¹Idem, ib.

¹²Pr. Prof. Dr. Ene Braniște, Prof. Ecaterina Braniște, Dicționar Enciclopedic de Cunoștințe religioase, Caransebeș 2001, p.77

¹³Vezi nota 5

¹⁴Vezi nota 12

¹⁵Idem, ib.

¹⁶Nicu Moldovan, Apostol social, în Biserica Ortodoxă Română, (București), V(1973), 6, 197

¹⁷Vezi nota 16

¹⁸Vezi nota 16

¹⁹Vezi nota 16

²⁰Idem, p. 371-373

²¹Idem, p.324

²²Idem, p. 120.

Considerations about choral religious music

Summary

The history of Christian religious music is closely intervolved with the history of Church and Christian cult. The chorus is a protection of our believers and Church against malefic influences from other confessions and cults which contravenes Orthodox-Christian Religion: "There where the believers know the study of their Church, where they have learned the hymns of the Holy Liturgy, there where they know how to sing wonderful hymns of Holy Parents, there, nobody of other religion cannot deceive them.

CONSTANTIN TUFAN STAN:
SOCIETATEA CORALĂ „LIRA” DIN LUGOJ,
EDITURA MARINEASA, TIMIȘOARA, 2005

DUMITRU JOMPAN

Moto:

„Scrii ca să unești, să apropii, să te apropii, nu ca să dezbinii ori să te risipești. Și mai scrii ca să rostești ad râevărul în numele adevărului, care te locuiește în chipul cel mai obiectiv și nepărtinitor cu putință”.

(Cristian Bădăliță)

Ieri dimineață, și-a făcut intrarea în biblioteca noastră privată, alături de alte volume cu valoare patrimonială (a se înșelege, cu autografele autorilor), cel de-al trilea opus al tânărului profesor și muzicolog Constantin Tufan STAN, proaspăt membru al Uniunii Compozitorilor și Muzicologilor din România.

Portalul noului edificiu –coperta- ca de altfel întreaga construcție, care justifică întreaga încă o dată tehnica tipografică avansată a Editurii Marineasa, te îmbie la o lectură atentă, de care, deocamdată, noi n-am putut beneficia din lipsă de timp.

Așadar, „la prima vârstă”, am mângâiat doar corzile „lirei, făcându-le să emită câteva acorduri pe care n-am reușit să le înlănțuim într-o lectură atentă și aprofundată.

Așa stând lucrurile, ne așteptam, ca oricare cititor comod, ca în spatele copertelor deschise să ne întâmpine un ghid, o scurtă precuvântare care să ne călăuzească pe culoarele (capitolele) activității acestui ansamblu, în permanenta lui concurență loială cu Corul „Vidu”, giuvaierul muzicii corale din sud-vestul țării.

Chiar și răsfoind doar al treilea al profesorului Stan, poți concluziona că ai în față un veritabil monografist, profilat pe tratarea entităților muzicale din Banat.

Schițarea portretelor unor cititori, dirijori, purtători de grijă ai Societății „Lira”, ne duce cu gândul la eventualele abordări ulterioare ale autorului, între care, întocmirea unui Lexicon al personalităților muzicale lugojrne.

Cartea profesorului Stan mai dezvoltă și câteva portrete ale artei muzicale interpretative der aici, precum Titus Olariu și Elena Ienea-Raina.

Și de această dată, trimitere la sursele de informare sunt corecte, așa cum o cer rigorile cercetării științifice moderne, fără a lăsa cea mai mică îndoială asupra adevărului adevărat. Așadar, cartea conține, mai bini zis se spijină pe două valori esențiale: iubirea de artă și adevărul științific. Fiind vorba de monografia unui cor bisericesc, putem afirma fără a păcătuia că sudoarea muncii autorului a devenit aghiasmă pentru cititori. O caete, ca și cea de față, scrie Cristian Bădiliță, autorul motoului folosit în această prezentare: „Nici nu contează dacă este sau nu citită. Iubirea și adevărul se țin singure în propria strălucire lăuntrică, fără publicitate, fără lăutari de serviciu...”

Aparatul științific, beton (cerem scuze pentru folosirea acestui termen neadekvat momentului) totalizează, statistic vorbind, 164 de pagini cu aproximativ 50 mai multe decât conținutul propriu-zis al cărții, cuprinde următoarele anexe: Corul „Lira”- Repere cronologice, Addenda, Note și comentarii, Bibliografie și Indicele de nume, am zice noi, busola cititorului, care îl ajută să se orienteze în labirintul cunoașterii fără a pierde prea mult timp. Toate aceste anexe încheie volumul și întăresc convingerea că ai achiziționat o carte deosebit de valoroasă.

Cu riscul de a mă descalifica în fața dumneavoastră, permiteți-mi să-mi exprim un punct de vedere personal vizavi de acest *crescendo* din finalul volumului profesorului Stan: „Cărțile, ca și femeile, vor să fie privite și din spate, mai ales din spate”.

Închei cu urarea de noi succese în domeniul muzicologiei și susținerea unui doctorat sub îndrumarea eruditului și bunului nostru „grăinar”, prof. univ.dr. Puiu Firca.

Constantin Tufan Stan: Lira Choir from Lugoj

Summary

This book contains two essential values: art love and the scientific truth. Because it is a story about a loft we can say without mistakes that the author's swelter changes in chrism for readers.

Cristian Badilita says: it isn't important if this book is read or not. The love and the truth subsist in their own brightness without publicity or fiddlers.

IMAGINI ALE VIETII EDUCATIONALE ÎN CARANSEBEȘUL MEDIEVAL (SFÂRȘITUL SECOLULUI AL XV –LEA)

LIGIA BOLDEA

Fără a avea o prezență spectaculoasă în panopia elitelor românești bănățene, familia Pâclișar de Caransebeș contribuie cu un aspect interesant și aproape inedit la conturarea profilului spiritual și intelectual al nobilimii Banatului cărășan, furnizând aproape singurul exemplu concret edificat în documente păstrate, al unor studenți români bănățeni ce au frecventat Universitatea din Cracovia în ultimele decenii ale secolului al XV-lea.

Singurele atestări documentare asupra celor de Pâclișar datează de la sfârșitul secolului al XV-lea, în contextul precis delimitat de unele probleme de stăpânire din anii 1492-1493. Nu se pot stabili antecedentele documentare, nici modalitățile în care familia a evoluat în secolele ulterioare. Ținem însă să-i punctăm prezența în ideea că orice informație, mai ales de natura celei legat de prezența membrilor acestei familii în sistemul universitar al Cracoviei, nu poate decât să adauge contururi noi portretului feudalității românești bănățene.

Documentele nu lasă nici un echivoc în plasarea familiei în cadrul comunității Caransebeșului de la finele veacului al XV-lea, o comunitate prosperă și elitară a ținutului, despre care cronicarul Antonio Possevino avea să afirme în secolul următor că era „o reședință a nobililor”¹, în egală măsură în care acest centru urban era recunoscut drept „un târg al românilor”². Un mediu care explică, de altfel, apetența dar și nevoia de studiu a unora din locuitorii săi, în contextul

social impregnat deja de efectele Renașterii europene chiar și în aceste ținuturi provinciale, între 1450 și 1527 fiind semnalate 11 persoane care au urmat cursurile unor mari universități occidentale, opt dintre ele studiind la Cracovia și trei la Viena, după câte se poate deduce din taxele plătite, toți optând pentru artele liberale³.

În ceea ce privește familia în discuție, documente din anii 1492⁴ și 1493⁵ vorbesc despre urmașii lui Gheorghe Pâclișar de Caransebeș, atestați ca având proprietăți în localitate. Efectiv, însă, nu ne putem pronunța asupra locului de origine, cel mult putem să plasăm rădăcinile acestei familii în districtul Caransebeș. Persistă și un semn de întrebare asupra apartenenței lor sociale: orășeni sau nobili? Costin Feneșan, fără a se referi în mod special la această familie, avea să afirme că „cea mai mare parte a studenților din Timișoara, Cenad, Lipova și Caransebeș – în dreptul cărora matricolele nu fac vreo mențiune specială – sunt orășeni...”⁶, fără a exclude însă posibilitatea ca între cei care au studiat la universitățile străine originari din Banat să se fi numărat și reprezentanți ai nobilimii române locale. Pe de-altă parte, în volumul consacrat de Ioan Drăgan nobilimii românești din Transilvania, autorul îl încadrează pe Nicolae Pâclișar de Caransebeș în rândurile „literaților”, o categorie aparte în cadrul societății nobiliare, ce a dat secretari, dieci, soli sau clerici, elemente necesare într-o lume fundamentată pe temeiul dreptului scris⁷. Este interesantă, chiar intrigă, opinia lui Adrian Andrei Rusu potrivit căreia, din punct de vedere social, prezențele universitare (cu referire la personaje aparținând nobilimii hațegane) „trebuie interpretate ca semn al unei poziții nu prea strălucite, dar care avea ambiția să-și promoveze membrii prin cultură”⁸. Coroborând aceste opinii cu ambientul social de la sfârșitul secolului al XV-lea în care a trăit această familie înclinăm să susținem apartenența sa la mica feudalitate locală, motiv suficient pentru a o alătura celorlalte exponente ale elitelor românești bănățene

În privința patrimoniului familial informațiile sunt minime, nepermițând reconstituiri semnificative. Doar două documente aruncă o oarecare lumină asupra stăpânirilor acestei familii: în ziua de 20 ianuarie 1492 Vladislav II ordonă Capitulului din Arad să procedeze la introducerea onorabilului Matei, custode al acelei biserici, a doamnei Agata, văduva lui Gheorghe Pâclișar de Caransebeș și a lui Nicolae, fiul aceluiași Gheorghe Pâclișar în stăpânirea unei anumite părți din prediul Măcicaș (Machkas) din districtul Caransebeș, pe care le-a zălogit-o lor nobila doamnă Alba, văduva lui Gheorghe Semen (Zemen) de Caransebeș⁹. Asistăm, deci, la preluarea unui bun imobiliar în zălogire, procedură des întâlnită pe parcursul secolelor XV-XVI în lumea feudală românească bănățeană (și nu numai), prin care această garanție reală era transmisă creditorului pentru garantarea unei datorii, totul realizându-se cu respectarea dreptului de preempțiune sau cu acordul vecinilor și al megieșilor¹⁰. Evident, din conținut nu se poate deduce în ce a constat datoria propriu-zisă, contractată de văduva Alba sau de soțul ei față de familia Pâclișar. Atrage atenția însă faptul că această zălogire a fost asumată de întreaga familie Pâclișar (văduva Agata și cei doi fii ai săi, Matei și Nicolae) și nu individual, de unul dintre membrii săi. De regulă, zălogirile, pe lângă efectele pecuniare, mai produceau și efecte patrimoniale, fiind o manieră de a obține anumite sume, fără a se ajunge la o înstrăinare totală și permanentă a bunurilor zălogite (de către zălogitor) sau de a-și completa stăpânirile funciare (de cel care lua în zălog), în cazul în care obiectul zălogit consta într-un bun imobiliar – o posesiune sau o parte de posesiune. Nu avem în față un exemplu spectaculos¹¹ dat fiind faptul că a fost vorba de o mică posesiune funciară, constând dintr-o parte a unui prediu ce nu putea să valoreze prea mult. Reținem însă preocuparea familiei de a achiziționa pământ, dincolo de gestul de întrajutorare pe care bănuim că familia Pâclișar l-a făcut față de văduva în cauză.

Dintr-un alt document, data în 24 octombrie 1493¹², aflăm că preotul Matei, custode al bisericii Capitulului din Arad, fiu al răposatului Gheorghe Pâclișar de

Caransebeș, împreună cu mama sa Agata și cu fratele său Nicolae au vândut o curte (fundum curie) în Caransebeș cu casă și cu acareturi pentru 200 de florini de aur nobilului Ladislau Fiat și soției sale Elena. Vânzarea s-a făcut în condițiile în care familia s-a dovedit a avea, conform documentului, anumite nevoi ale sale, despre care nu se pomeneste însă. Anticipăm, avansând ipoteza că aceste nevoi ar putea avea legătură cu studiile pe care Nicolae Pâclișar le efectua în această perioadă la Facultatea de arte liberale a Universității din Cracovia. Pare o motivație suficient de importantă pentru a fi luată în considerare, cu atât mai mult cu cât și fratele său, Matei, a urmat aceleași cursuri cu câțiva ani în urmă. De asemenea, am mai putea presupune, fie că această proprietate vândută în 1493 nu a fost singura pe care familia a deținut-o în Caransebeș (caz în care ea ar fi rămas fără reședință – puțin probabil!), fie că s-ar fi strămutat din zonă (o explicație posibilă pentru faptul că ea nu mai apare ulterior în documente).

Genealogic vorbind, informațiile pe care le deținem nu permit decât schițarea minimă a unei descendențe ce conține doar nucleul unei familii, respectiv părinți și copii. În prima generație se plasează Gheorghe Pâclișar de Caransebeș consemnat ca fiind deja decedat în 1492. A fost căsătorit cu Agata, împreună cu care a avut doi fii, pe Matei și pe Nicolae Pâclișar. Primul este pomenit pentru prima dată în 1482, ca student al Universității din Cracovia¹³, și mai apoi în documentele din anii 1492 și 1493. Cât despre Nicolae, prezența sa este semnalată în cele două documente sus-pomenite, pentru ca în 1494 el să figureze în lista studenților Facultății de arte liberale din Cracovia (Nicolaus Georgy de Karansebesz)¹⁴. Dacă despre Matei se știe că, în urma studiilor, a intrat în rândul clericilor Capitlului din Arad, unde și-a îndeplinit obligațiile aferente¹⁵, despre Nicolae nu avem informații asupra carierei sale ulterioare, ce a putut fi ori laică, ori ecleziastică. În cazul în care a îmbrăcat și el haina clericală se poate explica de ce familia nu a avut descendenți, căci biserica catolică, de care familia Pâclișar a ținut, fără îndoială (o dovedesc studiile făcute de cei doi frați la una din universitățile

catolice occidentale, precum și activitatea canonicului Matei în cadrul Capitlului din Arad) nu admitea căsătoria în rândurile clerului său. În consecință, cu aceste informații minime nu se poate reface decât un fragment minor al genealogiei acestei familii, după cum urmează:

Gheorghe Pâclișar de Caransebeș

1482 – 1492 +

= Agata	
Matei 1482 – 1493	Nicolae 1492 – 1494

Dacă problemele ridicate de documentele din 1492 și 1493 nu vin cu aspecte inedite în ceea ce privește situația elitelor românești bănățene, fiind vorba doar despre obișnuite tranzacții funciare (zalogire, vânzare-cumpărare), devenite reguli în „jocul” stăpânirii asupra pământului, definitoriu pentru întreg evul mediu, nu același lucru se poate spune despre implicarea acestei familii în mediul intelectual al acelor vremuri și al aceluia spațiu. Este corectă observația potrivit căreia, în secolul al XV-lea, în ținuturile transilvane și bănățene „pepinierile cu cele mai multe elite sociale românești au Hunedoara și Banatul... aflate într-o stare «de concurență stimulativă»¹⁶. Chiar dacă știința de carte nu a fost prea răspândită în rândul nobilimii laice a vremii, implicit și în al elitelor românești (fenomen caracteristic, de altfel, lumii medievale), nevoile practice și trebuințele spiritual-culturale ale acestei categorii, în parte catolică, au provocat apariția unei intelectualități pregătite în școlile catolice și orășenești provinciale, din rândul cărora cei mai dotați au ajuns studenți la universitățile apusene, după care ei au urmat o carieră laică (ca dieci sau secretari de cancelarie, inclusiv la cancelaria

regală) ori ecleziastică (în cadrul capitlurilor și conventurilor)¹⁷. Lipsa unor instituții de învățământ superior în Ungaria medievală a determinat un aflux de studenți spre universitățile central-europene și italiene, cele mai frecventate fiind Viena, Praga, Bologna sau Cracovia. Pentru studenții originari din Banat, Universitatea din Viena (fondată în 1365) a fost reperul cel mai căutat, fiind urmată apoi de cea din Cracovia (ce datează din anul 1363). Ne interesează în special aceasta din urmă deoarece, în lista cu studenții bănățeni care au frecventat universități occidentale în perioada cuprinsă între sfârșitul secolului al XIV-lea și 1552 (anul transformării Banatului timișean în pașalâc) alcătuită de C. Feneșan¹⁸ două nume ne atrag atenția: cel al lui Mathia Georgy de Karansebes (1482) și cel al lui Nicolaus Georgy de Karansebes (1494), studenți la universitatea cracoviană. Îi recunoaștem pe cei doi fii ai lui Gheorghe Pâclișar de Caransebeș, documentele din 1492 și 1493 fiind elocvente în acest sens. Se pare că universitatea din Cracovia a devenit mai atractivă pentru studenții bănățeni din a doua jumătate a secolului al XVI-lea datorită cheltuielilor de studii destul de reduse, a prestigiului profesorilor (care se adaptaseră spiritului umanist apusean) sau a faptului că universitatea s-a bucurat de protecția regalității poloneze, fiind ferită de evenimentele și convulsiile interne și externe. Se vorbește chiar de crearea unei tradiții locale la nivelul Banatului și al Hațegului (unde catolicismul a avut o aderență oarecum semnificativă la nivelul elitelor românești) date fiind informațiile documentare legate de prezențe românești la școlile din Apus în secolul al XV-lea și la începutul secolului următor¹⁹.

În ceea ce îi privește pe Matei și Nicolae Pâclișar de Caransebeș, se știe că ei au urmat cursurile facultății de arte liberale ale Universității Iagellone din Cracovia, se pare mai puțin costisitoare decât cele ale facultăților de drept, teologie și medicină. Bunăoară, Universitatea din Viena stabilise prin hotărârea consistorială din 8 octombrie 1413 ca taxa pentru studenții facultății artistice să fie de 4 groși²⁰. Este absolut remarcabil pentru mediul provincial, social și intelectual a

Caransebeșului medieval intenția acestei familii de a-și trimite ambii fii la studii universitare, în acest caz impresionând mai degrabă modul în care anumite modele educaționale occidentale s-au propagat în mediul românesc, pe măsură ce fenomenul renescentist parcurge spațiul european de la vest la est. Din ceea ce se cunoaște până acum, familia Pâclișar de Caransebeș oferă printre puținele exemple concrete, certificate documentar, ale prezențelor românești bănățene în mediile universitare occidentale. Cu certitudine nu a fost însă singurul caz, căci există mărturii documentare care vorbesc despre alți reprezentanți ai nobilimii românești bănățene aflați în funcții publice de stat și bisericești²¹, funcții care au presupus un anumit grad de pregătire, inclusiv universitară în anumite cazuri.

În concluzie, „cazul” Pâclișar de Caransebeș considerăm că își are locul în galeria portretelor genealogice ale elitelor românești bănățene, prin problematica inedită pe care o oferă. Prezența celor doi frați în ambianța universitară de factură occidentală, experiența lor intelectuală în mediul impregnat de influențele umaniste ale Universității din Cracovia desigur că le-a deschis noi orizonturi mentale, dincolo de limitele inerente ale unei mici provincii de graniță. Destinul lor este însă cvasinecunoscut, deși putem bănuî că ei nu au ezitat să își valorifice pregătirea universitară, Matei în cadrul Capitlului din Arad (cel puțin în perioada 1487-1493, cunoscută nouă), în timp ce traiectoria personală și profesională a lui Nicolae Pâclișar nu ne este cunoscută.

NOTE:

¹Călători străini despre Țările Române, II, București, 1970, p.557.

²apud Costin Feneșan, Documente medievale bănățene (1440-1653), Timișoara, 1981, p.10.

³vezi lista cu studenții din Banat cuprinsă în articolul lui Costin Feneșan, Studenți din Banat la universitățile străine până la 1552, în Revista de istorie, 29, 1977, 12, p.1955-1956.

⁴Eudoxiu Hurmuzaki, Documente privitoare la istoria românilor, II/2, București, 1887-, p.330, nr.295.

⁵Ibidem, p.334, nr.299.

⁶C. Feneșan, op.cit., p.1951.

⁷Ioan Drăgan, Nobilimea românească din Transilvania (1440-1512), Ed Enciclopedică, București, 2000, p.319-320. Parafrazându-l pe Erik Fügedi (cu a sa lucrare Kolduló barátok, polgarok, nemesek. Tanulmányok a magyar középkorból, Budapest, 1981), autorul reiterează ideea că, potrivit canoanelor vremii, la nivelul regatului maghiar aproape fiecare familie nobilă de o anumită mărime ținea să aibă în rândurile sale un literatus, fapt care era valabil și pentru nobilimea română.

⁸Adrian Andrei Rusu, Ctitori și biserici din Țara Hațegului până la 1700, Ed. Muzeului Sătmărean, Satu Mare, 1997, p.181.

⁹C. Feneșan, Documente medievale..., p.50, nr.11.

¹⁰Gheorghe Ciulei, Gheorghe G. Ciulei, Dreptul românesc în Banatul medieval, Ed Banatica, Reșița, 1997, p. 93 ; Ligia Boldea, Nobilimea românească din Banat în secolele XIV-XVI (origine, statut, studiu genealogic), Ed Banatica, Reșița, 2002, p.81.

¹¹Exemplul cel mai elocvent în sensul unei zalogiri de anvergură îl constituie acțiunile fraților Corvinești (Iancu și Ioan de Hunedoara) care, în deceniile 4-5 ale secolului al XV-lea, printr-o succesiune de documente obținute din parte regalității și-au consolidat stăpânirile în Banat, zalogind atât unul din districtele privilegiate ale Banatului montan – Comiatul, în 1435-1437, cât și districte din Banatul de câmpie: Icuș și târgul Margina în 1439, Bujor în 1440 precum și Sudea, jupan, fârdea sau Mănăstur în anii 1453-1454. Sumele pentru care s-au acordat aceste zalogiri au fost, de asemenea, impresionante, fiind

vorba de 2750 florini în cazul Comiatului sau de 4000 de florini în cazul districtului Icuș, le rezultând din implicarea celor doi frați în sistemul de apărare al ținutului dintre Dunăre și Mureș, inițial ca bani de Severin, ulterior funcțiile tot mai înalte ale lui Iancu de Hunedoara (comite de Timiș, voievod al Transilvaniei, guvernator al Ungariei) fiind temeiuri suficiente pentru a îndreptăți asemenea stăpâniri. Vezi Viorel Achim, Districtul Comiat. Contribuții la geografia istorică a banatului în evul mediu, în *Analele Banatului, Serie Nouă, Arheologie-Istorie*, II, 1993, p.250 ; idem, *Banatul în Evul Mediu*, Ed Albatros, București, 2000, p.12 și 16-17 ; L. Boldea, op.cit., p.62.

¹²Hurmuzaki, op.cit., p.334, nr.299; vezi și Ioan Aurel Pop, *Instituții medievale românești. Adunările cneziale și nobiliare (boierești) în secolele XIV-XVI*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1991, p.139; Dragoș-Lucian Țigău, *Familia Fiat de Armeniș în secolele XV-XVII*, în *Banatica*, 14, 1996, p.30 ; L. Boldea, *Câteva aspecte ale formelor de stăpânire funciară specifice feudalității românești bănățene (sfârșitul secolului XIV-mijlocul secolului XV)*, în *Analele Banatului, Serie Nouă, Arheologie-Istorie*, IX, 2001, p.314.

¹³C. Feneșan face legătura dintre Mathia Georgy de Karansebes atestat în 1482 și preotul Matei, custode al bisericii Capitulului din Arad, consemnat ca atare în 1493 (...honoralis et discretu vir Mathias presbiter custos Ecclesie Orodienensis, natus condan Georgii Pwklýsar deKaransebes), legătură la care subscriem. Vezi C. Feneșan, *Studenți din Banat...*, p.1952 și 1955 ; L. Boldea, *Înnobilare și confesiune în lumea feudală românească din Banat (sec. XIV-XVI)*, în *Banatica*, 13/II, 1995, p.39.

¹⁴C. Feneșan, *Studenți din Banat...*, p.1956.

¹⁵Bunăoară, el asistă în calitate de custode la încheierea actului de înțelegere intervenită în ziua de 12 octombrie 1487 între nobilul Pavel Topșa zis de Thopsafalva cu Valentin și Nicolae Sarga în privința moșiei Thopsafalwa din districtul Lugoj, aceștia din urmă restituind integral nobilului Topșa sumele restante cuvenite pentru cheltuielile pe care cel dintâi le-a făcut pentru apărarea și păstrarea moșiei respective. C. Feneșan, *Documente medievale...*, p.48, nr.10.

¹⁶A.A. Rusu, *Ioan de Hunedoara și românii din vremea lui*, Ed.Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 1999, p.170.

¹⁷I. Drăgan, op.cit., p.318-324.

¹⁸C. Feneșan, op.cit., p.1955-1965. Este semnificativ, de altfel, faptul că dintre cei 11 studenți din Caransebeș care își efectuează studiile în perioada 1450-1527, opt au activat la Cracovia și doar trei la Viena.

¹⁹Pot fi amintiți, în acest sens, Ioan Valahul de Beiuș, student la Viena în 1424, Ștefan fiul lui Toma de Ciula, student la Cracovia în 1445, Paul Raducz din Sighet prezent la Viena tot în 1445 și, mai ales umanistul și diplomatul Filip More de Ciula, cel care între anii 1490 și 1500 urmează strălucite studii umaniste la Bologna, frecventând și alte centre italiene – Ferrara, Veneția și Roma. Vezi A.A. Rusu, Ctitori și biserici..., p.181 ; idem, Ioan de Hunedoara..., p.245-247 ; I. Drăgan, Un model de ascensiune socială în Transilvania medievală: Ciulanii, în Arhiva genealogică, I (VI), 1994, 1-2, Iași, p.44; idem, Nobilimea românească..., p.319; I.D. Suciu, Monografia Mitropoliei Banatului, Timișoara, 1977, p.61.

²⁰C. Feneșan, op.cit., p.1951.

²¹Vezi lista dregătorilor români din Transilvania și Ungaria până la 1552, I. Drăgan, Nobilimea românească..., p.419-435; L.Boldea, op.cit., p.39.

DES IMAGES DE LA VIE ÉDUCATIONELLE DANS LE CARANSEBEȘ MÉDIÉVAL (FIN DU XVe SIÈCLE).

Résumé

Sans en avoir une présence spectaculaire dans la panoplie des élites roumaines banatiennes, la famille Pâclișar de Caransebeș contribue avec un aspect intéressant et presque inédit à la mise en évidence du prophile spirituel et intellectuel de la noblesse du Banat de Caraș, en fournissant le seul exemple concret édifié dans les documents existantes, concernant quelques-uns des étudiants roumains banatiens qui ont fréquenté l'Université de Cracovie pendant les derniers décennies du XVe siècle.

Les seules attestations documentaires sur les Pâclișar proviennent de la période finale du XVe siècle, dans le contexte bien délimité de quelques-unes des problèmes de

maîtrise des années 1492-1493. On ne peut pas établir les antécédents documentaires, ni les modalités d'évolution de cette famille pendant les siècles ultérieures. Mais nous tenons à pointer sa présence en tenant compte de l'idée que toute information, en spécial concernant la présence de ses membres dans le système universitaire de Cracovie, ne peut qu'additionner des nouvelles dimensions au portrait de la féodalité roumaine banatienne.

Les documents ne laissent aucun équivoque dans l'emplacement de cette famille dans la communauté de Caransebeș en fin du XVe siècle, une communauté prospère et élitare de la contrée, dont le chroniqueur Antonio Possevino avait affirmé dans le siècle suivant qu'il s'agissait *d'une résidence des nobles*, en égale mesure que ce centre urbain était reconnu pour *un bourg des roumains*. Un milieu qui explique l'apétence mais aussi le besoin d'étudier des quelques-uns de ses habitants, dans le contexte social déjà imprégné par les effets de la Renaissance européenne, même dans ces contrées provinciales, entre 1450-1527 étant signalées 11 personnes qui ont suivi les cours des grandes universités occidentales, huit de celles-ci à Cracovie et trois à Vienne, comme on peut déduire des frais payés, toutes en optant pour les arts libérales.

En ce qui concerne Matei et Nicolae Păclișar de Caransebeș, on sait qu'ils ont suivi les cours de l'Université Jagellonne de Cracovie, paraît-on moins coûteux que les facultés de droit, théologie et de médecine. Par exemple, l'Université de Vienne avait établi, par la décision du consistoire de 8 octobre 1413, que les taxes pour les étudiants de la faculté artistique soit de 4 gros. C'est absolument remarquable pour ce milieu provincial, social et intellectuel du Caransebeș médiéval, l'intention de cette famille d'envoyer ses deux fils à suivre des études universitaires, en ce cas impressionnant plutôt le mode de la propagation des quelques modèles éducationnelles dans le milieu roumain, simultanément avec le répandue du phénomène de la Renaissance de l'ouest vers l'est. Selon nos connaissances, la famille Păclișar constitue l'un des rares exemples concrets, certifiés à voie documentaire, de la présence des roumains banatiens dans les systèmes universitaires occidentaux. C'est une certitude le fait que son exemple n'est pas singulier, en disposant des témoignages documentaires qui nous parlent des autres représentants de la noblesse roumaine banatienne, trouvés dans des dignités publiques d'état ou ecclésiastiques, en des fonctions supposant un certain degré de culture, surtout universitaire.

En concluant, "le cas" Pâclișar de Caransebeș peut occuper une place spéciale dans la galerie des portraits généalogiques des élites roumaines banatiennes, par son problématique inédit. La présence des deux frères dans l'ambiance universitaire de facture occidentale, leur expérience intellectuelle dans le milieu imprégné des influences humanistes de l'Université de Cracovie, leurs ont ouvert des nouveaux horizons mentaux, au-delà des limites inhérentes d'une petite province de frontière. Mais leur destin est quasi-inconnu, bien-qu'on peut supposer la mise en valeur de leurs connaissances, Matei dans le cadre du Capitole de Arad (au moins dans la période 1487-1493, connue par nous), le trajet professionnel et personnel de Nicolae Pâclișar nous restant inconnu.

EVOLUȚIA REȚELEI ȘCOLARE CONFESIONALE ROMÂNEȘTI DIN BANAT LA SFÂRȘITUL SECOLULUI AL XIX-LEA ȘI ÎNCEPUTUL SECOLULUI XX

ANGELA DUMITRESCU

Statul și biserica erau cele două „forțe” care patronau și își disputau întâietatea în opera de educație a tinerii generații la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea.¹ Biserica ortodoxă română și greco-catolică își revendicau patronajul moral al educației și preiau în lupta cu statul școlile, protejându-le sub aripa autonomiei de care dispuneau. Sunt însă departe de a asigura școlilor și autonomia financiară, povara învățământului rural confesional fiind împinsă cu toată greutatea asupra comunităților locale. Însă, „povara” va fi acceptată de către acestea, căci a reprezentat o soluție viabilă de rezistență în fața politicilor maghiare de deznaționalizare, dar și pentru a le asigura copiilor șansa de a accede la nivelul doi de instrucție – școlile secundare.²

Rețeaua școlară din Banatul istoric includea, la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX, următoarele tipuri de școli: școli de stat, școli comunale, școli confesionale, școli asociate și școli particulare.³ Această clasificare era determinată de susținerea financiară de care beneficiau școlile, fondurile fiind alocate fie integral prin Ministerul Învățământului și Cultelor pentru școlile de stat, fie parțial, sub forma completării de resurse financiare pentru școlile comunale. Școlile confesionale erau susținute financiar și administrate de către biserici, în timp ce școlile particulare erau finanțate de persoane fizice, fundații sau instituții.⁴

Anual, Ministerul Învățământului și Cultelor întocmea un Raport ministerial care prezenta „starea învățământului poporal din Ungaria”, în care erau sintetizate toate datele statistice privitoare la școli. Aceste rapoarte erau făcute publice prin intermediul presei. Dintr-un astfel de raport pentru anul 1887 reiese cu claritate atât numărul și tipul școlilor de pe întreg teritoriul Ungariei cât și numărul total al elevilor înscriși pentru a frecventa cursurile școlare:

Tabel 1. Situația numerică a școlilor populare din Ungaria în anul 1887⁵.

Tipul școlii	Nr. școli
Comunale	1880
Romano - Catolice	5386
Greco – Catolice	2147
Greco – Ortodoxe	1770
Evanghelice	2344
Luterane	1437
Unitariene	45
Izraelite	544
Private	171
Ale asociațiilor	31
Total școli	15755

Dacă în anul 1877 pe întreg teritoriul Ungariei exista un număr de 15486 de școli,⁶ în doar 10 ani se constată o creștere numerică de 269 de școli. Din totalul general, 1731 de școli erau comunale, 131 de stat și 13755 erau școli cu caracter confesional.⁷

Proporțiile se păstrează și peste 10 ani când, din totalul de 15755 de școli în anul 1887, 13673 de instituții de învățământ, reprezentând un procent de 86.79%, aveau susținere financiară confesională, fiind administrate în baza legilor

învățământului de către Biserică. Dintre acestea, 8500 erau maghiare, 2440 românești, 1368 slovace, 288 sârbești, 45 croate, 273 rutene, 11 italiene, 1031 germano-maghiare, 559 româno-maghiare, 821 slovaco-maghiare, 66 sârbo-maghiare, 115 croato-maghiare, 294 ruteano-maghiare, 5 germano-slovaco-maghiare, 2 bulgaro-maghiare, 9 româno-germane, 14 slovaco-germane, 47 croato-germane, 2 româno-sârbești, 6 croato-slovene, 2 ruteano-slovace.⁸ Fișesc, statistica elevilor obligați să frecventeze școlile ține seama și de confesiunea acestora:

Tabel 2. Numărul și frecvența elevilor din Ungaria după naționalitate și confesiune în anul 1887.⁹

Obligați să frecventeze		Frecventează					
După naționalitate	Numeric	După naționalitate	Numeric	După confesiune	Din 1000 de copii obligați	După limba maternă	Din 1000 de copii obligați
Maghiari	1168037	Maghiari	984487	Luterani	897,8	Maghiari	842
Germani	329468	Germani	298789	Catolici	870,4	Germani	907,1
Români	373530	Români	232360	Evangelici	814,5	Români	622,1
Slovaci	327221	Slovaci	278833	Unitarieni	802,3	Slovaci	849
Sârbi	66529	Sârbi	53386	Mozaici	798	Sârbi	802,4
Croați	45305	Croați	37988	Greco-ort.	684	Croați	838,5
Ruteni	67468	Ruteni	45525	Greco-cat.	620	Ruteni	674,8

Din analiza acestei situații statistice privitoare la starea învățământului „poporal” de pe întreg teritoriul Ungariei la sfârșitul secolului al XIX-lea, reiese cu claritate faptul că, deși din punct de vedere numeric, elevii de limbă maternă română se situau pe poziția a treia, după maghiari și germani, la numărul celor obligați să frecventeze școala, din întreaga Ungarie, la frecvența reală, considerată după criteriul limbii materne române și al confesiunii greco - ortodoxe, aceștia ocupă ultimul loc. Explicația nu rezidă în slaba înclinație a elevilor de naționalitate română către studiu și implicit către școală, ci în numărul mic al școlilor cu predare

în limba română, raportat la numărul atât de mare de elevi, obligați să frecventeze. Astfel, se poate constata cu ușurință, că pentru această perioadă, unui efectiv de 373530 copii de limbă maternă română obligați să frecventeze cursurile școlare primare le reveneau un număr de 2440 de școli cu predare în limba maternă română, ceea ce însemna că într-o astfel de instituție școlară, ar fi trebuit să învețe aproximativ 153,1 elevi. Pentru comparație, unui efectiv de 1168037 copii de limbă maternă maghiară le reveneau un număr de 8500 de școli cu predare în limba maternă maghiară, la care se adăugau 2893 de școli mixte. Rezultă că unei instituții de învățământ cu predare în limba maghiară îi reveneau un număr de aproximativ 102,5 elevi. Diferența de număr devine sesizabilă atât în frecvență cât și în calitatea actului de învățământ desfășurat în școli. Legea învățământului nr. 38 din 1868 impune obligativitatea învățământului elementar de 6 clase, prevedere aflată în consonanță cu spiritul secolului. Erau obligați să frecventeze școala copiii între 6 și 15 ani, dreptul de a înființa școli elementare, medii și preparandiale avându-l statul, confesiunile religioase, comunele politice, diferitele asociații sau particularii.¹⁰ Deși se introduc pedepse pentru părinții ce nu-și trimiteau copiii la școală, iar media națională românească duce o adevărată campanie de presă în acest sens,¹¹ frecvența nu crește sesizabil la sfârșitul secolului al XIX-lea deoarece numărul de școli, și implicit al sălilor de clasă și a cadrelor didactice alocate desfășurării actului de învățământ a crescut prea puțin în aceeași perioadă pentru a putea acoperi „necesarul” didactic cerut de un număr de elevi aflat și el în creștere continuă. Situația este analizată cu îngrijorare de către presa vremii. În articolul de pe prima pagină „Drapelul” din 27 mai/9iunie 1904, când agitația produsă de discuțiile purtate în jurul propunerii de lege Berzeviczy duce la adevărate dezbateri publice se remarcă faptul că: „...Statul a decretat obligativitatea învățământului poporal, dar nu este capabil de a instrui numărul cerut de școale pentru a da de fapt populației posibilitatea de a-și trimite copiii la școală. Dacă nu ar veni bisericile, comunele și societățile particulare în ajutor, ar rămâne încă pentru multă vreme

obligativitatea învățământului poporal numai pe hârtie, căci a trimite copiii la școală când aceasta nu există e absurd...”¹² Ziarul continuă argumentația, dând câteva exemple concrete:”...Comitatul Caraș-Severin: pe teritoriul său sunt conform statisticii maghiare, în anul 1903, 49 999 de copii obligați să cerceteze școala și 441 de școli populare. Rezultă 113 școlari la o școală, iar legea oprește să fie mai mulți de 80. Înseamnă că aproape 15 000 de copii sunt deja lipsiți de școală. Din cele 441 de școli, 62 sunt de stat, 128 comunale grănicerești, 250 confesionale și una particulară. Rezultă că 14% sunt școli de stat, 56% școli confesionale, restul comunale grănicerești. În numărul școlilor de stat sunt incluse și școlile montane. Obligatorietatea învățământului reclamă pe teritoriul comitatului cu o medie de 50 de școlari/școală că trebuie să existe 1000 de școli cu o clasă. Cam atâtea școli sau clase ar trebui să fondeze și să susțină statul.”¹³

Presa deplânge și „practica” transformării gimnaziilor românești în școli de stat. Astfel, gimnaziul din orașul Lugoj, a fost predat în administrare fondului gimnazial comitatens. „Noi am cerut atunci să fie introdusă limba română ca limbă de propunere, cu atât mai vârtos cu cât aveam 2 titluri de drept la acesta, dar guvernul a trecut peste cererea noastră. În aceste împrejurări nu-i de mirare că din acest gimnaziu ies tineri români altcum talentați și din altele bine instruiți, cari nu știu cum se cade românește, iar de literatura română, care le-ar mări însuflețirea pentru națiunea lor, nici idee n-au... Se propun cursuri în limba română obligatorii, nu facultative, profesorii să aibă calificare specifică pentru catedra de limbă română.”¹⁴

Pentru Banat, cu o populație majoritară vorbitoare de limbă maternă română,¹⁵ (recensământul maghiar din 1900 relevă pentru această provincie o cifră totală de 1.528.600 locuitori, iar pentru anul 1910 pe cea de 1.582.133 de locuitori¹⁶), până la sfârșitul secolului al XIX-lea au funcționat 210-220 școli elementare confesionale românești ortodoxe coordonate de Episcopia Caransebeșului, 80-90 de școli confesionale românești ortodoxe, aflate sub

jurisdicția Episcopiei Aradului, 105-110 școli grănicerești, 11 școli particulare întreținute de STEG și 40-50 de școli confesionale greco-catolice.¹⁷ Desființarea confiniului militar va duce la transformarea școlilor grănicerești în școli comunale, iar în anul 1902 cele 11 școli particulare administrate de STEG au fost transformate și ele în școli de stat.¹⁸

Tabel 3. Evoluția numerică a instituțiilor școlare din Banat între anii 1890-1905¹⁹

Anul	Școli confesionale ortodoxe	Școli comunale	Școli de stat	Școli particulare	Total Școli
1890	212	109	-	11	332
1895	216	111	-	11	338
1900	226	129	16	11	382
1905	237	130	21	-	388

Se observă și din această evoluție numerică a instituției școlare că modificările aduse tipologiei școlilor se desfășoară pentru această perioadă încă lent, creșterea numerică pe ansamblu modificând prea puțin structura și organizarea instituției pe ansamblu. Totuși, este vizibil efortul autorităților de a mări numărul școlilor de stat și comunale în care limba de predare oficială era maghiara, în defavoarea școlilor confesionale în care procesul instructiv-educativ se desfășura în limba maternă a elevilor. Începutul secolului XX, în care se intensifică atât controlul asupra școlilor cât și legislația școlară specifică, va duce la transformări și modificări atât de fond cât și de substanță ale instituției școlare din Banat.

Situația era și mai defavorabilă în cazul școlilor specifice învățământului secundar:

Tabel 4. Situația numerică a școlilor de ucenici industriale și comerciale între anii 1904-1908.²⁰

Comitat/ Oraș	Ani școlari											
	1904/1905			1905/1906			1906/1907			1907/1908		
	Școli industriale	Școli comerciale	Total	Școli industriale	Școli comerciale	Total	Școli industriale	Școli comerciale	Total	Școli industriale	Școli comerciale	Total
	10	3	13	11	3	14	11	3	14	12	3	15
Caraș-Severin												
Timiș	15	3	18	15	3	18	15	3	18	16	3	19
Torontal	8	2	10	8	2	10	8	2	10	9	2	11
Timișoara	1	1	2	1	1	2	2	1	3	1	1	2
Vârșeț	1	1	2	1	1	2	1	1	2	1	1	2
Panciova	1	1	2	1	1	2	1	1	2	1	1	2

Din totalul acestor școli, clasificarea acestora după criteriul limbii de desfășurare a cursurilor este edificator pentru afirmațiile anterioare. Astfel, în comitatul Caraș-Severin și Torontal, în anul școlar 1907/1908 din cele 12 și respectiv 9 școli industriale toate erau comunale maghiare, iar în comitatul Timiș din totalul de 16 astfel de instituții 15 erau comunale maghiare și una particulară confesională romano-catolică. În orașe toate școlile industriale erau de asemenea comunale maghiare.²¹ În cazul școlilor comerciale acestea erau, fără excepții, comunale maghiare și germane.²² Presa națională de limbă română, sancționa drastic, ori de câte ori aborda acest subiect situația de facto existentă: „Noi, cele aproape trei milioane de români din țările coroanei Sfântului Ștefan avem abia 4 licee și alte 2 școli medii cu câte 4 clase. Atâta e totul în ce se reduce învățământul

nostru secundar național. Aceste institute care încă o duc ca vai de capul lor, căci au cu multe nevoi de luptat, nu pot răspunde trebuințelor noastre de învățământ mediu. Sunt prea puține, prea rare și prea puțin accesibile pentru cei din depărtări mai mari... Întreg comitatul Caraș-Severin, precum și comitatele învecinate cu populație românească ale Timișului, Torontalului și Aradului, care toate laolaltă ar putea forma un mic regat nu avem nici măcar o singură școală medie românească. Brașovul, Blajul, Năsăudul ne sunt prea departe. Paguba culturală ce o suferim prin acesta este evidentă. Negreșit am progresat față de trecut. Numărul intelectualilor noștri a crescut..., dar nu stă nici o proporție cu progresul realizat în același timp.... Nu arareori vedem că tocmai din școale ... ies cei mai fervenți luptători pentru drepturile poporului nostru ..."²³

Această situație se repetă în cazul școlilor publice civile superioare de fete și de băieți:

Tabel 5. Situația numerică a școlile civile superioare de băieți și de fete în anul școlar 1907/1908.²⁴

Comitat/Oraș	Școli		Total
Caraș-Severin	De fete	6	11
	De băieți	5	
Timiș	De fete	3	5
	De băieți	2	
Torontal	De fete	6	9
	De băieți	3	
Timișoara	De fete	4	5
	De băieți	1	
Vârșeț	De fete	1	1
	De băieți	-	
Panciova	De fete	2	3
	De băieți	1	

Din totalul de 11 școli civile superioare din comitatul Caraș-Severin 3 erau de stat (2 de băieți și una de fete), 3 erau comunale maghiare, (de băieți), 2 erau confesionale romano-catolice maghiare și 3 particulare.²⁵ În comitatul Timiș, din 5 școli civile superioare 3 erau maghiare de stat, 1 era comunală maghiară și 1 romano-catolică confesională particulară.²⁶ Proporțiile se păstrează și în cazul școlilor civile superioare din orașele menționate, nici una dintre școli nefiind de limbă maternă română.

În cea ce privește numărul școlilor pedagogice, acestea existau la Caransebeș și era confesională greco-ortodoxă pentru băieți, iar la Timișoara existau 3 astfel de institute: confesională romano-catolică pentru învățătoare, de stat pentru învățători și o școală confesională romano-catolică pentru educatoare.²⁷

Structura școlară din comitatele Caraș-Severin și Timiș includea deci, la începutul secolului al XX-lea, (anul școlar 1907/1908), următoarea rețea de instituții de învățământ:

Tabel 6. Structura rețelei școlare din comitatele Caraș-Severin și Timiș în anul școlar 1907/1908²⁸

Tipul școlii		Comitat/Oraș			
		Caraș-Severin	Timiș	Timișoara	Vârșeț
Grădinițe normale regulate		18	37	8	4
Azile cu internat permanent - orfelinate		-	9	-	-
Școli elementare primare zilnice		422	353	21	5
Școli de repetiție	generale	330	176	6	1
	economice	34	143	1	1
Cursuri de repetiție cu specializare		12	16	2	1
Școli de ucenici	Industriale	12	16	2	1
	Comerciale	3	3	1	1
Școli populare superioare	De băieți	-	-	-	-
	De fete	1	-	-	-
Școli civile	De băieți	5	2	1	-
	De fete	6	3	4	1
Institute pentru pregătirea educatoarelor		-	-	1	-
Institute de pregătire a învățătorilor		1	-	1	-
Institute de pregătire a învățătoarelor		-	-	1	-
TOTAL		843	758	49	15

Pentru Banat, la începutul secolului XX, nivelul de instruire școlară la primul nivel a fost asigurat printr-o rețea instituțională care cuprindea la nivelul învățământului primar aceleași tipuri de școli, ca pe întreg teritoriul Austro-

Ungariei.²⁹ Pentru a putea analiza în mod judicios sistemul de învățământ din Banat, este necesară analiza datelor statistice oficiale publicate de Magyar Statisztikai Közlemények, deoarece aceasta oferă date complete privind rețeaua de școli care funcționa atât în comitate , cât și în orașe. Vom exemplifica prin expunerea datelor statistice privitoare la numărul și caracterul școlilor primare zilnice din Banat, care au funcționat la începutul secolului al XX-lea, între anii 1904-1908 în cele trei comitate și în principalele orașe: Timișoara, Vârșeț, Panciova. (Tabel 7.)³⁰

Tabel 7. Școlile primare zilnice din Banat între anii 1904-1908.

Caracterul școlii		Comitat/Ani școlari												Oraș/Ani școlari											
		Caraș-Severin				Timiș				Torontal				Timișoara				Vârșeț				Panciova			
		1904/ 1905	1905/ 1906	1906/ 1907	1907/ 1908	1904/ 1905	1905/ 1906	1906/ 1907	1907/ 1908	1904/ 1905	1905/ 1906	1906/ 1907	1907/ 1908	1904/ 1905	1905/ 1906	1906/ 1907	1907/ 1908	1904/ 1905	1905/ 1906	1906/ 1907	1907/ 1908	1904/ 1905	1905/ 1906	1906/ 1907	1907/ 1908
Școli comunale	Școli de stat	57	57	59	64	64	67	69	74	68	72	75	77	1	1	1	1	-	-	-	-	9	9	9	8
	Maghiare	46	48	69	67	29	30	39	33	68	66	71	74	7	7	7	7	2	2	2	2	-	-	-	-
	Germane	1	1	1	1	8	5	2	4	21	20	17	11	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
	Slovace	-	-	-	-	-	-	-	-	2	2	2	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
	Române	55	55	40	40	6	6	5	7	6	6	7	8	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
	Sârbe	9	9	4	5	19	21	16	17	13	13	15	17	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
	Altele	4	3	1	1	1	1	1	1	6	5	3	4	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
Școli confesionale	Total	115	116	115	114	63	63	63	62	116	112	115	116	7	7	7	7	2	2	2	2	-	-	-	-
	Romano-catolice	Maghiare	13	12	12	11	26	28	37	34	49	46	45	49	4	5	5	5	-	-	-	-	-	-	-
		Germane	-	-	-	-	15	14	5	8	6	7	5	3	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
		Altele	1	1	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	Greco-catolice	Maghiare	1	1	1	1	1	1	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
		Române	24	25	25	24	17	17	16	16	5	5	5	5	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
		Rutene	1	-	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	Total	26	26	27	26	18	17	17	17	5	5	5	5	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
	Reformate	Maghiare	3	3	3	3	2	2	2	2	4	4	4	4	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
		Altele	-	-	-	-	1	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
		Total	3	3	3	3	3	3	3	2	4	4	4	4	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	Evangelice	Maghiare	1	1	1	1	3	3	2	1	2	2	2	3	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
		Germane	1	1	1	1	1	1	1	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
		Slovace	-	-	-	-	1	1	1	1	2	2	1	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
		Total	2	2	2	2	5	5	4	4	4	4	3	5	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	Ortodoxe	Maghiare	-	-	-	-	1	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
		Române	197	200	199	197	123	122	121	22	29	28	29	29	3	3	3	3	-	-	-	-	-	-	-
		Sârbe	1	1	2	1	26	28	27	27	55	56	56	56	2	2	2	2	1	1	1	1	-	-	-
		Altele	1	-	-	-	1	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Total		199	201	201	197	151	151	150	149	84	84	85	85	5	5	5	5	1	1	1	1	-	-	-	
Unit	Maghiare	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
	Izra	Izraelite	2	2	1	1	-	-	-	2	3	3	3	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
Total școli confesionale		246	247	247	242	218	219	216	214	154	153	150	154	9	10	10	10	1	1	1	1	-	-	-	
Școli asociate	Școli asociate		-	-	-	-	1	1	-	-	-	1	2	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
	Maghiare	6	6	6	3	3	4	4	3	11	12	10	9	2	2	2	3	2	2	2	2	-	-	-	
	Germane	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
	Total	6	6	6	3	3	4	4	3	12	13	10	10	2	2	2	3	2	2	2	2	-	-	-	
TOTAL ȘCOLI		424	426	427	423	349	354	352	353	350	351	352	358	19	20	20	21	5	5	5	5	9	9	9	8

Întreaga evoluție a instituției școlare reflecta politica oficialităților maghiare în domeniul învățământului. Constatăm influența aplicării legii Apponyi în anul școlar 1907/1908 care determină existența unui spor numeric al școlilor de stat concomitent cu o scădere al celor confesionale.

În comitatul Caraș-Severin, la o populație majoritară de aproximativ 336 500 de locuitori români³¹ (incluzând orașele Lugoj și Caransebeș) le reveneau 260 de școli cu predare în limba română, în timp ce pentru aproximativ 33 563 de maghiari³² funcționau 151 de școli. O instituție de învățământ românească revenea la aproximativ 1295 de vorbitori de limba maternă română, în timp ce o școală maghiară era alocată la aproximativ 222 de locuitori de limba maternă maghiară.³³

Disproporția dintre numărul mare al școlilor cu predare în limba maghiară și numărul mic al elevilor de limba maternă maghiară este evident. Astfel, în anul școlar 1907/1908 totalul elevilor ce frecventau școala era de 38 895.³⁴ Dintre aceștia doar 2574 aveau ca limbă maternă maghiara,³⁵ iar 26 509 erau de limba maternă română.³⁶ Spre comparație, numărul elevilor de limba maternă germană era de 6726.³⁷

La 2574 de elevi maghiari le revenea un număr total de 150 de școli. Rezultă că la aproximativ 18 elevi de limba maternă maghiară le revenea o școală, în timp ce aproximativ 58 de elevi de limba maternă română beneficiau de o singură instituție școlară.³⁸

În comitatul Timiș, cu o populație totală de 391814 locuitori,³⁹ (fără orașele Timișoara și Biserica Albă) existau în anul școlar 1907/1908 un număr total de 353 de școli.⁴⁰ Dintre totalul locuitorilor, 160472⁴¹ erau vorbitori de limba maternă română, reprezentând un procent de 43,98% din total⁴². Acestora le reveneau doar un număr de 197 de școli confesionale românești,⁴³ ceea ce în cifre reale înseamnă că o școală cu limba de predare română revenea unui număr de 814,5 locuitori. Concomitent, în același comitat, unui număr de 36382 vorbitori de limbă maternă maghiară⁴⁴ reprezentând procentual 9,97%⁴⁵ din totalul de populație a comitatului

Timiș, le erau alocate 74 școli de stat, 33 școli comunale maghiare, 34 școli romano-catolice maghiare, 1 școală greco-catolică maghiară, 2 școli reformat maghiare, 2 școli evanghelice maghiare, și 3 școli particulare maghiare, reprezentând un total de 149 de instituții cu limbă de predare a statului. Prin raportarea acestui număr de școli, printr-un calcul simplu, la numărul de vorbitori de limbă maternă maghiară, rezultă că o astfel de școală revenea unui număr de 244,1 locuitori. Disproporția este vizibilă și indică cu claritate politica oficială a statului în domeniul educației pentru alte naționalități decât cea maghiară.

Dacă lumea rurală este predominată de vorbitorii de limbă maternă română, în cifre absolute, situația este inversată în cazul orașelor. În Timișoara, Vârșeț și Biserica Albă în primul deceniu al secolului XX domină locuitorii de limbă maternă germană (cu 43,6%, 49,5% și respectiv 52,6%).⁴⁶ Dintre orașe, Caransebeșul este singurul în care vorbitorii de limbă maternă română dețin o majoritate relativă de aproximativ 49% . Faptul se explică și prin existența aici a Episcopiei ortodoxe a Caransebeșului. În celelalte centre urbane însă, procentual aceștia se situau între 3% în Vârșeț, 10% în Timișoara, 16% în Biserica Albă și 31% în Lugoj.⁴⁷

Desigur că și situația statistică a școlilor este direct dependentă de aceste variații numerice. Analiza raportului populație-școli în orașele Timișoara și Vârșeț relevă aceeași situație disproporțională: în orașul Timișoara pentru 7566 de locuitori de limbă maternă română⁴⁸ existau 3 școli confesionale ortodoxe, iar în Vârșeț, pentru 879 de locuitori de limbă maternă română⁴⁹ nu exista nici o școală elementară cu această limbă de predare. Deși orașul Timișoara dispunea de o rețea școlară importantă, la începutul secolului al XX-lea, mai exact în anul școlar 1910/1911, din 80 de astfel de instituții⁵⁰ (8 grădinițe, 6 școli primare de stat, 12 școli primare comunale, 14 școli primare confesionale, 4 școli primare particulare, 5 școli civile, 5 gimnazii și licee, 25 școli de ucenici speciale și 1 școală superioară), doar în 3 școli limba de predare era română.⁵¹

Încă înainte ca legea Apponyi să intre în vigoare, Consistoriul Diecesan al Caransebeșului ia măsuri urgente de preîntâmpinare a efectelor majore negative pe care aceasta le-a avut asupra evoluției numerice a școlilor. Astfel prin ordinul nr. 3927/1906 trimis protopopiei Bisericii-Albe episcopul Nicolae Popea informează asupra faptului că administrația comitatului Caraș-Severin, prin ședința sa din 14 august 1906 a anunțat sistematizarea a 99 de școli comunale din 78 de comune, datorită neconcordanței condițiilor de studiu cu prevederile legale în vigoare.⁵² Ca măsuri ce se impuneau de urgență pentru comunele din protopopiatul Bisericii-Albe menționăm: înființarea de noi posturi pentru învățători în comunele Naidaș, Mircovaț, Petrilova, Potoc și Socolar. De asemenea, protopopul era sfătuit ca, „cu cea mai mare grăbire”, să ia toate măsurile necesare pentru a împiedica aplicarea propunerii de către „antistiile” comunale, arătând acestora și locuitorilor comunei „foloasele neînsemnat de mari ce rezultă pentru credincioșii bisericii noastre susținerea școlilor confesionale” și totodată să indice și cele mai eficace mijloace pentru asigurarea susținerii claselor propuse pentru sistematizare.⁵³

După anul 1907, când începe să fie aplicată Legea Apponyi, tot mai multe școli românești încep să ceară ajutor de la stat. Acest fapt va începe să fie vizibil la nivelul statisticilor școlare întocmite de către Sinoadele întrunite ca Senate școlare ale Episcopiiilor de Arad și de Caransebeș, dar și în statisticile oficiale privitoare la școli și se reflectă în variațiile numerice înregistrate la nivelul instituției școlare.

Pentru comitatele Caraș-Severin, Timiș și Torontal, locuite în majoritate de o populație vorbitoare de limbă maternă română, evoluția numerică a școlilor de stat, comunale și particulare indică variații numerice conforme cu modificările legislative. Astfel, pentru anul 1907 din totalul de 423 de școli din comitatul Caraș-Severin⁵⁴ 261 erau școli românești, iar dintre acestea 40 erau școli comunale românești și 24 erau școli greco-catolice românești.⁵⁵ În comitatul Timișului, pentru același an, din totalul de 353 de școli, 145 erau școli românești, iar dintre acestea 7 erau școli comunale românești și 16 erau școli greco-catolice românești⁵⁶.

Concluzia care se impune este că majoritatea școlilor românești erau confesionale ortodoxe și erau administrate de către episcopiile Aradului și Caransebeșului.

Tabel 8. Evoluția numerică a școlilor primare zilnice din Comitatele Caraș-Severin, Timiș și Torontal la începutul secolului al XX-lea.⁵⁷

Comitatul	ANUL	TIPURI DE SCOLI				TOTAL
		De stat	Comunale	Confesionale	Particulare	
Caraș-Severin	1904/1905	57	115	246	6	424
	1905/1906	57	116	247	6	426
	1906/1907	59	115	247	6	427
	1907/1908	64	114	242	3	423
Timiș	1904/1905	64	63	218	3	349
	1905/1906	67	63	219	4	354
	1906/1907	69	63	216	4	352
	1907/1908	74	62	214	3	353
Torontal	1904/1905	68	116	154	12	350
	1905/1906	72	112	153	13	351
	1906/1907	75	115	150	10	352
	1907/1908	77	116	154	10	358

Este ușor de remarcat faptul că, în ciuda condițiilor grele de finanțare, numărul școlilor confesionale ortodoxe care solicită sprijinul financiar al statului este totuși destul de redus. Explicația rezidă în „lupta” permanentă, dusă la nivelul Episcopiilor administratoare de Arad și Caransebeș pentru păstrarea caracterului confesional a acestora, precum și a limbii de predare.

Pentru a susține și prin cifre aceste afirmații vom extrage pentru școlile confesionale administrate de Episcopia Caransebeșului datele statistice incluse în

rapoartele generale ale Consistoarelor Diecezane despre starea învățământului între anii școlari 1885/1886-1912/1913, care au fost publicate și în organul de presă al Episcopiei Caransebeșului, Foia Diecesană. Pentru anii școlari 1913/1914-1918/1919, datorită situației create de starea de război, între actele Arhivei Episcopiei Caransebeșului nu se mai găsesc acest tip de documente deoarece, datorită imposibilității colectării datelor statistice la nivelul la nivelul școlilor și apoi al protopopiatelor, s-a sistat întocmirea rapoartelor generale anuale. De asemenea, în arhiva menționată nu se regăsesc Rapoartele generale pentru anii școlari 1902/1903, 1903/1904, 1906/1907, 1909/1910, 1910/1911 deși la vremea respectivă acestea au existat.

Tabel 9. Evoluția numerică a școlilor confesionale ortodoxe române administrate de Episcopia Caransebeșului între anii școlari 1885/1886-1917/1918.

Ani școlari												
Număr școli	1885/ 1886 ⁵⁸	1887/ 1888 ⁵⁹	1898/ 1899 ⁶⁰	1899/ 1900 ⁶¹	1900/ 1901 ⁶²	1901/ 1902 ⁶³	1904/ 1905 ⁶⁴	1905/ 1906 ⁶⁵	1907/ 1908 ⁶⁶	1908/ 1909 ⁶⁷	1911/ 1912 ⁶⁸	1912/ 1913 ⁶⁹
	212	212	222	222	226	233	237	241	238	243	219	229

Aceste rapoarte generale ale Consistoarelor Diecezane despre starea învățământului erau redactate la nivel de secretar episcopal sau chiar de către episcopul în funcție în anul respectiv și poartă semnăturile unor nume ilustre ca Episcopul Nicolae Popea (pentru anii 1899/1900, 1900/1901, 1901/1902, 1904/1905, 1905/1906), Arhimandrit vicar episcopesc Filaret Musta (pentru anii

1907/1908, 1908/1909), sau a Episcopului Miron Cristea (pentru anii 1911/1912, 1912/1913).

Datele statistice se adunau anual și se grupau într-un „conspect tabelariu”, care apoi se folosea la compunerea conspectului general pentru întreaga mitropolie, prezentat apoi Congresului general bisericesc.⁷⁰ Variațiile numerice produse după anul 1907 la nivelul școlilor confesionale administrate de Episcopia Caransebeșului indică strădaniile instituției de a „recâștiga” școlile „pierdute” datorită înăsprii condițiilor legislative, chiar dacă acest fapt se produce doar temporar și sporadic.

Deoarece catehizarea – predarea religiei ortodoxe – se făcea în toate școlile, indiferent de caracterul sau limba de predare în care se desfășura procesul de învățământ, Episcopiile luau în evidența lor și celelalte școli elementare și medii civile, comerciale, precum și gimnaziile care funcționau pe teritoriul eparhiei, în care se școlarizau elevi vorbitori de limbă maternă română.

Pentru a compara evoluția numerică a acestor tipuri de școli față de instituțiile școlare cu caracter confesional la începutul secolului al XX-lea vom exemplifica cu următorul tabel:

Tabel 10. Evoluția numerică a instituțiilor școlare de pe teritoriul Episcopiei Caransebeșului, altele decât cele confesionale românești, la începutul secolului al XX-lea

Ani școlari										
Tipuri de școli	1898/ 1899 ⁷¹	1899/ 1900 ⁷²	1900/ 1901 ⁷³	1901/ 1902 ⁷⁴	1904/ 1905 ⁷⁵	1905/ 1906 ⁷⁶	1907/ 1908 ⁷⁷	1908/ 1909 ⁷⁸	1911/ 1912 ⁷⁹	1912/ 1913 ⁸⁰
Școli administrate de STEG ⁸¹	11	11	12 ⁸²	12 ⁸³	11	11	11	11	Incluse în nr. școlilor de stat	156
Școli din fostul confiniu militar administrate de stat	106	106	107	107	107	107	107	107	Incluse în nr. școlilor de stat	
Școli comunale și din „claustrele” romano-catolice	5	19	22	23	23	44	59	23	34	
Școli de stat	Nu sunt date	16	16	17	21	33	37	32	130	
Școli medii civile ⁸⁴	7	7	7	7	7	7	7	7	7	Nu sunt date
Școli medii comerciale ⁸⁵	2	2	2	2	2	2	2	2	2	Nu sunt date
Școli reale ⁸⁶	-	-	-	1	1	1	1	1	1	Nu sunt date
Gimnazii ⁸⁷	3	3	3	3	3	3	3	3	3	Nu sunt date

Se observă din modalitatea de alcătuire a acestor statistici insistența cu care Episcopia își continuă încercările de a-și atribui prerogativele de administrare pentru școlile din fostul confiniu militar și a școlilor comunale care i-au aparținut la

un moment dat, sperând în revenirea acestora sub „oblăduirea” bisericii. Cu toate acestea, atât de facto, cât și de jure, acestea nu se vor mai reîntoarce sub administrarea inițială. Faptul că abia în anul școlar 1912/1913, nu se mai face în raportul general diferența dintre principalele tipuri de școli de stat susține această argumentație. Textul raportului despre starea învățământului din anul 1909, redactat de vicarul episcopiei Caransebeșului Filaret Musta preciza că: ” ... mai sunt ... pe teritoriul fostului confiniu militar 107 școale pe care noi le considerăm de confesionale, deși statul le consideră, parte de școale comunale, parte de stat și le are în administrațiunea sa. Causa acestor școale și acum este prezentă la Consistoriul mitropolitan... Pe lângă acestea mai amintim cele 11 școale, care au fost sub administrațiunea societății căilor ferate, pe care însă noi le-am considerat și le considerăm încă de confesionale, deși cu începerea anului 1902/1903 au intrat în administrațiunea statului, care le consideră de stratificate. Chestiunea acestor școale trebuie să o considerăm încă dependentă între înaltul Ministeriu și Consistoriul diecesan....”⁸⁸

De altfel, această problemă a stat în atenția Mitropoliei române de la Sibiu încă din anul 1887, când în cadrul Congresului național bisericesc se redactează o „reprezentățiune” pentru „revendicarea caracterului confesional al școlilor populare române din fostul confiniu militar bănățean” și care era adresată Ministerului regesc unguresc de culte și instrucțiune publică condus în acel moment de Augustin Trefort.⁸⁹ Memoriul face un scurt istoric asupra relației legale stabilite între stat și biserica greco-orientală, trecând în revistă legislația care o reglementa, precum și situația juridică a școlilor populare greco-ortodoxe din confiniul militar banatic care stăteau acum sub tutela autorității politice. Aceste școli declarate drept comunale însă, nu s-au înființat și nu au fost susținute din averea comunelor politice ci, din contribuțiile credincioșilor greco-orientali. În confiniul militar organele guvernamentale aveau ingerințe în „aplicarea” învățătorilor, stabileau, încasau și plăteau salariile și dispuneau într-un cuvânt de tot ceea ce privea

administrarea școlilor. Trecând peste sfera lor de „ingerință”, au început să administreze și averile bisericești.⁹⁰ Chiar și așa, documentele școlare arată că, școlile erau numite în continuare „școli naționale comunale greco-neunite” sau „școli naționale greco-orientale”, autoritățile militare administrând afacerile bisericești și școlare doar ca mandatar ai bisericii.⁹¹ Alte argumente cuprinse în memoriu erau următoarele:⁹² caracterul școlilor era pur confesional; directorii școlari erau exclusiv de confesiune greco-ortodoxă și au funcționat după prealabila ascultare a autorității bisericești superioare la propunerea aceleia și cu învoirea ei; acolo unde erau mai multe confesiuni fiecare își avea școala ei proprie; școlile erau recunoscute de autoritatea militară ca fiind școli confesionale; „instrucțiunile” din anul 1871 recunoșteau aceste școli și susțineau dreptul de inspecție al inspectoratelor școlilor naționale sau confesionale; conceptul de școală comunală era necunoscut până la art. de lege XXXIII/1868; dreptul de a da dispoziții al organelor guvernamentale pentru școlile populare confesionale se reducea la tutela pe care o exercita statul peste biserica greco-orientală; modul în care au funcționat școlile populare din confiniul militar și măsurile luate de autoritățile publice nu au alterat caracterul confesional al acestora; după desființarea confiniului militar, școlile populare de acolo au fost puse sub jurisdicția autorității bisericii ca autoritate școlară.⁹³

Comentând informațiile cuprinse în rapoartele consistoarelor ca senat școlare către sinoade, articolul de pe prima pagină a „Drapelului” din 18Apr/1Mai observă că Avem deci puternice motive de îngrijire serioasă, căci vedem că un număr mare de comune bisericești nu mai sunt în stare să corespundă datorințelor ce le incumbă ca susținătoare de școale și prin urmare ajung tot atâtea școli confesionale românești avizate la ajutorul statului care în schimb nu va întârzia să-și exercite ingerința ce și-a asigurat-o prin lege...⁹⁴ Datori suntem în fiecare comună unde vedem primejdia să lucrăm cu cuvântul și fapta, să arătăm sătenilor noștri marea importanță a școlilor confesionale pentru întărirea noastră națională,

datori suntem să le luminăm mintea ... să contribuie ... ca să asigure învățătorilor salariul și cuincuinalele cerute de lege ...".⁹⁵ Un alt articol, al aceluiași periodic, analizând „starea învățământului” observă ” ...o mișcare în favoarea școlilor comunale pe contul celor confesionale ... Privim în jos la școlile comunale pe care a pus mâna statul în fostul confiniu militar și vedem ... instrucția cu desăvârșire neglijată ... copiii de mici sunt siliți a prefera altă limbă ...”⁹⁶

Tonul articolului arată îngrijorarea elitei intelectuale a vremii privind soarta școlilor și înțelegerea necesității că o conștientizare a problemei trebuia să se producă la nivelul omului simplu, al contribuabilului.⁹⁷

Cu toate greutățile întâmpinate, comunitățile locale românești în marea lor majoritate au făcut eforturi pentru a-și susține în continuare școala confesională. Acest fapt este vizibil și în partiția localurilor școlare. Din ce în ce mai intens, după anul 1907 se face remarcat efortul de a asigura o bună dotare a instituției școlare și chiar de a asigura, pentru buna desfășurare a procesului instructiv-educativ, săli de studiu și birouri special amenajate.

Tabel 11. Numărul clădirilor școlare și modalitatea de organizare a spațiului didactic și auxiliar în cadrul școlilor primare zilnice din Banat în anul școlar 1907/1908⁹⁸

Tipul încăperii	Comitat/Oraș					
	Caraș-Severin	Timiș	Torontal	Timișoara	Vârșeț	Panciova
Total clădiri proprietate privată a școlilor sau folosite gratuit	412	330	322	17	3	4
Total clădiri închiriate parțial	4	8	16	1	-	-
Total clădiri închiriate	12	11	12	1	2	5
Numărul claselor	537	642	891	81	40	20
Numărul sălilor de lucru manual	1	2	6	-	2	-
Numărul sălilor de sport	4	3	6	4	2	-
Numărul sălilor pentru bibliotecă	5	10	12	5	1	-
Numărul sălilor pentru materialul didactic	7	10	14	3	1	-
Numărul sălilor de consiliu	2	7	21	2	-	1
Numărul birourilor de directori	5	15	15	4	1	2
Cancelarii	3	7	12	3	2	1
Număr săli pentru „servitori”	13	19	34	10	5	5
Număr locuințe pentru învățători	426	491	639	26	-	2
Total școli	428	349	350	19	5	9

Este vizibil faptul că, majoritatea clădirilor școlare erau proprietatea privată a acestora, numărul clădirilor închiriate fiind insignifiant. Destinația principală a sălilor era aceea de a fi folosite pentru activitatea didactică efectivă și într-un procent extrem de redus destinația acestora era de natură administrativă. De asemenea, pentru a respecta rigorile legislației școlare locuința cadrului didactic era asigurată în marea majoritate a localităților.

Efortul de a asigura condiții optime de studiu pentru elevii școlilor primare este evident și în truda comunităților locale de a asigura salariile corespunzătoare

pentru corpul didactic angajat. Exemplificăm prin situația înaintată Consistoriului Diecezan al Caransebeșului de protoprezbiteratul Oraviței în 1901.

Tabel 12. Situația financiară a comunelor din protopopiatul Oraviței în anul 1901⁹⁹

Nr.	Numele Comunei	Numele învățătorului	Cât solvește comuna din propriile mijloace în salariul fundametal?	Cât solvește comuna din propriile mijloace în l-ul cuincinai?	Până la ce sumă ajunge puterea materială a comunei?	Cât se cere ca ajutoriu pt. întregirea salariului la minimul legal?	Cât se cere ca ajutoriu pt. acoperirea primului cuincinai?	Cat se cere ca ajutor pentru solvirea cuincinaiului al doilea?
1.	Agadicu	Pavel Frent	600 coroane	100 coroane	700 coroane	-	-	100 coroane
2.	Broșteni	Aureliu Popoviciu	620 coroane	100 coroane	1373 coroane	-	-	-
3.	Cacova	Ioan Cive și Traian Lința	1660 coroane	100 coroane	1760 coroane	-	-	-
4.	Calina	Iosif Jian	600 coroane	100 coroane	700 coroane	-	-	100 coroane
5.	Cârmecea	Sava Molin	600 coroane	-	763 coroane	-	-	-
6.	Ciclovamontană	Vasilie Jian și Alexandru Frâncu	-	-	-	-	-	-
7.	Ciclovamontană	Nicolae Călnicen și C-tin Laxar	1200 coroane	-	1300 coroane		-	100 coroane
8.	Ciudanovița	Vasile Milencioviciu	600 coroane	-	700 coroane	-	-	100 coroane
9.	Comoriște	Alecsa Jian	800 coroane	100 coroane	1000 coroane	-	-	-
10.	Forotic	Ioan și Lazar Dabiciu	1320 coroane	100 coroane	1020 coroane	300 coroane	100 coroane	100 coroane

11.	Gârliște	Iancu Duda	720 coroane	100 coroane	820 coroane	-	-	100 coroane
12.	Goruia	Pavel Miclea	600 coroane	100 coroane	700 coroane	-	-	-
13.	Greovași	Ioan Capețiu	800 coroane	100 coroane	1000 coroane	-	-	-
14.	Jisin	Filip Voina	220 coroane	-	220 coroane	480 coroane	100 coroane	100 coroane
15.	Jurjova	Pavel Cipu	600	100 coroane	700 coroane	-	-	100 coroane
16.	Maidan	Sofronie Liuba	700 coroane	100 coroane	800 coroane	-	-	-
17.	Mircina	Petru Poenariu și Ersilia Gherga	1200 coroane	100 coroane	1300 coroane	-	-	-
18.	Oravița- montană	Nicolae Baiăș și George Dragoiescu	-	-	-	-	-	-
19.	Oravița- română	George Jianu	800 coroane	100 coroane	900 coroane	-	-	-
20.	Rachitova	Nicolae Simu	700 coroane	100 coroane	800 coroane	-	-	-
21.	Secaș	Rusalin Muhi	600 coroane	100 coroane	700 coroane	-	-	100 coroane
22.	Ticvaniu -mic	Ioan Drinca	700 coroane	100 coroane	800 coroane	-	-	100 coroane
23.	Vărădia	Ion Alexandrescu și George Tiunea	1400 coroane	100 coroane	1500 coroane	200 coroane	100 coroane	100 coroane
Suma totala a mijloacelor necesare			17040	1700	19756	980	300	1100

Se observă, cu puține excepții, că în majoritatea localităților din protopopiat salariile învățătorilor erau asigurate conform prevederilor legii. Diferențele urmau să fie acoperite din fondul „casei”, episcopiei la cererea căreia se întocmise situația.

După anul 1907 un număr tot mai mare de școli vor cere ajutor de la stat. Din Protocolul Congresului național bisericesc ordinar întrunit la Sibiu la 17/30

iulie 1916 și în care se prezintă situația financiară a școlilor din anii școlari 1911/1912 și 1913/1914 reiese că în doar doi ani se dublează numărul instituțiilor școlare care cer ajutorul financiar al statului, cu tot ceea ce implica acest fapt: schimbarea limbii de predare.

Tabel 13. Situația financiară a școlilor confesionale românești din diecezele Arad și Caransebeș pentru anii 1911/1912; 1913/1914¹⁰⁰

Dieceza	Nr. școlilor care se susțin din mijloace proprii/ ani școlari		Nr. școlilor ajutate de Episcopii/ ani școlari		Nr. școlilor cu susținere de la stat/ ani școlari	
	1911/1912	1913/1914	1911/1912	1913/1914	1911/1912	1913/1914
Arad	237	123	1	1	97	191
Caransebeș	174	56	7	7	44	102

Creșterea bruscă este determinată și de starea de război care a determinat comunitățile rurale să nu mai dispună de sumele necesare susținerii financiare a școlii confesionale.

Aceste variații vor fi vizibile și în fluctuațiile frecvenței școlare din cadrul școlilor confesionale la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea.

NOTE:

- ^{1.} Nicolae Bocșan, Valeriu Leu, Școală și comunitate în secolul al XIX-lea, Cluj 2002, p. 9-62
- ^{2.} 1 Ibidem.
- ^{3.} 1 Magyar Statisztikai Közlemények , vol. 31, Budapesta, 1910, p.222-227
- ^{4.} 1 V. Țircovnicu , Contribuții la istoria învățământului românesc din Banat(1780-1918), Editura Didactică și Pedagogică, București, 1970, p.165
- ^{5.} 1 Foia diecesană, Caransebeș, IV, 1889, nr. 16/28 aprilie, p. 1
- ^{6.} 1 E. Hodoș, Cercetări. Probleme școlare confesionale, Sibiu, 1944, apud V. Țircovnicu, op.cit., p.170
- ^{7.} 1 Ibidem.
- ^{8.} 1 Foia diecesană, Caransebeș, IV, 1889, nr. 16/28 aprilie, p. 1
- ^{9.} 1 Ibidem.
- ^{10.} 1 M. Pârvulescu, Școală și societate în Banat. Secolul al XIX-lea.. Contribuția școlilor la formarea elitelor românești, Timișoara, 2000 p.54
- ^{11.} 1 A. Rotaru-Dumitrescu, Legislația privind salarizarea învățătorilor confesionali și implicațiile ei asupra evoluției școlii confesionale românești la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX, în Biserica și societate în Banat, Editura Învierea, Timișoara, 2005, p. 138
- ^{12.} 1 Drapelul, Lugoj, IV, 1904, nr. 61 din 27 mai/9 iunie, p.1
- ^{13.} 1 Ibidem.
- ^{14.} 1 Ibidem, I, 1901, nr. 34 din 21 aprilie/4 mai, p.4
- ^{15.} 1 N. Bocșan, Contribuții la istoria iluminismului românesc, Editura Facla, Timișoara, 1986; I.Munteanu, Naționalitate și confesionalitate în Banatul istoric la începutul secolului al XX-lea în Apulum , Alba Iulia, XXXVII , nr.2 /2000; I. Munteanu, Așezări din Banatul istoric la începutul sec. al XX-lea. Studii de imagine. în Identitate și alteritate. Studii de imagologie , vol. II, Cluj-Napoca, 1998; I. Munteanu , Rural population from the historical Banat at the beginnig of the 20 th century in Danube-Cris-Mures-Tisa Euroregion geoeconomical space of sustainable development , Timișoara-NoviSad-Szeged-Tübingen , 1999 ; A. Rotaru-Dumitrescu, Structura instituției școlare din Comitatul Caraș-Severin la

începutul secolului XX în Societate și civilizație în Banatul istoric, volum omagial, Editura Mirton, Timișoara, 2003; Magyar Statisztikai Közlemények , vol. 42, Budapesta, 1912; Colecția Studia Censualia Transilvania, coordonată de prof. univ. dr. Traian Rotariu, Cluj-Napoca, Ed. Staff, 1997-1999, Recensământul de la 1880, și Recensământul de la 1890; S. Dragomir , Vechimea elementului românesc și colonizările străine în Banat în Anuarul de Istorie Națională , III , 1924-1925; N.M. Popp , Populația Banatului în timpul lui Iosif al II-lea în Lucrările Institutului de Geografie al Universității din Cluj nr.7 din 1942 ; Traian Simu , Colonizarea șvabilor în Banat, Timișoara, 1924; A. Țintă, Colonizările habsburgice în Banat. 1717-1740 , Timișoara , 1972 .

^{16.} 1 I. Hațegan, Populație și habitat în Banatul sec. XVIII-XX în A.M.N., nr.32/1995, Cluj-Napoca, p.164

^{17.} 1 V. Țircovnicu, op. cit., p.165

^{18.} 1 Ibidem, p. 166

^{19.} 1 După Protocoalele Congreselor naționale bisericești de la Sibiu, între anii 1885-1916, apud V. Țircovnicu, op. cit., p.166

^{20.} 1 Magyar Statisztikai Közlemények , vol. 31, Budapesta, 1913, p.369

^{21.} 1 Ibidem, p. 375-379.

^{22.} 1 Ibidem.

^{23.} 1 Drapelul, Lugoj, VIII, 1908, nr. 69 din 19Iunie/2 Iulie, p.1

^{24.} 1 Magyar Statisztikai Közlemények, vol. 31, Budapesta, 1910, p. 396-413

^{25.} 1 Ibidem.

^{26.} 1 Ibidem.

^{27.} 1 Ibidem, p.338-341

^{28.} 1 Ibidem, p. 486/487

^{29.} 1 A. Rotaru-Dumitrescu Structura instituției școlare din Comitatul Caraș-Severin la începutul secolului XX în Societate și civilizație în Banatul istoric, Editura Mirton, Timișoara, 2003, p.368

^{30.} 1 Magyar Statisztikai Közlemények, vol. 31, Budapesta, 1913, p.222-227

^{31.} 1 Magyar Statisztikai Közlemények, vol. 42, Budapesta, 1912, p 342-365

^{32.} 1 Ibidem.

^{33.} 1 A. Rotaru-Dumitrescu, Structura instituției școlare p.368

34. 1 Magyar Statisztikai Közlemények, vol. 32, Budapest, 1913, p.210-211
35. 1 Ibidem.
36. 1 Ibidem
37. 1 Ibidem.
38. 1 A. Rotaru-Dumitrescu, Structura instituției școlare ..., p.369
39. 1 Magyar Statisztikai Közlemények , vol. 42, Budapest, 1912, p.13
40. 1 Ibidem , vol. 31, Budapest, 1913, p.222-227
41. 1 Ibidem, vol. 42, Budapest, 1912, p 342-365
42. 1 Calcul efectuat pe baza datelor statistice preluate din Magyar Statisztikai Közlemények, vol. 42, Budapest, 1912, p 342-365
43. 1 Magyar Statisztikai Közlemények , vol. 31, Budapest, 1913, p.222-227
44. 1Ibidem, vol. 42, Budapest, 1912, p 342-365
45. 1 Calcul efectuat pe baza datelor statistice preluate din Magyar Statisztikai Közlemények, vol. 42, Budapest, 1912, p 342-365
46. 1Procente calculate pe baza datelor din Magyar Statisztikai Közlemények , Budapest, 1912, vol.42, p.334-372.
47. 1 Ibidem.
48. 1 Magyar Statisztikai Közlemények , Budapest, 1912, vol.42, p.334-372.
49. 1 Ibidem.
50. 1 I. Munteanu, R. Munteanu, Timiș . Monografie , Editura Marineasa , Timișoara , 1998 , p.372
51. 1 S. Borovszky, Temesvár, Budapest, f. a., p. 203, apud I. Munteanu, R. Munteanu, Timișoara –Monografie, Timișoara, 2002,, p. 371
52. 1 DJAN, Caransebeș, Fond Protopopiatul Biserica-Albă, dosar38/1906, fila 1
53. 1 Ibidem.
54. 1 Magyar Statisztikai Közlemények, vol.31, Budapest, 1913, p.222-227
55. 1 Ibidem.
56. 1 Ibidem
57. 1 Ibidem.
58. 1 Foia diecesană, Caransebeș, II, 1887, nr.20 din 17/29 mai, p.2
59. 1 Ibidem, IV, 1889, nr. 19 din 14/26 mai, p.3

60. 1 Arhiva Episcopiei Caransebeșului, Fond școlar, IV, dosar 43/1900, nenumărotat.
61. 1 Ibidem, dosar 49/1901, nenumărotat
62. 1 Ibidem, dosar 101/1902, nenumărotat
63. 1 Ibidem, dosar 90/1903, nenumărotat
64. 1 Ibidem, dosar 101/1906, nenumărotat
65. 1 Ibidem, dosar 118/1907, nenumărotat
66. 1 Ibidem, dosar 154/1909, nenumărotat
67. 1 Ibidem, dosar 195/1910, nenumărotat
68. 1 Ibidem, dosar 64/1913, nenumărotat
69. 1 Ibidem, dosar 133/1914, nenumărotat
70. 1 Ibidem, dosar 198/1900, nenumărotat.
71. 1 Ibidem, IV, dosar 43/1900, nenumărotat.
72. 1 Ibidem, dosar 49/1901, nenumărotat
73. 1 Ibidem, dosar 101/1902, nenumărotat
74. 1 Ibidem, dosar 90/1903, nenumărotat
75. 1 Ibidem, dosar 101/1906, nenumărotat
76. 1 Ibidem, dosar 118/1907, nenumărotat
77. 1 Ibidem, dosar 154/1909, nenumărotat
78. 1 Ibidem, dosar 195/1910, nenumărotat
79. 1 Ibidem, dosar 64/1913, nenumărotat
80. 1 Ibidem, dosar 133/1914, nenumărotat
81. 1 Școlile erau administrate de STEG, dar din anul școlar 1902/1903 acestea au fost date în administrarea statului, care le considera stratificate, deși Consistoriul diecesan din Caransebeș va continua să le susțină caracterul confesional.
82. 1 Se adaugă din acest an o școală finanțată de Societatea brașoveană de uzine, cu același statut.
83. 1 Ibidem.
84. 1 Școlile medii civile se găseau în : Caransebeș, Lugoj, Panciova, Biserica-Albă, Oravița-Montană, Reșița-Montană, Orșova.
85. 1 Școlile medii comerciale se aflau în Vârșeț și Panciova.
86. 1 Școala reală funcționa la Vârșeț.

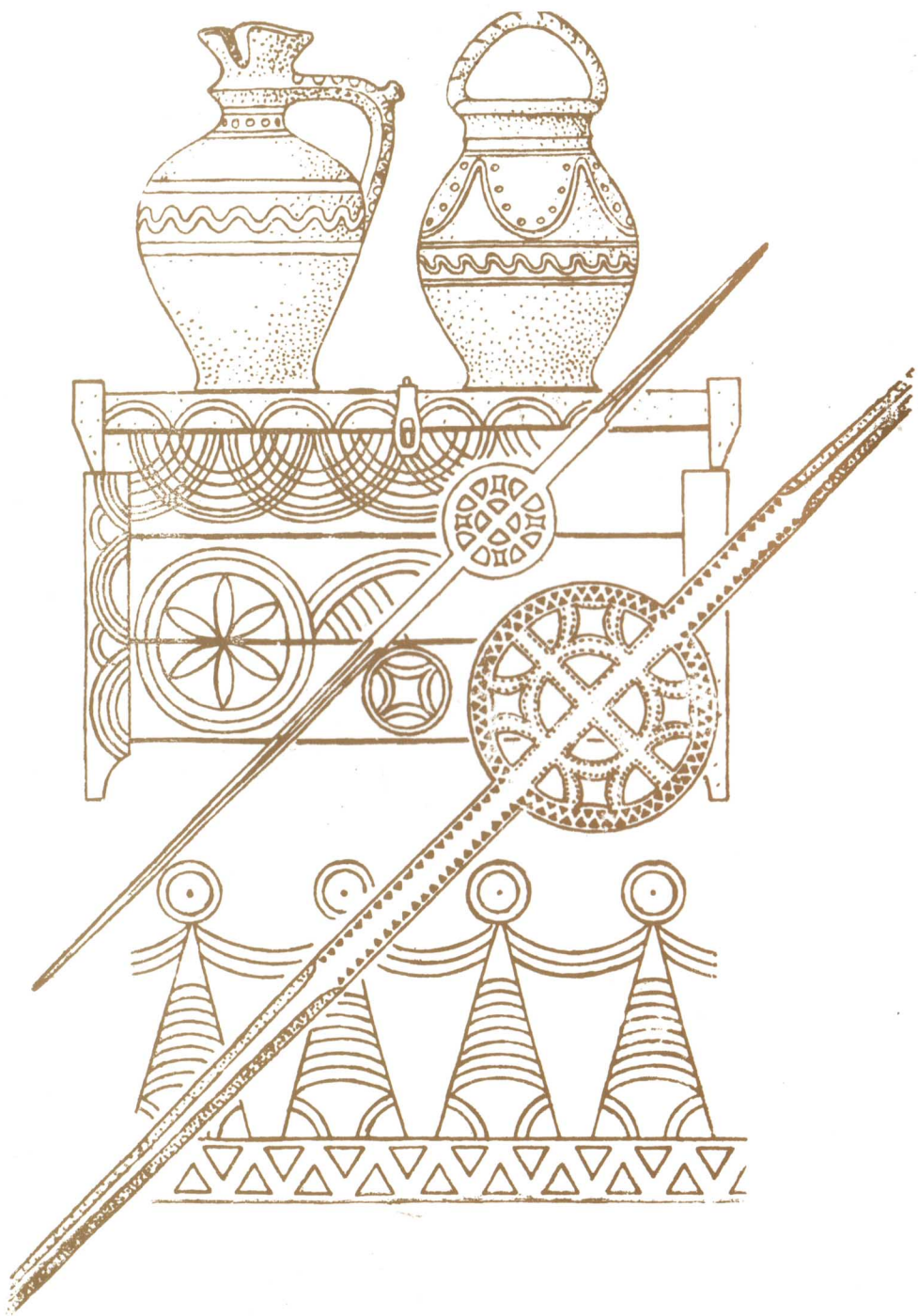
- ^{87.} 1 Gimnazii existau în Lugoj, Biserica-Albă, Panciova.
- ^{88.} 1 Arhiva Episcopiei Caransebeșului, Fond școlar, IV, dosar 195/1910, nenumărat.
- ^{89.} 1 Foia diecesană, Caransebeș, II, 1887, nr. 34 din 23 august/4 septembrie, p.3
- ^{90.} 1 Ibidem. Se atașau documente doveditoare.
- ^{91.} 1 Ibidem.
- ^{92.} 1 Ibidem, nr. 36 din 6/18 septembrie, p. 2-4
- ^{93.} 1 Ibidem.
- ^{94.} 1 Articolul face referire la legea 26/1893
- ^{95.} 1 Drapelul, Lugoj, I, 1901, nr. 31 din 18Apr/1Mai, p.1
- ^{96.} 1 Ibidem, nr. 34 din 21 aprilie/4 mai, p.3
- ^{97.} 1 A. Rotaru - Dumitrescu, Legislația privind salarizarea învățătorilor confesionali ...
p. 140
- ^{98.} 1 Magyar Statisztikai Közlemények, vol.31, Budapesta, 1913, p.350-351
- ^{99.} 1 Arhiva Episcopiei Caransebeșului, Fond școlar,IV, dosar284/1891, nenumărat
(Conspect despre mijloacele și sumele necesare pentru susținerea școlilor și acoperirea
cuicuinalelor învățătoarești din tractul protoprezbiterial al Oraviței la 9 aprilie 1902)
- ^{100.} 1 Protocolul Congresului național bisericesc ordinar întrunit la Sibiu la 17/30 iulie
1916, p. 152-153, apud V. Țircovnicu, op. cit., p. 169

Tiparul executat la:

® Imprimeria
MIRTON
Timișoara, str. Samuil Micu nr. 7
Tel.: 0256-225684, 0256-272926;
Fax: 0256-208924
E-mail: mirton@mail.dnttm.ro
www.mirton.ro

ISSN: 1453 - 505X